

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 1(94) 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

КОЛЕСНИК Тетяна Володимирівна – доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту (Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, Україна)

Заступник головного редактора:

КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола Миколайович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін (Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, Україна)

Члени редакційної колегії:

ВОЛОШАНІВСЬКА Тетяна Володимирівна – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін (Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, Україна); **МАКАРЕНКОВ Олексій Леонідович** – доктор юридичних наук, професор, науковий співробітник юридичного інституту (Університет Португаленсе Інфанте Д. Енріке, Порту, Португалія); **НАЗИМКО Єгор Сергійович** – доктор юридичних наук, професор, заступник директора Департаменту освіти науки та спорту МВС – начальник відділу науки та інновацій Департаменту освіти науки та спорту МВС (Міністерство внутрішніх справ України, Київ, Україна); **ПИЛИПЕНКО Дмитро Олексійович** – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права (Державний університет економіки і технологій, Кривий Ріг, Україна); **ПОНОМАРЬОВА Тетяна Ігорівна** – доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням (Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, Україна); **ГРУДАТ Едіта** – доктор (PhD), професор юридичного факультету (Університет Вітовта Великого, Каунас, Литва); **БІЛУС Міндаугас** – доктор наук, доцент, доцент кафедри публічного права юридичного факультету (Університет Вітовта Великого, Каунас, Литва)

**Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу»
включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
з галузі знань Д «Бізнес, адміністрування та право»**

**(спеціальність: D8 – Право) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409
(додаток 1)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 11 від 29 квітня 2026 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1415 від 16.11.2023 р. (Ідентифікатор медіа R30-01960).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика
Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

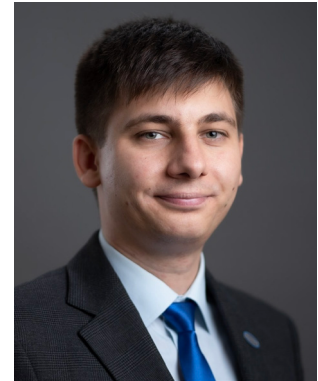
Електронна адреса видання: ljd.dnuvs.ukr.education

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342(47+57)«19»:340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-3-7>**Марусяк Олександр Васильович,**

доктор філософії з галузі «право»,
старший науковий співробітник сектору порівняльного правознавства
(Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4113-0624>

КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗПАДУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ РЕФЛЕКСІЇ

Стаття присвячена історико-правовій рефлексії розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік крізь призму аналізу особливостей його конституційно-інституційного дизайну. На відміну від переважачого в науковій літературі міжнародно-правового підходу, запропоновано «внутрішній» конституційно-правовий погляд на процес дезінтеграції Радянського Союзу. Обґрунтовано тезу про те, що з юридичного погляду розпад СРСР у тій формі, в якій він відбувався, значною мірою був обумовлений специфічними рисами радянського державного устрою: радянським квазі-федералізмом, фактичною залежністю існування СРСР від збереження контролю над Російською РФСР та наявністю формально незалежних від партійних структур органів державної влади.

Ключові слова: СРСР, Радянський Союз, розпад СРСР, квазіфедералізм, конституція, конституційний дизайн, комуністична партія, КПРС.

Постановка проблеми. Відносно мирний і безкровний розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР або Радянського Союзу) у 1991 році на п'ятнадцять незалежних держав, кожна з яких відновила або здобула суверенітет на території відповідної союзної республіки, є доволі унікальним з юридичної сторони прикладом дезінтеграції квазіфедеративної держави – процесу, який відбувався не одномоментно і без заздалегідь погодженого конституційного сценарію.

Досліджуючи юридичні аспекти процесу розпаду СРСР, науковці-правники, як правило, зосереджуються на вивченні його міжнародно-правового виміру, зокрема, на проблемах секесії, *uti possidetis*, визнанні та правонаступності посткомуністичних держав щодо ядерного арсеналу, зовнішнього державного боргу та активів, міжнародно-правових договорів СРСР, а також членства СРСР у міжнародних організаціях (в т.ч. в ООН). Однак, паралельно до такого «зовнішнього» підходу можна запропонувати інший історико-правовий підхід – вивчення процесу розпаду Радянського Союзу *зсередини*, з точки зору внутрішньої конституційної динаміки трансформації радянської дійсності.

Широковідомий факт, що стаття 72 Конституції СРСР 1977 року [1] формально передбачала, що за кожною союзною республікою зберігалось право вільного виходу з СРСР, однак з юридичного погляду зникнення Радянського Союзу як держави було не лише наслідком фактичного застосування цього декларативного положення радянського Основного закону, а результатом різних політичних і юридичних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі юридичні питання розпаду СРСР, безумовно, піднімаються в історичних, політичних та історіографічних наукових і науково-публіцистичних дослідженнях, в яких аналізуються основні причини і передумови занепаду і зникнення СРСР, а також реконструюються процеси його політичної, соціальної та економічної дезінтеграції. Зокрема, ці питання досліджували такі науковці як: Йорг Баберовскі (Jörg Baberowski), Арчі Браун (Archie Brown), Александр Даллін (Alexander Dallin), Едвард Волкер (Edward W. Walker), Генрі Гейл (Henry E. Hale), Грем Гілл (Graeme Gill), Грегори Глісон (Gregory Gleason), Кріснін Грей (Christine Gray), Владислав Зубок (Vladislav Zubok), Брендан Кірнан (Brendan Kiernan), Марк Крамер (Mark Kramer), Конор О'Клері (Conor O'Clery), Вільям Партлетт (William Partlett), Сергій Плохій (Serhii Plokyh), Урс Саксер (Urs W. Saxer), Девід Саттер (David Satter), Стівен Солнік (Steven L. Solnick), Бен Фоукс (Ben Fowkes), Майкл Шарф (Michael P. Scharf) та інші.

Однак, незважаючи на різноманіття наявної наукової та публіцистичної літератури, на сьогодні немає публікацій, які б запропонували саме комплексне дослідження конституційного виміру розпаду СРСР, що робить такий підхід надзвичайно актуальним у правничій науці, зокрема, для загальнотеоретичних, історико-правових та конституційно-правових досліджень. Крім того, адекватне розуміння радянської дійсності має важливе значення для аналізу поточних викликів у сфері національної безпеки, в т.ч. пов'язаних із вивченням держави-агресора в межах «російських студій».

Метою статті є започаткування наукової дискусії з приводу дослідження дезінтеграції СРСР як процесу занепаду існуючого конституційно-інституційного дизайну Радянського Союзу, розпочавши її з питання про юридичні передумови зникнення СРСР.

Методологічну основу цього дослідження становить *історико-правовий підхід*, у межах якого також використано передусім *формально-догматичний, дескриптивний, порівняльно-правовий та інституційно-функціональний* методи пізнання об'єктивної реальності. Застосування зазначеного методологічного арсеналу обумовлено специфікою предмета дослідження та джерельною базою, до якої насамперед належать юридичні документи.

Наукова новизна цієї статті полягає у дослідженні передумов та внутрішньої динаміки процесів розпаду СРСР саме з конституційно-правової точки зору із використанням історико-правового підходу.

Виклад основного матеріалу. Чи існували які-небудь юридичні передумови для розпаду СРСР? Які особливості формального конституційного дизайну радянської дійсності закладали можливість потенційної ліквідації СРСР? Саме з пошуку відповідей на ці запитання необхідно розпочинати дослідження конституційного виміру процесу розпаду СРСР.

Аналіз формальних положень радянського законодавства та партійних документів крізь призму реальних політичних процесів дозволяє констатувати існування таких специфічних рис радянського державного устрою, які надалі стали юридичними каталізаторами його зникнення: *радянський квазіфедералізм; фактична залежність існування СРСР від збереження контролю над РРФСР; наявність органів державної влади, формально незалежних від партійних структур*. Самі по собі вони не могли б спричинити розпаду Радянського Союзу, однак у разі настання відповідних сприятливих обставин вони створили необхідне юридичне підґрунтя для дезінтеграційних процесів. Розглянемо кожен з них детальніше.

Радянський квазіфедералізм. СРСР був організований як квазіфедерація, тобто держава, яка активно імітує зовнішні ознаки федеративного устрою, проте сама такою не є. Відповідно до Конституції 1977 року Радянський Союз був багаторівневою матрьошкою національно-територіальних одиниць з різним юридичним статусом:

– власне СРСР як *«єдина союзна багатонаціональна держава, утворена на основі принципу соціалістичного федералізму, в результаті вільного самовизначення націй і добровільного об'єднання рівноправних радянських соціалістичних республік»* (частина перша статті 70);

– союзна республіка як *«суверенна радянська соціалістична держава, яка об'єдналася з іншими радянськими республіками в СРСР»*¹ (частина перша статті 76), яка формально представляла інтереси титульної нації в СРСР, і за якою *«зберігається право вільного виходу з СРСР»* (стаття 72);

– автономна республіка у складі союзної республіки (частина перша статті 82) без права виходу зі складу СРСР, а також автономна область у складі союзної республіки або краю (стаття 86) та автономний округ у складі краю або області (стаття 88), які формально

представляли інтереси національних меншин на союзному та республіканському рівнях (див., наприклад, частину третю статті 110), але не існували не в усіх союзних республіках.

Кожна із союзних і навіть автономних республік мала свої державницькі атрибути, систему державних органів (формально незалежних від загальносоюзних), конституції та системи законодавства, які імітували відповідні інститути національних держав, тоді як сам СРСР був формально-юридичною надбудовою над союзними республіками без окремої територіальної основи: державні органи СРСР знаходилися на території союзних республік, а території, яка б формально перебувала під виключною загальносоюзною юрисдикцією і не належала б жодній союзній республіці (на кшталт округу Колумбія у США) не було.

У разі послаблення влади адміністративного центру така складна конструкція ставала вкрай нестабільною, адже союзні республіки, які формально вже були «державами», або принаймні були ближчими до них, за наявності відповідної політичної волі могли перейти від нав'язаної імітації державності до її реалізації на практиці. А це автоматично ставило умовну точку потенційного старту або продовження державотворення титульних націй СРСР на якісно інший рівень, ніж той, який був у більшості народів Російської імперії у 1917 році. Незважаючи на те що росіяни складали більше половини всього населення СРСР, вони були титульною нацією лише у Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці (РРФСР), що дозволяло титульним націям всіх інших союзних республік відновити або побудувати свої власні національні держави, окремо від РРФСР [2, с. 9, 17].

З огляду на це все зовсім не видається дивним ні укладення 8 грудня 1991 року Республікою Білорусь, Російською Федерацією (РРФСР) і Україною як державами-засновниками СРСР Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав, яка констатувала, що *«Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування»* [3], ні підписання 21 грудня 1991 року одинадцятьма колишніми союзними республіками СРСР як незалежними державами (всіма, крім трьох держав Балтії і Грузії) Алма-атинської декларації, яка підтвердила, що з утворенням *«Співдружності Незалежних Держав Союз Радянських Соціалістичних Республік припиняє своє існування»* [4].

Також варто зазначити, що радянський квазіфедералізм від самого початку існування СРСР не просто приховував гіперцентралізовану унітарну систему державного врядування, а й маскував імперську природу радянської держави, яка не дозволяла по-справжньому демократизувати СРСР. У зв'язку з цим багато дослідників погоджуються, що *«хоча програна гонка озброєнь, економічний спад, зародження демократії та повне банкрутство комуністичної ідеології сприяли краху Радянського Союзу, але не були визначальними. Крах був зумовлений імперським підґрунтям, національним різноманіттям населення та квазіфедеративним устроєм радянської держави...»* [2, с. 16–17]. Оскільки імперія не можуть миттєво перетворитися у федерації з одночасним збереженням контролю над тими ж самими територіями (принаймні, історії невідомі подібні успішні приклади такої трансформації держав), відповідні спроби федералізації СРСР у 1990–1991 рр. були завідомо приречені на невдачу.

Фактична залежність існування СРСР від збереження контролю над Російською РФСР. Як

¹ Після 1936 року усі союзні республіки, за винятком РРФСР, вважалися унітарними; натомість РРФСР була єдиною «республікою-федерацією» у складі більшої «радянської федерації».

засначалася вище, СРСР не мав власної територіальної основи поза межами союзних республік. Оскільки усі вищі органи державної влади СРСР, а також керівні органи Комуністичної партії Радянського Союзу розмішувалися на території Російської РРФСР (Москва одночасно виконувала функції столиці СРСР і РРФСР), існування СРСР як держави повністю залежало від збереження союзним центром контролю над самою РРФСР, адже у випадку інституційного протистояння між СРСР і РРФСР, радянська система ставала абсолютно нежиттєздатною.

РРФСР була найважливішою з-поміж всіх союзних республік, які входили до складу СРСР, оскільки вона була непропорційно великою порівняно з іншими республіками, і фактично виконувала функцію геополітичного ядра радянської держави: вона була найбільшою за територією, чисельністю населення² та економічним та фінансовим потенціалом союзна республіка, яка мала кордони з вісьмома із чотирнадцяти союзних республік.

Можна стверджувати, що радянська партійна номенклатура підсвідомо розуміла цю проблему, а тому не допускала, наприклад, створення окремої російської комуністичної партії як «філії» КПРС на території РРФСР (аж до 1990 року), яка могла б розбалансувати існуючу структуру партії та кинути виклик союзному центру. Крім того, загальносоюзні державні органи часто функціонально підміняли республіканські органи в РРФСР, хоча формально останні продовжували існувати. Здавалося б, СРСР як надбудову над РРФСР можна розглядати як інституційний компроміс між комуністично-інтернаціональним та російсько-шовіністичними початками цієї імперії, однак, як показує історія, баланс між ними так і не був віднайдений.

Якщо вірити історика Оресту Субтельному, у 1930-х рр. Йосип Сталін та його найближче оточення обговорювали питання про те, щоб скасувати республіканську структуру Радянського Союзу [5, с. 366], для того, щоб уникнути протиставлення «радянського», «російського» і «неросійського» в територіальній організації цієї держави (саме це, до речі, і передбачав первісний сталінський план автономізації радянських республік). Крім того, наявні джерела свідчать, що Генеральний секретар Центрального комітету КПРС Юрій Андропов (1982–1984 рр.) також розмірковував над радикальною трансформацією адміністративного устрою СРСР для нівелювання ролі титульних націй союзних республік: зокрема, замість 15 союзних республік планувалося створити 41 «штат» з більш-менш однаковою кількістю населення та рівнем виробничого потенціалу [6, с. 53].

«Парад суверенітетів» 1990 року, започаткований РРФСР, а також запеклий політичний конфлікт між Михайлом Горбачовим та Борисом Єльциним у 1991 р. наочно продемонстрував наслідки реального, а не теоретичного протистояння між СРСР і РРФСР. Цікаво,

що після розпаду СРСР Російська Федерація негайно оголосила себе правонаступником усіх активів і зовнішніх боргів СРСР, а також продовжувачем членства СРСР у міжнародних організаціях (передусім у Раді Безпеки ООН [7]) та учасником міжнародних договорів СРСР [8], хоча з конституційно-правового погляду статус СРСР і РРФСР аж ніяк не був тотожним. РРФСР була найбільшою і найважливішою республікою СРСР, однак вона аж ніяк не була всім Союзом.

Наявність формально незалежних від партійних структур органів державної влади. В Радянському Союзі паралельно існували дві системи органів публічного врядування: партійні та державні органи влади.

Формально державна влада в Радянському Союзі здійснювалася через систему Рад народних депутатів, які становили «єдину систему органів державної влади» та «політичну основу СРСР»: Верховна Рада СРСР, Верховні Ради союзних республік, Верховні Ради автономних республік, крайові, обласні Ради народних депутатів, Ради народних депутатів автономних областей і автономних округів, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів (частина друга статті 2, стаття 89 Конституції СРСР). Інші державні органи були підконтрольні й підзвітні цим радам (частина третя статті 2).

Однак реальну владу в Радянському Союзі мала КПРС³, яка була «керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій» (частина перша статті 6 Конституції СРСР в редакції до березня 1990 року). КПРС була унітарною централізованою структурою, організованою відповідно до свого статуту та інших внутрішньопартійних документів на засадах жорсткої партійної дисципліни та субординації її членів, і її діяльність визначала існуючий в СРСР політичний режим.

КПРС функціонувала на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою Радянського Союзу і консолідувала всю квазіфедеративну структуру держави. Основними органами КПРС були Центральний комітет КПРС⁴, центральні комітети комуністичних партій союзних республік, крайові та обласні комітети партії, окружні, міські й районні комітети партії, первинні партійні організації, а також Центральна ревізійна комісія і ревізійні комісії відповідних партійних організацій.

Номінально всі партійні організації діяли в межах Конституції СРСР (частина друга статті 6 Конституції СРСР 1977 року в редакції до березня 1990 року), але насправді члени КПРС підкорялися лише внутрішньопартійним наказам і приписам вищестоящих партійних органів, а не актам органів державної влади (радіше навпаки – державні органи не могли ігнорувати документи КПРС). Члени КПРС часто суміщали свої партійні посади з посадовими обов'язками у державних органах, а в умовах безальтернативних виборів ніхто не міг бути обраний до Рад народних депутатів, крім

² Загальна площа СРСР була 22,4 млн. км², а площа РРФСР після 1956 року – 17,07 млн. км² (приблизно 76,3 % всієї території СРСР). Відповідно до даних перепису населення 1989 року загальна чисельність населення СРСР була понад 286 млн. чол., а в РРФСР – 147 млн. чол. (приблизно 51,4 % населення СРСР)

³ Офіційна назва комуністичної партії в СРСР з 1952 року.

⁴ Навіть у Статуті КПРС формально зазначалося, що вищими керівними органами партійних організацій є загальні збори (для первинних організацій), конференція (для районних, міських, окружних, обласних, крайових організацій) та з'їзд (для компартій союзних республік і КПРС в цілому), а не відповідні комітети. Формально Центральний Комітет керував усією діяльністю КПРС лише в період між з'їздами, але насправді саме в ЦК акумулювалася вся повнота політичної влади у СРСР. Найвпливовіші члени ЦК входили до складу Політбюро (Президії в 1952–1966 рр.), яке здійснювало керівництво роботою КПРС в період між пленумами ЦК. А найвпливовішим членом Політбюро вважався Генеральний секретар ЦК КПРС (Перший секретар у 1952–1966 рр.), який не лише очолював КПРС, а й де-факто лідером СРСР незалежно від того, чи він паралельно обіймав ще якусь державну посаду (наприклад, Голови Президії Верховної Ради СРСР чи Голови Ради міністрів СРСР).

депутатів, відібраних КППС (і це, як правило, були або комуністи або безпартійні).

Фактично органи державної влади в СРСР здійснювали юридичну формалізацію політичної волі КППС (наприклад, Верховна Рада СРСР ухвалювала закони, проекти яких були розроблені партійними органами), займалися реалізацією державної політики, визначеної КППС, а також забезпечували матеріально-технічну підтримку діяльності партійних органів.

Оскільки повного злиття партійних і державних органів у СРСР не спостерігалось, будь-яка інституційна криза всередині КППС загрожувала не лише фрагментацією партійної системи, а й переходом реальної влади до державних органів, які формально були нею наділені.

Конституційні «експерименти» в СРСР, ініційовані та проведені у 1988–1991 рр. за ініціативи Михайла Горбачова, у сукупності із політикою демократизації та гласності, а також існуючими інституційно-ідеологічними, репутаційними та кадровими проблемами всередині КППС, остаточно підірвали її потенціал і призвели до втрати партією контролю над суспільно-політичними процесами. В результаті спочатку монополія КППС на політичну владу в березні 1990 року була скасована [9], а потім в союзних республіках відбувся демонтаж партійних структур (подекуди – заборона КППС в цілому) та націоналізація майна партійних органів.

З юридичного погляду першим кроком до втрати абсолютної монополії КППС на владу стало створення громіздкого і неповністю підконтрольного КППС З'їзду народних депутатів СРСР як нового вищого органу державної влади з реальними повноваженнями, обраного на альтернативних виборах у 1989 році. Запровадження інституту одноособового глави держави Радянського Союзу як вищої посадової особи [9] та аналогічного інституту у більшості союзних республік у 1990–1991 рр. мало ще більш деструктивний ефект для централізованого партійного управління: перші президенти республік, обрані на всенародних виборах або республіканськими парламентами, мали подекуди більшу легітимність і значно більших обсяг реальних повноважень, ніж Президент СРСР. Крім того, новообрані президенти союзних республік не мали наміру перебувати у відносинах ієрархічної залежності ні від Президента СРСР, ні від збанкрутілої КППС. Як зазначав Юджин Хаскі (Eugene Huskey), «створений в тому числі для порятунку Союзу, інститут президентства значною мірою сприяв розпаду СРСР» [10, с. 20].

Деградація КППС супроводжувалася посиленням ролі і статусу державних органів союзних республік, які швидко перебрали на себе важелі управління, що раніше належали партії. А от загальносоюзні органи, які не могли існувати без територіальної основи республік та їхньої матеріально-технічної підтримки, були або ліквідовані взагалі або націоналізовані РРФСР/РФ.

Ще після формального виходу Казахстану як останньої союзної республіки зі складу СРСР 16 грудня 1991 року Михайло Горбачов залишився президентом вже порожньої юридичної сутності. Його формальна відставка 25 грудня 1991 року після Алма-Атинської декларації стала запізнілою констатацією очевидного для всіх юридичного факту: СРСР як держава вже не існує.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що конституційно-інституційний дизайн СРСР містив у собі низку ознак, які стали юридичними передумовами для розпаду Радянського Союзу, зокрема: радянський квазіфедералізм, фактична залежність існування СРСР від збереження контролю над РРФСР та наявність органів державної влади, формально незалежних від партійних структур. Самі по собі вони не могли спричинити ліквідацію СРСР, однак у разі настання відповідних сприятливих обставин вони створили необхідне юридичне підґрунтя для процесів дезінтеграції цієї держави, що і сталося в 1991 році.

Важливо наголосити, що суто юридичний аналіз розпаду СРСР не здатен відтворити повноту цього процесу, оскільки він був зумовлений комплексом економічних, політичних, ідеологічних, соціальних та інших чинників. Водночас юридичний вимір не можна знецінювати, адже саме особливості конституційно-інституційного дизайну радянської держави значною мірою визначили причини і спосіб розпаду СРСР.

Тема конституційно-правового виміру розпаду СРСР залишається перспективним напрямом подальших правничих досліджень. Вона має значний потенціал як в історико-правовому (зокрема, для дослідження політико-правових процесів дезінтеграції інших квазіфедеративних держав в порівняльному вимірі), так і в прогностичному (наприклад, в контексті дослідження держави-агресора в контексті російських студій) аспектах. Адекватне розуміння подій 1989–1991 рр. у СРСР, а також впливу радянської спадщини на сучасні політико-правові процеси у пострадянських державах має значення не лише для історичних, політичних чи правничих наук, а й є важливим для формування ефективної стратегії національної безпеки в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік : прийнята на позачерговій VII сесії Верховної Ради СРСР IX скликання 07.10.1977 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/ed19771007#Text> (первинна редакція).
2. Плохій С. *Остання імперія: Занепад і крах Радянського Союзу* / пер. з англ. Я. Лебеденка, А. Сагана. Харків : КСД, 2025.
3. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_077#Text (дата звернення: 05.03.2026).
4. Алма-Атинська декларація від 21.12.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_189#Text (дата звернення: 05.03.2026).
5. Субтельний О. М. *Україна. Історія* / пер. з англ. Ю. Шевчук ; вступ. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991.
6. Zubok, V. *Collapse: The Fall of the Soviet Union*. New Heaven, London: Yale University Press, 2021.
7. United Nations, Report of the Security Council, 16 June 1991–15 June 1992: Membership of the Security Council during the years 1991 and 1992, Note “a”. *General Assembly Official Records, Forty-seventh Session, Supplement No. 2 (A/47/2)*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/243834?v=pdf> (дата звернення: 05.03.2026).
8. Рішення Ради Глав Держав Співдружності Незалежних Держав від 21 грудня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_217#Text (дата звернення: 05.03.2026).

9. Про заснування поста Президента СРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) СРСР від 14.03.1990 р. № 1360-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1360400-90#Text> (дата звернення: 05.03.2026).
10. Huskey, E. *Presidential Power in Russia*. New York: M.E. Sharpe, 1999.

References

1. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik [Constitution (Basic Law) of the Union of Soviet Socialist Republics]. (1977, October 7). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/ed19771007> [in Ukrainian].
2. Plokhii, S. (2025). *Ostannia imperiia: Zanepad i krakh Radianskoho Soiuzu* [The last empire: The decline and collapse of the Soviet Union]. (Ya. Lebedenko & A. Sahan, Trans). Kharkiv: KSD [in Ukrainian].
3. Uhoda pro stvorennia Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav [Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States]. (1991, December 8). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_077 [in Ukrainian].
4. Alma-Atynska deklaratsiia [Alma-Ata Declaration]. (1991, December 21). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_189 [in Ukrainian].
5. Subtelny, O. (1991). *Ukraina: Istoriia* [Ukraine: History] (Yu. Shevchuk, Trans; S. V. Kulchytsky, Intro). Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
6. Zubok, V. (2021). *Collapse: The fall of the Soviet Union*. Yale University Press.
7. Report of the Security Council, 16 June 1991–15 June 1992: Membership of the Security Council during the years 1991 and 1992, Note “a” (1995). General Assembly Official Records, Forty-seventh Session, Supplement No. 2, A/47/2. *digitallibrary.un.org*. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/243834>.
8. Rishennia Rady Hlav Derzhav Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav [Decision of the Council of Heads of State of the Commonwealth of Independent States]. (1991, December 21). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_217 [in Ukrainian].
9. Zakon SRSR “Pro zasnuvannia posta Prezydenta SRSR i vnesennia zmin ta dopovnen do Konstytutsii (Osnovnoho Zakonu) SRSR” [Law of the USSR “On the establishment of the post of President of the USSR and on amendments and additions to the Constitution (Fundamental Law) of the USSR”] (1990, March 14). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1360400-90> [in Ukrainian].
10. Huskey, E. (1999). *Presidential power in Russia*. M. E. Sharpe.

Marusiak Oleksandr,

Ph.D. in Law, Senior Researcher at the Sector of Comparative Law

(Scientific Research Institute of State Building and Local Government of the NALS of Ukraine, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4113-0624>

CONSTITUTIONAL PRECONDITIONS FOR THE COLLAPSE OF THE SOVIET UNION: HISTORICAL AND LEGAL REFLECTIONS

This article is devoted to a historical and legal reflection on the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics through the prism of an analysis of its constitutional and institutional features. In contrast to the prevailing international legal approach in the academic literature, an “internal” constitutional view of the Soviet Union’s disintegration is proposed.

The article substantiates the thesis that, from a legal point of view, the collapse of the USSR in the form in which it took place was largely due to the specific features of the Soviet state system. First, Soviet quasi-federalism – the imitation of a federal national-territorial administrative system contributed to the fact that, given the political will, the union republics, which were already formally considered as independent “states”, could move from an imposed imitation of statehood to its practical implementation. Second, the actual dependence of the USSR’s existence on maintaining control over the Russian Soviet Federative Socialist Republic – the RSFSR was the largest union republic in terms of territory, population and economic potential, which served as the geopolitical core of the USSR, and on its territory all the highest organs of state power of the USSR and the supreme bodies of the Communist Party of Soviet Union were located; in the event of institutional confrontation between the USSR and the RSFSR, the Soviet system would become completely unviable. Third, the existence of state authorities formally independent of Communist party entities – even though in practice the state authorities actually implemented the political will of the CPSU, any weakening of party control over socio-political processes and the loss of the CPSU’s monopoly on political power carried the risk of the republican state authorities regaining their real powers, while the union authorities could not exist at all without a territorial base, material and technical support, which only the union republics could provide them.

Key words: USSR, Soviet Union, collapse of the USSR, quasi-federalism, constitution, constitutional design, Communist Party, CPSU.

Дата першого надходження статті до видання: 25.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Новак Дмитро Євгенович,

аспірант кафедри теорії та філософії права

(Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7646-4782>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ЛЕГІТИМНОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ

У статті досліджено функціональні еквіваленти легітимності в античній думці за методом Ф. Міллера. Аналіз ідей від Геракліта та софістів до Цицерона дозволив виокремити три парадигми легітимності: аксіологічну (Платон), процедурно-раціональну (Арістотель, Полібій) та консенсуальну (Сократ, Цицерон). Обґрунтовано системні паралелі з концепціями Дворкіна, Ролза, Габермаса та Вебера. Доведено, що сучасна триаспектна модель легітимності, яка поєднує формальний, ціннісний та соціологічний виміри, має фундаментальні витоки в античній філософсько-правовій традиції.

Ключові слова: легітимність, справедливість, природне право, антична філософія, Платон, Арістотель, Сократ, Цицерон, софісти.

Постановка проблеми. Сучасна загальна теорія права послуговується поняттям легітимності як однією з базових категорій, що дозволяє відрізнити обґрунтоване панування від свавільного примусу, а правовий закон – від акту довільного волевиявлення влади. Разом із тим генеза цього концепту залишається недостатньо дослідженою. Загальноприйнятим є погляд, згідно з яким термін «легітимність» набув самостійного теоретичного статусу в новочасній, передусім веберівській, традиції. Проте змістовні передумови цього поняття сягають значно глибше: вони виявляються вже в античній філософсько-правовій думці, де питання про підстави правомірності влади та закону займали центральне місце в інтелектуальному дискурсі.

Проблема полягає у тому, що відсутність у понятійному апараті античних авторів терміна «легітимність» у його сучасному значенні нерідко призводить до ігнорування їхнього внеску у формування цієї категорії. Натомість концептуально-історичний аналіз первинних джерел дозволяє виявити в цих текстах комплекс функціональних еквівалентів легітимності – понять, що виконують ту саму теоретичну роль, описуючи умови, за яких влада, закон і соціальний порядок визнаються правомірними та заслуговують на добровільне підпорядкування, а не лише на вимушену покору.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика легітимності перебуває на перетині юриспруденції, політичної філософії та соціології. Серед зарубіжних дослідників, чії праці безпосередньо стосуються теми статті, слід насамперед виокремити Д. Бітема [1], котрий запропонував тривимірну модель легітимності, що охоплює відповідність правилам, обґрунтованість цих правил спільними цінностями та активне вираження згоди з боку підвладних; Е. Баркера [2], котрий здійснив системний аналіз концепцій права, порядку та правомірності у вченні Платона та Арістотеля; а також Ф. Міллера [3], котрий дослідив аристотелівську концепцію природного права у її зв'язку з питаннями

справедливості та прав людини, показав її значення для сучасної юриспруденції й розробив метод функціональної еквівалентності для аналізу категорій античного права. М. Лейн [4] у дослідженні давньогрецьких витоків верховенства права як критерію політичної легітимності показала, що вже в архаїчну епоху ідея верховенства закону протиставлялася свавільному правлінню однієї особи і слугувала мірилом легітимності різних конституційних форм. Г. Дюк [5] здійснив сучасний аналіз аристотелівської концепції природного права, встановивши її значення для обґрунтування нормативних стандартів правомірності. А. Лонг та Д. Седлі [6] запропонували систематизацію елліністичної філософії, включаючи стоїчну теорію природного закону, що безпосередньо пов'язується з проблематикою легітимності. Р. Малган [7] дослідив зв'язок між вченням софіста Лікофрона та давньогрецькими теоріями суспільного договору. С. Маркоу [8] проаналізував «Крітона» Платона як першу філософську розвідку проблеми легітимності правового порядку та обов'язку підкорення закону.

Разом із тим у зазначених дослідженнях проблема концептуалізації легітимності в античній традиції розглядається або в контексті рецепції ідей у пізніших теоріях, або крізь призму окремих мислителів, тоді як питання про загальну структуру та внутрішню логіку античних концепцій правомірності залишається поза межами самостійного правознавчого аналізу, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в реконструкції та систематизації функціональних еквівалентів поняття легітимності в античній філософсько-правовій традиції; у виявленні критеріїв правомірності влади та закону, що розроблялися цими мислителями; в обґрунтуванні паралелей між античними парадигмами легітимності та провідними течіями сучасної теорії легітимності; а також у визначенні концептуального внеску цих учень у формування понятійного апарату загальнотеоретичного правознавства.

Методологічну основу дослідження становлять: метод функціональної еквівалентності, розроблений Ф. Міллером [3, с. 67–70] для аналізу категорій античного права та застосований у цьому дослідженні для ідентифікації в текстах античних авторів концептів, які виконують теоретичну функцію сучасного поняття легітимності; концептуально-аналітичний метод – для уточнення поняттєвого змісту виявлених функціональних еквівалентів; порівняльний метод – для зіставлення античних парадигм легітимності з провідними течіями сучасної теорії легітимності; а також метод критичного аналізу доктрини – для оцінки аргументаційної сили кожної позиції.

На підставі аналізу провідних концепцій легітимності (від моделі М. Вебера через її корекцію Д. Бітемом до теорій Р. Дворкіна та Л. Фуллера), у цьому дослідженні застосовується триаспектна аналітична модель, що розрізняє три автономні виміри легітимності. Формальний вимір фіксує відповідність позитивно-правовим критеріям дійсності: компетенції, процедури, формі. Нормативно-ціннісний (аксіологічний) вимір оцінює відповідність правового порядку фундаментальним принципам права: справедливості, рівності, пропорційності, захисту людської гідності. Соціологічний вимір описує фактичне визнання правового порядку з боку підвладних, що виражається у добровільному підпорядкуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим методологічним завданням дослідження є подолання ризику анахронізму, тобто механічного перенесення сучасних понятійних конструкцій на матеріал, що сформувався в принципово інших інтелектуальних умовах. Для його вирішення застосовується метод функціональної еквівалентності, розроблений Ф. Міллером [3, с. 67–70] у контексті дослідження аристотелівської концепції природних прав: у текстах античних авторів виявляються концепти, які, попри термінологічну відмінність від сучасного поняття «легітимність», виконують ту саму теоретичну функцію – описують умови визнання влади та закону правомірними.

Витоки античних уявлень про правомірність закону сягають досократичної філософії, зокрема вчення Геракліта Ефеського, чия концепція *logos* як універсального раціонального порядку має пряме значення для теорії легітимності. Геракліт стверджував, що всі людські закони «живляться» від єдиного божественного закону [9, с. 176]. Цей тезис закладає фундаментальну ідею: правомірність людського закону не є самодостатньою, а залежить від його відповідності об'єктивному раціональному порядку, що перевищує волю будь-якого законодавця. Геракліт фактично формулює передумову того, що в триаспектній моделі легітимності виступає нормативно-ціннісний вимір: закон має об'єктивний нормативний зміст, не зводимий до факту його встановлення [10, с. 131–132]. Водночас Геракліт наполягає, що народ має «битися за свій закон, як за мури» [9, с. 161], – теза, що передбачає соціологічний вимір легітимності: закон потребує не лише об'єктивної обґрунтованості, а й активного визнання з боку підвладних.

Софістичний рух V ст. до н.е. здійснив радикальний поворот у проблематиці правомірності, поставивши питання про відношення між природним порядком (*physis*) і людськими законами (*nomos*). Саме софісти першими сформулювали проблему, яка визначить подальший розвиток теорії легітимності: чи є обов'язковість закону наслідком його відповідності природному порядку, чи лише продуктом суспільної домовленості?

Протагор, якого вважають першим професійним софістом, у «великій промові», переказаній Платоном

у діалозі «Протагор», розвинув концепцію, згідно з якою закони є необхідною умовою соціального співіснування: без «мистецтва державного життя» люди знищували б одних одних [11, с. 36–40].

Софіст Лікофрон, відомий переважно з критичних згадок Аристотеля, зробив ще радикальніший крок: він визначив закон як «гарантію взаємних прав» (*eggyetes ton dikaion*), фактично запропонувавши одну з найраніших версій протекціоністської теорії суспільного договору [12, с. 79]. Як показав Р. Малган, лікофронівська позиція принципово відрізняється від аристотелівської: якщо для Аристотеля держава існує для того, щоб робити громадян «справедливими і добрими», то Лікофрон обмежує функцію закону захистом тілесної недоторканності та власності [7, с. 122–124]. Цей підхід формує інструментальну модель легітимності, де обов'язковість закону обумовлена виключно його здатністю забезпечити захист взаємних прав, а не відповідністю трансцендентному ідеалу справедливості.

Визначальним у цьому контексті є протиставлення, яке знаходить вираження у вченнях ряду представників цього напрямку: закон (*nomos*) є правомірним лише тією мірою, якою він відповідає природному праву (*physis*) або загальному благу. Якщо ж закон суперечить природному порядку, він є лише «тиранією домовленості» і не претендує на справжню обов'язковість. Цей аргумент закладає першу аксіологічну умову легітимності: обов'язковість закону обумовлена не лише фактом його встановлення, а й відповідністю об'єктивним ціннісним стандартам. Такий висновок узгоджується із загальною картиною софістичного руху, систематизованою Дж. Керфердом [13].

Окреме місце в генезі концепту легітимності посідає Сократ, чий внесок не вичерпується посередницькою роллю між софістами та Платоном. У платонівському діалозі «Крітон» Сократ, відмовляючись від втечі з в'язниці після винесення смертного вироку, формулює першу у філософській традиції систематичну аргументацію на користь обов'язку підкорення закону [14, 50a–54d]. Промова уособлених «Законів Афін» містить щонайменше чотири підстави цього обов'язку: угоду (тривале проживання у місті як мовчазна згода з його законами), вдячність (закони забезпечили народження, виховання та освіту), справедливість (непідкорення означало б руйнування правового порядку в цілому) та можливість переконати (громадянин зобов'язаний або підкорятися, або переконувати закони змінитися). Як зазначає С. Маркоу, ці аргументи передбачають ключові напрями сучасної теорії політичного обов'язку: теорію суспільного договору, теорію справедливої взаємності та теорію демократичної легітимності [8].

У філософсько-правовій системі Платона питання про легітимність влади набуває систематичної форми через ієрархічну метафізику ідей. Центральне місце в цій системі займає концепт справедливості (*dikaiousyne*), якому присвячений діалог «Держава» [15]. У платонівській схемі справедливість є не просто моральною цінністю, а об'єктивним принципом, що виражається у правилі «кожному своє» (*suum cuique*): кожна частина цілого – як у душі, так і в державі – виконує власну, природно визначену функцію [15, с. 139–140]. Легітимною є лише та влада, яка організована відповідно до цього принципу.

Практичним вираженням цієї концепції є платонівська теорія «філософів-царів». Законна влада належить тим, хто завдяки філософській підготовці здатний споглядати Ідею Блага і, відповідно, управляти державою на підставі вищих раціональних принципів [15, с. 262–263]. Звідси випливає принциповий висновок: за Платоном,

легітимність не є функцією народного визнання чи волі більшості – вона є функцією відповідності об'єктивному порядку, доступному лише для підготовленого розуму. Такий підхід формує суворо нормативний вимір легітимності: будь-яке відхилення від ідеалу справедливості є підставою для заперечення правомірності влади незалежно від фактичного рівня її підтримки.

Важливим є і платонівське розрізнення правильних і перекручених форм державного устрою, що отримує розгорнуте обґрунтування у діалозі «Законо» [16]. Монархія, аристократія та правильна змішана форма є легітимними, оскільки слугують загальному благу; тиранія, олігархія та охлократія є перекрученими, оскільки обслуговують приватний інтерес правителів. Ця типологія є прямим функціональним аналогом сучасного розрізнення між легітимними та нелегітимними формами організації влади і зберігає теоретичне значення для сучасної загальної теорії права.

Арістотелів підхід до проблеми правомірності влади є значно прагматичнішим порівняно з платонівським. Замість апеляції до трансцендентних ідей Арістотель вибудовує критерії легітимності на підставі двох емпірично верифікованих принципів: орієнтації на спільне благо (*to koinon sympheron*) та верховенства закону (*nomos*) над особистим рішенням правителя [12]. У «Політиці» Арістотель формулює типологію державних устроїв, засновану на розрізненні між правильними і перекрученими формами: правильними є ті, що слугують спільному благу (монархія, аристократія, політія), а перекрученими – ті, що обслуговують інтерес правлячої меншості або більшості (тиранія, олігархія, демократія) [12, с. 113–114]. Таким чином, орієнтація на спільне благо є першим і необхідним критерієм легітимності будь-якого державного устрою. Як показав Г. Дюк, арістотелівська концепція природного права утворює нормативний стандарт, що обмежує довільне здійснення влади і встановлює об'єктивні критерії правомірності [5, с. 4–8].

Другим критерієм є примат закону над особистим рішенням правителя. В «Нікомаховій етиці» Арістотель характеризує закон як «розум без пристрастей» (*apne ophexeois nous*) [17, с. 116]. Те, що закон є вільним від суб'єктивних бажань і прагнень, властивих будь-якому реальному правителю, надає йому об'єктивного авторитету, якого позбавлена приватна воля навіть найдобропоряднішої людини. Верховенство закону є, таким чином, процедурною умовою легітимності: влада, що підпорядковується закону, є правомірною, тоді як влада, що підпорядковує закон своїй волі, – ні.

Показово, що в арістотелівській концепції ці два критерії є взаємообумовленими: саме тому, що закон є виразом розуму без пристрастей, він краще, ніж будь-яка особиста воля, здатний забезпечити досягнення спільного блага [2, с. 214–215]. Така взаємозалежність нормативного і процедурного вимірів легітимності є однією з найважливіших теоретичних знахідок арістотелівської традиції, що знаходить пряме відображення у сучасних концепціях верховенства права. М. Лейн показала, що вже в архаїчну епоху ідея верховенства закону протиставлялася свавільному правлінню і слугувала мірилом легітимності різних конституційних форм, а в V–IV ст. до н.е. демократія та олігархія оцінювалися саме за критерієм їхньої відповідності спільному ідеалу верховенства закону [4].

Полібій, грецький історик і політичний мислитель II ст. до н.е., зробив принципово новий внесок у теорію правомірності, який у пізнішій традиції отримав назву інституційної легітимності. Аналізуючи причини стабільності та могутності Римської республіки,

Полібій розробив концепцію «змішаної конституції», в якій монархічний (консули), аристократичний (сенат) і демократичний (народні збори) елементи взаємно стримують і зрівноважують один одного [18, с. 11–12]. Ключова ідея полягає в тому, що стабільність і правомірність державного устрою є функцією його внутрішньої рівноваги. Там, де жоден елемент не може перевищити власні повноваження, не порушивши балансу системи в цілому, суспільство сприймає державний порядок як справедливий і такий, що забезпечує спільне благо. Полібієва концепція вводить інституційно-структурний вимір легітимності: правомірність держави забезпечується не лише відповідністю вищим ціннісним принципам, але й самою архітектурою владних інституцій, що унеможливорює концентрацію необмеженої влади в одних руках. Цей внесок Полібія є особливо значущим з точки зору сучасної теорії легітимності: він фактично передбачає ідею інституційних стримань і протипага, що стане центральною у пізнішій конституціоналістській традиції. Водночас полібієва модель доповнює платонівський і арістотелівський підходи, переміщуючи акцент з особистих якостей правителів та змісту законів на структурну організацію самих владних інституцій як самостійне джерело легітимності.

Марк Туллій Цицерон є ключовою фігурою у переході від грецького до римського розуміння правомірності. У трактатах «Про державу» та «Про закони» він синтезує платонівський та стоїчний природно-правовий ідеалізм з характерними для римської традиції конкретними юридичними категоріями [19]. Центральне місце у вченні Цицерона займає концепт *res publica* – «спільної справи», яка визначається ним як «спільна власність народу» (*res populi*), а сам народ – не як будь-яке зібрання людей, але як спільнота, об'єднана спільним розумінням права (*iuris consensus*) і спільною користю [19, с. 43]. Легітимність держави, таким чином, безпосередньо обумовлюється двома чинниками: консенсусом щодо права та загальним інтересом. Держава, що втрачає один із цих елементів, перестає бути *res publica* і перетворюється на її протилежність.

Принциповим для теорії легітимності є й цицеронівське розуміння природного закону (*lex vera*). Справжній закон є «правим розумом» (*recta ratio*), що вкорінений у природі речей, а не у волі законодавця [19, с. 163–164]. Закон, що суперечить природному праву, не є законом у власному сенсі та позбавлений обов'язкової сили. Ця теза набула вирішального значення для пізніших природно-правових теорій, що обмежували суверенну волю правителя вищими нормами природного права. Особливою є роль поняття *auctoritas* у цицеронівській концепції. *Auctoritas* – авторитет, визнання, моральна вага – є тим чинником, завдяки якому рішення владних інституцій набувають загального суспільного визнання [19, с. 56–57]. Якщо для Арістотеля достатньою підставою правомірності є примат закону над особою, то для Цицерона необхідним є ще й соціальний вимір: реальне визнання, що забезпечується моральним авторитетом носіїв влади та інституційною традицією. У цьому Цицерон передбачає соціологічний вимір легітимності, що стане центральним у веберівській традиції [20, с. 207–211].

Проведений аналіз дозволяє обґрунтувати систематичні паралелі між античними парадигмами легітимності та провідними течіями сучасної теорії легітимності. Платонівська аксіологічна парадигма, що обумовлює правомірність влади відповідністю об'єктивній ідеї справедливості, знаходить пряме відображення у нормативних концепціях сучасності. Р. Дворкін, обґрунтовуючи легітимність державного примусу обов'язком влади

ставитися до громадян із «рівною турботою та повагою» [21, с. 272], продовжує платонівську лінію: легітимність є функцією відповідності об'єктивним ціннісним стандартам, а не наслідком фактичного визнання. Аналогічно Дж. Ролз, обґрунтовуючи принципи справедливості через гіпотетичну угоду раціональних суб'єктів «за завісою незнання» [22, с. 136–142], відтворює платонівську ідею про те, що правомірність правового порядку визначається не фактичним станом речей, а відповідністю раціонально обґрунтованим принципам.

Арістотелівська процедурно-раціональна парадигма (верховенство розумного закону та орієнтація на спільне благо) резонує з дискурсивною теорією Ю. Габермаса, згідно з якою правовий порядок є легітимним лише тоді, коли його норми є продуктом раціонального дискурсу вільних громадян [23, с. 163–168]. Арістотелівська характеристика закону як «розуму без пристрастей» концептуально передбачає габермасівську вимогу «ідеальної ситуації», вільної від примусу: в обох випадках нормативна сила закону обумовлена його раціональною природою, а не волею конкретного суб'єкта. Полібієва ідея конституційного балансу, своєю чергою, знаходить інституційний вираз у сучасному конституціоналізмі та механізмах стримань і протипа, що забезпечують формальний вимір легітимності правового порядку.

Цицеронівська консенсуальна парадигма «*iuris consensus* та *auctoritas*» передбачає соціологічний вимір легітимності, центральний для веберівської та бітемівської традицій. Вебер визначав легітимність як суб'єктивну віру у правомірність існуючого панування [20, с. 207–211]; Бітем здійснив нормативну корекцію цієї моделі, включивши до поняття легітимності не лише фактичне визнання, а й обґрунтованість правил спільними цінностями та активну згоду підвладних [1, с. 16–19]. Цицеронівське визначення «*res publica*» як спільноти, об'єднаної спільним розумінням права, безпосередньо передбачає бітемівську тривимірну модель, що поєднує формальний, нормативний і соціологічний виміри в єдину концепцію.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, попри термінологічну відсутність поняття «легітимність» у понятійному апараті античних авторів, їхні концепції містять комплекс функціональних еквівалентів цього поняття, що охоплюють усі три виміри триаспектної моделі легітимності – формальний, нормативно-ціннісний і соціологічний.

По-друге, у межах античної традиції можна виокремити три осьові парадигми легітимності: аксіологічну (Платон: відповідність ідеї справедливості та спільного блага); процедурно-раціональну (Арістотель: верховенство розумного закону; Полібій: конституційний баланс владних інституцій); та консенсуальну (Сократ: «підкоряйся або переконуй»; Цицерон: спільне розуміння права (*iuris consensus*) та *auctoritas* як суспільне визнання). Ці парадигми розвиваються з передумов, закладених Гераклітом, Протагором та Лікофроном, що дозволяє говорити про безперервну генезу проблематики легітимності в античній думці.

По-третє, між античними парадигмами легітимності та провідними течіями сучасної теорії легітимності існують систематичні паралелі. Аксіологічна парадигма Платона передбачає нормативні концепції Дворкіна (легітимність як рівна турбота та повага) та Ролза (справедливість як умова легітимності правового порядку). Процедурно-раціональна парадигма Арістотеля та Полібія знаходить відображення у дискурсивній теорії Габермаса (легітимність як продукт раціонального дискурсу) та в сучасному конституціоналізмі. Консенсуальна парадигма Сократа та Цицерона передбачає соціологічні підходи Вебера та нормативну корекцію Бітема, яка поєднує фактичне визнання з нормативною обґрунтованістю.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо в дослідженні рецепції античних концепцій легітимності в середньовічній правовій думці – передусім у вченні Томи Аквінського, а також у систематичному порівняльному аналізі між античними парадигмами легітимності та провідними сучасними теоріями легітимності.

Список використаних джерел

1. Beetham D. The Legitimation of Power. London : Palgrave Macmillan, 1991. 266 p.
2. Barker E. The Political Thought of Plato and Aristotle. New York : Dover Publications, 1959. 559 p.
3. Miller F. D. Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics. Oxford : Clarendon Press, 1995. 395 p.
4. Lane M. The Rule of Law as the Measure of Political Legitimacy in the Greek City States. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2017. Vol. 9. P. 211–236. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40803-017-0054-1>
5. Duke G. Aristotle and Natural Law. *The Review of Politics*. 2020. Vol. 82. P. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0034670519000743>
6. Long A. A., Sedley D. N. The Hellenistic Philosophers. Vol. 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 512 p.
7. Mulgan R. G. Lycophron and Greek Theories of Social Contract. *Journal of the History of Ideas*. 1979. Vol. 40, No. 1. P. 121–128.
8. Marcou S. Obedience and Disobedience in Plato's Crito and the Apology: Anticipating the Democratic Turn of Civil Disobedience. *The Journal of Ethics*. 2021. Vol. 25. P. 1189–1212. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10892-020-09346-y>
9. Diels H., Kranz W. Die Fragmente der Vorsokratiker. 6th ed. Berlin : Weidmann, 1951–1952.
10. Guthrie W. K. C. A History of Greek Philosophy. Vol. 1 : The Earlier Presocratics and the Pythagoreans. Cambridge : Cambridge University Press, 1962. 539 p.
11. Платон. Протагор / пер. з давньогрец. Ю. Мушак. Київ : Основи, 2000. 132 с.
12. Арістотель. Політика / пер. з давньогрец. О. Кислюк. Київ : Основи, 2000. 239 с.
13. Kerferd G. B. The Sophistic Movement. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 194 p.
14. Plato. Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus / transl. by H. N. Fowler. Cambridge : Harvard University Press, 1914. 535 p.
15. Платон. Держава / пер. з давньогрец. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
16. Plato. Laws / transl. by T. J. Saunders. London : Penguin Classics, 1970. 545 p.
17. Aristotle. Nicomachean Ethics / transl. by T. Irwin. Indianapolis : Hackett Publishing, 1999. 326 p.
18. Polybius. The Histories. Vol. III / transl. by W. R. Paton. Cambridge : Harvard University Press, 1923. 582 p.
19. Цицерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів / пер. з лат. В. Литвинов. Київ : Основи, 1998. 476 с.
20. Вебер М. Господарство і суспільство : Нариси з розуміючої соціології / пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2012. 1112 с.

21. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1977. 371 p.
22. Rawls J. A Theory of Justice. Rev. ed. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999. 538 p.
23. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / transl. by W. Rehg. Cambridge : MIT Press, 1996. 631 p.

References

1. Beetham, D. (1991). The Legitimation of Power. Palgrave Macmillan. [in English].
2. Barker, E. (1959). The Political Thought of Plato and Aristotle. Dover Publications. [in English].
3. Miller, F. D. (1995). Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics. Clarendon Press. [in English].
4. Lane, M. (2017). The Rule of Law as the Measure of Political Legitimacy in the Greek City States. *Hague Journal on the Rule of Law*, 9, 211–236. <https://doi.org/10.1007/s40803-017-0054-1> [in English].
5. Duke, G. (2020). Aristotle and Natural Law. *The Review of Politics*, 82, 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0034670519000743> [in English].
6. Long, A. A., & Sedley, D. N. (1987). The Hellenistic Philosophers (Vol. 1). Cambridge University Press. [in English].
7. Mulgan, R. G. (1979). Lycophron and Greek Theories of Social Contract. *Journal of the History of Ideas*, 40(1), 121–128. [in English].
8. Marcou, S. (2021). Obedience and Disobedience in Plato's Crito and the Apology. *The Journal of Ethics*, 25, 1189–1212. <https://doi.org/10.1007/s10892-020-09346-y> [in English].
9. Diels, H., & Kranz, W. (1951–1952). Die Fragmente der Vorsokratiker (6th ed.). Weidmann. [in German].
10. Guthrie, W. K. C. (1962). A History of Greek Philosophy (Vol. 1). Cambridge University Press. [in English].
11. Platon. (2000). Protagor [Protagoras] (Yu. Mushak, Trans.). Osnovy. [in Ukrainian].
12. Aristotel. (2000). Polityka [Politics] (O. Kysliuk, Trans.). Osnovy. [in Ukrainian].
13. Kerferd, G. B. (1981). The Sophistic Movement. Cambridge University Press. [in English].
14. Plato. (1914). Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus (H. N. Fowler, Trans.). Harvard University Press. [in English].
15. Platon. (2000). Derzhava [Republic] (D. Koval, Trans.). Osnovy. [in Ukrainian].
16. Plato. (1970). Laws (T. J. Saunders, Trans.). Penguin Classics. [in English].
17. Aristotle. (1999). Nicomachean Ethics (T. Irwin, Trans.). Hackett Publishing. [in English].
18. Polybius. (1923). The Histories (Vol. III) (W. R. Paton, Trans.). Harvard University Press. [in English].
19. Tsytserson, M. T. (1998). Pro derzhavu. Pro zakony. Pro pryrodu bohiv [On the Republic. On the Laws. On the Nature of the Gods] (V. Lytvynov, Trans.). Osnovy. [in Ukrainian].
20. Veber, M. (2012). Hospodarstvo i suspilstvo [Economy and Society] (M. Kushnir, Trans.). Vsesvit. [in Ukrainian].
21. Dworkin, R. (1977). Taking Rights Seriously. Harvard University Press. [in English].
22. Rawls, J. (1999). A Theory of Justice (Rev. ed.). Harvard University Press. [in English].
23. Habermas, J. (1996). Between Facts and Norms (W. Rehg, Trans.). MIT Press. [in English].

Novak Dmytro,

Postgraduate Student at the Department of Theory and Philosophy of Law

(Ivan Franko National University of Lviv, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7646-4782>

CONCEPTUALIZATION OF LEGITIMACY IN THE ANCIENT PHILOSOPHICAL-LEGAL TRADITION

The article investigates the conceptualization of legitimacy in ancient Greek and Roman legal and philosophical thought. Employing the method of functional equivalence developed by F. Miller in his analysis of Aristotelian jurisprudence, it identifies concepts that perform the same theoretical role as the modern category of legitimacy despite their terminological difference. The analysis encompasses a broad range of ancient thinkers: the pre-Socratics (Heraclitus), the Sophists (Protagoras, Lycophron), Socrates, Plato, Aristotle, Polybius, and Cicero. It is established that already in pre-Socratic thought, Heraclitus formulates the idea of an objective rational order (logos) as the normative standard for human law. The Sophistic tradition raises the question of the conventional nature of law and its justification through social agreement. Socrates, through the doctrine of 'obey or persuade' in the Crito, lays the foundations for a consensual justification of political obligation. The systematic conceptions of Plato, Aristotle, Polybius, and Cicero develop these premises into three axial paradigms of legitimation: axiological (correspondence to the idea of justice), procedural-rational (the rule of law and constitutional balance), and consensual (shared understanding of law and social authority). The article substantiates parallels between these paradigms and the major traditions of contemporary legitimacy theory: Plato's axiological paradigm anticipates Dworkin's normative conception of legitimacy as equal concern and respect and Rawls's justice-based approach; Aristotle's procedural-rational paradigm resonates with Habermas's discourse theory; Cicero's consensual paradigm foreshadows the sociological approaches of Weber and the normative correction by Beetham. It is argued that the three-aspect model of legitimacy, combining formal, normative-axiological, and sociological dimensions, has its conceptual origins in the ancient philosophical-legal tradition.

Key words: legitimacy, justice, natural law, ancient political philosophy, Plato, Aristotle, Socrates, Cicero, Sophists.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

УДК 341.231.14:342.7:351.74:351.74.08
DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-13-21>

Пасічник Наталя Олексіївна,

доктор історичних наук, професор,
заступник начальника відділу організації наукової діяльності – завідувач відділення
організації наукової роботи

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

Ріжняк Ренат Ярославович,

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>

Хитровський Дмитро Володимирович,

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5619-6834>

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено теоретико-правовому аналізу позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав людини та особливостей їх реалізації у діяльності Національної поліції України. Розкрито зміст, правову природу та міжнародно-правові засади таких обов'язків, визначено роль поліції як ключового суб'єкта їх виконання, проаналізовано проблеми практичної імплементації та окреслено напрями вдосконалення правозастосовної діяльності. Зроблено висновок, що ефективна реалізація позитивних зобов'язань держави у діяльності поліції є необхідною передумовою утвердження принципу верховенства права, зміцнення демократичних інститутів і формування правозахисної моделі функціонування правоохоронної системи.

Ключові слова: позитивні зобов'язання держави, Національна поліція України, міжнародні стандарти прав людини, принцип належної ретельності, конституційне право України, правоохоронна діяльність, поліцейська деонтологія.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку правової держави характеризується посиленням ролі міжнародних стандартів прав людини як визначального критерію оцінки діяльності органів публічної влади. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема реалізації позитивних зобов'язань держави щодо

забезпечення прав і свобод людини, що зумовлено як загальносвітовими тенденціями гуманізації права, так і внутрішніми процесами реформування правоохоронної системи України. Становлення ефективної моделі правоохоронної діяльності неможливе без належного врахування міжнародно-правових стандартів, які визначають

зміст і межі державної відповідальності перед особою. Умови трансформації правової системи та модернізації інституцій публічної влади актуалізують потребу у науковому осмисленні ролі правоохоронних органів як безпосередніх виконавців обов'язків держави у сфері прав людини.

Концепція позитивних зобов'язань держави посідає ключове місце у сучасному міжнародному праві прав людини та відображає еволюцію уявлень про функції держави у демократичному суспільстві. Якщо традиційно права людини розглядалися переважно як гарантії невтручання держави у сферу приватної автономії, то сучасна правова доктрина виходить із ширшого розуміння державних обов'язків, що охоплюють необхідність активних дій із запобігання порушенням прав, їх ефективного захисту та відновлення. Позитивні зобов'язання передбачають, що держава повинна не лише утримуватися від неправомірного втручання, а й забезпечувати належні правові, організаційні та інституційні механізми реалізації прав людини. Таким чином, зазначена концепція трансформує класичну модель взаємовідносин між державою і особою, підсилюючи соціальну та гарантійну функцію державної влади.

Особливе значення ця проблематика набуває у сфері діяльності правоохоронних органів, насамперед Національної поліції України, яка виступає одним із ключових суб'єктів реалізації позитивних зобов'язань держави. Саме поліція на практичному рівні забезпечує охорону життя, здоров'я, честі, гідності та безпеки особи, здійснює превенцію правопорушень, реагує на загрози правам людини та забезпечує ефективне розслідування їх порушень. Від якості виконання цих функцій залежить не лише рівень дотримання прав людини, а й ступінь довіри суспільства до держави та її інституцій. У зв'язку з цим дослідження реалізації позитивних зобов'язань держави у діяльності поліції набуває не лише теоретичного, а й практичного значення, оскільки дозволяє визначити оптимальні механізми поєднання завдань забезпечення публічної безпеки з гарантіями прав і свобод людини.

Зв'язок досліджуваної проблематики з практикою правоохоронної діяльності проявляється у необхідності врахування міжнародних стандартів під час прийняття управлінських рішень, здійснення превентивних заходів, застосування примусових повноважень та проведення процесуальних дій. Практика міжнародних судових інституцій свідчить, що саме правоохоронні органи найчастіше виступають суб'єктами потенційних порушень прав людини, а тому на них покладається підвищений обсяг обов'язків щодо забезпечення законності та пропорційності втручання у права особи. Це зумовлює необхідність наукового дослідження правової природи позитивних зобов'язань держави та особливостей їх реалізації у діяльності поліції як важливої складової механізму правозахисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика позитивних зобов'язань держави і їх реалізації у діяльності поліції останніми роками привертає зростаючу увагу як української, так і зарубіжної наукової спільноти. У вітчизняній доктрині спостерігається тенденція до поєднання досліджень у галузі міжнародного захисту прав людини з аналізом інституційних і практичних аспектів роботи правоохоронних органів. Зокрема, колективна монографія за редакцією Ю. Л. Белоусова [1], монографії Ю. О. Волошина [2], М. М. Антоновича [3], а також наукові статті (див., наприклад, О. В. Пришкіна [4]) систематизують нормативно-правові джерела

й підкреслюють значення імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. У цих працях наголошується на тому, що позитивні зобов'язання (due diligence) вимагають від держави створення ефективних механізмів захисту – законодавчих, інституційних та процесуальних.

Окрему групу українських публікацій становлять дослідження, присвячені конституційно-правовим аспектам діяльності поліції і її ролі в забезпеченні прав людини. Так, монографії (див., наприклад, Миколенко О. І. [5]) та статті (Матяш В., Роговенко О. [6], Марущак Н. В. [7], Ніколенко Л. М. [8] та інші) аналізують місце поліції у системі гарантій конституційних прав, акцентуючи увагу на принципах законності, пропорційності та поваги до людської гідності, а також на проблемах правозастосування під час реформування органів внутрішніх справ. Праці, орієнтовані на практиків (посібники з поліцейської деонтології [9], з міжнародного захисту прав людини [10]), розглядають деонтологічні стандарти як невід'ємну частину механізмів реалізації позитивних зобов'язань – тобто як внутрішні «механізми забезпечення» для щоденної діяльності поліцейських.

Водночас українські дослідження активно звертаються до практики ЄСПЛ і до матеріалів щодо виконання його рішень. Аналіз рішень у справах, де встановлено порушення щодо поводження з затриманими, застосування сили або неефективного розслідування використовується як джерело для формулювання рекомендацій з реформування процедур і інституцій. Практикоорієнтовані публікації та аналітичні матеріали судової влади додатково висвітлюють механізми виконання рішень ЄСПЛ та їх вплив на національне право [11].

У зарубіжній доктрині спостерігається глибший розвиток теоретичних моделей позитивних зобов'язань та їхньої операціоналізації у роботі поліції. Класичні праці з міжнародного права та прав людини (зокрема тлумачення практики ЄСПЛ) формують концептуальну основу для розуміння того, які процесуальні, організаційні та політичні заходи вважаються «належними» для виконання зобов'язань держави [12]. Окремо слід виділити академічні дослідження з етики поліцейської служби та професійної деонтології, які підкреслюють важливість внутрішніх стандартів, підготовки і культури як чинників, що забезпечують виконання позитивних обов'язків на практиці (Натан Крістофер [13], Тал Джонатан-Замір, Галі Перрі, Джеймс Вілліс [14], Гарріс Д., О'Бойл М., Ворбрік К. [15]). Нормативні документи ООН (див. [12], [16]) і матеріали Ради Європи є важливим мостом між доктриною і практикою – вони конкретизують стандарти поводження, застосування сили і процесуального захисту, які пізніше відтворюються у судовій практиці.

Серед дискусійних питань, виокремлених у сучасних публікаціях, – визначення меж позитивних зобов'язань у контексті обмежених ресурсів та надзвичайних ситуацій; співвідношення міжнародних стандартів з принципом державного суверенітету та оперативною автономією поліції; а також баланс між превентивними функціями поліції й індивідуальними правами особи.

Виявлені наукові прогалини мають як теоретичний, так і практичний характер. По-перше, бракує міждисциплінарних емпіричних досліджень, що поєднували б аналіз судової практики, адміністративних реформ і внутрішніх етичних практик поліції для оцінки реального виконання позитивних зобов'язань. По-друге, недостатньо розроблені методики оцінки ефективності інституційних змін (наприклад, у сфері внутрішнього контролю або підготовки персоналу) у контексті безпеки й прав

людини. По-третє, є потреба у розробленні адаптованих рекомендацій для країн з пострадянською правовою традицією щодо імплементації стандартів *due diligence* у поліцейській практиці з урахуванням національних інституційних особливостей.

Загалом, сучасна наукова дискусія демонструє, що концепція позитивних зобов'язань держави дедалі більше інтегрується в академічні та прикладні розробки діяльності поліції. Проте для переходу від нормативних положень до стійких практичних змін необхідні емпіричні дослідження, міжгалузеві програми реформ і прикладні інструменти оцінки, які б дозволили оцінити, наскільки реформи і внутрішні етичні практики сприяють реальній імплементації міжнародних стандартів у повсякденну роботу Національної поліції України.

Мета статті полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав людини, розкритті їх змісту та правової природи у системі міжнародних і конституційних стандартів, а також у визначенні особливостей і механізмів їх практичної реалізації в діяльності Національної поліції України з метою обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання та правозастосовної практики у сфері правоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії прав людини позитивні зобов'язання держави розглядаються як обов'язок державної влади вживати активних заходів для забезпечення реального та ефективного здійснення прав і свобод особи. На відміну від класичного розуміння прав людини як гарантій невтручання держави, сучасна правова доктрина виходить із того, що формальне проголошення прав є недостатнім без створення належних умов для їх реалізації. Позитивні зобов'язання охоплюють законодавчі, адміністративні, судові та інституційні дії, спрямовані на запобігання порушенням прав, їх припинення та відновлення. Вони формуються під впливом міжнародного права прав людини та практики міжнародних судових органів, які конкретизують зміст державних обов'язків і визначають критерії їх належного виконання.

Традиційно права людини поділяються на такі, що вимагають від держави утримання від втручання (негативні обов'язки), і такі, що потребують активної діяльності державних органів (позитивні обов'язки). У сучасній доктрині ці види обов'язків розглядаються не ізольовано, а як взаємодоповнювальні елементи єдиного правового механізму. Реалізація негативних обов'язків без позитивних гарантій часто є формальною, тоді як виконання позитивних обов'язків без дотримання негативних призводить до ризику надмірного втручання держави у сферу приватної автономії особи.

У науковій літературі запропоновано кілька підходів до класифікації позитивних зобов'язань держави [17]. Найбільш поширеним є функціональний підхід, відповідно до якого їх поділяють на обов'язки запобігання порушенням прав, обов'язки захисту від посягань третіх осіб і обов'язки ефективного розслідування та відновлення порушених прав. Інший підхід ґрунтується на галузевому критерії й розмежовує позитивні зобов'язання залежно від сфери правового регулювання – цивільної, кримінальної, адміністративної чи соціальної. У межах інституційного підходу увага приділяється суб'єктному складу виконання обов'язків, що дозволяє визначити роль окремих органів державної влади, зокрема правоохоронних органів, у механізмі їх реалізації. Зазначені класифікації не суперечать одна одній, а відображають багатовимірний характер досліджуваного явища.

Концепція позитивних зобов'язань держави має фундаментальне значення для розвитку сучасної теорії держави і права, оскільки трансформує традиційне уявлення про державу як про суб'єкта владного примусу у модель держави-гаранта прав людини. Вона підсилює соціальну функцію держави, розширює зміст принципу верховенства права та сприяє формуванню сучасної парадигми праворозуміння, у центрі якої перебуває людина як найвища правова цінність. З теоретичної точки зору ця концепція забезпечує інтеграцію міжнародного та національного правопорядків, а також формує нові підходи до визначення юридичної відповідальності держави за бездіяльність або неефективність її інституцій. Водночас вона виступає методологічною основою для переосмислення функцій органів публічної влади, зокрема правоохоронних органів, діяльність яких розглядається не лише як інструмент забезпечення правопорядку, а й як механізм реалізації правозахисної функції держави.

Міжнародно-правові засади позитивних зобов'язань держави формуються насамперед у системі універсальних міжнародних договорів у сфері прав людини. Основоположні положення закріплено в актах глобального рівня (Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року), які встановлюють обов'язок держав не лише визнавати права людини, а й забезпечувати їх ефективне здійснення. Такі акти передбачають вимогу вживати законодавчих, адміністративних і судових заходів для реалізації прав і свобод, що свідчить про закріплення активної ролі держави у сфері правозахисту. Нормативна конструкція відповідних міжнародних актів виходить із принципу, що держава відповідає не тільки за власні дії, а й за бездіяльність або неспроможність забезпечити належний рівень захисту прав особи від посягань третіх осіб. Таким чином, універсальні документи закладають фундаментальну модель позитивних обов'язків, яка передбачає створення ефективних внутрішньодержавних механізмів гарантування прав людини.

Важливу роль у розвитку концепції позитивних зобов'язань відіграють регіональні системи захисту прав людини, що забезпечують більш деталізоване регулювання та ефективні механізми контролю. У межах регіональних правових просторів (зокрема, європейських) відбувається конкретизація загальних міжнародних норм через формування стандартів їх застосування. Особливістю європейської системи є наявність спеціалізованих судових і квазісудових органів, уповноважених оцінювати дії держав щодо дотримання прав людини. Завдяки цьому позитивні зобов'язання держав набувають практичного змісту, оскільки їх реалізація підлягає зовнішньому контролю. Регіональні механізми також сприяють гармонізації національних правових систем із міжнародними стандартами та формують єдині підходи до розуміння меж державної відповідальності.

Вирішальне значення для розвитку доктрини позитивних зобов'язань має практика міжнародних судових органів, яка фактично виступає джерелом конкретизації змісту міжнародних норм. Судові рішення формують критерії оцінки ефективності державних заходів щодо запобігання порушенням прав людини, їх розслідування та відновлення. Саме у судовій практиці розкривається зміст таких понять, як належна організація державних інституцій, ефективність правових процедур та достатність заходів реагування. Міжнародні судові інституції

виробляють стандарти, що визначають обсяг державних обов'язків у різних сферах – від захисту життя та заборони катувань до забезпечення справедливого судового розгляду. Таким чином, судова практика не лише тлумачить міжнародні норми, а й розвиває їх, створюючи прецедентні підходи, які стають орієнтирами для національних правових систем.

Центральним концептуальним елементом сучасної доктрини позитивних зобов'язань є принцип належної ретельності (*due diligence*), який використовується як універсальний критерій оцінки поведінки держави у сфері прав людини. Відповідно до цього принципу держава повинна вживати всіх розумних і доступних заходів для запобігання порушенням прав, реагування на них та притягнення винних до відповідальності. Належна ретельність не означає абсолютної відповідальності держави за будь-яке порушення, однак вимагає доведення того, що держава діяла своєчасно і ефективно в межах своїх можливостей. Цей принцип забезпечує баланс між суверенітетом держави та необхідністю міжнародного контролю за дотриманням прав людини, оскільки оцінює не лише результат, а й характер і якість державних дій.

Конституційна правова модель української державності ґрунтується на антропоцентричному підході, відповідно до якого людина, її життя та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини визначається головним обов'язком держави. Така концепція формує фундамент для розуміння позитивних зобов'язань держави як невід'ємної складової її конституційної функції. Держава у цьому контексті виступає не лише носієм публічної влади, а й гарантом правового статусу особи, що зумовлює необхідність активної діяльності органів влади у сфері правозахисту. Конституційна парадигма прав людини визначає спрямованість усієї системи публічного управління, включаючи правоохоронні органи, які покликані забезпечувати практичну реалізацію прав і свобод.

Важливою ознакою конституційного механізму забезпечення прав людини є принцип прямої дії конституційних норм. Він означає, що закріплені в Конституції права і свободи підлягають безпосередньому застосуванню незалежно від наявності спеціального законодавчого регулювання. Це положення має принципове значення для реалізації позитивних зобов'язань держави, оскільки дозволяє особі безпосередньо посилаючись на конституційні гарантії у взаємовідносинах з органами влади, включаючи правоохоронні органи. Прямі дії прав і свобод виступає процесуальним інструментом їх захисту та забезпечує можливість судового контролю за діяльністю державних органів. Водночас вона покладає на державу обов'язок створити ефективні механізми реалізації цих прав, що фактично становить зміст позитивних зобов'язань.

Конституційно-правова система України передбачає комплекс обов'язків держави щодо забезпечення і захисту прав людини, які включають нормативний, інституційний і процедурний виміри. Нормативний вимір полягає у створенні законодавчої бази, що відповідає міжнародним стандартам прав людини; інституційний – у формуванні системи органів, уповноважених гарантувати їх дотримання; процедурний – у забезпеченні доступу до ефективних засобів правового захисту. У цьому механізмі особливе місце посідають правоохоронні органи, які виконують функції запобігання правопорушенням, припинення протиправних дій і захисту

особи від посягань. Таким чином, позитивні зобов'язання держави проявляються у створенні умов, за яких права людини не лише формально проголошуються, а й реально забезпечуються у повсякденному житті.

Важливою складовою конституційно-правової основи реалізації позитивних зобов'язань є інтеграція міжнародних договорів у національну правову систему. Конституція визнає чинні міжнародні договори, ратифіковані парламентом, складовою частиною національного законодавства, що забезпечує пряме застосування міжнародних стандартів у внутрішньодержавній практиці. Такий підхід сприяє гармонізації національного права з міжнародними нормами та посилює механізми захисту прав людини, оскільки дозволяє застосовувати міжнародні положення поряд із національними. У разі колізії між нормами національного закону і міжнародного договору пріоритет надається останньому, що підкреслює значення міжнародних стандартів як орієнтира для діяльності органів державної влади. Це положення створює нормативну основу для імплементації міжнародних правових вимог у діяльність правоохоронних органів і забезпечує узгодженість національної практики з міжнародними стандартами прав людини.

Виконання позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини забезпечується функціонуванням цілісної системи органів публічної влади, діяльність яких спрямована на створення та реалізацію гарантій правового статусу особи. До цієї системи належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також спеціалізовані інституції, що здійснюють правозахисні та контрольні функції. Законодавча влада формує нормативну основу реалізації прав людини шляхом прийняття законів, які встановлюють механізми їх забезпечення. Виконавча влада організовує практичне виконання цих норм через систему державного управління, забезпечуючи функціонування адміністративних, соціальних і правоохоронних інституцій. Важливу роль відіграють спеціалізовані органи із захисту прав людини, діяльність яких спрямована на моніторинг дотримання прав і свобод, розгляд скарг та підготовку рекомендацій щодо усунення порушень. Сукупність цих інституцій формує багаторівневий механізм реалізації позитивних зобов'язань держави.

Центральне місце в інституційному механізмі виконання позитивних зобов'язань держави посідає судова влада, яка виступає основною гарантією ефективного захисту прав людини. Суд забезпечує відновлення порушених прав, контроль за законністю діяльності органів влади та застосування норм права з урахуванням міжнародних стандартів. Особливе значення судової влади полягає у можливості перевіряти дії або бездіяльність державних органів і встановлювати їх відповідність конституційним принципам та міжнародним зобов'язанням держави. Через механізм судового захисту реалізується право особи на ефективний засіб правового захисту, що є одним із ключових елементів позитивних зобов'язань держави. Крім того, суди виконують правотворчу функцію в аспекті тлумачення норм права, формуючи практику, яка сприяє однаково застосуванню правових стандартів.

Ефективність реалізації позитивних зобов'язань держави значною мірою залежить від функціонування контрольних і наглядових механізмів, покликаних забезпечити дотримання прав людини у діяльності органів влади. До таких механізмів належать парламентський контроль, діяльність органів внутрішнього аудиту, дисциплінарні процедури, інститути омбудсмена та інші

форми державного і громадського нагляду. Вони виконують превентивну та коригувальну функції, запобігаючи порушенням прав людини та сприяючи усуненню їх наслідків. Наявність ефективних контрольних механізмів є важливою умовою реалізації принципу підзвітності держави перед суспільством і гарантією того, що державні органи діятимуть у межах своїх повноважень. У сучасній правовій державі такі механізми доповнюються інструментами громадського контролю та прозорості діяльності публічної влади.

Правоохоронні органи займають особливе місце в інституційному механізмі виконання позитивних зобов'язань держави, оскільки саме вони безпосередньо взаємодіють із громадянами та реалізують функції захисту прав і свобод у повсякденній практиці. Їх діяльність має подвійний характер: з одного боку, вони виступають гарантами безпеки та правопорядку, а з іншого – є суб'єктами владних повноважень, здатними обмежувати права особи. Це зумовлює підвищені вимоги до законності, пропорційності та обґрунтованості їх дій. У системі виконання позитивних зобов'язань держави правоохоронні органи виконують превентивну, захисну та відновлювальну функції: запобігають правопорушенням, реагують на порушення прав людини та забезпечують притягнення винних до відповідальності. Водночас їх діяльність повинна перебувати під постійним контролем з боку судових і наглядових органів, що забезпечує баланс між необхідністю забезпечення публічної безпеки та гарантіями прав людини.

Національна поліція України посідає ключове місце в інституційному механізмі реалізації позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав людини, оскільки саме вона є органом публічної влади, який безпосередньо забезпечує охорону прав і свобод особи у повсякденній діяльності. Її правовий статус визначається як статус спеціального суб'єкта забезпечення правопорядку, наділеного владними повноваженнями для запобігання правопорушенням, припинення протиправних дій та захисту особи від незаконних посягань. У цьому контексті поліція виступає інструментом практичної реалізації конституційної функції держави щодо гарантування прав людини. Водночас наявність владних повноважень зумовлює підвищений рівень юридичної відповідальності поліції за дотримання стандартів законності, пропорційності та поваги до людської гідності.

Функціональне призначення поліції у сфері прав людини полягає не лише у підтриманні громадського порядку, а й у виконанні правозахисної ролі держави. До основних функцій поліції належать охорона життя і здоров'я громадян, забезпечення особистої безпеки, захист прав власності, попередження та припинення правопорушень, а також сприяння відновленню порушених прав. Виконання цих функцій безпосередньо пов'язане з реалізацією позитивних зобов'язань держави, оскільки поліція забезпечує практичне втілення правових гарантій, закріплених у законодавстві та міжнародних стандартах. Крім того, поліція виконує важливу комунікативну функцію, взаємодіючи з населенням і формуючи правову культуру, що сприяє запобіганню порушенням прав людини.

Однією з найважливіших форм реалізації позитивних зобов'язань держави є превентивна діяльність поліції, спрямована на попередження правопорушень і недопущення порушень прав людини. Превенція передбачає комплекс заходів організаційного, інформаційного та правового характеру, які сприяють усуненню умов і причин правопорушень. До таких заходів належать

профілактична робота з населенням, моніторинг криміногенної ситуації, реагування на потенційні загрози та забезпечення громадської безпеки під час масових заходів. Превентивна діяльність має особливе значення у контексті позитивних обов'язків держави, оскільки дозволяє забезпечити захист прав людини ще до моменту їх порушення. Таким чином, ефективна профілактична робота поліції виступає показником належного виконання державою своїх міжнародних і конституційних зобов'язань.

Важливим елементом реалізації позитивних зобов'язань держави є своєчасне та ефективне реагування поліції на правопорушення. Це включає оперативне прийняття повідомлень про правопорушення, належне документування фактів порушень, забезпечення безпеки потерпілих, проведення необхідних процесуальних дій та взаємодію з іншими органами державної влади. Ефективність такого реагування оцінюється за критеріями швидкості, повноти та результативності заходів, що вживаються, а також за рівнем дотримання правових стандартів у процесі їх здійснення. Особливого значення набуває обов'язок поліції забезпечити ефективне розслідування випадків порушення прав людини, включаючи правопорушення, вчинені самими посадовими особами. У цьому аспекті поліція виконує не лише правоохоронну, а й гарантійну функцію, спрямовану на відновлення порушених прав та притягнення винних до відповідальності.

Однією з ключових проблем реалізації позитивних зобов'язань держави у діяльності поліції є наявність нормативних прогалин і колізій у законодавстві. Незважаючи на загальну спрямованість національного правового регулювання на забезпечення прав людини, окремі нормативні акти залишаються недостатньо узгодженими між собою або не повністю відповідають сучасним міжнародним стандартам. Це проявляється у неоднозначності правових формулювань, відсутності чітких процедурних механізмів реалізації окремих прав або недостатній деталізації повноважень правоохоронців (див. Таблицю 1). Подібні недоліки можуть створювати ризики різотлумачення норм права та ускладнювати практичну діяльність поліції, що, своєю чергою, негативно впливає на ефективність виконання державою своїх позитивних зобов'язань.

Суттєвим чинником, що впливає на реалізацію позитивних обов'язків держави, є інституційні та організаційні труднощі функціонування правоохоронної системи. До них належать недостатня координація між органами державної влади, перевантаженість правоохоронних структур, обмежені матеріальні та кадрові ресурси, а також складність процедури взаємодії між різними суб'єктами правозахисного механізму. Такі обставини можуть знижувати оперативність реагування на порушення прав людини, ускладнювати проведення ефективних розслідувань і перешкоджати належному виконанню покладених на поліцію функцій. Крім того, недосконалість внутрішніх управлінських процедур інколи призводить до формалізації службової діяльності та недостатньої орієнтації на потреби особи як центрального суб'єкта правового захисту.

Важливим аспектом забезпечення належного виконання позитивних зобов'язань держави є рівень професійної підготовки поліцейських. Недостатній рівень знань щодо міжнародних стандартів прав людини, принципів пропорційності та недискримінації, а також практики їх застосування може призводити до помилок у правозастосуванні та порушень прав особи. В сучасних

Таблиця 1

Приклади колізій та прогалин законодавства України у сфері діяльності правоохоронних органів

№	Сфера правового регулювання	Нормативна проблема	Суть колізії / прогалини	Практичні наслідки для правозастосування
1	Застосування сили поліцією	Різний рівень нормативної деталізації	Закон про поліцію визначає принципи застосування сили, тоді як кримінальне законодавство встановлює відповідальність без чіткої процедури оцінки правомірності дій	Неоднакова судова практика, складність правової оцінки дій поліцейського
2	Перевірка документів	Оціночні правові категорії	Відсутність законодавчого визначення терміну «достатні підстави» для перевірки документів	Розширена дискреція правоохоронців, ризик свавільних перевірок
3	Відеофіксація дій поліції	Неповне процедурне регулювання	Відсутність єдиного законодавчого порядку зберігання, доступу та використання відеозаписів	Визнання доказів недопустимими, сумніви в об'єктивності доказової бази
4	Затримання особи	Невідповідність процесуальних режимів	Різні процедури затримання у кримінальному та адміністративному законодавстві	Правова невизначеність у граничних ситуаціях, ризик порушення прав затриманих
5	Обмеження свободи пересування	Нечіткість підстав	Законодавство дозволяє обмеження доступу до територій без конкретних критеріїв необхідності й тривалості	Потенційне порушення свободи пересування, складність оскарження
6	Співвідношення законів і підзаконних актів	Ієрархічна колізія	Внутрішні інструкції правоохоронних органів інколи встановлюють правила, не передбачені законами	Практична орієнтація на відомчі акти замість норм закону
7	Оскарження дій поліції	Фрагментарність процедур	Наявність кількох паралельних механізмів захисту без єдиного алгоритму звернення	Ускладнений доступ до захисту прав, дублювання процедур, затягування розгляду

умовах правоохоронна діяльність вимагає не лише правової обізнаності, а й високого рівня професійної етики, комунікативних навичок і здатності діяти у складних конфліктних ситуаціях. Тому система професійної підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських повинна бути орієнтована на інтеграцію правозахисних стандартів у практичну діяльність і формування правової культури, заснованої на повазі до людської гідності.

Окремою проблемою є ризик формального виконання міжнародних стандартів прав людини без їх реальної імплементації у практику діяльності поліції. Формальне приведення законодавства у відповідність до міжнародних вимог не завжди супроводжується належними інституційними змінами, удосконаленням процедур або підвищенням рівня професійної підготовки персоналу. У таких випадках стандарти залишаються декларативними та не забезпечують фактичного підвищення рівня захисту прав людини. Подолання цієї проблеми потребує комплексного підходу, який включає не лише законодавчі реформи, а й розвиток механізмів контролю, внутрішнього моніторингу та відповідальності посадових осіб. Важливу роль у цьому процесі відіграє формування правозахисної професійної культури в правоохоронних органах, що забезпечує перехід від формального дотримання норм до їх усвідомленого та послідовного застосування.

Одним із ключових напрямів підвищення ефективності виконання позитивних зобов'язань держави у правоохоронній сфері є системна гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами прав людини. Йдеться не лише про формальне узгодження норм внутрішнього права з міжнародними договорами, а й про забезпечення їх змістовної відповідності принципам верховенства права, пропорційності, недискримінації та правової визначеності. Важливим завданням є усунення нормативних колізій, деталізація процедур застосування поліцейських повноважень та запровадження чітких правових механізмів контролю за їх реалізацією. Гармонізація законодавства має здійснюватися на основі

системного аналізу практики міжнародних судових органів, яка дозволяє визначити сучасні стандарти оцінки дій держави у сфері прав людини.

Необхідною умовою належної реалізації позитивних зобов'язань держави є зміцнення інституційного контролю за діяльністю правоохоронних органів. Підвищення ефективності контролю передбачає запровадження прозорих механізмів звітності, систем внутрішнього аудиту та дисциплінарної відповідальності, які сприятимуть зміцненню довіри суспільства до правоохоронних інституцій. У цьому контексті особливого значення набуває використання сучасних інформаційних технологій, що сприяють забезпеченню відкритості діяльності поліції та доступу громадськості до інформації про результати її роботи.

Важливим напрямом удосконалення реалізації позитивних зобов'язань держави є модернізація системи професійної підготовки працівників поліції. Сучасні вимоги правоохоронної діяльності передбачають формування у поліцейських не лише правових знань, а й навичок практичного застосування міжнародних стандартів прав людини у службовій діяльності. Особливу роль відіграє розвиток етичної культури, що ґрунтується на принципах поваги до людської гідності, гуманізму та неупередженості. Навчальні програми повинні включати модулі з прав людини, комунікативної компетентності, управління конфліктами та недискримінаційної поведінки. Систематичне підвищення кваліфікації персоналу сприятиме формуванню професійної правосвідомості та забезпечить усвідомлене виконання правоохоронцями своїх правозахисних функцій.

Важливим чинником удосконалення діяльності правоохоронних органів є запозичення та адаптація міжнародного досвіду реформування поліції. Практика демократичних держав демонструє ефективність моделей, заснованих на принципах відкритості, підзвітності, партнерства з громадськістю та орієнтації на потреби людини. Вивчення зарубіжних підходів дозволяє визначити оптимальні механізми організації поліцейської

діяльності, удосконалити процедури реагування на правопорушення та впровадити сучасні стандарти професійної етики. Водночас використання міжнародного досвіду повинно здійснюватися з урахуванням національних правових і соціальних особливостей, що забезпечить його ефективну адаптацію до умов функціонування української правоохоронної системи.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що концепція позитивних зобов'язань держави є ключовим елементом сучасної системи міжнародного та національного правового захисту прав людини, який трансформує традиційне розуміння ролі держави та її інституцій. Встановлено, що позитивні зобов'язання полягають у необхідності активних дій держави, спрямованих на запобігання порушенням прав людини, їх ефективний захист і відновлення, а також створення належних нормативних, організаційних та інституційних механізмів їх забезпечення. Такий підхід формує сучасну модель держави-гаранта прав людини, у межах якої ефективність діяльності органів влади оцінюється не лише за результатами, а й за належністю вжитих заходів.

З'ясовано, що міжнародно-правові та конституційні засади реалізації позитивних зобов'язань становлять комплексну систему, яка поєднує універсальні та регіональні стандарти прав людини, судову практику міжнародних інституцій і національні механізми правового регулювання. Особливу роль у цій системі відіграє принцип належної ретельності (*due diligence*), який визначає критерії оцінки ефективності дій держави у сфері правозахисту та виступає універсальним стандартом належного виконання державних обов'язків.

Обґрунтовано, що Національна поліція України є одним із центральних суб'єктів реалізації позитивних зобов'язань держави, оскільки саме вона забезпечує

практичне здійснення правозахисної функції держави через превентивну діяльність, реагування на правопорушення та захист потерпілих. Ефективність виконання цих завдань безпосередньо впливає на рівень дотримання прав людини і довіру суспільства до державних інституцій. Водночас встановлено наявність низки проблем, що ускладнюють належну реалізацію таких зобов'язань, зокрема нормативні колізії, інституційні труднощі, недостатній рівень професійної підготовки персоналу та ризики формального виконання міжнародних стандартів.

Визначено, що подолання зазначених проблем можливе лише за умови комплексного підходу, який передбачає гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, посилення інституційного контролю за діяльністю правоохоронних органів, розвиток професійної та етичної культури поліцейських, а також адаптацію позитивного зарубіжного досвіду реформування поліції. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення узгодженості між нормативними, організаційними та ціннісними компонентами правового механізму захисту прав людини.

Отже, результати дослідження підтверджують, що ефективна реалізація позитивних зобов'язань держави у правоохоронній сфері є необхідною умовою утвердження принципу верховенства права, зміцнення демократичних інститутів і формування правозахисної моделі діяльності поліції. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розробленням методик оцінювання ефективності виконання позитивних зобов'язань держави, удосконаленням правових механізмів їх забезпечення та дослідженням практичних аспектів інтеграції міжнародних стандартів прав людини у діяльність правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Імплементация международных стандартов в сфере запобігання неналежному поведінню в діяльність органів кримінальної юстиції України: колективна монографія. Загальна редакція Ю. Л. Белоусова. Рада Європи. Одеса, Фенікс, 2016. 194 с.
2. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія. За ред. М. О. Баймуратова. Київ, Логос, 2010. 428 с.
3. Антонович М. М. Обов'язок покарання за злочини проти людяності в Україні (щодо активістів Майдану) згідно з міжнародним правом. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. Українська асоціація міжнародного права. Київ, 2014. С. 44–58. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/12df70e6-ca85-4d5f-9b54-dcb59b558fdf>
4. Прієшкіна О. В. Імплементация міжнародно-правових стандартів прав та свобод людини у національне законодавство України. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2023. 25 (1). 45–50. [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-1\(36\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-1(36)-7)
5. Миколенко О. І. Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина в юридичній науці. Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві: колективна монографія. М. А. Баламуш, Н. В. Ільєва, О. М. Миколенко та ін. Одеса, Фенікс, 2023. С. 9–43. <https://doi.org/10.18524/2022.978-966-928-840-0.1.9-43>
6. Матяш В., Роговенко О. Національна поліція України в механізмі забезпечення конституційних прав і свобод громадян. *Молодий вчений*, 2022. 10 (110), с. 22–26. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-5>
7. Марущак Н. В. Принципи поліцейської діяльності: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. 5. 10–16. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-2>
8. Ніколенко Л. М. Принципи діяльності поліції: сутність та особливості. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. 1(1), с. 19–25. <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-1-1-19-25>
9. Поліцейська деонтологія: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти галузей знань «К Безпека і оборона» та «Д Бізнес, адміністрування та право». Є. В. Зозуля, Н. О. Коваленко, Я. А. Петрук, Р. Я. Ріжнюк, О. С. Туренко, Д. В. Хитровський. Одеса, Видавничий дім «Гельветика», 2025. 236 с. ISBN 978-617-554-688-8
10. Міжнародний захист прав людини: електронний методичний посібник для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право. Укладач А. В. Левенець. Одеса, 2023. 83 с. <https://dspace.onu.edu.ua/items/4ea7a4c0-767c-472b-8299-0b03505b726d>
11. Як Україна посилює захист прав людини на прикладі виконання рішень ЄСПЛ. Судова влада в Україні. <https://zd.rv.court.gov.ua/sud1708/pres-centr/news/1867578/>
12. Code of Conduct for Law Enforcement Officials. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials>
13. Nathan Christopher. Ethics of policing. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. 2021. <https://doi.org/10.4324/9780415249126-L171-1>

14. Tal Jonathan-Zamir, Gali Perry, James J Willis. Ethical perspectives and police science: Using Social Contract Theory as an analytical framework for evaluating police legitimacy. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2023. 17. paad056. <https://doi.org/10.1093/police/paad056>

15. Harris D., O'Boyle M., Warbrick C. Law of the European Convention on Human Rights. Oxford, OUP. 2009. 964 p. <https://archive.org/details/harrisoboylearb0000unse>

16. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement>

17. Горпинюк О. П. Типи позитивних зобов'язань держав щодо гарантування права на повагу до приватного й сімейного життя в практиці Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. 6. 395–399. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2416>

References

1. Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u sferi zapobihannia nenalezhnomu povodzhenniu v diialnist orhaniv kryminalnoi yustyttsii Ukrainy: kolektyvna monohrafiia. Zahalna redaktsiia Yu.L. Bielousova [Implementation of International Standards in Preventing Ill-Treatment in the Activities of Criminal Justice Bodies of Ukraine: Collective Monograph. General editorship by Yu. L. Belousov]. Rada Yevropy [Council of Europe]. Odesa, Feniks, 2016. 194 p. [in Ukrainian].

2. Voloshyn Yu. O. (2010). Konstytutsiino-pravove zabezpechennia yevropeiskoi mizhderzhavnoi intehratsii: teoretyko-metodolohichni aspekty: monohrafiia [Constitutional and Legal Support of European Interstate Integration: Theoretical and Methodological Aspects: Monograph]. Za red. M. O. Baimuratova. Kyiv, Lohos. 428 p. [in Ukrainian].

3. Antonovych M. M. (2014). Obov'iazok pokarannia za zlochyny proty liudianosti v Ukraini (shchodo aktyvistiv Maidanu) zghidno z mizhnarodnym pravom. Ukrainska Revoliutsiia hidnosti, ahresiiia RF i mizhnarodne pravo [The Obligation to Punish Crimes against Humanity in Ukraine (Regarding Maidan Activists) under International Law. The Ukrainian Revolution of Dignity, Russian Aggression and International Law]. Ukrainska asotsiatsiia mizhnarodnoho prava [Ukrainian Association of International Law]. Kyiv. P. 44–58. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/12df70e6-ca85-4d5f-9b54-dcb59b558fdf> [in Ukrainian].

4. Prieshkina O. V. (2023). Implementatsiia mizhnarodno-pravovykh standartiv prav ta svobod liudyny u natsionalne zakonodavstvo Ukrainy [Implementation of International Legal Standards of Human Rights and Freedoms into the National Legislation of Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Pravo navstvo – Bulletin of Odesa National University. Jurisprudence*. 25 (1). 45–50. [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-1\(36\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-1(36)-7) [in Ukrainian].

5. Mykolenko O. I. (2023). Mekhanizm realizatsii prav i svobod liudyny ta hromadianyna v yurydychnii nautsi. Doslidzhennia mekhanizmu realizatsii prav i svobod liudyny ta hromadianyna v publichnomu i pryvatnomu pravi: kolektyvna monohrafiia [The Mechanism for the Implementation of Human and Civil Rights and Freedoms in Legal Science. Study of the Mechanism for the Implementation of Human and Civil Rights and Freedoms in Public and Private Law: Collective Monograph]. M. A. Balamush, N. V. Ilieva, O. M. Mykolenko ta in. Odesa, Feniks. P. 9–43. <https://doi.org/10.18524/2022.978-966-928-840-0.1.9-43> [in Ukrainian].

6. Matiashev V., Rohovenko O. (2022). Natsionalna politsiia Ukrainy v mekhanizmi zabezpechennia konstytutsiinykh prav i svobod hromadian [The National Police of Ukraine in the Mechanism for Ensuring Constitutional Rights and Freedoms of Citizens]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*. 10 (110), 22–26. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-5> [in Ukrainian].

7. Marushchak N. V. (2024). Pryntsyipy politseiskoi diialnosti: teoretychnyi aspekt [Principles of Police Activity: Theoretical Aspect]. *Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii – Current Issues of Domestic Jurisprudence*. 5. 10–16. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-2> [in Ukrainian].

8. Nikolenko L. M. (2021). Pryntsyipy diialnosti politsii: sutnist ta osoblyvosti [Principles of Police Activity: Essence and Specific Features]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka – Ukrainian Police Studies: Theory, Legislation, Practice*. 1(1), 19–25. <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-1-1-19-25> [in Ukrainian].

9. Politseiska deontolohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity haluzei znan “K Bezpeka i oborona” ta “D Biznes, administruvannia ta pravo” [Police Deontology: Educational and Methodological Guide for Higher Education Students in the Fields of Knowledge “K Security and Defense” and “D Business, Administration and Law”]. Ye. V. Zozulia, N. O. Kovalenko, Ya. A. Petruk, R. Ia. Rizhniak, O. S. Turenko, D. V. Khytrovskyi. Odesa, Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 2025. 236 p. ISBN 978-617-554-688-8 [in Ukrainian].

10. Levenets A. V. (2023). Mizhnarodnyi zakhyst prav liudyny: elektronnyi metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavr.) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 081 Pravo [International Protection of Human Rights: Electronic Methodological Guide for First-Level (Bachelor's) Higher Education Students in Specialty 081 Law]. Odesa, 2023. 83 p. <https://dspace.onu.edu.ua/items/4ea7a4c0-767c-472b-8299-0b03505b726d> [in Ukrainian].

11. Iak Ukraina posyliuie zakhyst prav liudyny na prykladi vykonannia rishen YeSPL [How Ukraine Strengthens the Protection of Human Rights Through the Example of Executing ECtHR Judgments]. Sudova vlada v Ukraini [Judiciary of Ukraine]. <https://zd.rv.court.gov.ua/sud1708/pres-centr/news/1867578/> [in Ukrainian].

12. Code of Conduct for Law Enforcement Officials. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials>

13. Nathan Christopher (2021). Ethics of policing. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. <https://doi.org/10.4324/9780415249126-L171-1>

14. Tal Jonathan-Zamir, Gali Perry, James J Willis (2023). Ethical perspectives and police science: Using Social Contract Theory as an analytical framework for evaluating police legitimacy. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 17. paad056. <https://doi.org/10.1093/police/paad056>

15. Harris D., O'Boyle M., Warbrick C. (2009). Law of the European Convention on Human Rights. Oxford, OUP. 964 p. <https://archive.org/details/harrisoboylearb0000unse>

16. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement>

17. Horpyniuk O. P. (2017). Typy pozytyvnykh zobov'язan derzhav shchodo harantuvannia prava na povahu do pryvatnoho y simeinoho zhyttia v praktitsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Types of Positive Obligations of States to Guarantee the Right

to Respect for Private and Family Life in the Case Law of the European Court of Human Rights]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law*. 6. 395–399. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2416> [in Ukrainian].

Pasichnyk Natalia,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Deputy Head at the Department of Organization of Scientific Activities – Head of the Department of Organization of Scientific Work

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

Rizhniak Renat,

Honored Worker of Education of Ukraine,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of General Legal Disciplines

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>

Khytrovskyi Dmytro,

Senior Lecturer at the Department of General Legal Disciplines

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5619-6834>

POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE TO PROTECT HUMAN RIGHTS AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal study of the positive obligations of the state to protect human rights and the specific features of their implementation in the activities of the National Police of Ukraine. The paper reveals the legal nature of positive state obligations as a key element of the modern system of international and national legal protection of human rights. It is determined that positive obligations consist in the necessity of active measures by state authorities aimed at preventing human rights violations, ensuring their effective protection, investigation, and restoration, as well as creating appropriate normative, organizational, and procedural mechanisms for their implementation.

The international legal foundations of positive obligations, formed by universal and regional human rights treaties and the practice of international judicial institutions, are analyzed. Particular attention is paid to the principle of due diligence as a universal standard for assessing the effectiveness of state actions in the field of human rights protection. It is established that the constitutional model of Ukraine, based on the priority of human rights and freedoms, forms the normative foundation for the implementation of positive obligations and determines the orientation of the activities of all public authorities.

It is substantiated that the National Police of Ukraine is one of the central actors in fulfilling the state's positive obligations, since its functions are directly related to ensuring personal security, preventing offenses, responding to threats to human rights, and conducting effective investigations. The institutional mechanisms for implementing these obligations, the role of judicial oversight, and the importance of supervisory procedures in ensuring the legality of law enforcement activities are examined.

Problems of practical implementation of positive obligations are identified, including legislative inconsistencies, institutional difficulties in the functioning of the law enforcement system, insufficient professional training of police officers, and the risks of formal compliance with international standards. It is demonstrated that overcoming these problems is possible through harmonization of legislation with international human rights standards, strengthening control mechanisms, developing professional ethics, and applying positive international experience.

Key words: positive obligations of the state, National Police of Ukraine, international human rights standards, due diligence principle, constitutional law of Ukraine, law enforcement activity, police deontology.

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-22-28>

Славко Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного
правознавства

(Сумський державний університет, м. Суми)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1339-470X>

Єгорова Валентина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права
(Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8485-430X>

ПРАВО НА ПРАВДУ У ПРАКТИЦІ МІЖАМЕРИКАНСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ¹

Стаття присвячена дослідженню становлення та розвитку права на правду у практиці Міжамериканського суду з прав людини. Проаналізовано підходи Суду до визначення змісту цього права, його зв'язку з обов'язком держави ефективно розслідувати серйозні порушення прав людини, забезпечувати доступ до інформації та участь потерпілих і їхніх родичів у відповідних процедурах. Особливу увагу приділено формуванню індивідуального та колективного виміру права на правду, а також його ролі у подоланні безкарності, відновленні гідності жертв і забезпеченні гарантій неповторення порушень. Обґрунтовано значення встановлених Міжамериканським судом стандартів для держав, що долають наслідки збройних конфліктів.

Ключові слова: права людини, Міжамериканський суд з прав людини, право на правду, перехідне правосуддя, постконфліктне врегулювання.

Постановка проблеми. В умовах сучасних збройних конфліктів, масових порушень прав людини та поширеності таких явищ, як насильницькі зникнення, позасудові страти і катування, особливої актуальності набуває дослідження права на правду. Для осіб, які постраждали від серйозних порушень прав людини, а також для їхніх родин, встановлення обставин вчинених злочинів є необхідною передумовою відновлення справедливості та їх людської гідності. І в цей же час право на правду має важливе суспільне значення, оскільки сприяє подоланню наслідків насильства, протидії безкарності та формуванню колективної пам'яті.

У цьому контексті особливу цінність становить практика Міжамериканського суду з прав людини, який одним із перших на міжнародному рівні сформулював і розвинув зміст цього права. У своїй юриспруденції Суд пов'язує право на правду з обов'язком держави ефективно розслідувати порушення, забезпечувати доступ до інформації та гарантувати участь потерпілих і їхніх

родичів у відповідних процесах. Підходи Міжамериканського суду також розкривають значення відкритості державних архівів, встановлення історичної істини та запровадження гарантій неповторення порушень.

Дослідження практики Міжамериканського суду з прав людини дозволяє глибше зрозуміти правову природу, зміст і механізми реалізації права на правду в сучасному міжнародному праві прав людини. При цьому, зростання ролі механізмів перехідного правосуддя у контексті потенційного постконфліктного врегулювання в Україні додатково підсилює практичну значущість цього досвіду, бо порівняльний аналіз стандартів, сформованих Судом, є особливо важливим для держав, які стикаються з наслідками збройних конфліктів та системних порушень прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Право на правду тільки відносно нещодавно отримало своє визнання серед практиків і теоретиків права. Серед його дослідників варто згадати, у першу чергу, Прісцилу

¹ Дослідження виконано в рамках наукового проєкту «Історична пам'ять та заходи меморіалізації як інструменти подолання антиукраїнських деструктивних наративів: національний та міжнародний виміри» (0126U001457) за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Хайнер (Priscilla B. Hayner), Едуардо Гонзалеса (Eduardo González) та Говарда Варні (Howard Varney), які працювали безпосередньо з правом на правду у глобальному сенсі. Едуардо Ферер Мак-Грегор (Eduardo Ferrer Mac-Gregor) досліджував право на правду в практиці Міжамериканського суду з прав людини, а Вільям Шабас (William Schabas) – через призму міжнародного кримінального правосуддя. Неможливо переоцінити доробок спеціальних доповідачів ООН Пабло де Грейфа (Pablo de Greiff) та Даяни Орлентліхер (Diane Orentlicher), які доклалися до дослідження перехідного правосуддя і засобів уникнення безкарності. Тим не менш, право на правду і досі залишається мало визнаним на теренах Європи, на відміну від Латинської Америки. Саме з огляду на значний доробок Міжамериканського суду з прав людини у цій царині це дослідження спрямоване на його аналіз.

Метою статті є, по-перше, визначення особливостей Міжамериканського механізму захисту прав людини, що зумовили його специфічну спеціалізацію; по-друге, аналіз генези концепції права на правду у правозастосовній практиці Міжамериканського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу.

1. Право на правду: генеза та значення

Право на правду вперше отримало закріплення на міжнародному рівні у 1949 році у статті 32 Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій. Ця норма передбачила зобов'язання для держав діяти, «виходячи з права сімей знати про долю своїх родичів» [1].

Згодом уявлення про право на правду почало розширюватися завдяки правозастосовній практиці та ухваленню нових міжнародних актів. Зокрема, на праві на правду зосередилися автори Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Преамбула цього акту підтверджує «право будь-якої жертви знати правду про обставини насильницького зникнення та про долю зниклої особи, а також право безперешкодно збирати, отримувати й поширювати інформацію з цієї метою» [2].

Базові документи ООН, присвячені перехідному правосуддю та праву на правду, визначили право на правду як чільний елемент механізмів постконфліктного врегулювання та відновлення після періоду масових порушень прав людини. Як наголошує Генеральний секретар ООН, право на правду надає жертвам, їхнім родичам та громадськості право вимагати та отримувати всю необхідну інформацію щодо скоєння ймовірного порушення, долі та місцезнаходження жертв, а також ступеня, в якому порушення могло бути офіційно санкціоноване [3]. За словами спеціального доповідача ООН Пабло де Грейфа (Pablo de Greiff), пошуки правди слугують досягненню двох проміжних цілей, тобто визнання жертв та зміцнення довіри, і двох кінцевих цілей, тобто сприяння примиренню та зміцненню верховенства права [4]. Таку ж позицію займає і Даяна Орлентліхер (Diane Orentlicher) як спеціальна доповідачка ООН щодо боротьби з безкарністю. На її думку, кожен народ має невід'ємне право знати правду про минулі події, що стосуються скоєння жакхливих злочинів, а також про обставини та причини, що призвели, через масові або систематичні порушення, до скоєння цих злочинів. Повне та ефективне здійснення права на правду забезпечує життєво важливу гарантію від повторення порушень [5]. Вільям Шабас (William Schabas) також наголошує, що існує тісний зв'язок між «правом на правду» та питаннями правосуддя, безкарності та міжнародного кримінального правосуддя.

«Право на правду» часто представляється як право жертв та їхніх сімей. Тим не менш, ранні формулювання права на правду також зосереджувалися на ширшому колективному вимірі цього права [6].

Верховний комісар ООН з прав людини у своєму звіті підкреслює, що «міжнародні правозахисні органи визнали право на правду у випадках грубих порушень прав людини, зокрема насильницьких зникнень, позасудових страт та катувань, а також серйозних порушень міжнародного гуманітарного права» [17].

Прісцила Хайнер (Priscilla B. Hayner), розмірковуючи про роль права на правду та наслідки роботи комісій правди у всьому світі, визнає, що право на правду не є панацеєю. «Але разом із будь-якою дозою скептицизму – чи, принаймні, реалізму – щодо досягнень цих органів, має також йти оцінка часом визначного, але маловідомого внеску, який вони зробили». Відтак авторка наголошує, що в Аргентині, Чилі та Марокко, значною мірою на основі висновків комісій правди, держава виплатила компенсації тисячам жертв або родинам убитих або зниклих безвісти; було порушено низку значних судових переслідувань; у Сальвадорі після рекомендацій комісії правди було запроваджено важливі судові реформи; у Південній Африці змінилося суспільне уявлення про апартеїд тощо [8].

Едуардо Гонзалес (Eduardo González) та Говард Варні (Howard Varney), підсумовуючи загальний доробок щодо права на правду, виділяють такі характеристики останнього:

- Право на правду пов'язане з правом на засіб правового захисту, включаючи право на ефективне розслідування, перевірку фактів та публічне розкриття правди; а також правом на відшкодування збитків. У той же час, деякі правові системи вважають право на правду невід'ємною частиною свободи інформації та свободи вираження поглядів;

- Жертви та їхні родини, громади і суспільство в цілому мають невід'ємне право знати правду про обставини, за яких відбулися порушення прав людини, вшановувати людські втрати та оплакувати їх у формах, які є культурно доречними та гідними;

- Держава зобов'язана зберігати документальні докази для вшанування пам'яті, а також захищати та забезпечувати належний доступ до архівів з інформацією про порушення [9].

Таким чином, можемо дійти висновку, що право на правду отримало визнання на міжнародному рівні після Другої світової війни. Його правова природа залишається багатогранною: право на правду розглядають і як самостійне право, і як складову права на ефективний засіб юридичного захисту, свободи вираження поглядів тощо. Також право на правду постає і як колективне, і як індивідуальне право. Наразі вже можна говорити (з посиланням на досвід Аргентини, Чилі, Марокко, Сальвадору, Південної Африки тощо) про чільне місце, яке займає право на правду у механізмах перехідного правосуддя і постконфліктного врегулювання та відновлення.

2. Міжамериканський суд з прав людини як частина Міжамериканського механізму захисту прав людини: специфічні риси компетенції і практики

Організацію американських держав було засновано у 1948 році. Її Статут визначає, що метою діяльності організації є «досягнення мирного порядку та справедливості, сприяння солідарності, зміцнення співпраці та захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності» [10]. Зі створенням ОАД розпочалася розбудова Міжамериканського механізму захисту прав людини.

Одним із перших актів у цій царині стала Американська декларація прав і обов'язків людини, ухвалена у Боготі. Декларація окреслила основні цілі американських держав, які її підписали, наголосивши, що «міжнародний захист прав людини має бути головним орієнтиром для американського законодавства, що розвивається». Також автори Декларації визначили, що як вона, «так і «гарантії», що надаються внутрішніми режимами відповідних держав, встановлюють початкову систему захисту, яку американські держави вважають такою, що підходить для сучасних соціальних та державних коаліцій, не без визнання того, що вони суттєво зміцнять цю систему на міжнародному рівні, оскільки ці положення стають більш сприятливими» [11].

Ухвалення Американської конвенції з прав людини засвідчило подальший розвиток Міжамериканського механізму захисту прав людини. Так, автори Конвенції підтвердили «свій намір зміцнити в цій півкулі, в рамках демократичних інституцій, систему особистої свободи та соціальної справедливості, засновану на повазі до основних прав людини» [12]. Для контролю виконання Конвенції було створено Міжамериканський суд з прав людини. Останній виступає регіональним органом захисту прав людини та основоположних свобод, передбачених Конвенцією. Відповідно до статті 52 Американської конвенції з прав людини, Суд формується з числа юристів, які мають найвищий моральний авторитет та визнану компетенцію у всій країні. Він складається з семи суддів, громадян держав-членів Організації, які мають індивідуальні здібності у галузі прав людини та мають кваліфікацію, необхідну для здійснення найвищих судових функцій, відповідно до законодавства держави, громадянами якої вони є, або держави, яка висуває їх кандидатами [12].

Відповідно до статті 2 Статуту Міжамериканського суду з прав людини, він реалізує власне судову та консультативну юрисдикцію [13], отримуючи справи, які до нього направляють безпосередньо держави або Міжамериканська комісія з прав людини (стаття 61 Конвенції) [12].

Також стаття 68 Конвенції підтверджує зобов'язання держав виконувати рішення Суду в будь-якій справі, сторонами якої вони є, при цьому частина рішення, яка передбачає компенсацію збитків, може бути виконана у відповідній країні відповідно до внутрішньої процедури, що регулює виконання рішень проти держави [12].

Загалом, на момент свого заснування Європейський та Міжамериканський механізми захисту прав людини були доволі схожими: дві ланки механізму захисту (Комісія з прав людини та Суд з прав людини), друга з яких повноважна розглядати як індивідуальні скарги (передані Комісії), так і міждержавні спори (передані державами безпосередньо).

Проте умови, в яких працювали вказані механізми, доволі сильно відрізнялися. Південна Америка має низку характеристик, які вирізняють її з-поміж інших регіонів. До таких, на нашу думку, належать: 1) Досвід масових і системних порушень прав людини. Більшість країн регіону в XX столітті пережили панування військових диктатур, авторитарних режимів та внутрішні збройні конфлікти. Відтак населення регіону стикнулося з насильницькими зникненнями, позасудовими стравами, катуваннями, політичними переслідуваннями; 2) Для регіону характерний високий рівень соціальної нерівності та маргіналізації окремих груп. Тому значна частина практики Суду стосується прав корінних народів (земельні права, культурна автономія, право на

консультації), гендерно зумовленого насильства, захисту дітей, мігрантів, осіб у місцях несвободи тощо; 3) Формування стандартів перехідного правосуддя. У процесі переходу до демократії країни регіону зіткнулися з необхідністю подолання безкарності за злочини минулого. У зв'язку з цим Суд розробив важливі підходи щодо обов'язку кримінального переслідування винних, недопустимості амністії за серйозні порушення прав людини, права жертв на репарації та права на правду. Саме на доробку Міжамериканського суду з прав людини в останній царині ми і зосередимо увагу цього дослідження.

3. Розвиток концепції права на правду у правозастосовній практиці Міжамериканського суду з прав людини

Як наголошує Міжамериканська комісія з прав людини, у Міжамериканській системі право на правду спочатку пов'язували з явищем насильницьких зникнень. Як Комісія, так і Міжамериканський суд встановили, що насильницьке зникнення є постійним або безперервним порушенням численних прав, таких як право на особисту свободу, на гуманне поводження, на життя та на визнання правосуб'єктності. Таким чином, зникнення та страта жертви починаються з позбавлення її волі та подальшої нездатності надати інформацію про те, що її особу не встановлено або її останки ідентифіковано [14]. Погоджується з цією позицією і Едуардо Ферер Мак-Грегор (Eduardo Ferrer Mac-Gregor), який наголошує, що Міжамериканський суд вважав, що родичі жертв грубих порушень прав людини та суспільство в цілому мають право знати правду, і тому повинні бути поінформовані про те, що сталося. Відтак дослідник зазначає, що у прецедентному праві Міжамериканського суду право знати правду розглядається як право, яке держави повинні поважати та забезпечувати, так і мірою відшкодування, якої держави зобов'язані дотримуватися [15].

Однією із перших справ, в яких Суд окреслив право рідних осіб знати правду про їх зниклого родича, стала *Velásquez-Rodríguez v. Honduras*. Досліджуючи матеріальні докази та свідчення очевидців, Суд встановив, що «між 16:30 та 17:00 кілька озброєних чоловіків у цивільному одязі, які керували білим Ford без номерних знаків, викрали Манфредо Веласкеса з парковки в центрі міста» (§ 147). Далі було підтверджено, що Веласкес відповідає профілю інших осіб, щодо яких існують підозри, що їх було викрадено і страчено, а також встановлено, що майже сім років, що минули з моменту зникнення, створили обґрунтоване припущення про його смерть. Також Суд вказав на численні факти насильницьких зникнень у Гондурасі, що дало йому підстави стверджувати, що: (1) практика зникнень, здійснюваних або терпимих посадовцями Гондурасу, існувала між 1981 і 1984 роками; (2) Манфредо Веласкес зник від рук або за мовчазної згоди цих посадовців у рамках цієї практики; та (3) уряд Гондурасу не гарантував прав людини, на які вплинула ця практика (§ 148) [16].

Аналізуючи які саме зобов'язання за Конвенцією Гондурас не виконав, Суд наголосив, що «обов'язок розслідувати факти такого типу залишається невизначеним доти, доки існує невизначеність щодо долі особи, яка зникла безвісти. Навіть у гіпотетичному випадку, коли особи, які несуть індивідуальну відповідальність за злочини такого типу, не можуть бути юридично покарані за певних обставин, держава зобов'язана використовувати наявні в її розпорядженні засоби, щоб повідомити родичів про долю жертв та, якщо вони були вбиті, про місцезнаходження їхніх останків» (§ 181) [16].

Як наголошує Дженаро Джіакоман (Genaro Andrés Manrique Giacóman), це рішення було «піонером» у визначенні насильницьких зникнень на основі чіткого та точного питання, також враховуючи його безперервний характер. Таким чином, воно створило «імпульс» для розробки Міжамериканської конвенції про насильницькі зникнення (1994), Міжнародної конвенції про насильницьке зникнення (2006), а пізніше – включення насильницького зникнення до списку міжнародних злочинів згідно з Римським статутом (1998) [17].

У справі *Bátaca-Velásquez v. Guatemala* йшлося про зникнення Ефрена Бамаки Веласкеса (Efraín Bátaca Velásquez), якого урядові сили захопили після збройної сутички як лідера однієї з повстанських груп. Протягом кількох років місцезнаходження Веласкеса чи його останків не вдалося встановити, а його рідні так і не дізналися про його долю. Відсутність останків і неможливість поховати померлого за національним обрядом особливо обтяжували батька Веласкеса. Гватемала не докладала зусиль до з'ясування місцезнаходження зниклого, а також до розслідування обставин зникнення. У цьому контексті Суд наголосив, що держава таким чином порушила «зобов'язання поважати права, захищені Конвенцією, та гарантувати їх вільне та повне здійснення як жертві, так і її найближчим родичам, які мають право знати про її місцезнаходження» (§ 129) [18]. Розмірковуючи про наслідки бездіяльності держави у згаданій ситуації, Суд підкреслив, що «незнання місця перебування Бамаки Веласкеса завдало його найближчим родичам глибоких страждань, про які згадував Комітет, і тому вважає, що вони також є жертвами порушення» (§ 165) [18].

Особливістю справи стало те, що Суд окремо виділив серед порушених прав право на правду, яке він виснував з положень статей 8 (право на справедливий суд) та 25 (право на юридичний захист) Конвенції. Як наголосив Суд, «за обставин цієї справи право на правду включається до права потерпілого або його найближчого родича отримати роз'яснення фактів, що стосуються порушень, та відповідних обов'язків від компетентних державних органів шляхом розслідування та кримінального переслідування, встановлених статтями 8 та 25 Конвенції» (§ 201) [18].

У справі *Barrios Altos v. Peru* йшлося про ситуацію в Перу, де протягом певного часу діяла група сил спеціальних операцій, яка протидіяла тероризму та організованій злочинності. 3 листопада 1991 року група озброєних чоловіків розстріляла учасників місцевих громадських зборів в одному з кварталів Ліми. 15 осіб були вбиті, ще 4 отримали серйозні поранення. Згодом з'ясувалося, що розстріл був частиною антитерористичних заходів. У 1995 році було ухвалено закон, який звільняв від відповідальності всіх учасників групи сил спеціальних операцій в Перу від вчинених ними злочинів [19].

У першу чергу, Суд дійшов висновку, що закони про амністію, прийняті Перу, перешкоджали найближчим родичам жертв та жертвам, які вижили у цій справі, бути заслуханими суддею, як це встановлено статтею 8(1) Конвенції; вони порушили право на судовий захист, закріплене у статті 25 Конвенції; вони перешкоджали розслідуванню, затриманню, переслідуванню та засудженню винних у подіях, таким чином не дотримуючись статті 1(1) Конвенції, та перешкоджали з'ясуванню фактів цієї справи (§ 42) [19]. Відповідно, у контексті права на правду, «очевидно, що жертвам, які вижили, їхнім найближчим родичам та найближчим родичам померлих

жертв було заборонено дізнатися правду про події» (§ 47) [19]. Суд вказав, що право на правду, як таке, що випливає з статей 8 та 25 Конвенції, також вважається порушеним, проте окремого розгляду не потребує.

Як встановив Суд у справі *Gomes Lund et al. («Guerrilha do Araguaia») v. Brazil*, між 1972 і 1975 роками сімдесят членів Комуністичної партії Бразилії та селян цього регіону були свавільно затримані, піддані тортурам та насильницькому зникненню в контексті військової диктатури в Бразилії. Держава не провела кримінального розслідування, а її законодавчі та адміністративні заходи надмірно обмежили право найближчих родичів на доступ до інформації. Особливістю цієї справи став дещо ширший підхід Суду до тлумачення змісту права на правду – як, у тому числі, колективного права, яке випливає зі свободи вираження поглядів [20].

Так, Суд наголосив, що «стаття 13 Конвенції, прямо передбачаючи права на пошук та отримання інформації, захищає право кожної особи запитувати доступ до інформації, що перебуває під контролем держави, за умов, дозволених режимом обмежень Конвенції. Як наслідок, зазначена стаття захищає право осіб отримувати зазначену інформацію та позитивний обов'язок держави надавати її таким чином, щоб особа могла дізнатися про цю інформацію або отримати обґрунтовану відповідь, коли за однією з причин, дозволених Конвенцією, держава може обмежити доступ до неї в цьому конкретному випадку (§ 197)» [20].

Відтак, Суд постановив, що всі особи, включаючи найближчих родичів жертв грубих порушень прав людини, мають право знати правду. Як наслідок, найближчі родичі жертв та суспільство повинні бути поінформовані про все, що сталося стосовно зазначених порушень (§ 200) [20]. Зрештою, Суд також встановив, що у випадках порушень прав людини державні органи не можуть вдаватися до таких механізмів, як службова таємниця або конфіденційність інформації, або до міркувань суспільних інтересів чи національної безпеки, щоб відмовити у наданні інформації, що вимагається судовими або адміністративними органами, які відповідають за поточне розслідування або незавершені процедури (§ 202) [20].

У справі *Gelman v. Uruguay* йшлося про викрадення вагітної студентки Марії Клаудії Гарсія Ігуретагоєна де Гельман (María Claudia García Iguretagoyena de Gelman) уругвайськими та аргентинськими військовими командос. Викрадена утримувалася у в'язниці, а після народження дитини була убита. Дитина була передана уругвайській родині і тільки через 20 років дізналася про своє справжнє походження. Подібні викрадення були частиною широкомасштабної практики у рамках так званої «Операції Кондор». У грудні 1986 року уряд Уругваю схвалив закон про амністію, який звільнив усіх силовиків, які порушували права людини, від кримінального переслідування [21].

Суд у згаданій справі продовжив розвивати концепцію права на правду в тому числі і як колективного права, розмірковуючи про його зміст. Так, на думку Суду, «задоволення колективного виміру права на правду вимагає процедурного визначення якомога повнішого історичного запису. Це визначення повинно включати опис моделей спільних дій та має визначати всіх тих, хто брав участь у порушеннях різними способами, та їхню відповідну відповідальність» (§ 192) [21]. Оцінюючи закони про масову амністію, Суд вказав: «Щоб бути правосуддям, треба бути своєчасним та досягати бажаного або очікуваного корисного ефекту від дій, і особливо

у випадках серйозних порушень прав людини має переважати принцип ефективності розслідування фактів та визначення покарання винних» (§ 194) [21].

У справі *Members of the «José Alvear Restrepo» Lawyers Collective v. Colombia* Суд розглядав зловживання, здійснені проти членів Corporación Colectivo de Abogados «José Alvear Restrepo» («CAJAR»), неурядової організації, що займається захистом прав людини в Колумбії. Протягом кількох десятиліть члени CAJAR стикалися з довільними розвідувальними операціями, переслідуваннями, наклепом та погрозами. Втручання у приватне життя і переслідування заявників тривало, щонайменше, з 1990-тих років до 2005 року [22]. Досліджуючи право на правду у цій справі, Суд зазначив, що жертви не мали доступу до всіх документів та інформації, що містилися в архівах державної розвідки, що заважало їм повністю усвідомлювати масштаби незаконного втручання в їхнє приватне життя. Відтак, Суд наголосив, що право на правду належить не лише жертвам, а й суспільству в цілому, яке «має право знати, а також обов'язок пам'ятати. Інциденти, подібні до тих, що розглядаються в цій справі, через їхню серйозність та масштабність мають бути загальновідомими, що дозволить колумбійському суспільству обмірковувати їх і таким чином запобігти їх повторенню» (§ 657) [23].

Справа *Digna Ochoa et al. v. Mexico* стосувалася порушень у розслідуванні смерті Дігни Очоа-і-Пласідо 19 жовтня 2001 року. У заяві її рідних (матері, сестри, брата) стверджувалося, що її смерть сталася в контексті переслідувань та нападів на правозахисників у Мексиці [24]. Як наголосив Суд, «абсолютно недосконале розслідування смерті Дігни Очоа, проведене мексиканською владою, разом із тим фактом, що інші напрямки розслідування були свавільно відкинуті, не дозволило пролити світло на конкретні обставини, що оточували її смерть, і, отже, саме по собі становило порушення зобов'язання забезпечити право Дігни Очоа на життя, а також право її родини на правду. У зв'язку з цим Суд повторює, що держава зобов'язана боротися всіма доступними засобами з потенційною ситуацією безкарності, яка може виникнути у цій справі, оскільки це сприятиме хронічному повторенню такого типу порушень прав людини

та повній беззахисності сімей жертв, які мають право знати правду щодо обставин їхньої смерті» (§ 146) [25].

Висновки. Проведений аналіз дозволив дійти таких висновків:

1. Право на правду є невід'ємною складовою механізмів перехідного правосуддя, необхідним діалогом між урядом та суспільством після періоду масштабних порушень прав людини. Роль права на правду не варто абсолютизувати, проте без нього неможливими є відновлення довіри у суспільстві, належні репарації для жертв, часто право на правду виступає як передумова покарання злочинів і лягає в основу інституційних реформ.

2. Внаслідок низки історичних подій регіон Латинської Америки характеризується специфічними рисами, серед яких, у тому числі, випадки масових порушень прав людини, насильницьких зникнень, позасудових страт тощо. Міжамериканський суд з прав людини має багату практику щодо встановлення правди у вказаних справах.

3. Право на правду в Міжамериканському механізмі захисту прав людини початково пов'язана із правом родичів жертв насильницьких зникнень на належне розслідування та встановлення їх долі. Відповідно, право на правду виступало як таке, яке впливає з норм статей 8 (право на справедливий суд) та 25 (право на юридичний захист) Американської конвенції про захисту прав людини.

4. Згодом право на правду було розширене як за змістом (почало тлумачитися у більш широкому сенсі, як таке, яке впливає ще і зі статті 13 (свобода вираження поглядів) Конвенції), так і за колом суб'єктів (право на правду стало розглядатися не лише як право родичів жертв, а і як колективне право всього суспільства). І хоча право на правду прямо не вказане у Конвенції, воно імпліцитно зафіксоване у ній як таке, реалізація його має, на думку Міжамериканського суду з прав людини, супроводжувати процеси постконфліктного врегулювання і відновлення. Більше того, в останніх своїх рішеннях Суд також наголошує на важливості права на правду у формуванні колективної пам'яті для боротьби з безкарністю. В обох контекстах (і як індивідуального, і як колективного права), рецепція права на правду є актуальною для України.

Список використаних джерел

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 21.02.2026).
2. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : Конвенція ООН від 20.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.02.2026).
3. Guidance note of the Secretary-General: Transitional justice – A strategic tool for people, prevention and peace. 2023. 14 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/transitionaljustice/sg-guidance-note/2023_07_guidance_note_transitional_justice_en.pdf
4. de Greiff P. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence : A/HRC/21/46 / United Nations Human Rights Council. 2012. 23 p. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/21/46>
5. Orentlicher D. Report of the independent expert to update the Set of principles to combat impunity : E/CN.4/2005/102/Add.1 / United Nations Commission on Human Rights. 2005. 24 p. URL: <https://docs.un.org/en/cn.4/2005/102/Add.1>
6. Schabas W. The right to truth: When does it begin? *Doing peace the rights way: Essays in international law and relations in honour of Louise Arbour* / ed. by F. Lafontaine, F. Larocque. Intersentia, 2019. P. 37–52.
7. Study on the right to the truth : Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights : E/CN.4/2006/91 / United Nations Commission on Human Rights. 2006. 24 p.
8. Hayner P. B. Unspeakable truths: Transitional justice and the challenge of truth commissions. 2nd ed. Routledge, 2011. 377 p.
9. Truth seeking: Elements of creating an effective truth commission / ed. by E. González, H. Varney. International Center for Transitional Justice, 2013. 78 p. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>
10. Charter of the Organization of American States. 1948. URL: <https://www.oas.org/dil/1948%20charter%20of%20the%20organization%20of%20american%20states.pdf>
11. American declaration on the rights and duties of man : adopted by the 9th International Conference of American States. 1948. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/565094?v=pdf>

12. American convention on human rights. 1969. URL: https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf
13. Statute of the Inter-American Court of Human Rights : adopted by the General Assembly of the OAS at its Ninth Regular Session (Resolution No. 448). 1979. URL: <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>
14. The right to truth in the Americas : OEA/Ser.L/V/II.152 / Inter-American Commission on Human Rights. 2014. 117 p. URL: <https://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/right-to-truth-en.pdf>
15. Ferrer Mac-Gregor E. The right to the truth as an autonomous right under the Inter-American human rights system. *Mexican Law Review*. 2016. № 9 (1). P. 121–139.
16. Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras : Judgment (Merits) : Ser. C No. 4 / Inter-American Court of Human Rights. 1988. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf
17. Manrique G. A. Velásquez Rodríguez v. Honduras: The role of victims' legal representatives in shaping the Inter-American Court's evidentiary regime. *Deusto Journal of Human Rights*. 2025. № 15. P. 229–255. URL: <https://doi.org/10.18543/djhr.3016>
18. Case of Bámaca-Velásquez v. Guatemala : Judgment (Merits) : Ser. C No. 70 / Inter-American Court of Human Rights. 2000. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_70_ing.pdf
19. Case of Barrios Altos v. Peru : Judgment (Merits) : Ser. C No. 75 / Inter-American Court of Human Rights. 2001. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_75_ing.pdf
20. Case of Gomes Lund et al. (“Guerrilha do Araguaia”) v. Brazil : Judgment (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs) : Ser. C No. 219 / Inter-American Court of Human Rights. 2010. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_219_ing.pdf
21. Case of Gelman v. Uruguay : Judgment (Merits and Reparations) : Ser. C No. 221 / Inter-American Court of Human Rights. 2011. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_221_ing.pdf
22. CAJAR v. Colombia : Case Analysis / Columbia Global Freedom of Expression. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/cajar-v-colombia/>
23. Case of Members of the “José Alvear Restrepo” Lawyers Collective (CAJAR) v. Colombia : Judgment (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs) : Ser. C No. 506 / Inter-American Court of Human Rights. 2023. 18 Oct. URL: https://corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_506_ing.pdf
24. de la Vega C. Case of Digna Ochoa & Family Members v. Mex. (Inter-Am. Ct. H.R.). *International Legal Materials*. 2024. Vol. 63, Iss. 2. P. 226–274. DOI: 10.1017/ilm.2023.57
25. Case of Digna Ochoa et al. v. Mexico : Judgment (Merits, Reparations and Costs) : Ser. C No. 447 / Inter-American Court of Human Rights. 2021. 25 Nov. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_447_ing.pdf

References

1. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stосуetsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku (Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977.) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian]
2. Mizhnarodna konventsiia pro zakhyst usikh osib vid nasylnytskykh znyknen. (2006, 20 hrudnia) (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. (2006, December 20)). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian]
3. United Nations Secretary-General. (2023). *Guidance note of the Secretary-General: Transitional justice – A strategic tool for people, prevention and peace*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/transitionaljustice/sg-guidance-note/2023_07_guidance_note_transitional_justice_en.pdf
4. de Greiff, P. (2012). *Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence* (A/HRC/21/46). United Nations Human Rights Council. <https://docs.un.org/en/A/HRC/21/46>
5. Orentlicher, D. (2005). *Report of the independent expert to update the Set of principles to combat impunity* (E/CN.4/2005/102/Add.1). United Nations Commission on Human Rights. <https://docs.un.org/en/e/cn.4/2005/102/Add.1>
6. Schabas, W. (2019). The right to truth: When does it begin? In F. Lafontaine & F. Larocque (Eds.), *Doing peace the rights way: Essays in international law and relations in honour of Louise Arbour* (pp. 37–52). Intersentia.
7. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2006). *Study on the right to the truth* (E/CN.4/2006/91). United Nations Commission on Human Rights.
8. Hayner, P. B. (2011). *Unspeakable truths: Transitional justice and the challenge of truth commissions* (2nd ed.). Routledge.
9. González, E., & Varney, H. (Eds.). (2013). *Truth seeking: Elements of creating an effective truth commission*. International Center for Transitional Justice. <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>
10. Organization of American States. (1948). *Charter of the Organization of American States*. <https://www.oas.org/dil/1948%20charter%20of%20the%20organization%20of%20american%20states.pdf>
11. International Conference of American States. (1948). *American declaration on the rights and duties of man*. <https://digitallibrary.un.org/record/565094?v=pdf>
12. Organization of American States. (1969). *American convention on human rights*. https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf
13. Organization of American States. (1979). *Statute of the Inter-American Court of Human Rights*. <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>
14. Inter-American Commission on Human Rights. (2014). *The right to truth in the Americas* (OEA/Ser.L/V/II.152). <https://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/right-to-truth-en.pdf>
15. Ferrer Mac-Gregor, E. (2016). The right to the truth as an autonomous right under the Inter-American human rights system. *Mexican Law Review*, 9(1), 121–139. DOI: 10.1016/j.mexlaw.2016.09.007
16. Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Merits, Judgment, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. C) No. 4 (July 29, 1988). https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf

17. Bámaca-Velásquez v. Guatemala, Merits, Judgment, Inter-Am. Ct. H. R. (Ser. C) No. 70 (November 25, 2000). https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_70_ing.pdf
18. Manrique, G. A. (2025). Velásquez Rodríguez v. Honduras: The role of victims' legal representatives in shaping the Inter-American Court's evidentiary regime. *Deusto Journal of Human Rights*, (15), 229–255. <https://doi.org/10.18543/djhr.3016>
19. Barrios Altos v. Peru, Merits, Judgment, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. C) No. 75 (March 14, 2001). https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_75_ing.pdf
20. Gomes Lund et al. («Guerrilha do Araguaia») v. Brazil, Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs, Judgment, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. C) No. 219 (November 24, 2010). https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_219_ing.pdf
21. Gelman v. Uruguay, Merits and Reparations, Judgment, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. C) No. 221 (February 24, 2011). https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_221_ing.pdf
22. Columbia Global Freedom of Expression. (n.d.). *CAJAR v. Colombia: Case analysis*. <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/cajar-v-colombia/>
23. Inter-American Court of Human Rights. (2023, October 18). *Case of Members of the “José Alvear Restrepo” Lawyers Collective (CAJAR) v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs)*. Series C No. 506. https://corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_506_ing.pdf
24. de la Vega, C. (2024). Case of Digna Ochoa & family members v. Mex. (Inter-Am. Ct. H.R.). *International Legal Materials*, 63(2), 226–274. <https://doi.org/10.1017/ilm.2023.57>
25. Inter-American Court of Human Rights. (2021, November 25). *Case of Digna Ochoa et al. v. Mexico (Merits, Reparations and Costs)*. Series C No. 447. https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_447_ing.pdf

Slavko Anna,

PhD, Associate Professor

(Sumy State University, Sumy)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1339-470X>**Yehorova Valentyna,**

PhD, Associate Professor

(National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8485-430X>

THE RIGHT TO TRUTH IN THE CASE-LAW OF THE INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The article examines the development and legal nature of the right to truth in the jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. In the context of armed conflicts, authoritarian legacies, and widespread gross human rights violations, the right to truth has emerged as a key element of victims' protection and an essential component of transitional justice. The study aims to analyse the genesis of this concept within the Inter-American human rights system and to identify the main legal standards formulated by the Court.

The research demonstrates that the right to truth initially evolved in response to cases of enforced disappearances and was closely linked to the obligation of states to conduct effective investigations and to inform relatives about the fate of victims. The Court gradually derived this right from the guarantees of judicial protection and fair trial (Articles 8 and 25 of the American Convention on Human Rights), and later expanded its scope by connecting it to the freedom to seek and receive information under Article 13. As a result, the right to truth has been recognized not only as an individual entitlement of victims and their families, but also as a collective right of society to know the circumstances, causes, and patterns of serious human rights violations.

Particular attention is paid to the Court's case law, including Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Bámaca-Velásquez v. Guatemala, Barrios Altos v. Peru, Gomes Lund v. Brazil, and Gelman v. Uruguay. These judgments illustrate the evolution of the Court's approach, especially regarding the prohibition of amnesties for gross violations, the duty to ensure access to state archives, the establishment of historical truth, and the recognition of truth-seeking as a form of reparation.

The article concludes that the Inter-American Court has played a pioneering role in shaping comprehensive standards on the right to truth, positioning it as a cornerstone of accountability, reparations, guarantees of non-recurrence, and societal reconciliation. The experience of the Inter-American system is of particular relevance for states facing the consequences of armed conflict and systemic human rights violations, including Ukraine, where the implementation of truth-oriented mechanisms may become an important element of post-conflict recovery and justice.

Key words: human rights, Inter-American Court of Human Rights, right to truth, transitional justice, post-conflict settlement.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2

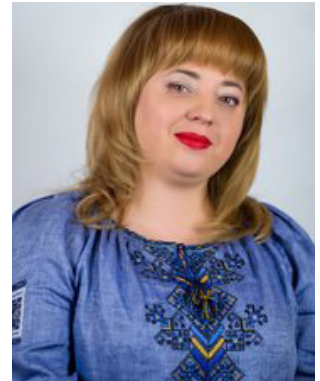
DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-29-35>

Котова Любов Вячеславна,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права

(Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2521-0015>

Петросян Крістіна Єрвандівна,

PhD зі спеціальності 081 «Право»,
доцент кафедри публічного та приватного права

(Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4624-1750>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ СТАНДАРТІВ ЄС ЩОДО СТАЛОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано стандарти ЄС щодо права на гідну працю. Виявлено її дефіцит в умовах глобалізації крізь призму принципів МОП. Досліджено розвиток трудового права України в контексті концепції сталого розвитку. Наголошено на реалізації соціальної справедливості через політику «справедливого переходу» (just transition) та створення «зелених» робочих місць. Акцентовано на необхідності розробки механізмів класифікації та оцінки таких місць, а також соціального захисту й перепідготовки працівників.

Ключові слова: гідна праця, захист трудових прав, «зелені» робочі місця, міжнародні стандарти, працівник, сталий розвиток, трудові права, трудові правовідносини.

Постановка проблеми. Право на працю становить одне з фундаментальних соціальних прав людини, що закріплені у міжнародному та європейському правопорядках. Зміст права на працю в національному законодавстві України полягає у можливості кожної особи заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [1, ст. 43]. З огляду на розпочаті Європейською радою переговори про вступ України до ЄС важливим кроком на цьому етапі є оновлення трудового законодавства країни, а також його узгодження із стандартами ЄС, зокрема в аспекті права людини на працю.

Слід зазначити, що у Європейському контексті забезпечення права на працю формується на перетині норм міжнародного права та прав людини, трудового права та соціального захисту, які в сукупності утворюють самостійну основу для регулювання трудових відносин

як в Україні, так і у державах-членах Ради Європи та Європейського Союзу. Історично соціальна функція трудового права сформувалася як реакція на необхідність захисту вразливих категорій працівників у період індустріалізації XIX ст., що згодом еволюціонувала в ширшу систему гарантування прав людини у сфері праці [2].

Центральним концептом, який конкретизує соціальну функцію, є гідна праця (decent work), яка згідно з визначенням МОП передбачає можливість для кожної особи реалізувати продуктивну зайнятість в умовах свободи, рівності, безпеки та людської гідності [3]. Однак, у сучасних умовах глобалізаційних процесів, з якими стикнулося людство, спостерігається дефіцит гідної праці, або ж порушення цього концепту, що особливо гостро відчувається в аспекті досягнення визначених МОП умов рівності, безпеки та гідності працівників як учасників трудових відносин.

Економічна криза світового масштабу, яка поглибилась у період пандемії, виявила недостатність «гідної праці» та оголила проблемні питання зайнятості населення, до яких можна віднести: мінімальний рівень оплати праці (зокрема, середня зарплата в Україні у 2024 р. залишалась у 3–10 разів нижчою, ніж у країнах Європи) [4]; жорсткі вимоги роботодавця щодо дотримання працівником внутрішнього трудового розпорядку; відсутність дієвих програм для підвищення кваліфікації працівників та розвитку з боку роботодавця через нестачу коштів у власника підприємства тощо.

Тому, на наш погляд, особливого значення набуває трудовозна наука в своєму концентрованому прояві як правова доктрина закріплення нових принципів до регулювання трудових відносин.

На особливого значенні правової доктрини, зокрема трудового права, зауважують науковці в своїх працях. Так, на думку Ю.М. Тодики, у процесах конвергенції правових систем, правова доктрина виступає як об'єднуючий, цементуючий фактор, оскільки забезпечує узгоджене розуміння суспільних відносин, які виникають [5, с. 178]. В той же час, як слушно зауважують М. Мочульська та В. Семків, обмін та запозичення правових доктрин і верифікованих правових системам, у тому числі і правовою системою України, здійснюються напряду через відсутність необхідності їх формального закріплення та загальної визнаності формування єдиного наукового та освітнього юридичного простору [6, с. 194].

На наш погляд, саме трудове право є тією галуззю в правовій доктрині, що дозволяє реалізувати право працівника на гідну працю. Зокрема, показники зайнятості українців, які опинилися в ЄС під час повномасштабного вторгнення РФ, свідчать про різноманітну практику приймаючих країн та їх стратегію у питанні вирішення працевлаштування людей на ринку внутрішньої праці. Отже, задля забезпечення майбутнього України в колі цивілізованих та розвинених країн, в науці трудового права виникла потреба пошуку нового напряду розвитку модерної трудовозна доктрини з метою удосконалення національного трудового законодавства до стандартів ЄС, що в свою чергу надасть змогу знизити рівень браку гідної праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям цієї наукової статті стали теоретико-прикладні дослідження таких вчених як: У. Бек, С. В. Вишньовської, І. П. Жигалкіна, М. І. Іншина, М. І. Марчук, О. В. Москаленко, М. Мочульської, С. В. Омелянчика, С. Ю. Писаренка, В. І. Прокопенка, В. Семківа, А. М. Тимченка, Ю. М. Тодики, Г. І. Чанишевої, О. М. Ярошенко та ін. Утім, висловлені науковцями думки потребують аналізу в сучасних умовах глобалізаційних процесів та в контексті сталого розвитку.

Так, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень у сфері трудового права та його євроінтеграційного аспекту, у сучасних умовах глобалізаційних процесів та курсу України на вступ до ЄС залишаються невирішеними ряд ключових питань, що потребують подальшого наукового осмислення та обґрунтування. Зокрема, теоретичне обґрунтування сучасної трудовозна доктрини України з урахуванням концепту гідної праці в умовах дефіциту її реалізації, особливо спричиненого економічними кризами та викликами війни. Існуючі наукові думки потребують аналізу в сучасному контексті. А також формулювання напрядів розвитку трудового права України у контексті концепції сталого розвитку та політики справедливого переходу (just transition). Ця частина

проблеми включає пошук шляхів інтеграції екологічної стійкості та соціально-економічної справедливості у трудові відносини.

Метою статті комплексний аналіз європейських стандартів у сфері права на гідну працю та трудових відносин, дослідження їх ролі у формуванні соціально справедливої економіки, а також обґрунтування напрядів розвитку трудового права України в контексті концепції сталого розвитку та справедливого переходу (just transition), зокрема, через імплементацію механізмів створення та оцінки «зелених» робочих місць.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного функціонування трудових відносин в межах ЄС були створені певні стандарти у сфері праці, які у подальшому впливають на національне трудове законодавство. Договором про функціонування Європейського Союзу передбачено, що ЄС наділяється повноваженнями щодо підтримки та доповнення діяльності держав-членів у наступних галузях: покращення трудової сфери в інтересах охорони здоров'я та безпеки працівників, умов праці, соціальне забезпечення працівників, їх захист у разі розірвання трудового договору, інформування працівників, представництво та колективний захист інтересів працівників та роботодавців, рівність у поводженні між чоловіками та жінками та ін. [7]. Таким чином, регулювання трудових відносин в ЄС стосується прав працівників, умов праці, соціального захисту та інших аспектів, що сприяють формуванню соціально справедливої економіки.

Відмінною рисою європейських стандартів є їхня інтегративна природа, яка охоплює як індивідуальні, так і колективні трудові права, а також трактує право на працю не лише як юридичну норму, а як соціальну цінність, що реалізується через механізми державної політики, судового захисту та соціального діалогу. В той же час, формування європейських стандартів у трудовій площині, у тому числі в сфері права на працю, розпочинається з ключових міжнародних актів, до яких можна віднести: Загальну декларацію прав людини (1948) [8], Європейську соціальну хартію (переглянуту, 1996) (далі – ЄСХ) [9] та Хартію основоположних прав Європейського Союзу (2000) [10].

Загальна декларація прав людини – включає в себе невід'ємні права, які належать усім людям, незалежно від раси, статі, релігії, політичних чи інших переконань. Декларація є основою для подальших міжнародних договорів про права людини, а відтак відіграє ключову роль також у формуванні джерел права і, зокрема, джерел трудового права.

Європейська соціальна хартія є ключовим документом у галузі соціальних прав у Європі, так звана «соціальна конституція» Європи, що визначає вектор гармонізації національних трудових правових систем. Право на працю в ЄСХ посідає центральне місце, а переглянута версія ЄСХ від 1996 року встановлює більш широкий спектр соціальних прав та принципів, які мають бути гарантовані в ЄС та його державах-членах. Положення Хартії імплементують гарантії доступу до працевлаштування для всіх зацікавлених осіб через: запровадження політики повної зайнятості (ч. 1 ст. 1 ЄСХ); функціонування безкоштовних служб з працевлаштування (ч. 3 ст. 1 ЄСХ); забезпечення належної професійної орієнтації, підготовки та професійної реабілітації (ч. 4 ст. 1 ЄСХ).

Для України ЄСХ є орієнтиром приведення національного законодавства у сфері трудового права до стандартів ЄС, серед важливих аспектів якого можна

відзначити захист прав працівників шляхом забезпечення гідних умов праці та соціальних гарантій, що може сприяти створенню сприятливого клімату і в національній сфері праці. Також слід відзначити щодо існуючого механізму контролю ЄСХ переглянутої за дотриманням стандартів, які можуть бути корисними для моніторингу та оцінки рівня виконання соціальних прав в Україні.

Що стосується Європейської хартії з основних прав, можна відзначити, що поряд з основними класичними правами в ній містяться такі, що не належать до сфери відповідальності Євросоюзу, зокрема право на працю. Хартія передбачає свободу вибору професії та право працювати (ст. 15), заборона дискримінації (ст. 21), право на справедливі та гідні умови праці (ст. 31) [10]. На сучасному етапі Європейська хартія розглядається Європейським Судом як джерело права Євросоюзу в рамках ст. 2 Договору про ЄС, також вона може застосовуватись як орієнтир при укладанні рамкових угод чи угод про співробітництво між Євросоюзом та іншими країнами.

Виходячи з вищенаведеного, погоджуємося із думкою О. А. Телічко, що європейські стандарти організації праці є впорядкованою системою міжнародних норм та принципів, розроблених на основі взаємних угод між державами щодо питань, пов'язаних, зокрема із визнанням та закріпленням основних прав людини у сфері організації праці та формування соціальної політики. Утворення цієї системи є результатом нормотворчої діяльності, яка здійснюється в рамках більшості європейських та міжнародних організацій [11, с. 24–30].

Реалізація права на працю в сучасних умовах євроінтеграції для нашої країни має ґрунтуватися на панівних засадах, що включає: повну реалізацію трудових прав і гарантій, закріплених в законодавстві; оптимізацію можливостей для їх практичного впровадження; попередження порушенням трудових прав працівників. При цьому, концепція права на працю у сучасному вимірі отримала новий зміст за допомогою Європейському стовпу соціальних прав (European Pillar of Social Rights). Так, відповідно до звіту «The European Pillar of Social Rights: Impact and Advancement» вбачається, що проголошені 2017 року принципи, до яких віднесені рівний доступ до ринку праці, справедливі умови зайнятості та адекватний соціальний захист, спрямовані на трансформацію декларативних норм у реальні механізми забезпечення соціальних прав людини, включно з правом на працю. Особливий акцент робиться на збереженні гідності працівника, протидії прекарності зайнятості та запобіганні соціальній ізоляції, що повністю узгоджується з гуманістичними засадами європейського трудового права [12].

Додержуючи питання історичного розвитку трудового права в контексті сталого розвитку зауважимо, що концепція сталого розвитку, яка була вперше сформульована в Цілях сталого розвитку ООН (Sustainable Development Goals, далі – SDG), охоплює не лише екологічну стійкість, але й соціальну та економічну справедливість. Трудове право, як ключова сфера регулювання відносин між працівниками та роботодавцями, відіграє провідну роль у досягненні цих цілей. Зокрема, SDG 8 передбачає «гідну працю та економічне зростання», що вимагає адаптації трудового законодавства до викликів глобалізації, цифровізації, кліматичних змін та соціальної нерівності.

Розвиток трудового права в контексті сталого розвитку полягає в еволюції норм, які забезпечують захист прав працівників, сприяють екологічній відповідальності бізнесу та стимулюють інклюзивне економічне зростання.

Трудове право виникло в епоху промислової революції XIX ст. як відповідь на експлуатацію робітників та Міжнародна організація праці (МОП) з 1919 р. стала першим глобальним інституційним механізмом регулювання трудових відносин. Так, Конвенції МОП № 87 (про свободу асоціації) та № 98 (про колективні переговори) заклали основу для захисту прав працівників.

Однак, у другій половині XX ст. акцент змістився на соціальний захист (мінімальна заробітна плата, робочий час, безпека праці). З появою концепції сталого розвитку на Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро 1992 року (Agenda 21) трудове право почало інтегрувати екологічні аспекти. Наприклад, Директива ЄС 2008/98/ЄС про відходи пов'язала трудові норми з екологічною відповідальністю підприємств.

Стандарти ЄС у сфері трудового права еволюціонували від фокусу на базових правах (як то Директива 2003/88/ЄС про робочий час) до комплексного підходу, інтегрованого зі сталим розвитком. Європейський стовп соціальних прав (European Pillar of Social Rights, 2017) та План дій (2021) підкреслюють «гідну працю» (decent work) як основу для досягнення Цілей сталого розвитку ООН (SDGs), зокрема SDG 8 (гідна праця та економічне зростання) та SDG 13 (боротьба зі зміною клімату). Директива про корпоративну стійкість та due diligence (CSDDD, 2024) зобов'язує компанії моніторити ланцюги постачань на предмет порушень трудових прав і екологічних стандартів, що впливає на глобальні ціннісні ланцюги [13].

Сталий розвиток, як концепція, що поєднує економічні, соціальні та екологічні виміри, став ключовим орієнтиром сучасної глобальної політики. У контексті ЄС трудове право еволюціонує як інструмент забезпечення «справедливого переходу» (just transition), де захист прав працівників інтегрується з екологічними цілями, такими як досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. відповідно до Європейського зеленого курсу (European Green Deal).

В Україні розвиток трудового права прискорився після Революції Гідності 2014 р. в контексті європейської інтеграції. Водночас, пандемія COVID-19 (2020–2022) виявила вразливість гнучких форм зайнятості, а повномасштабна війна в Україні з 2022 р. підкреслила необхідність адаптації трудового права до кризових умов, включаючи евакуацію працівників та дистанційну працю. Але не зважаючи на всі виклики, трудове законодавство оновлюється. Крім того, Законом України України від 15.03.2022 № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» спрощено трудові відносини в умовах воєнного стану. У контексті сталого розвитку Україна ратифікувала Паризьку угоду (2015) та приєдналася до SDG.

Слід підкреслити, що процес цифровізації у XXI ст. прискорив еволюцію та став поштовхом до переходу на «зелену» економіку, в тому числі в Україні. Так, Національна стратегія сталого розвитку до 2030 року (затв. Указом Президента № 722/2020) передбачає «зелену» модернізацію економіки. До прикладу, програма ЄС «EU4Environment» допомагає українським підприємствам впроваджувати екологічні стандарти, що впливає на трудові норми (навчання працівників). Разом з тим, основою соціальної справедливості залишається принцип гідності, де праця не є товаром, а виступає засобом для матеріального благополуччя та духовного розвитку, є так званним фундаментом для гідності та незалежності кожної людини. У контексті «зелених» робочих місць цей принцип реалізується через політики,

що забезпечують справедливий перехід (just transition), включаючи перепідготовку працівників та їх соціальний захист.

«Зелені» робочі місця визначаються як такі, що сприяють збереженню або відновленню навколишнього середовища, забезпечуючи водночас гідні умови праці. У науковій літературі для їх класифікації виокремлюють два основні підходи: на основі результату (output-based approach) та на основі процесу (process-based approach) [14].

Поняття «зелених» робочих місць є ключовим елементом стратегій сталого розвитку, які активно впроваджуються міжнародними організаціями, зокрема, ООН, МОП та національними урядами; розглядаються як інструмент для досягнення екологічної сталості, соціальної справедливості та економічної стабільності. У той же час, право на працю, закріплене в міжнародних нормативних актах, зокрема в Загальній декларації прав людини (ст. 23), підкреслює важливість саме гідних умов праці.

Згідно з Програмою МОП, «зелені» робочі місця визначаються як такі, що сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля, забезпечуючи екологічну, економічну та соціальну сталість підприємств і економік. Такі робочі місця передбачають скорочення споживання енергії та сировини, обмеження викидів парникових газів, мінімізацію відходів і забруднення, а також захист і відновлення екосистем [16]. Важливо, що «зелені» робочі місця – це фактично гідні робочі місця, тому що повинні відповідати критеріям гідної праці, що включають справедливі та безпечні умови праці, рівність і повагу до людської гідності [15, с. 13]. Таким чином, концепція «зелених» робочих місць виходить за межі суто екологічного виміру, охоплюючи соціальні та економічні аспекти, що відповідають міжнародному стандарту гідної праці [16].

На міжнародному рівні ЄС лідирує саме Європейський зелений курс (European Green Deal, 2019) [17], який інтегрує трудове право в кліматичну політику, передбачаючи фонд справедливого переходу (Just Transition Fund) для підтримки працівників, зокрема, у вугільній промисловості.

Прийняття 25.09.2015 р. «Порядку денного в галузі сталого розвитку до 2030 року» (17 глобальних Цілей сталого розвитку) 193 країнами ООН підкреслює глобальну важливість балансу економічного, соціального та екологічного компонентів сталого розвитку, у тому числі, і щодо створення «зелених» робочих місць. Зокрема, Ціль сталого розвитку № 8 акцентує на сприянні зростанню, всеохоплюваному та сталому економічному зростанню, а також повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх [18]. У цьому контексті «зелені» робочі місця виступають як механізм гармонізації економічного розвитку з екологічною безпекою, створюючи нові можливості для працівників і сприяючи соціальній справедливості. Також, у звіті МОП «The state of social justice: A work in progress» (2025) [19] підкреслюється, що зелений перехід може призвести до втрати 6 мільйонів робочих місць у вихідному паливі, але створити 24 мільйони в зелених секторах, якщо забезпечити справедливий перехід через перепідготовку та соціальний діалог.

Отже, реалізація принципу гідності в контексті права на працю та «зелених» робочих місць вимагає балансу між екологічними імперативами та соціальними правами. Згідно з поглядами науковців, держави зобов'язані впроваджувати політики, такі як зазначаються в рекомендаціях МОП щодо політики в галузі зайнятості

№ 122 та № 169, для пом'якшення втрат робочих місць у вуглецевмісних галузях. Приклад Франції, де зелений план відновлення створив 110 000 робочих місць у 2009–2010 роках, ілюструє потенціал, але підкреслює необхідність фокусу на низькокваліфікованих працівниках [20].

У глобальному контексті, як вказує МОП, до 2050 року потрібно створити 660 мільйонів нових робочих місць у країнах з низьким доходом, інтегруючи зелений перехід з демографічними змінами. Це вимагає багатосторонньої співпраці для уникнення конфліктів між кліматичними зобов'язаннями та правами на працю [19].

Зарубіжний науковець Маттейс ван Шадевейк (Matthijs van Schadewijk) у статті «Labour, the Environment and International and European Law: One Journey or Worlds Apart?» (2024) аргументує, що наднаціональне право (ООН, МОП, ЄС) визнає довкілля як легітимний інтерес у трудових відносинах, але обмежується компенсаційними заходами, такими як Фонд справедливого переходу (Just Transition Fund). Автор аналізує вплив на сфери переходу робочих місць, мобільності та винагородження, зазначаючи, що ЄС фокусується на захисті вразливих працівників від «зеленої» трансформації, але бракує обов'язків для роботодавців і працівників щодо активної участі. Ван Шадевейк посиляється на Паризьку угоду (2015) та Рекомендацію МОП № 205 (2022), де сталий розвиток складається з трьох стовпів (економіки, соціального, екології), але трудове право часто сприймається як «жертва» екологічних змін, а не як партнер [21].

Українські науковці активно аналізують імплементацію стандартів ЄС у контексті воєнних викликів та європейської інтеграції та у своїх працях «Гармонізація актів ЄС у сфері праці та трудового законодавства України» (2025) та «Імплементація європейського досвіду комплементарного розвитку сталого сільського туризму та креативних індустрій» (2023) підкреслює необхідність адаптації НПА до Директиви 89/391/ЄЕС про безпеку та гігієну праці, інтегруючи екологічні аспекти. Вчений аргументує, що сталий розвиток у трудовому праві сприяє відновленню біорізноманіття та зайнятості в зелених секторах, посиляючись на SDG 8 та 15 [22].

Таким чином, інтеграція «зелених» робочих місць у ринок праці України має значний потенціал для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни на глобальному рівні. Розвиток «зеленої» економіки, зокрема через інвестиції у відновлювальну енергетику, енергоефективність та екологічне сільське господарство, сприяє створенню нових робочих місць, які відповідають сучасним екологічним викликам [23].

Приєднуємось до думки науковців, що інвестуючи в розвиток зеленої економіки, Україна може стати більш конкурентоспроможною на світовому ринку та забезпечити стале майбутнє для своїх громадян.

Водночас, як зазначається в аналітичних дослідженнях, для реалізації цього потенціалу необхідна державна підтримка, включаючи розробку відповідних політик, програм перекваліфікації працівників і стимулювання інновацій [24].

Особливу увагу з цього питання в Україні слід приділяти створенню гідних умов праці на «зелених» робочих місцях. Відсутність справедливого доходу, безпечних умов праці чи можливостей для професійного розвитку може нівелювати екологічні переваги таких робочих місць. Наприклад, у контексті повоєнної відбудови України «зелені» робочі місця можуть відіграти ключову

роль у відновленні економіки, забезпечуючи зайнятість і сприяючи екологічній сталості [16]. Однак це вимагає комплексного підходу, який включає не лише екологічні, але й соціальні та економічні аспекти, щоб забезпечити відповідність принципам гідної праці.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що розвиток трудового права України в контексті сталого розвитку через призму стандартів ЄС демонструє синергію між соціальними правами та екологічними цілями. Перспективи полягають у посиленні due diligence та соціального діалогу для досягнення SDG. Це не лише юридична, а й етична імператива для справедливого майбутнього.

«Зелені» робочі місця є важливим інструментом для досягнення сталого розвитку, поєднуючи екологічну відповідальність із соціальною справедливістю та економічною стабільністю. Їх впровадження в Україні відкриває нові можливості для економічного зростання, створення гідних умов праці та підвищення конкурентоспроможності. Разом з тим, право на працю в контексті зелених робочих місць є ключовим для реалізації

принципу гідності, відповідно важливим є забезпечення справедливого переходу, що включає перепідготовку, соціальний захист та гендерну рівність.

Проте успішна інтеграція «зелених» робочих місць у ринки праці вимагає чіткої державної політики, інвестицій у перекваліфікацію кадрів і створення умов для інновацій. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку механізмів класифікації та оцінки «зелених» робочих місць, а також на аналіз їх впливу на соціально-економічний розвиток України. На нашу думку, розробка національних механізмів класифікації та оцінка «зелених» робочих місць вимагає міжвідомчої координації, зокрема, між Міністерством економіки, довілля та сільського господарства та соціальними партнерами, а також розробки чітко визначених критеріїв для ідентифікації таких робочих місць. Та найважливішим, вважаємо що Україна повинна інтегрувати принцип гідності в національну політику, спираючись на стандарти МОП та ООН, щоб забезпечити, аби зелений перехід посилював, а не підривав людську гідність.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Москаленко О. В. Соціальна функція трудового права в контексті забезпечення гідної праці під час євроінтеграційних змін. *Право*. 2025. № 41. С. 192–203. DOI: <https://doi.org/2.34142/23121661.2025.41.21>
3. Бек У. Потенціал гармонізації національного трудового законодавства до європейських стандартів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. Т. 11. № 1(41). С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2024.41.019>
4. Трудові доходи українців в умовах війни / Л. Яценко. 02.05.2025. *Національний інститут стратегічних досліджень* URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trudovi-dokhody-ukrayintsiv-v-umovakh-viyny>
5. Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії та практики. Харків, Факт, 2000. 608 с.
6. Мочульська М., Семків В. Тенденції розвитку правової доктрини в контексті інтеграції та конвергенції правових систем. *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania*. 2016. Т. 9. S. 194-203. URL: <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/3808>
7. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / за заг. ред. Г. Друзенка. Київ : «К.І.С.», 2010. 536 с.
8. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
9. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
10. European Union. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. EUR-Lex, 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>
11. Телічко О. А. Процес адаптації трудового законодавства України в сфері охорони праці до європейських стандартів. *Юридична наука і практика*. 2011. № 1. С. 24–30.
12. Stiftung Wissenschaft und Politik. The European Pillar of Social Rights: Impact and Advancement. SWP Research Paper 14. Berlin: SWP, 2023. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023RP14>
13. Morris P. The EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive: A Labour Standards Analysis. *Industrial Law Journal*. 2025. URL: <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwaf029>
14. Романко С. Зелені робочі місця: шанс для України на відновлення та розвиток. *Економічна правда*. 2023. 24 жовт. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/10/24/705786/>
15. Чернишев І. В. Зелені робочі місця, сталий розвиток і природокористування у глобальній економіці. *Стратегія розвитку України*. 2018. № 1. С. 3–5. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/13992>
16. Зелені робочі місця і повоєнна відбудова України / авт. кол.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Пташник І., Романко С. *Аналітична записка. Вересень 2023*. 2023. 23 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1sSL3vVxJTlOmIT8s7HmKQ81DPFSGjczT/view>
17. The EU Green Deal and the electronics sector: A strategic imperative for circularity / Gerkenmeyer O. *PCIM News Platform*. 28.07.2025. URL: <https://news.pcim.mesago.com/the-eu-green-deal-and-the-electronics-sector-a-strategic-imperative-for-circularity-a-53d3f9c665da685592647f96b5d3afe8/he>
18. Цілі сталого розвитку. *Організація Об'єднаних Націй. Україна*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
19. The state of social justice. A work in progress. Genewa: ILO, 2025. DOI: <https://doi.org/10.54394/ASWD9537>
20. Making jobs work: the right to work, jobs and green structural change / by Sean Stephenson. *Sustainable Development Law on Climate Change. Legal Working Paper Series*. 2010. URL: <https://www.cisd.org/wp-content/uploads/2018/05/Stephenson-Sean-Making-Jobs-Work.pdf>
21. Van Schadewijk M. Labour, the Environment and International and European Law: One journey or worlds apart? *European Labour Law Journal*. 2024. Vol. 15. Iss. 4. P. 677–694. DOI: <https://doi.org/10.1177/20319525241274686>

22. Омелянчик С.В., Тимченко А.М., Писаренко С.Ю. Гармонізація актів ЄС у сфері праці та трудового законодавства України. *Національні інтереси України*. 2025. № 7(12). С. 399–414. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\)-399-414](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12)-399-414)
23. Горбач Л., Рубан О., Гуменюк Я. Зелена економіка та сталі виробництва в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-8>
24. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст: аналітична доповідь / Маркевич К., Сіденко В. Київ: Видавництво «Заповіт», 2019. 316 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Moskalenko, O. V. (2025). Sotsialna funktsiia trudovoho prava v konteksti zabezpechennia hidnoi pratsi pid chas yevrointehratsiinykh zmin [Social function of labor law in the context of ensuring decent work during European integration changes]. *Pravo*, (41), 192–203. DOI: <https://doi.org/2.34142/23121661.2025.41.21> [in Ukrainian].
3. Bek, U. (2024). Potentsial harmonizatsii natsionalnoho trudovoho zakonodavstva do yevropeiskyykh standartiv [The potential for harmonization of national labor legislation with European standards]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Seriya: Yurydychni nauky*, 11(1), 15–19. DOI: <https://doi.org/2.34142/23121661.2025.41.21> [in Ukrainian].
4. Trudovi dokhody ukraintsiiv v umovakh viiny [Labor income of Ukrainians in wartime conditions] / L. Yatsenko. 02.05.2025. (2025). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trudovi-dokhody-ukrayintsiiv-v-umovakh-viiny> [in Ukrainian].
5. Todyka, Yu. M. (2000). Konstytutsiia Ukrainy: problemy teorii ta praktyky [Constitution of Ukraine: problems of theory and practice]. Kharkiv : Fakt. [in Ukrainian].
6. Mochulska, M., Semkiv, V. (2016). Tendentsii rozvytku pravovoi doktryny v konteksti intehratsii ta konverhentsii pravovykh system [Trends in the development of legal doctrine in the context of integration and convergence of legal systems]. *T. 9. S. 194–203*. URL: <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/3808> [in Ukrainian].
7. Konstytutsiini akty Yevropeiskoho Soiuzu (v redaktsii Lisabonskoho dohovoru) [Constitutional acts of the European Union (as amended by the Treaty of Lisbon)] / za zah. red. H. Druzenka. (2010). Kyiv : "K.I.S." [in Ukrainian].
8. United Nations. (1948). Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
9. Council of Europe. (1996). Yevropeiska sotsialna khartiia (perehliana) [European Social Charter (revised)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].
10. European Union. (2012). *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> [in English].
11. Telichko, O. A. (2011). Protses adaptatsii trudovoho zakonodavstva Ukrainy v sferi okhorony pratsi do yevropeiskyykh standartiv [The process of adaptation of labor legislation of Ukraine in the field of occupational safety to European standards]. *Yurydychna nauka i praktyka*, (1), 24–30. [in Ukrainian].
12. Stiftung Wissenschaft und Politik. (2023). The European Pillar of Social Rights: Impact and Advancement (SWP Research Paper 14). URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023RP14> [in English].
13. Morris, P. (2025). The EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive: A Labour Standards Analysis. *Industrial Law Journal*. <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwaf029> [in English].
14. Romanko, S. (2023). Zeleni robochi mistisia: shans dlia Ukrainy na vidnovlennia ta rozvytok [Green jobs: a chance for Ukraine for recovery and development]. *Ekonomichna Pravda*. URL: <https://pravda.com.ua/columns/2023/10/24/705786/> [in Ukrainian].
15. Chernyshev, I. V. (2018). Zeleni robochi mistisia, stalyi rozvytok i pryrodokorystuvannia u hlobalnii ekonomitsi [Green jobs, sustainable development and nature management in the global economy]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*. № 1. S. 3–5. URL: <https://jml.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/13992> [in Ukrainian].
16. Zeleni robochi mistisia i povoienna vidbudova Ukrainy [Green jobs and post-war reconstruction of Ukraine] / avt. kol.: Andrusyevych A., Andrusyevych N., Kozak Z., Ptashnyk I., Romanko S. (2023). Analychna zapyska. URL: <https://drive.google.com/file/d/1sSL3vVxJTlOmIT8s7HmKQ81DPFSGjczT/view> [in Ukrainian].
17. The EU Green Deal and the electronics sector: A strategic imperative for circularity / Gerkensmeyer O. (2025). *PCIM News Platform*. 28.07.2025. URL: <https://news.pcim.mesago.com/the-eu-green-deal-and-the-electronics-sector-a-strategic-imperative-for-circularity-a-53d3f9c665da685592647f96b5d3afe8/he> [in English].
18. United Nations Ukraine. (n.d.). *Tsili staloho rozvytku 2016-2030* [Goals of sustainable development 2016-2030]. <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> [in Ukrainian].
19. The state of social justice. A work in progress. (2025). Geneva: ILO. DOI: <https://doi.org/10.54394/ASWD9537> [in English].
20. Stephenson, S. (2010). Making jobs work: the right to work, jobs and green structural change. Academia.edu. URL: https://www.cisd.org/wp-content/uploads/2018/05/Stephenson-Sean-_Making-Jobs-Work.pdf [in English].
21. Van Schadewijk, M. (2024). Labour, the Environment and International and European Law: One journey or worlds apart? *European Labour Law Journal*. Vol. 15. Iss. 4. P. 677–694. DOI: <https://doi.org/10.1177/20319525241274686> [in English].
22. Omelianchuk, S. V., Tymchenko, A. M., Pysarenko, S. Yu. (2025). Harmonizatsiia aktiv YeS u sferi pratsi ta trudovoho zakonodavstva Ukrainy [Harmonization of EU acts in the field of labor and labor legislation of Ukraine]. *Natsionalni interesy Ukrainy*. № 7(12). S. 399–414. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\)-399-414](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12)-399-414) [in Ukrainian].
23. Horbach, L., Ruban, O., Humeniuk, Ya. (2024). Zelena ekonomika ta stale vyrobnytstvo v umovakh hlobalizatsii [Green economy and sustainable production in the context of globalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-8> [in Ukrainian].

24. Markevych, K., Sidenko, V. (2019). "Zeleni" investytsii u stalomu rozvytku: svitovyi dosvid ta ukrainskyi kontekst ["Green" investments in sustainable development: world experience and Ukrainian context]. Kyiv: Zapovit. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf [in Ukrainian].

Kotova Liubov,

PhD in Law, Professor, Head of the Department of Public and Private Law

(Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2521-0015>

Petrosian Kristina,

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Public and Private Law

(Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4624-1750>

THE TRANSFORMATION OF UKRAINIAN LABOUR LAW UNDER THE INFLUENCE OF EU STANDARDS ON SUSTAINABLE ECOLOGICAL AND SOCIAL DEVELOPMENT

The article analyzes EU standards in the field of safeguarding the right to work, in particular the right to decent work. It is established that the regulation of labor relations in the EU concerns, inter alia, workers' rights, working conditions, and social protection, which contribute to the formation of a socially just economy. Attention is drawn to the decent work deficit in the context of globalization processes, which, in turn, manifests itself in challenges to achieving the conditions of equality, safety, and dignity of workers, as defined by the International Labor Organization (ILO). The key international legal instruments shaping European labor standards are examined. It has been established that these standards are based on the principles of the Universal Declaration of Human Rights, the European Social Charter, and the EU Charter of Fundamental Rights, which together form a comprehensive system for the protection of both individual and collective labor rights. Particular attention is paid to the transformation of declarative norms into real mechanisms through the European Pillar of Social Rights, which emphasizes fair employment conditions, countering precariousness, and ensuring the social dignity of the worker. It is emphasized that labor law, as a branch of legal doctrine, plays a decisive role in ensuring the realization of the worker's right to decent work.

Special attention is paid to the evolution of labor law within the framework of the sustainable development concept articulated in the UN Sustainable Development Goals (SDGs), which encompass environmental sustainability, as well as social and economic justice. The implementation of the principle of social justice is highlighted through the creation of "green" jobs via the just transition policy, including workers' retraining and social protection.

It is concluded that Ukraine's competitiveness in the global market and its sustainable future depend on investment in the development of the green economy, which requires a clear state policy, investments in workforce reskilling, and the establishment of conditions for innovation. The necessity of developing mechanisms for the classification and evaluation of "green" jobs is emphasized.

Key words: decent work, protection of labor rights, "green" jobs, international standards, worker, sustainable development, labor rights, labor relations.

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:34

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-36-41>

Веселов Микола Юрійович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Навчально-наукового юридичного інституту
(Державний університет економіки і технологій, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Тишлек Микола Миколайович,

доктор філософії в галузі права,
директор Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7221-6519>

Пилипів Руслан Миронович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та гуманітарних дисциплін
(Івано-Франківська філія Університету «Україна», м. Івано-Франківськ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0351-5988>

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

У статті здійснено комплексне адміністративно-правове дослідження позитивних зобов'язань держави у формуванні та розвитку системи безоплатної правничої допомоги в Україні як одного з ключових інституційних механізмів забезпечення конституційного права людини на правову допомогу. Вихідною методологічною позицією є розуміння права на правничу допомогу як позитивного права, реалізація якого потребує не лише утримання держави від втручання, а насамперед активної, організаційно та фінансово забезпеченої діяльності публічної влади. Наголошується, що такі зобов'язання держави мають конституційне та міжнародно-правове підґрунтя і впливають як із положень Конституції України, так і з практики Конституційного Суду України та міжнародних стандартів у сфері прав людини. У дослідженні обґрунтовано доцільність застосування системного підходу до аналізу безоплатної правничої допомоги, що дозволяє розглядати її не як сукупність розрізнених правових норм чи інституцій, а як цілісну державну систему з власною метою, структурою, функціями та механізмами публічного адміністрування. Доведено, що попри

відсутність у чинному законодавстві нормативного визначення поняття «державна система безоплатної правничої допомоги», вона фактично володіє всіма ознаками системи державного рівня та спрямована на задоволення суспільно значущих потреб. Аргументовано, що дуалістичний характер системи (державний та державно-муніципальний рівні) не заперечує її державної природи, а відображає особливості делегування публічних повноважень і використання різних організаційних моделей надання правничих послуг. У статті також акцентовано увагу на проблемах стратегічного планування розвитку системи безоплатної правничої допомоги та співвідношенні повноважень суб'єктів публічної влади у цій сфері.

Ключові слова: безоплатна правнича допомога, позитивні зобов'язання держави, право на правничу допомогу, публічне адміністрування, державна система, адміністративно-правове забезпечення, державна правова політика, правові гарантії, системний підхід.

Постановка проблеми. У рішенні від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 Конституційний Суд України (далі – КСУ) чітко визначає активну роль держави у забезпеченні права людини на правову допомогу: «Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» [1]. КСУ наголошує, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня [1]. Право на правову допомогу належить до переліку позитивних прав, а тому роль держави у його реалізації полягає не лише в, умовно кажучи «невтручанні», а у відповідній забезпечувальній діяльності з боку державних інституцій. Даний вид прав має бути забезпечений позитивними зобов'язаннями держави, які в найбільш широкому вигляді передбачають активні дії держави, спрямовані на їх утвердження, захист та сприяння реалізації [2, с. 33]. Як з цього приводу говорить Дж.-Ф. Аканджі-Комбе: «Основною характеристикою позитивних зобов'язань держави виступає те, що по суті вони вимагають від національних органів влади застосувати необхідні засоби для гарантування прав людини, а точніше – вжити прийнятних (розумних) та належних засобів для захисту цих прав» [3, с. 67].

Серед іншого (у тому ж рішенні від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009) КСУ підкреслює, що гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року тощо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах обраного українським народом та країною євроінтеграційного курсу важливість дотримання міжнародних стандартів прав людини важко переоцінити, – цей процес вимагає від держави постійного системного підходу, що дає підстави говорити саме про такий рівень як формування політики у сфері забезпечення надання безоплатної правничої допомоги (далі – БПД). У дослідженні цього питання взяли участь ряд вчених, зокрема Є. Бова [4], Т. Вільчик [5], Г. Галущенко [6], М. Карий [7], М. Стаматіна [8], А. Шовкун [9] тощо. Формування цієї політики для України почалося не від сьогодні, але те, що українські вчені й зараз активно долучаються до вивчення різноманітних проблем цих зобов'язань держави, говорить лише про те, що питання залишається актуальним, а процес формування політики перебуває у постійній динаміці.

Мета статті полягає в комплексному адміністративно-правовому осмисленні позитивних зобов'язань

держави у формуванні та розвитку системи БПД в Україні, з'ясуванні її юридичної природи, структурних і функціональних особливостей як цілісної державної системи публічного адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Крім конституційного закріплення (ст. 59 Конституції України) права кожного на професійну правничу допомогу, держава додатково створює систему адміністративно-правових гарантій реалізації цього права, в тому числі і на безоплатній основі. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» державна політика у сфері надання БПД ґрунтується на таких засадах як: верховенство права; законність; доступність; забезпечення якості БПД; гарантоване державне фінансування [10]. З огляду на зазначене, реалізація усіх наведених принципів і зобов'язань обумовлює створення функціональної системи – багатокomпонентного інституційно-правового механізму, який має бути придатним не лише номінально гарантувати громадянам право на отримання БПД, а й реально забезпечувати її надання в ефективний спосіб. П. Корнієнко небезпідставно зазначає, що здійснення державою БПД є самостійним видом правозахисної діяльності, спрямованої на утвердження та гарантування конституційних прав і свобод людини [11, с. 197-198]. Ефективність функціонування вказаної системи, і як наслідок – якість правничих послуг значною мірою залежать від рівня організації та правового забезпечення управління цією системою [12, с. 171].

Досліджуючи раніше деякі окремі правові явища, в одній з наших наукових робіт ми зазначали, що головною метою функціонування системи виступає створення необхідних умов та сприяння у фактичній реалізації певних прав і свобод, виходячи з раціонального консенсусу об'єктивних потреб та суб'єктивних інтересів носіїв таких прав. Подібна мета обумовлює власну структуру та порядок функціонування даної системи. При цьому, виходячи з окресленої мети, система у комплексі виконує низку основних і додаткових функцій у визначеній сфері суспільних відносин, включаючи забезпечувальну функцію [13, с. 66-67]. Як і у випадку будь-якої державної системи, яка має суспільно-історичний характер та нормативно-правову основу, реальна здатність системи надання БПД забезпечувати реалізацію певних публічних та приватних інтересів, не зважаючи на загальноосвітнє прагнення до рівня міжнародно-правових стандартів, в межах внутрішнього права залежить від низки чинників, зокрема соціально-економічних та культурно-традиційних конкретної країни [14, с. 19-20].

З цього приводу доречно навести цитату з дисертаційного дослідження М. Карого: «На сьогодні, зважаючи на фінансово-економічну ситуацію, культурні особливості територій, ринкову ситуацію у сфері юридичних послуг, політичну обстановку та ряд інших факторів, важко натрапити на якусь усталену модель БПД. Кожна

країна враховує власні особливості, потреби та можливості при створенні чи реформуванні свого інструменту забезпечення доступу до правничої допомоги вразливим категоріям населення, можна говорити, що найкращої, універсальної системи не існує, а є лише та, яка максимально підходить для конкретної країни» [7, с. 29–30]. Тим не менш, вчений наводить декілька типових підходів, на яких засновані національні системи надання БПД в інших країнах: «призначення захисника», «офіси державного (громадського) захисника», контрактна модель та система «чергового адвоката». Кожна з наведених моделей містить спільні одна з одною ознаки, трансформовані до локальних потреб. Кожна з наведених моделей має як низку позитивів, так і негативних проявів. А. Шовкун наголошує, що інститут надання БПД в Україні сформувався не так давно, а проблемні та дискусійні питання, пов'язані з управлінням цією сферою, здебільшого виникають під час їх практичного застосування [9, с. 11].

Ще у 2006 році було констатовано, що «законодавство України містить окремі розрізнені положення, які регулюють питання щодо надання БПД, але системи, яка б забезпечувала реальний доступ осіб до такої допомоги, не створено» [15], що обумовило схвалення Указом Президента України від 09.06.2006 р. № 509/2006 Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні. Слід наголосити, що метою даної Концепції було створення засад для впровадження саме державної системи доступної та якісної правової допомоги, яка б відповідала потребам суспільства [15]. Проте у подальшому дана система у жодному нормативно-правовому акті українського законодавства не отримала визначення як «державна» (напевно термінами «державної» чи «національної» системи охоплюються ті сфери державної діяльності, які мають найважливіше значення для безпеки, економіки, здоров'я, національних інтересів або функціонування держави в цілому). Водночас низка ознак безумовно свідчать про цей статус: гарантування державою, фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України тощо.

Законодавство України не містить визначення самого терміну «система надання БПД» (ст. 6-1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» визначає лише основних суб'єктів цієї системи). Втім аналіз наукових джерел дає можливість концептуалізувати основні типові складники «системи»: нормативно-правова складова, інституційно-організаційна складова і певна діяльність уповноважених суб'єктів, задіяних у важливих сферах державної політики. Дослідники та практики дедалі частіше використовують системні підходи для вирішення складних питань надання державних послуг та оцінки державної політики у певній сфері. З. Мансур та М. Дж. Вільямс стверджують, що спільною теоретичною основою системних підходів є ідея про те, що багатовимірною взаємодоповнюваністю між політикою та іншими аспектами суспільного життя є проблемою першого порядку розробки та оцінки державної діяльності [16]. У своїй публікації вони роблять детальний сучасний огляд системних підходів до публічного управління, що пояснює концепцію систем (макро- і мікрорівнів), як вони застосовуються до аналізу політики й публічних послуг. Дослідники Дж. Стюарт та Р. Айрес слушно кажуть, що використання системних концепцій пропонує спосіб раціоналізації аспектів існуючої практики та пропозиції напрямків для вдосконалення [17, с. 79–80]. Науковий доробок цих закордонних вчених знайомить нас з тим, як розглядати політичні (адміністративні)

системи як інтегровані цілісні механізми, де взаємодія частин важливіша за ізольовані елементи.

Дослідження юридичної природи та змісту системи надання БПД як виду державної діяльності краще проводити через взаємозв'язок з публічним адмініструванням. Остання, на думку провідних адміністративістів В. Колпакова та Т. Мацелик, як правова категорія має два виміри: організаційно-структурний і функціональний. За організаційно-структурним виміром публічна адміністрація – це сукупність органів (інституцій), які утворюються для реалізації функцій держави у певній сфері (з урахуванням чого вони наділяються відповідною компетенцією). Функціональний аспект зосереджено на функціях, виконуючи які даний суб'єкт реалізує надану компетенцію, тобто здійснює публічне адміністрування [18, с. 112–114].

Система надання БПД в нашій державі здійснюється на двох рівнях: державному (що стосується надання безоплатної вторинної правничої допомоги) та державно-муніципальному (що стосується надання безоплатної первинної правничої допомоги). Це обумовлено джерелом фінансування (ст. 29 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») та суб'єктним складом надавачів таких видів правничих послуг (ст. 9 та ст. 15 Закону). Крім того, для надання професійних правничих послуг на договірній основі залучаються адвокати, а для надання первинної правничої допомоги можуть залучатися ще юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу та інші фахівці у відповідній галузі права. Це вносить певні особливості в процес реалізації гарантованого державою права, проте українське законодавство знає непоодинокі приклади делегування державою повноважень певним суб'єктам приватного права з надання публічних послуг. Тож ці особливості не позбавляють систему надання БПД статусу державної, оскільки низка важливих нормативно-правових, управлінських, інтегруючих та координуючих функцій залишається за органами державної влади, зокрема Кабінетом Міністрів України, Мін'юстом та Координаційним центром з надання правничої допомоги.

Приймаючи за основу викладені теоретичні міркування, на підставі системного підходу спробуємо з'ясувати ключові особливості формування системи надання БПД. Враховуючи, що БПД в Україні гарантується державою і повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України (ст. 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») її цілком можна вважати державного рівня. У цій частині дослідження ми зробимо акцент саме на організаційно-структурному аспекті цієї системи (функціональному ж аспекту увага буде приділена у наступних підрозділах: зокрема належить з'ясувати роль Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст) як суб'єкта загальної компетенції у формуванні та реалізації політики у сфері БПД та центрів з надання БПД як суб'єктів спеціальної компетенції і одних з ключових елементів даної системи).

На останок, переходячи від теоретичних аспектів дослідження до прикладних проблем, воліємо звернути увагу на таке питання, яке, на наш погляд, йде у розріз з аргументованим визначенням державного статусу системи надання БПД в Україні та ролі Уряду і центральних органів виконавчої влади у формуванні цієї політики. Протягом 2021–2024 років в країні діяла Стратегія системи надання БПД, яка була підготовлена з метою визначення векторів і пріоритетних напрямів розвитку системи БПД на вказаний період з урахуванням актуальних правових проблем та потреб людей. Ця Стратегія

була затверджена директором Координаційного центру з надання правової допомоги [19]. Однак доцільно нагадати, що вирішення питань державного управління у сфері правової політики законодавець відносить до загальної компетенції Кабінету Міністрів України. Саме Уряд мусить створювати умови для вільного розвитку і функціонування системи юридичних послуг та правничої допомоги населенню (ч. 1 ст. 19, п. 3 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»). Своєю чергою здійснення загального управління у сфері надання обох видів БПД є безпосереднім завданням Мін'юсту (ст. 28 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», пп. 3 п. 3 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228 (з подальшими змінами)). Питання викликає не існування такої стратегії, а рівень суб'єкта, який її затверджує, оскільки цей вид програмних документів публічної політики, згідно з ч. 2 ст. 23 Закону України «Про правотворчу діяльність», розробляється для прогнозування розвитку країни чи окремого виду суспільних відносин на довготривалий період та способів досягнення поставленої мети. Гадаємо, що навіть сформована державна система повинна мати перспективи подальшого розвитку та удосконалення, – і це завдання Уряду країни.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу комплексно осмислити позитивні зобов'язання держави у формуванні та розвитку системи БПД як одного з ключових інституційних механізмів забезпечення гарантованого державою конституційного права людини на правничу допомогу. У результаті застосування системного та адміністративно-правового підходів доведено, що система надання БПД в Україні має всі ознаки державної системи, незважаючи на відсутність її прямого нормативного визначення у законодавстві. Вона характеризується цілісністю, багаторівневою структурою, наявністю чітко визначених суб'єктів публічного адміністрування, гарантованим державним фінансуванням та спрямованістю на досягнення соціально значущої мети – забезпечення реального доступу осіб до правничої допомоги належної якості. Подальший розвиток даної системи має здійснюватися не фрагментарно, а в межах цілісної державної правової політики, орієнтованої на принципи верховенства права, гуманізму, доступності та якості правничих послуг. Це дозволить не лише посилити спроможність держави виконувати свої позитивні зобов'язання у сфері прав людини, а й забезпечити сталість, передбачуваність та ефективність функціонування системи БПД в умовах євроінтеграційного розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): Рішення Конституційного суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09/conv#Text> (дата звернення: 21.11.2025).
2. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 30–41.
3. Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Council of Europe : Human rights handbooks, 2007. 68 p.
4. Бова С. Ю. Організація безоплатної правової допомоги в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.
5. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 40 с.
6. Галущенко Г. В. Міжнародні договори України про правову допомогу в цивільних справах і внутрішнє законодавство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 20 с.
7. Карий М. В. Адміністрування надання безоплатної правової допомоги в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2023. 216 с.
8. Стаматіна М. В. Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 19 с.
9. Шовкун А. А. Організаційно-правові засади управління системою надання безоплатної правничої допомоги : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право» : спец.: 081 – Право. Харків, 2024. 210 с.
10. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. Дата оновлення: 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n3> (дата звернення: 25.12.2025).
11. Корнієнко П. С. Кабінет Міністрів України і Міністерство юстиції України як суб'єкти конституційної правозахисної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка*. 2017. № 2. С. 192–201.
12. Матюхіна Н. П. Управління системою надання безоплатної правової допомоги: сучасний стан організації та правового забезпечення. *International scientific and practical conference* (m. Wloclawek, Republic of Poland, February 26–27, 2021). Wloclawek, 2021. С. 171–174. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-040-7-43>
13. Веселов М. Ю. Ювенальна юстиція у системі забезпечення прав дітей: адміністративно-правові засади : монографія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2020. 444 с.
14. Веселов М. Ю. Основні напрями дослідження системи забезпечення прав дітей. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 15–20. DOI: 10.32836/2521-6473-2019-2-15-20
15. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні: Указ Президента України від 09.06.2006 р. № 509/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509/2006/conv#Text> (дата звернення: 25.12.2025).
16. Mansoor Z., Williams, M. J. Systems approaches to public service delivery: Methods and frameworks. *Journal of Public Policy*. 2024. No. 44(2). P. 258–283. <https://doi.org/10.1017/S0143814X23000405>
17. Stewart J., Ayres R. Systems theory and policy practice: An exploration. *Policy Sciences* / 2001. No. 34(1). P. 79–94. <https://doi.org/10.1023/A:1010334804878>
18. Колпаков В., Мацелик Т. Предмет адміністративного права: оновлення парадигми. *Право України*. 2010. № 8. С. 110–115.

19. Стратегія системи надання безоплатної правової допомоги на 2021–2024 роки. Київ : Координаційний центр з надання правової допомоги, 2021. 40 с. Файл PDF. *Безоплатна правнича допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/zatverdzheno-strategiyu-systemy-bpd-na-2021-2024-roky/> (дата звернення: 25.12.2025).

References

1. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. (2009). Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Holovania Ihoria Volodymyrovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen statii 59 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro pravo na pravovu dopomohu): Rishennia vid 30.09.2009 № 23-rp/2009 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of citizen Holovan Ihor Volodymyrovych regarding the official interpretation of the provisions of Article 59 of the Constitution of Ukraine (legal aid case): Decision dated September 30, 2009, No. 23-rp/2009]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09/conv#Text> [in Ukrainian].
2. Khrystova, H. (2012).pozytyvni zoboviazannia derzhavy u sferi prav liudyny yak novyi napriam doslidzhennia u vitchyzniani teoretychnii yurysprudentsii [Positive obligations of the state in the sphere of human rights as a new direction of research in national theoretical jurisprudence]. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy*, (2), 30–41 [in Ukrainian].
3. Akandji-Kombe, J.-F. (2007). Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Council of Europe: Human rights handbooks [in Ukrainian].
4. Bova, Ye. Yu. (2009). Orhanizatsiia bezoplatnoi pravovoi dopomohy v Ukraini [Organization of free legal aid in Ukraine] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
5. Vilchuk, T. B. (2016). Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy [Advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid: Comparative legal analysis of the legislation of the European Union countries and Ukraine] (Extended abstract of Doctoral thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
6. Halushchenko, H. V. (2001). Mizhnarodni dohovory Ukrainy pro pravovu dopomohu v tsyvilnykh spravakh i vnutrishnie zakonodavstvo [International treaties of Ukraine on legal assistance in civil cases and domestic legislation] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
7. Kariy, M. V. (2023). Administruvannya nadання bezoplatnoi pravovoi dopomohy v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt [Administration of free legal aid provision in Ukraine: Administrative and legal aspect] (Candidate's thesis). Lviv [in Ukrainian].
8. Stamatina, M. V. (2012). Orhanizatsiia diialnosti shchodo realizatsii prava hromadian na bezoplatnu pravovu dopomohu [Organization of activities for the realization of the citizens' right to free legal aid] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
9. Shovkun, A. A. (2024). Orhanizatsiino-pravovi zasady upravlinnia systemoi nadання bezoplatnoi pravnychoi dopomohy [Organizational and legal principles of managing the system of free legal aid provision] (PhD thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460-VI [On free legal aid: Law of Ukraine dated June 2, 2011, No. 3460-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n3> [in Ukrainian].
11. Kornienko, P. S. (2017). Kabinet Ministriv Ukraini i Ministerstvo yustyttsii Ukrainy yak subiekty konstytutsiinoi pravozakhysnoi diialnosti [Cabinet of Ministers of Ukraine and Ministry of Justice of Ukraine as subjects of constitutional human rights activities]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, (2), 192–201 [in Ukrainian].
12. Matiukhina, N. P. (2021). Upravlinnia systemoi nadання bezoplatnoi pravovoi dopomohy: suchasnyi stan orhanizatsii ta pravovoho zabezpechennia [Management of the free legal aid system: Current state of organization and legal support]. International scientific and practical conference (pp. 171–174). Wloclawek. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-040-7-43> [in Ukrainian].
13. Veselov, M. Yu. (2020). Yuvenalna yustyttsiia u systemi zabezpechennia prav ditei: administratyvno-pravovi zasady [Juvenile justice in the system of ensuring children's rights: Administrative and legal principles]. *Vydavets O. O. Yevenok* [in Ukrainian].
14. Veselov, M. Yu. (2019). Osnovni napriamy doslidzhennia systemy zabezpechennia prav ditei [Main directions of research on the system of ensuring children's rights]. *Pravova pozytsiia*, (2), 15–20. <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-2-15-20> [in Ukrainian].
15. President of Ukraine. (2006). Pro Kontseptsiiu formuvannia systemy bezoplatnoi pravovoi dopomohy v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 09.06.2006 № 509/2006 [On the Concept of formation of the free legal aid system in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated June 9, 2006, No. 509/2006]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509/2006/conv#Text> [in Ukrainian].
16. Mansoor, Z., & Williams, M. J. (2024). Systems approaches to public service delivery: Methods and frameworks. *Journal of Public Policy*, 44(2), 258–283. <https://doi.org/10.1017/S0143814X23000405>
17. Stewart, J., & Ayres, R. (2001). Systems theory and policy practice: An exploration. *Policy Sciences*, 34(1), 79–94. <https://doi.org/10.1023/A:1010334804878>
18. Kolpakov, V., & Matselyk, T. (2010). Predmet administratyvnoho prava: onovlennia paradyhmy [Subject of administrative law: Paradigm update]. *Pravo Ukrainy*, (8), 110–115 [in Ukrainian].
19. System of Free Legal Aid. (2021). Stratehiia systemy nadання bezoplatnoi pravovoi dopomohy na 2021–2024 roky [Strategy of the free legal aid system for 2021–2024]. Coordination Center for Legal Aid Provision. <https://legalaid.gov.ua/novyny/zatverdzheno-strategiyu-systemy-bpd-na-2021-2024-roky/> [in Ukrainian].

Veselov Mykola,

Doctor of Science (Law), Professor, Professor of the Department of Law,
Educational and Scientific Institute of Law
(State University of Economics and Technology, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Tyshlek Mykola,

PhD (Law), Director of the E. O. Didorenko Educational and Scientific
Institute for Training Specialists for Criminal Police Units
Donetsk State University of Internal Affairs
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7221-6519>

Pylypiv Ruslan,

PhD, Associate Professor, Professor of the Department of Law
and Humanitarian Disciplines
(Ivano-Frankivsk branch of the University "Ukraine", Ivano-Frankivsk)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0351-5988>

**POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT
OF THE SYSTEM OF FREE LEGAL AID**

The article carries out a comprehensive administrative and legal study of the positive obligations of the state in the formation and development of the system of free legal aid in Ukraine as one of the key institutional mechanisms for ensuring the constitutional right of a person to legal aid. The starting methodological position is the understanding of the right to legal aid as a positive right, the implementation of which requires not only the state to refrain from interference, but primarily the active, organizationally and financially secured activities of public authorities. It is emphasized that such obligations of the state have a constitutional and international legal basis and arise from both the provisions of the Constitution of Ukraine, and the practice of the Constitutional Court of Ukraine and international standards in the field of human rights. The study substantiates the feasibility of applying a systemic approach to the analysis of free legal aid, which allows considering it not as a set of disparate legal norms or institutions, but as a holistic state system with its own purpose, structure, functions and mechanisms of public administration. It is proven that despite the absence of a normative definition of the concept of «state system of free legal aid» in the current legislation, it actually has all the features of a state-level system and is aimed at meeting socially significant needs. It is argued that the dualistic nature of the system (state and state-municipal levels) does not deny its state nature, but reflects the peculiarities of the delegation of public powers and the use of various organizational models of legal services. The article also focuses on the problems of strategic planning for the development of the free legal aid system and the correlation of powers of public authorities in this area.

Key words: free legal aid, positive obligations of the state, right to legal aid, public administration, state system, administrative and legal support, state legal policy, legal guarantees, systemic approach.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Зінич Любомир Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права
(Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2562-1036>

Петровська Ірина Ігорівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права
(Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8025-9340>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану та основних тенденцій адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності у сфері електронної торгівлі.

У результаті дослідження встановлено, що основними викликами електронної торгівлі є законодавчі та інституційні, зокрема відсутність доказових стандартів і адміністративної відповідальності інтернет-магазинів та інші.

Авторами наголошено, що адміністратори електронних торгових майданчиків повинні трансформуватися від пасивних спостерігачів до активних учасників протидії порушенням прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, електронна торгівля, контрафакт, адміністративна відповідальність, електронні торгові майданчики, контрафакт.

Постановка проблеми. Активний розвиток електронної торгівлі як в Україні, так і в світі не рідко супроводжується порушенням прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі. Дані Національного офісу інтелектуальної власності та інновацій підтверджують зростання масштабів піратства в Україні безпосередньо пов'язане з онлайн-торгівлею [1]. Оскільки інтернет-магазини стали чи не основними торговими майданчиками для збуту контрафактної продукції, чинні адміністративно-правові механізми показують свою недостатню ефективність.

Міжнародний досвід свідчить розв'язання цієї проблеми відбувалося різноманітними засобами, зокрема від запровадження адміністративних процедур, механізмів досудового вирішення спорів до використання спеціалізованих цифрових інструментів. При цьому складність правовідносин у цій сфері вказує на комплексний характер цієї проблеми, оновлення потребує не лише адміністративне законодавство, але й цивільне, інформаційне та інші галузі.

Враховуючи всі зазначені аспекти, дослідження адміністративно-правових засобів захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі є важливими та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового регулювання електронної торгівлі останніми роками доволі активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, оскільки ця тема перебуває на перехресті цивільного, адміністративного та інших галузей права. Цій проблемі присвячено праці таких науковців: В. В. Берч, Р. Бундз, В. В. Волинець, Л. В. Головій, В. В. Гомонай, Ю. В. Янчук та інші.

Розглядаючи адміністративно-правовий аспект захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі, наукових праць, присвячених цій темі, є значно менше. Частково цю проблему розглядали такі науковці: С. Позняков, Н. П. Капітаненко, О. М. Рєзнік, І. А. Черніш та інші.

З поширенням діяльності електронних торговельних майданчиків і численними фактами порушень прав інтелектуальної власності зростає необхідність дослідження цієї тематики.

Метою статті є встановлення проблемних питань адміністративно-правового регулювання електронної торгівлі для захисту прав інтелектуальної власності та виявлення перспективних шляхів удосконалення законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Абсолютно очевидний факт, що торгівля за останні роки є чи не основним об'єктом адміністративно-правового регулювання. Тенденція переходу торгівлі у цифрове середовище тільки зміщує фокус законодавця на інші способи взаємодії покупця та продавця і порядку розрахунків. Головна ідея переорієнтації на цифрове середовище – це економічні і соціальні чинники легкості здійснення торгівлі. Одночасно зазначені процеси звертають увагу на дотримання прав інтелектуальної власності. Характерно, що оцінити реальні масштаби порушень прав інтелектуальної власності майже неможливо, оскільки точної офіційної інформації немає, але припускаємо, що ця ситуація набуває загрозливих розмірів [1].

Для прикладу, в Індії 14 грудня 2025 року поліція Делі виявила велику партію смартфонів Samsung різних моделей, виготовлених як контрафакт [2].

Варто зазначити, що це один із небагатьох випадків, коли щодо України ситуація також критична. Відсутність великої кількості фактів в Україні пов'язана не стільки з відсутністю випадків, скільки зі складністю виявлення через особливості цифрового середовища.

На початкових етапах, коли цифрове середовище сприймалося як простір для вільного обміну інформацією, правові норми були орієнтовані на традиційні суспільні відносини. Проте з ростом економічного значення цифрових платформ з'явилася необхідність у єдиних правилах. Це призвело до розвитку законодавства, що регулює електронну торгівлю. У науковій сфері електронна торгівля найбільше стала об'єктом досліджень саме цивілістів щодо правових аспектів договорів, які укладаються, електронних правочинів тощо [3].

І тільки згодом, утвердившись у суспільних відносинах, електронна торгівля стала привертати увагу як середовище порушення прав інтелектуальної власності. Виходячи із фактів, які були названі, варто усвідомити масштабність цієї проблеми і необхідність використання адміністративно-правових засобів захисту прав.

В Україні вперше прийняли закон про електронну комерцію [4] у 2015 році до цього часу електронна торгівля регулювалася Цивільним кодексом України [5] та законом про електронні документи та електронний документообіг [6].

Під електронною торгівлею в цьому законі розуміється господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційними способами покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-комунікаційних систем.

Здебільшого науковці позитивно оцінюють законодавче закріплення поняття «електронна торгівля», адже необхідність цього визначення обґрунтовувалася вже давно. На жаль, у Законі «Про електронну комерцію» жодним чином не згадується про захист прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі, як і про адміністративно-правові засоби. Переходячи до аналізу сутності адміністративно-правового регулювання у сфері інтелектуальної власності, слушно вбачається думка Н. П. Капітаненко, яка вважає, що сутність адміністративно-правового регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності полягає в послідовному результативному нормативно-організаційному використанні сукупності адміністративно-правових засобів для забезпечення впорядкування реалізації та захисту прав учасників правовідносин [7, с. 75].

Т. В. Ярошевська, досліджуючи адміністративно-правове забезпечення прав промислової власності, стверджує, що це комплексна діяльність органів публічної

адміністрації, яка визначається законодавством і спрямована на створення, реалізацію та забезпечення умов для ефективного функціонування системи патентної діяльності [8, с. 200].

Розглядаючи інтелектуальну власність як об'єкт адміністративно-правового регулювання, П. Ю. Шпенова зазначає: інтелектуальна власність є об'єктом адміністративно-правового регулювання, яке здійснюється на підставі адміністративно-правових норм з метою впорядкування реалізації та захисту прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності [9, с. 106–107].

Таким чином, наукові бачення Н. П. Капітаненко, Т. В. Ярошевської та П. Ю. Шпинової розкривають різні аспекти сутності адміністративно-правового регулювання у сфері інтелектуальної власності, що в цілому є основою для захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі.

Важливим є і той факт, що вироблення адміністративно-правових засобів повинне відбуватися з урахуванням виду інтелектуальної власності, який найчастіше порушується.

Останніми роками в Україні фіксуються значні обсяги виробництва й реалізації контрафактної тютюнової продукції. За даними компаній в галузі маркетингових даних та аналітики «Kantar», у квітні 2025 року обсяги ринку нелегальної тютюнової продукції продовжили зростати й сягнули 16,2 %. Суттєво збільшилася частка підробленої продукції – до 8,8 % [10].

Аналіз діяльності Державного бюро економічної безпеки України також свідчить про виявлення фактів контрафакту в Україні. Наприклад, 22 грудня 2025 року опубліковано інформаційне повідомлення: «Незаконний бізнес на відомому світовому бренді: БЕБ у Львівській області припинило роботу двох підпільних швейних цехів» [11]. Ці випадки свідчать, що найбільше порушень прав інтелектуальної власності стосується торгівельних марок і авторського права при копіюванні дизайну. Одним з основних законів, що містить визначення поняття контрафакту, є Митний кодекс України [12]. Аналіз Митного кодексу України дає змогу виділити три компоненти розуміння контрафактних товарів: перше – товари, що порушують права інтелектуальної власності на торгівельну марку в Україні; друге – товари, що порушують права інтелектуальної власності на географічні зазначення; третє – будь-яка упаковка, етикетка, наліпка, брошура, інструкція з експлуатації, які є предметами прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, зазначене свідчить про неможливість застосування тільки митних і контрольних інструментів у сфері протидії порушенням прав інтелектуальної власності в умовах цифрового середовища. Реалізація контрафактної продукції відбувається переважно через онлайн-платформи та електронні торгівельні майданчики. Це зумовлює необхідність використання додаткових адміністративно-правових інструментів попереджувального характеру.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» [13] передбачає процедуру notice and takedown у статті 58 цього Закону, що покладає на провайдерів обов'язок вживати заходів для запобігання порушенням прав інтелектуальної власності та відповідальність у разі нездійснення цих дій.

Описані адміністративні інструменти становлять практичне значення для запобігання порушенням в електронній торгівлі. Особлива увага приділяється процедури

notice and takedown, що є законодавчою тенденцією останніх років і впроваджена в багатьох державах.

Враховуючи той факт, що торгівельні марки стають чи не найчастіше порушуваними об'єктами, варто розглянути особливості звернення до Антимонопольного комітету України у випадку недобросовісної конкуренції або дискредитації торгівельної марки в рекламі. Антимонопольний комітет України може відігравати важливу роль в електронній торгівлі як орган, що відносно швидко реагує на заяви. Рішення Антимонопольного комітету України є обов'язковими до виконання і є ще однією інстанцією перед зверненням до суду.

У контексті здійснення електронної торгівлі поширюється законодавство про захист прав споживачів, тому виникає можливість звернення до Держпродспоживслужби України, оскільки в разі продажу інтернет-магазинами контрафакту це порушує право споживача на достовірну інформацію про товар (продукцію). Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» [14] п. 27 стаття 1 фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів і послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а також неправомірним відтворенням товару іншої особи.

Щодо інтернет-магазинів, вони повинні розробляти і впроваджувати механізми реагування на порушення прав інтелектуальної власності. Важливо зазначити, що сучасні глобальні електронні торгівельні майданчики, як-от Amazon, для захисту прав інтелектуальної власності на торгівельні марки і позначення запровадили спеціальний внутрішній сервіс Amazon Brand Registry [15]. Даний інструмент спрямований на боротьбу з контрафактом. Своєю чергою це знімає відповідальність з електронних торгових майданчиків. Такий досвід є корисним і для українських інтернет-магазинів.

Не можна оминати увагою думку в науковій літературі, що «цифрові докази вимагають новітніх підходів до їх збирання, зберігання, використання та дослідження під час доказування у кримінальному провадженні. Особливого значення цифрова інформація набуває, отримана з відкритих джерел (Open Source Intelligence, OSINT), які містять поради щодо фіксації цифрових доказів (цифрової інформації)» [16, с. 65].

Як стверджує Р.І. Радейко, OSINT зайняв особливе місце в теоретичних і прикладних дослідженнях західної правової науки. Поряд з традиційними, що беруть свій початок у позитивізмі або соціально-правових підходах, OSINT відіграє роль інструменту, який дозволяє правникам отримувати, структурувати і перевіряти фактичні дані з різноманітних відкритих джерел [17, с. 408].

Одним з найяскравіших прикладів, що ілюструє значення відкритих джерел у процесі доказування, є справа «Ukraine and Netherlands v. Russia» (заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20), в якій 30 листопада 2022 року Європейський суд з прав людини вперше настільки однозначно визнав OSINT повноцінним та надійним засобом доказування у міжнародному судочинстві. У межах зазначеної справи судом було досліджено низку матеріалів, зокрема дані, отримані Bellingcat, а також свідчення очевидців і супутникові знімки з відкритих джерел [17, с. 404].

Окреслена система адміністративно-правових інструментів хоч і створює необхідний фундамент для зменшення кількості правопорушень в електронній торгівлі, водночас динаміка розвитку електронної торгівлі та значна специфіка цифрового середовища спричиняють

появу низки проблем, що перешкоджають повній реалізації превентивної функції адміністративного права.

Здійснивши аналіз проблемних аспектів адміністративно-правових заходів захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі, обґрунтовано їх поділити на законодавчі та інституційні, тому проаналізуємо їх.

Законодавчі проблеми адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі – це, зокрема, визначення процедури відповідальності інтернет-магазинів, встановлення доказових стандартів у цих категоріях справ, відсутність законодавчих механізмів боротьби з незаконним використанням торгівельних марок у доменних іменах.

Сучасний стан регулювання суспільних відносин в електронній торгівлі наочно демонструє відсутність комплексної регламентації адміністративної відповідальності інтернет-магазинів. Українське законодавство донині не містить чітких дефініцій і правових режимів інтернет-магазинів, особливо щодо їхнього обов'язку запобігати розповсюдженню контрафактної продукції. Слід враховувати той факт, що адміністративні органи не мають суттєвих важелів впливу на платформи, де реалізують товари різні продавці.

Не менш серйозною проблемою є відсутність єдиних доказових стандартів і процесуальної допустимості електронних доказів у межах адміністративного судочинства. Масштаб цієї проблеми проявляється в тому, що довести, наприклад, трансляцію спортивних програм на піратських сайтах доволі складно, оскільки цінність таких об'єктів обмежена коротким проміжком часу, що, своєю чергою, вимагає механізмів оперативного реагування.

До інституційних проблем адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі можна віднести проблеми фіксації факту дрібного правопорушення, встановлення суб'єктів порушення, взаємодію митних органів та поштових операторів тощо. Однією з найбільших проблем захисту прав інтелектуальної власності є проблемність фіксації факту дрібного порушення. У сучасних умовах ресурсів правоохоронних органів не вистачає для реакції на кожне правопорушення, особливо коли йдеться про незначне правопорушення. Характерно, що поза увагою законодавця, крім того, залишається проблема встановлення суб'єктів порушення, оскільки користувачі можуть використовувати вигадані нікнейми, проксі-сервери та інші засоби. Анонімність користувачів у мережі Інтернет ускладнює складання протоколу про адміністративне правопорушення. Загалом ці проблемні питання створюють складнощі для доказування у справах про адміністративні правопорушення.

У системі проблем виділяється також дилема взаємодії митних органів та операторів доставки з іншими державними органами та установами для координації дій. «У цифровому середовищі, зокрема в умовах електронної комерції, ефективне застосування адміністративно-правових інструментів запобігання порушенням прав інтелектуальної власності вимагає налагодженої взаємодії між правовласниками, інтернет-платформами, провайдерами та державними органами. Особливе значення мають такі інструменти, як програми автоматичного моніторингу контенту, формування «чорного списку» веб-сайтів порушників (зокрема в рамках ініціативи WIPO ALERT) та механізми оперативного повідомлення про порушення, передбачені статтями 57–58 Закону України «Про авторське право і суміжні права». [18, с. 125].

Як напрямок для розв'язання зазначених проблем можна вважати необхідність трансформації ролі маркетплейсів з пасивних спостерігачів на відповідальних суб'єктів, які під загрозою адміністративних санкцій зобов'язані реагувати на наявність контрафактного товару в різних продавців.

Подолання проблеми відсутності доказових стандартів вбачається в оновленні положень Кодексу України про адміністративні правопорушення та уніфікації положень із процесуальними кодексами. Доцільним буде й напрацювання механізмів застосування технологій штучного інтелекту для автоматизації моніторингу, щоб фокусувати увагу правоохоронців на найбільш суттєвих правопорушеннях. У контексті всіх зазначених проблем перспективним є створення Єдиного державного реєстру суб'єктів електронної комерції.

Перелічені заходи вдосконалення адміністративно-правового захисту прав в електронній торгівлі мають розглядатися не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи однієї моделі захисту прав, що має бути спрямована на попередження порушень, не менш важливим є і запобігання всіх прогалин у законодавстві щодо електронної торгівлі.

Висновки. У результаті здійсненого дослідження встановлено, що цифрові платформи електронної торгівлі стали новими об'єктами адміністративно-правового регулювання. Це зумовлює необхідність детального нормативного визначення їхнього правового статусу, прав та обов'язків.

Тенденцією останніх років став поступовий перехід від карального характеру до більш превентивного та

регулятивного. Водночас це перетворило адміністраторів таких платформ із пасивних спостерігачів на відповідальних учасників, які повинні реагувати на контрафактні товари.

Незважаючи на наявність правової основи регулювання електронної торгівлі, створена система захисту прав інтелектуальної власності ще має ряд проблемних питань законодавчого та інституційного характеру. Існування цих двох категорій проблем зумовлено в першу чергу функціональними характеристиками цифрового середовища, яке існує незалежно від кордонів, доступне широкому колу користувачів.

Для розв'язання проблемних питань адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі вбачається за необхідне встановлення доказових стандартів та уніфікація положень Кодексу України про адміністративні правопорушення з процесуальними кодексами України. Впровадження технологій штучного інтелекту для автоматизації моніторингу контрафактних товарів. Для виконання цих заходів важливим було б ведення Єдиного державного реєстру суб'єктів електронної комерції.

Перспективами подальших досліджень адміністративно-правового захисту прав інтелектуальної власності в електронній торгівлі є адаптація законодавства до сучасних технологічних реалій, визначення статусу (прав та обов'язків) інтернет-магазинів. Зазначені заходи дозволять підвищити інвестиційну довіру до українського ринку, створити певну «дорожню карту» для електронних торгових майданчиків, органів контролю та правласників.

Список використаних джерел

1. Дослідження. Порушення прав інтелектуальної власності в сфері електронної комерції. Серпень 2025. NOIBI. URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/Doslidzhennia-el.-komertsia.pdf> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
2. Massive Fake Samsung Phone Racket Busted in Delhi, 500+ Devices Seized. Beebom Gadgets. URL: <https://gadgets.beebom.com/news/massive-fake-samsung-phone-racket-busted-in-delhi-over-500-devices-seized> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
3. Чучковська А.В. Правове регулювання електронної комерції в Україні. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
4. Про електронну комерцію. Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
5. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2023 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20240805#Text> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
6. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
7. Капітаненко Н. П. Адміністративно-правове регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності. Дис. ... д-р. юрид. наук 12.00.07. Запоріжжя. Запорізький національний університет, 2021. 458 с.
8. Ярошевська Т. В. Проблеми охорони прав промислової власності в Україні: монографія. Дніпро: Видавець Біла К., 2020. 372 с.
9. Шпенова П. Ю. Інтелектуальна власність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Проблеми права інтелектуальної власності. 2022/2-4. С. 104–108. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.19> URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/921/859>
10. Kantar. Дослідження ринку нелегальної торгівлі. Результати за квітень 2025 року. Підготовлено Kantar Ukraine. Червень 2025. URL: <https://www.nicontrabandi.org.ua/sites/default/files/2025-08/%D0%9A%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202025.pdf> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
11. Незаконний бізнес на відомому світовому бренді: БЕБ у Львівській області припинило роботу двох підпільних швейних цехів. Вебсайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/news/nezakonnyi-biznes-na-vidomomu-svitovomu-breidi-beb-u-lvivskii-oblasti-prypynylo-robotu-dvokh-pidpilnykh-shveinykh-tsekhiv> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
12. Митний кодекс України. Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
13. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
14. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 № 1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 20.12.2025 р.).
15. Amazon Brand Registry. Amazon. URL: <https://sell.amazon.com/brand-registry> (дата звернення: 20.12.2025 р.).

16. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К., Шевчук В. М., Капустіна М. В., Яремчук В. О., Негребєцький В. В., Соколенко М. Ю., Пугач А. О. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці та судовій експертизі. Питання боротьби зі злочинністю. Випуск 48. С. 61–71. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-48-61 URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/321440/311999> (дата звернення: 20.12.2025 р.).

17. Радєйко Р.І. Інструментарій OSINT у юридичній методології: теоретичні основи та практичне застосування. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 43/2024. С. 400–410. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15648723> URL: <https://nzlup.org.ua/index.php/journal/article/download/1656/1435/> (дата звернення: 20.12.2025 р.).

18. Зінич Л. В. Адміністративно-правові інструменти запобігання порушенням прав інтелектуальної власності: сучасний стан та перспективи розвитку. Нове українське право. 2025. Вип. 2. С. 120–126. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.15> URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/756> (дата звернення: 20.12.2025 р.).

References

1. IPO Office. NOIVI (2025). Doslidzhennia. Porushennia prav intelektualnoi vlasnosti v sferi elektronnoi komertsii. [Research: Infringement of intellectual property rights in the field of e-commerce.]. Retrieved from: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/Doslidzhennia-el.-komertsii.pdf> [in Ukrainian].

2. Beebom Gadgets (2025). Massive fake Samsung phone racket busted in Delhi, 500+ devices seized. Retrieved from: <https://gadgets.beebom.com/news/massive-fake-samsung-phone-racket-busted-in-delhi-over-500-devices-seized> [in English].

3. Chuchkovska A. V. (2007). Pravove rehuliuвання elektronnoi komertsii v Ukraini [Legal regulation of e-commerce in Ukraine]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

4. Pro elektronnu komertsiiu. Zakon Ukrainy vid 03.09.2015 r. № 675-VII. [On electronic commerce. Law of Ukraine of 03.09.2015 No. 675-VII.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> [in Ukrainian].

5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 16.01.2023 r. № 435-IV. [Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine dated 16.01.2023 No. 435-IV.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20240805#Text> [in Ukrainian].

6. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih. Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 r. № 851-IV. [On electronic documents and electronic document management. Law of Ukraine dated May 22, 2003 No. 851-IV.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> [in Ukrainian].

7. Kapitanenko N.P. (2021) Administratyvno-pravove rehuliuвання u sferi realizatsii prava intelektualnoi vlasnosti [Administrative and legal regulation in the field of intellectual property rights.]: dys. ... d-r. yuryd. nauk 12.00.07. Zaporizhzhia. Zaporizkyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].

8. Yaroshevska T.V. (2020) Problemy okhorony prav promyslovoi vlasnosti v Ukraini [Problems of protection of industrial property rights in Ukraine.]. Dnipro: Vydavets Bila K. [in Ukrainian].

9. Shpenova P. Yu. (2022) Intelektualna vlasnist yak ob'єkt administratyvno-pravovoho rehuliuвання [Intellectual property as an object of administrative and legal regulation.]. Problemy prava intelektualnoi vlasnosti. 2–4. 104–108. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.19> [in Ukrainian].

10. Kantar Ukraine (2025). Doslidzhenia rynku nelegalnoi torhivli. Rezultaty za kviten 2025 roku. [Illegal trade market research: Results for the quarter of 2025]. Retrieved from: <https://www.nicontrabandi.org.ua/sites/default/files/2025-08/%D0%9A%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202025.pdf> [in Ukrainian].

11. Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (2025). Nezakonnnyi biznes na vidomomu svitovomu brendi: BEB u Lvivskii oblasti prypynylo robotu dvokh pidpilnykh shveinykh tsekhiv [Illegal business on a well-known world brand: BEB in the Lviv region stopped the work of two underground sewing workshops.]. Retrieved from: <https://esbu.gov.ua/news/nezakonnnyi-biznes-na-vidomomu-svitovomu-brendi-beb-u-lvivskii-oblasti-prypynylo-robotu-dvokh-pidpilnykh-shveinykh-tsekhiv> [in Ukrainian].

12. Mytnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI. [Customs Code of Ukraine. Law of Ukraine of 13.03.2012 No. 4495-VI.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> [in Ukrainian].

13. Pro avtorske pravo i sumizhni prava. Zakon Ukrainy vid 01.12.2022 r. № 2811-IX. [On copyright and related rights. Law of Ukraine of 01.12.2022 No. 2811-IX.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> [in Ukrainian].

14. Pro zakhyst prav spozhyvachiv. Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1991 r. № 1023- XII. [On the Protection of Consumer Rights. Law of Ukraine of May 12, 1991 No. 1023-XII.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> [in Ukrainian].

15. Amazon. (n.d.). *Amazon Brand Registry*. Retrieved from: <https://sell.amazon.com/brand-registry> [in English].

16. Shepitko V. Yu., Avdieieva H. K., Shevchuk V. M., Kapustina M. V., Yaremchuk V. O., Nehrebetyskyi V. V., Sokolenko M. Yu., Puhach A. O. (2024) Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnolohii v kryminalistytsi ta sudovii ekspertyzi. [Innovative methods and digital technologies in criminalistics and forensic examination.]. Pytannia borotby zi zlochynnistiu. 48. 61–71. <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2024-48-61> [in Ukrainian].

17. Radeiko R. I. (2024). Instrumentarii OSINT u yurydychnii metodolohii: teoretychni osnovy ta praktychne zastosuvannia. [OSINT tools in legal methodology: Theoretical foundations and practical application.]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna. 43. 400–410. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15648723> [in Ukrainian].

18. Zynych L. V. (2025). Administratyvno-pravovi instrumenty zapobihannia porushenniam prav intelektualnoi vlasnosti: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. [Administrative and legal instruments for the prevention of infringement of intellectual property rights: Current state and prospects for development.]. Nove ukrainske pravo, 2. 120-126. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.15> [in Ukrainian].

Zinych Liubomyr,

Candidate of Legal Science, Associate Professor,

Doctoral Student at the Department of Constitutional, International and Administrative Law

(Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2562-1036>

Petrovska Iryna,

Candidate of Legal Science, Associate Professor,

Head of the Department of Constitutional, International and Administrative Law

(Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8025-9340>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN ELECTRONIC COMMERCE: CHALLENGES AND PROSPECTS

The article provides a comprehensive analysis of the current state and main trends of administrative and legal protection of intellectual property rights in the field of e-commerce.

The relevance of the research topic is due to the rapid transformation of world trade and the transition of economic relations to digital platforms and sites, which creates new challenges for the protection of intellectual property rights. The authors emphasize that e-commerce in modern conditions requires a reassessment of the place and role of administrative and legal remedies, since traditional means are losing their relevance and value.

The purpose of the work is to identify problematic aspects of administrative and legal regulation of e-commerce and to develop promising areas for improving the legislation of Ukraine. The study used general scientific and special methods of scientific knowledge, such as: the method of system analysis, the comparative legal method and the method of forecasting.

As a result of the study, it was found that the main challenges of e-commerce are legislative and institutional, in particular the lack of evidence standards and administrative responsibility of online stores and others.

The article pays special attention to the activities of such bodies as the Antimonopoly Committee of Ukraine, the Customs Service of Ukraine, the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection of Ukraine to protect intellectual property rights in e-commerce.

The need to introduce automated systems based on artificial intelligence to monitor violations of the systemic interaction of customs authorities and postal delivery operators for effective documentation of violations is substantiated.

Conclusions. The authors formulated proposals for the introduction of administrative responsibility of electronic trading platforms. It is emphasized that administrators of electronic trading platforms should be transformed from passive observers to active participants in countering intellectual property rights violations.

Key words: *intellectual property rights, e-commerce, counterfeiting, administrative liability, electronic trading platforms, counterfeiting.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

УДК 336.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-48-53>

Кадала Віталій Віталійович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, ПРАВОВІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Стаття розкриває проблематичні та правові аспекти процесу управління публічними фінансами. Звернуто увагу на зміст викликів, які порушили та уповільнюють процес управління публічними фінансами, в умовах воєнного конфлікту в Україні. Проаналізовано законодавчі регламентації, що сприяють впровадженню правових норм і стандартів, які забезпечують функціонування процесу управління публічними фінансами. З'ясовано, що в Україні стартувала реформа адаптації публічних інвестицій на базі осучаснених, правових регламентацій, котрі торкаються процесу управління публічними фінансами. Встановлено, що публічні інвестиції виступають пріоритетною складовою процесу управління публічними фінансами, котрий на базі бюджетного прогнозування та інвестиційного планування сприяє адаптації інноваційних проектних ідей. Запропоновано посилити взаємозв'язок між зазначеними процесами на базі осучаснення правової платформи та шляхом введення моніторингового сегменту.

Ключові слова: публічні фінанси, управління публічними фінансами, бюджетування, бюджетні надходження, бюджетні видатки, публічні інвестиції, правові регламентації, публічні проекти, законодавчий акт, воєнний конфлікт

Постановка проблеми. Українські реалії загострюють питання управління публічними фінансами (далі – УПФ) та висувають нові вимоги до рівня його дієвості та ефективності. В умовах затяжного воєнного конфлікту в Україні особлива увага органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування прикута до забезпечення витрат обороноздатності країни та виконання соціальних програм, котрі сприяють життєздатності українського суспільства. Враховуючи той факт, що головними ланками УПФ є державний та місцеві бюджети постає питання доцільності та необхідності осучаснення законодавчих регламентацій, які мають за основу правові норми і стандарти процесу бюджетування. Зазначене обґрунтовується наявністю проблематичних сегментів у контексті суттєвого скорочення надходжень до бюджетів різних рівнів, однак видатки почали стрімко зростати. Окреслене призвело не лише

до появи значних дисбалансів публічних фінансів, а й викликало зростання дефіцити державного бюджету та державного боргу. Очевидним є те, що назріла нагальна потреба пошуку шляхів як зменшення навантаження на державний бюджет, яке провокує появу державного боргу, так і впровадження заходів націлених на підвищення дієвості та ефективності процесу УПФ. Все окреслене свідчить про актуальність та сучасність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематичні та правові сегменти процесу УПФ відзначаються доволі цінними напрацюваннями наукової спільноти. Проте враховуючи складні умови розвитку країни, питання УПФ набирає особливого значення та актуальності. Наукові розробки вітчизняних вчених викладаються в форматі монографічних та наукових досліджень, доволі часто виступають предметом дослідження на

тематичних наукових дискусійних платформах різного рівня. Науковці викладають результати своїх досліджень не лише з позиції УПФ, а й, їх ключових складових. Так, бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки була покладена в основу монографічних досліджень І. Я. Чугунова, Т. В. Канєва, М. Д. Пасічного [1], а Я. М. Казюк [2] розглядав механізми формування та реалізації державного управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні. В свою чергу, І. І. Комарницька [3] присвятила дослідження питанням профілактики правопорушень у фінансово-економічній сфері засобами адміністративного права. Доволі змістовні результати дослідження лягли в основу монографічної праці Н. Замкова, О. Прутська, О. Абдуллаєва, А. Гнидюк [4] за напрямком публічні фінанси України в умовах воєнного часу. Беззаперечним є той факт, що у своїх наукових розробках вітчизняні вчені ґрунтовно вивчають процеси, котрі притаманні УПФ у відповідності реалій, які притаманні їх функціонуванню на момент дослідження. Однак, зважаючи на сучасні реалії життєдіяльності країни постало питання проведення більш поглиблених досліджень, з метою напрацювання рекомендацій здатних покращити даний процес та підвищити рівень його дієвості та ефективності.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові методи пізнання, зокрема описовий, діалектичний, узагальнення та формально – логічний.

Формування цілей (постановка завдання). Ціллю статті є дослідження проблематичних та правових аспектів процесу УПФ, з урахуванням реалій сьогодення та визначення напрямів удосконалення процесів УПФ, на базі реформи публічних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Затяжний воєнний конфлікт в Україні призвів до необхідності перегляду класичних підходів УПФ з врахуванням правових інструментів, які забезпечували їх дієвість. Така ситуація призвела до появи ряду негативних явищ, які суттєво порушили процеси мобілізації, розподілу та використання публічних фінансів. Вочевидь яскравим прикладом зазначеного виступає наявність суттєвого розриву між накопиченням бюджетних ресурсів та їх розподілом на потреби країни, котра знаходиться в зоні воєнного конфлікту. Такий дисбаланс став причиною появи бюджетного дефіциту, що призвів до державного боргу.

Однак зазначений перелік проблем не є вичерпним. За результатами проведених досліджень можна визначити зміст проблематичних аспектів, процесу УПФ в умовах сьогодення:

по-перше, мають місце бюджетні порушення в контексті неефективного та нецільового використання публічних фінансів, у якості грошових потоків країни;

по-друге, негативний вплив воєнного конфлікту в Україні, який породив потребу збільшення видатків на обороноздатність країни, захисту її суверенітету та національних інтересів, а також фінансування соціальних програм;

по-третє, простежується відсутність єдиного правового забезпечення взаємозв'язку між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, має місце слабка координація намічених заходів у сфері руху публічних фінансів;

по-четверте, низький рівень моніторингу видатків державного та місцевих бюджетів, відсутність постійного процесу оцінювання та аналізу виконання бюджетних програм в межах намічених цільових заходів;

по-п'яте, низький рівень прозорості, доступності та участі громадськості в процесі прийняття управлінських

рішень не лише у сфері УПФ, а, й на стадії розробки бюджетних прогнозів з метою майбутнього вдосконалення та підвищення дієвості даного процесу;

по-шосте, наявність корупційних ризиків, низький рівень адаптації європейських норм і стандартів, а також значна залежність від зовнішнього фінансування: (міжнародних кредитів та грантів).

З цього приводу, слушною є думка Г. О. Скрипник стосовно того, що «...значний обсяг дефіциту бюджету уповільнює темпи розвитку економіки, сприяє зростанню рівня інфляції та рівня бідності населення, і взагалі здатний спровокувати дефолт в країні» [5, с. 252]. Науковець вважає, що «... зовнішнє боргове фінансування бюджетного дефіциту обтяжується додатковими витратами по його обслуговуванням, тобто виплати відсотків за ним, крім основної суми» [5, с. 253].

Нагадаємо, в Україні з 2021 року простежується стійка тенденція збільшення дефіциту бюджету: 2021 – 197 937,4 млн. грн., 2022 – 914 701,7, 2023 – 1 333 110,7 млн. грн., 2024 – 1 358 500 млн. грн., 2025 – 1 635 782, 2 млн. грн. Така ситуація підкріплює наявність проблематичних аспектів, які потребують рішень на макроекономічному рівні.

Не менш важливим проблематичним сегментом процесу УПФ виступає соціальна складова, котра в умовах воєнного конфлікту в Україні набула надзвичайної гостроти, терміновості та дієвості. Обґрунтуванням зазначеного виступають факти зруйнованого та втраченого житла громадян, вимушена змінна місця проживання, а, як наслідок, відсутність можливості реалізації фахових професійних навиків через втрату роботи, що призвело до зниження рівня доходів громадян та їх життєздатності, в умовах воєнних викликів.

Беззаперечним є той факт, що з метою вирішення соціальних проблем законодавець не лише розширив перелік соціальних послуг, а, й оптимізував процедури їх надання. Як зауважують Ю. А. Глущенко та О. В. Яріш [6, с. 178] «... саме оптимізація переліку надання соціальних послуг сприяла розширенню повноважень органів виконавчої влади, місцевих органів влади в межах відповідної територіальної громади. в контексті забезпечення екстреної та безоплатної допомоги внаслідок збитків, спричинених збройним конфліктом».

На нашу думку, беручи до уваги наявні проблематичні аспекти процесу УПФ мають вирішуватися виключно в правовому руслі. Слід віддати належне законодавцю, який в умовах воєнного конфлікту в Україні зміг створити доволі значну правову платформу для покращення умов реалізації процесу УПФ. Такі дії відбулися на базі вже існуючих нормативно-правових актів, які включали правові норми і стандарти для адаптації процесу УПФ.

Важливо звернути увагу на зміни правового поля процесу УПФ, які торкнулися останніх років функціонування країни в умовах воєнного конфлікту. Базова правовою платформою стали: Конституція України [7] як основа; Бюджетний кодекс України [8] у якості процесу; Податковий кодекс України [9], який є інструментом накопичення бюджетних доходів, а також закони України на відповідний бюджетний рік.

Законодавець ст. 106 Конституції України [7] визначив повноваження Президент України та компетенції Верховної Ради України у сфері УПФ, які в основі мають процес бюджетування. З метою функціонування процесу УПФ до складу компетенції Верховної Ради України було включено[7]:

розгляд та затвердження проекту закону про Державний бюджет України (далі – ДБУ);

- контроль за виконанням ДБУ;
- прийняття рішення щодо звіту про виконання ДБУ;
- надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів, які після ратифікації стають частиною національного законодавства;
- призначення посадових осіб державних органів, що мають повноваження у сфері фінансової діяльності тощо.

Не менш важливим, у процесі УПФ, є Бюджетний кодекс України [8], яким законодавець закріпив визначення бюджету, в контексті понятійних категорій, чим підтвердив взаємозв'язок з даним процесом, а саме «... бюджет представляє собою план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду».

Успішне протікання процесу УПФ, в умовах воєнного конфлікту в Україні, залежить від обраної податкової політики, правовою базою якої є Податковий кодекс України [9] (далі – ПКУ). Законодавець поклав на законодавчий акт функції регулювання правовідносин з платниками податків, як в питаннях їх справляння, так і сплати з встановленням меж відповідальності юридичних і фізичних осіб. Водночас, законодавець підкреслює наявність взаємозв'язку між стабілізацією фінансової системи країни, формуванням дохідної частини бюджетів та дієвістю, ефективністю, відповідністю встановленим правовим нормам і стандартам процесів оподаткування. Необхідність зазначеного взаємозв'язку між ПКУ та процесом УПФ у контексті встановлених правил оподаткування обґрунтовується наступними сегментами:

по-перше, наяву перший етап процесу УПФ в якості наповнення бюджетів різних рівнів;

по-друге, в основу ПКУ [9] покладено регулювання відносини між платниками податків та державою визначаючи права, обов'язки та відповідальність, що забезпечує стабільність бюджетної системи, а, як наслідок, сприяє дієвості процесу УПФ;

по-третє, чітко окреслено пакет управлінських інструментів, який охоплює ставки податків (інструмент регулювання економіки на базі встановлених податкових ставок і пільг), адміністрування (постійний нагляд та контроль за своєчасністю та повнотою сплати податків суттєво впливає на ефективність процесу УПФ) та місцеві податки (наявність можливості органами місцевого самоврядування встановлюють місцеві податки з урахуванням правових норм і стандартів ПКУ [9] виступає ефективним інструментом в системі децентралізації управління фінансами).

Враховуючи зазначене, важливо розуміти взаємозалежність між ефективністю та дієвістю процесу УПФ, стабілізацією фінансової системи країни за допомогою ПКУ.

Враховуючи складну ситуацію в країні, законодавець у 2025 році затверджує Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень» [10], обґрунтовуючи необхідність надання пріоритетності процесу УПФ шляхом посилення дієвості публічних інвестицій (далі – ПІІ). Зазначеним правовим актом законодавець уточнює поняття «ПІІ – кошти державного (місцевого) бюджету, у тому числі отримані у вигляді міжнародної технічної допомоги, кошти, залучені під державну (місцеву) гарантію, капітальні інвестиції державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному

капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі (крім банків)». При цьому звертає увагу на той факт, що «... програма ПІІ представляє собою сукупність публічних інвестицій головного розпорядника бюджетних коштів на підготовку та реалізацію публічних інвестиційних проектів, спрямованих на досягнення єдиної мети» [10].

Гостро постало питання реформи ПІІ у складі процесу УПФ. З цього приводу, законодавець у 2024 році розпорядженням КМУ затверджує та вводить в дію «План заходів з реалізації Дорожньої карти реформування управління публічними інвестиціями на 2024–2028 роки» [11].

З цього приводу слушною є думка О. С. Білоусова, О. В. Степанова, Н. М. Назукова, Н. В. Дегтярь [12] стосовно того, що реформа ПІІ «... спрямована на формування ефективної, прозорої та стратегічно орієнтованої системи планування, відбору, реалізації та моніторингу публічних інвестиційних програм та проектів, підвищення підзвітності та результативності використання бюджетних коштів, забезпечення узгодженості інвестиційної діяльності з державними, галузевими (секторальними) та регіональними пріоритетами розвитку».

З метою досягнення дієвості реформи ПІІ та покращення процесу УПФ, законодавець адаптує ряд правових ініціатив, а саме:

– Постанови Кабінету Міністрів України: Деякі питання управління публічними інвестиціями [13], Про затвердження Порядку розроблення та моніторингу реалізації середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій держави [14], Деякі питання підготовки, подання, оцінки та критеріїв пріоритетизації концепцій публічних інвестиційних проектів на 2025 рік [15];

– Накази Міністерства Фінансів України Про затвердження Методики розрахунку вартості публічного інвестиційного проекту [16] та Про затвердження Методики визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проектів та програм публічних інвестицій [17].

У цьому контексті варто звернути увагу, на взаємозв'язок ПІІ та процесу УПФ. В умовах сьогодення визначальну роль для вирішення має питання відновлення інфраструктури та забезпечення соціальної стійкості. Очевидним є те, що вирішення зазначеної проблеми неможливо без впровадження реформи ПІІ у сукупності з процесом УПФ. Таке твердження ґрунтується на тому, що ПІІ виступають ключовою складовою процесу УПФ в якості функціонального призначення. Саме процес УПФ забезпечує розподіл бюджетних коштів та виступає основним джерелом адаптації реформи ПІІ в країні, котра знаходиться в зоні воєнного конфлікту.

З позиції покращення процесу УПФ, в умовах сьогодення, доцільно впроваджувати заходи націлені на підтримку зазначеного взаємозв'язку, що сприятиме не лише безперервному виконанню намічених реформою ПІІ заходів, а й надасть можливість підвищити дієвість управлінських інструментів публічних фінансів взагалі. Ми вважаємо до складу напрямків покращення УПФ варто обрати:

– проведення удосконалення нормативно-законодавчої бази в контексті посилення тісного взаємозв'язку процесів УПФ та ПІІ, у якості стратегічного бюджетного прогнозування та обраного законодавцем середньострокового планування ПІІ, з метою встановлення пріоритетності напрямків капіталовкладень;

– забезпечення своєчасного виконання намічених термінів реалізації ПІІ, з обов'язковим включенням

публічних інвестиційних проєктів до програм фінансування Державним та місцевими бюджетами;

– посилити контроль за процедурами оцінки публічних інвестиційних проєктів, дотримувати вимог щодо розмежування управлінських циклів, у контексті функцій планування, відбору та обґрунтування обсягу публічних фінансів, що сприятиме підвищенню ефективності процесу УПФ;

– обов'язкове дотримання принципів прозорості, публічності та доступності, впровадження моніторингової складової не лише за напрямками та своєчасністю використання публічних фінансів, а й за якісним та раціональним їх розподілом при адаптації намічених публічних проєктних робіт.

Підводячи підсумок зазначаємо, що наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні напрямків покращення УПФ на основі дотримання тісного взаємозв'язку з процесом реформування Пін.

Висновки. Із всього вищенаведеного можна зробити висновок, що процес УПФ в умовах сьогодення, потребує переосмислення та новітніх підходів націлених на його вдосконалення. Ключовими викликами щодо дієвості процесу УПФ, в умовах воєнного конфлікту є відсутність єдиного інституційного простору

та взаємозв'язку між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, низька прозорість окремих операцій з публічними фінансами, мають місце складнощі в системі фінансової децентралізації та висока залежність від зовнішньої допомоги. На даний час в Україні процес УПФ спирається на потужну законодавчу базу, котра зазнала змін та оновлення, з огляду на надзвичайні умови розвитку країни. Одним із дієвих та ефективних напрямків удосконалення процесу УПФ виступає реформа Пін, які здатні сприяти формуванню ефективної, прозорої та стратегічно орієнтованої системи бюджетного прогнозування та планування, відбору, реалізації, моніторингу публічних інвестиційних програм, з метою забезпечення відновлення інфраструктури та фінансової стабільності. Досягнення результативності використання бюджетних коштів різних рівнів можливо за умови тісної підтримки взаємозв'язку між процесами УПФ та впровадженням Пін, з урахуванням моніторингового сегменту на всіх управлінських етапах.

На перспективу для подальших наукових розробок залишаються питання щодо вдосконалення механізму моніторингу процесу УПФ, з розробкою та осучасненням відповідної законодавчої площини.

Список використаних джерел

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, М. Д. Пасичний та ін.; за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Казюк Я. М. Механізми формування та реалізації державного управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні: монографія. Херсон, 2024. 426 с.
3. Комарницька І. І. Профілактика правопорушень у фінансово-економічній сфері засобами адміністративного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2021. 497 с.
4. Публічні фінанси України в умовах воєнного часу: монографія / Н. Замкова, О. Прутська, О. Абдуллаєва, А. Гнидюк та ін. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2024. 106 с.
5. Скрипник Г. О. Дефіцит державного бюджету та шляхи його подолання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 5. С. 249–253 URL: https://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2017/2017_5/jrn/pdf/48.pdf
6. Глущенко Ю. А., Яріш О. В. Передумови реформування та перспективи розвитку податкової системи України. *Вплив глобалізаційних процесів та цифрової трансформації на формування міжнародного економічного клімату та фінансової екосистеми*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. Полтава : ПУЕТ, 2024. С. 175–179.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2026).
8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 року № 2456-VI. (в редакції від 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 26.02.2026).
9. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 року № 2755-VI. (в редакції від 03.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 26.02.2026).
10. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень: Закон України від 16.01.2025 р. № 4225-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20#Text> (дата звернення: 26.02.2026).
11. Про затвердження плану заходів з реалізації Дорожньої карти реформування управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки: розпорядження КМУ від 18 черв. 2024 р. № 588-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.02.2026).
12. Публічні інвестиції в Україні: перспективи та методологічні підходи до реалізації / О. С. Білоусова, О. В. Степанова, Н. М. Назукова, Н. В. Дегтярь. *Ефективна економіка*. 2025. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.11.26>
13. Деякі питання управління публічними інвестиціями: Постанова КМУ від 28.02.2025 р. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.02.2026).
14. Про затвердження Порядку розроблення та моніторингу реалізації середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій держави: Постанова КМУ від 28.02.2025 р. № 294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.02.2026).
15. Деякі питання підготовки, подання, оцінки та критеріїв пріоритетизації концепцій публічних інвестиційних проєктів на 2025 рік: Постанова КМУ від 09.08.2024 р. № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.02.2026).
16. Про затвердження Методики розрахунку вартості публічного інвестиційного проєкту: Наказ МФУ від 23.06.2025 р. № 316 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1053-25#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
17. Про затвердження Методики визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів та програм публічних інвестицій: наказ МФУ від 28.02.2025 р. № 131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0541-25#Text> (дата звернення: 28.02.2026).

References

1. Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Budget and tax policy in the economic regulation system]: monohrafiia / I. Ia. Chuhunov, T. V. Kanieva, M. D. Pasichnyi ta in.; za zah. red. I. Ia. Chuhunova.(2018). Kyiv : Hlobus-Press [in Ukrainian].
2. Kaziuk, Ya. M. (2024). Mekhanizmy formuvannya ta realizatsii derzhavnoho upravlinnia biudzhethnymi resursamy na mistsevomu rivni [Mechanisms for the Formation and Implementation of State Management of Budget Resources at the Local Level]: monohrafiia. Kherson [in Ukrainian].
3. Komarnytska, I. I. (2021). Profilaktyka pravoporushen u finansovo-ekonomichnii sferi zasobamy administratyvnoho prava [Prevention of offences in the financial and economic sphere by means of administrative law]: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.07. Lviv [in Ukrainian].
4. Publichni finansy Ukrainy v umovakh voiennoho chasu [Public finances of Ukraine in wartime]: monohrafiia / N. Zamkova, O. Prutska, O. Abdullaieva, A. Hnydiuk ta in. (2024). Primedia eLaunch, Boston, USA [in Ukrainian].
5. Skrypnyk, H. O. (2017). Defitsyt derzhavnoho biudzhetu ta shliakhy yoho podolannya [State budget deficit and ways to overcome it]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. № 5. S. 249–253. URL: https://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2017/2017_5/jrn/pdf/48.pdf [in Ukrainian].
6. Hlushchenko, Yu. A., Yarish, O. V. (2024). Peredumovy reformuvannya ta perspektyvy rozvytku podatkovoi systemy Ukrainy. Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv ta tsyfrovoy transformatsii na formuvannya mizhnarodnoho ekonomichnoho klimatu ta finansovoi ekosystemy [Prerequisites for reforming and prospects for developing the tax system of Ukraine. The impact of globalization processes and digital transformation on the formation of the international economic climate and financial ecosystem]: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. Poltava : PUET. S. 175–179. [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR (redaktsiia vid 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 26.02.2026). [in Ukrainian].
8. Biudzhethnyi kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI. (v redaktsii vid 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (data zvernennia: 26.02.2026). [in Ukrainian].
9. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 roku № 2755-VI. (v redaktsii vid 03.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (data zvernennia: 26.02.2026). [in Ukrainian].
10. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo aktualizatsii ta udoskonalennia deiakykh polozhen [On Amendments to the Budget Code of Ukraine Regarding the Updating and Improvement of Certain Provisions]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2025 r. № 4225-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20#Text> (data zvernennia: 26.02.2026). [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Dorozhnoi karty reformuvannya upravlinnia publichnymi investytsiiami na 2024-2028 roky [On approval of the action plan for the implementation of the Roadmap for Public Investment Management Reform for 2024-2028]: rozporiadzhennia KMU vid 18 cherv. 2024 r. № 588-r URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2024-%D1%80#Text> (data zvernennia: 27.02.2026). [in Ukrainian].
12. Publichni investytsii v Ukraini: perspektyvy ta metodolohichni pidkhody do realizatsii [Public investment in Ukraine: prospects and methodological approaches to implementation] / O. S. Bilousova, O. V. Stepanova, N. M. Nazukova, N. V. Dehtiar. (2025). *Efektivna ekonomika*. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.11.26> [in Ukrainian].
13. Deiaki pytannia upravlinnia publichnymi investytsiiami [Some issues of public investment management]: Postanova KMU vid 28.02.2025 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2025-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 27.02.2026). [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta monitorynhu realizatsii serednostrokovoho planu priorytetnykh publichnykh investytsii derzhavy [On approval of the Procedure for developing and monitoring the implementation of the medium-term plan of priority public investments of the state]: Postanova KMU vid 28.02.2025 № 294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 27.02.2026). [in Ukrainian].
15. Deiaki pytannia pidhotovky, podання, otsinky ta kryteriiv priorytezatsii kontseptsii publichnykh investytsiinykh proektiv na 2025 rik [Certain issues of preparation, submission, evaluation, and criteria for prioritizing concepts of public investment projects for 2025]: Postanova KMU vid 09.08.2024 № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2024-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 27.02.2026). [in Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku vartosti publichnoho investytsiinoho proektu [On approval of the Methodology for calculating the cost of a public investment project]: Nakaz MFU vid 23.06.2025 № 316 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1053-25#Text> (data zvernennia: 28.02.2026).
17. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia dzherel i mekhanizmiv finansovoho zabezpechennia publichnykh investytsiinykh proektiv ta prohram publichnykh investytsii [On approval of the Methodology for determining the sources and mechanisms of financial support for public investment projects and public investment programs]: Nakaz MFU vid 28.02.2025 № 131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0541-25#Text> (data zvernennia: 28.02.2026). [in Ukrainian].

Kadala Vitalii,

Candidate of Law, Associate Professor

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>**Guzenko Olena,**

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

PUBLIC FINANCE MANAGEMENT IN UKRAINE: CHALLENGES, LEGAL REGULATIONS, AND THE PRESENT DAY

The article reveals the problematic and legal aspects of public finance management. Attention is drawn to the challenges that have disrupted and slowed down public finance management amid the armed conflict in Ukraine: a significant gap between the accumulation of budget resources and their distribution to meet the country's needs; increased spending on the country's defense capabilities; the lack of a unified legal framework for the relationship between executive bodies and local self-government bodies, the presence of corruption risks, the low level of adaptation of European norms and standards, and significant dependence on external financing. The legislative regulations that facilitate the implementation of legal norms and standards ensuring the functioning of the public finance management process have been analyzed.

It has been established that the basic legal platform consists of the Constitution of Ukraine as the basis for the key purpose of public administration, the Budget Code of Ukraine as the process that ensures the movement of the country's funds, the Tax Code of Ukraine, which is an instrument for accumulating budget revenues, as well as the laws of Ukraine for the relevant budget year. It has been established that Ukraine has launched a reform to adapt public investments, which represent state (local) budget funds, funds received in the form of international technical assistance, funds attracted under state (local) guarantees, capital investments of state unitary enterprises and economic companies, in which more than 50 percent of the shares (stakes) belong to the state (except for banks). It has been substantiated that, on the basis of modernized legal regulations concerning the process of public finance management, it is possible to increase its effectiveness and efficiency. Public investment is a priority component of the public finance management process, which, based on budget forecasting and investment planning, contributes to the adaptation of innovative project ideas. A number of measures to improve the process of public finance management are proposed: to strengthen the interconnection between these processes on the basis of modernizing the legal platform; to ensure the timely implementation of planned public investments and the mandatory inclusion of public investment projects in financing programs.

State and local budgets; strengthen control over the procedures for evaluating public investment projects with mandatory compliance with the requirements for the separation of management cycles; ensure the implementation of a monitoring component for the qualitative distribution and rational use of public finances at various stages of project work.

Key words: public finances, public finance management, budgeting, budget revenues, budget expenditures, public investments, legal regulations, public projects, legislative act, military conflict.

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Мацак Максим Дмитрович,аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4466-9993>

СИСТЕМА НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ

У статті досліджується система надання безоплатної правничої допомоги в Україні як багаторівнева адміністративно-правова система змішаного типу, що поєднує державні та недержавні інституції. Обґрунтовується еволюція цієї системи від ієрархічної до мережево-партнерської моделі публічного управління. Запропоновано функціональну класифікацію суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги та розкрито зміст міжінституційної взаємодії у формах субординації, координації та реордінації.

Ключові слова: безоплатна правнича допомога, система надання безоплатної правничої допомоги, міжінституційна взаємодія, публічне управління, суб'єкт надання правничої допомоги, структурно-функціональна модель.

Постановка проблеми. Забезпечення гарантованого державою права на безоплатну правничу допомогу (далі – БПД) є однією з передумов, реалізації у цивілізованій державі інших важливих принципів демократії – рівного захисту законом та доступу до правосуддя. Утворення відповідного нормативно-правового підґрунтя (на національному рівні) та системи суб'єктів забезпечення реальної реалізації цього права усім, хто перебуває під юрисдикцією держави є обов'язком такої держави та її політичної влади. На сьогодні в Україні створено таку систему і вона, за оцінками міжнародної спільноти, успішно функціонує. Але увесь час свого функціонування дана система зазнавала постійних змін і трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М. Карий стверджує, що для нашої держави властива централізована (з елементами партнерства та підпорядкування у повноваженнях), розгалужена і чітко структурована модель системи БПД [1, с. 47–52]. О. Шовкун підкреслює, що вітчизняну систему надання БПД характеризують такі основні ознаки як: багатоманітність суб'єктного складу, внутрішня структурованість інституційного механізму, тісна взаємодія між суб'єктами управління [2, с. 64]. Е. Лапко – навпаки заперечує наявність у ній «інтегрованості та партнерської взаємодії», звертає увагу на доцільності: «...впровадження міжсекторальної взаємодії державних і недержавних суб'єктів у сфері захисту прав людини», «розбудови партнерських моделей взаємодії з недержавними організаціями» [3]. Б. Погребняк вважає, що попри наявність правових підстав для скоординованої діяльності адвокатури та суб'єктів владних повноважень у напрямку надання БПД сучасний стан їх відносин у цій сфері характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури [4, с. 45]. І ці, часто суперечливі, думки і погляди є результатом наукових розвідок останніх років.

Отже, в контексті дослідження адміністративно-правового забезпечення БПД на національному рівні

першорядним завданням виявляється формування сучасного комплексного уявлення про структуру (внутрішню архітектуру) цієї системи та характер правових зв'язків її компонентів.

Мета статті полягає у формуванні цілісного сучасного адміністративно-правового уявлення про систему надання БПД в Україні шляхом аналізу її структурно-функціональної побудови, суб'єктного складу та форм міжінституційної взаємодії. Додатковим завданням дослідження є також з'ясування тенденцій еволюції цієї системи в контексті європейських підходів до публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Вирішення цього завдання воліємо розпочати з аналізу того, що наразі має у своєму розпорядженні правова наука з цього питання. І першим, з чого варто почати такий аналіз є підсумковий звіт, підготовлений у 2014 році експертами Центру політико-правових реформ за результатами оцінки першого року роботи системи БПД в Україні. Схема, яка представлена у зазначеному підсумковому звіті 2014 року відображала ієрархічно-функціональну модель управління системою БПД, у якій стратегічні та нормативні повноваження зосереджені на рівні Кабінету Міністрів України та Мін'юсту, тоді як операційне управління і координація здійснюються Координаційним центром. Територіальні (регіональні/місцеві) центри виступають ключовою ланкою практичної реалізації права на захист, взаємодіючи з регіональними органами юстиції та правоохоронцями [5, с. 77]. Але необхідно наголосити, що дана (актуальна на той час) структура стосувалася лише одного виду правничої допомоги – вторинної, через що в ній взагалі не згадувалися органи місцевого самоврядування (далі – ОМС).

Оскільки реформування системи надання БПД від моменту її започаткування й до сьогодні відбувається дуже швидкими темпами, корисним видається аналіз більш сучасних наукових доробків. Результативними спробами ґрунтовного, систематизованого дослідження

адміністративно-правових та організаційно-правових засад теорії і практики функціонування системи БПД в Україні можна вважати дисертації М. Карого (2023 рік) та А. Шовкун (2024 рік) [1; 2]. Обидві наукові роботи містять ґрунтовний огляд наукових робіт і нормативно-правових актів, які характеризують суб'єктів системи надання БПД з різних боків. В основу обох умовних моделей даної системи покладено коло закріплених у чинному (на момент дослідження) суб'єктів. Треба визнати, що згадані автори дисертації виходять із системного підходу, розглядаючи БПД як: цілісну, централізовану, багаторівневу адміністративно-правову систему; таку, що поєднує елементи підпорядкування і партнерства між суб'єктами; інституційно оформлену через: Мін'юст – Координаційний центр – регіональні / місцеві чи міжрегіональні центри – адвокатів та інших надавачів. Це спільне положення чітко простежується: у М. Карого – у характеристиці «взаємодії підпорядкування і партнерства» як ключового принципу управлінської структури системи, а у А. Шовкун – у визначенні «інституційної основи управління системою надання БПД». Обидва науковці визнають провідну координуючу роль Координаційного центру, підкреслюють значення адвокатів як ключових виконавців безоплатної вторинної правничої допомоги (далі – БВПД), наголошують на необхідності взаємодії з ОМС, громадськими організаціями, правопросвітницькими ініціативами. В обох роботах дисертанти розглядають правопросвітництво як системну, а не допоміжну функцію, пов'язують її реалізацію зі спільною діяльністю різних суб'єктів БПД, трактують її як інструмент розширення доступу до правосуддя [1, с. 136; 2, с. 64].

Ключовою особливістю наукової праці М. Карого є те, що в ній зроблена орієнтація на практичну складову функціонування системи та внутрішню організацію взаємодії центрів надання БПД. А. Шовкун робить фокус на управлінні системою, а не лише на її функціонуванні. Водночас, попри проведений науковцями ґрунтовний аналіз, необхідно зазначити, що М. Карий, наприклад, не мав можливості врахувати тих змін у системі центрів надання БПД, які були започатковані лише у 2023 році, а А. Шовкун – до захисту дисертації не встигла врахувати усіх подальших змін, які відбулись на рівні «низової ланки» центрів надання БПД – бюро правничої допомоги (зміни у їх статусі, завданнях тощо). Крім того, у цих двох дисертаційних роботах недостатня увага приділена питанням міжвідомчої (міжінституційної) взаємодії суб'єктів системи надання БПД, зокрема в умовах повномасштабної війни (воєнного стану).

Очевидно, що розподіл повноважень між різними за статусом та призначенням суб'єктами є невід'ємною частиною функціонування будь-якої системи. При чому система включає:

а) суб'єктів публічного права, для яких виконання завдань у сфері надання БПД є головним і основним завданням (наприклад, Координаційний центр з його територіальними підрозділами – центрами з надання БПД, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги (далі – БППД), утворені ОМС);

б) суб'єктів публічного права, які вирішують ці завдання поряд з іншими (наприклад, прийняття рішення про створення спеціалізованих установ з надання БППД є виключною компетенцією сільських, селищних, міських рад, а вирішення низки питань у сфері надання цього виду БПД належать до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів вказаних ОМС або

військових / військово-цивільних адміністрацій (в умовах особливих правових режимів));

в) суб'єктів публічного права, для яких виконання цих завдань є супутньою (оскільки виникає у зв'язку чи як наслідок виконання основних функцій) але обов'язковою задачею (наприклад, для правоохоронних органів у разі затримання чи кримінального переслідування фізичних осіб);

г) суб'єктів публічного права, для яких ці завдання є другорядними (додатковими) (наприклад, всі органи виконавчої влади та ОМС, зобов'язані проводити особистий прийом осіб, які потребують БППД, з питань, що належать до компетенції відповідного органу публічного адміністрування);

д) суб'єктів приватного права, які долучаються до виконання цих завдань на договірних засадах (наприклад, адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права);

е) недержавні інституції, які беруть участь у забезпеченні доступності та реалізації права громадян на правничу допомогу за власною ініціативою на громадських засадах (громадські організації, юридичні клініки юридичних закладів вищої освіти).

Крім того, виконання завдань у сфері забезпечення гарантованого права на правничу допомогу для таких суб'єктів може бути щільно пов'язано з іншими суміжними напрямками правозахисної діяльності, наприклад, соціальною роботою з сім'ями, дітьми та молоддю; соціальним захистом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; запобіганням та протидією домашньому насильству; забезпеченням прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та їх родин; наданням фізичним особам психіатричної допомоги в примусовому порядку; відновним правосуддям за участю неповнолітніх тощо. А. Нікончук, вважає, що встановленням такого різноманіття вертикальних і горизонтальних зв'язків і такої залежності між ними, законодавець намагався забезпечити деконцентрацію як державної влади так і місцевого самоврядування. Але, як слушно зауважують деякі інші науковці (наприклад, А. Крусян), на практиці це може призводити й до негативних ефектів, як-от: дублювання функцій або розмиття меж відповідальності і ускладнення всієї системи публічного адміністрування в окремо взятій сфері державного врядування [6, с. 32; 7, с. 13].

Будь-які адміністративні правовідносини (а правовідносини у сфері забезпечення і надання БПД не є у цьому сенсі виключенням), будуть не повноцінними, а повноваження не реалізованими в разі відсутності належної постановки завдання і спільних зусиль щодо його виконання між суб'єктами їх здійснення. Насправді, відсутність належної взаємодії між гілками влади та окремими суб'єктами будь-якої інституційно-правової системи дуже часто стає типовою вадою розбудови та функціонування такої системи [8]. Принцип взаємодії передбачає погодженість спільних дій за цілями, завданнями, місцем, часом та обсягом виконуваних завдань із метою забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина суб'єктами надання БПД. Така взаємодія повинна існувати на декількох рівнях: між суб'єктами, які надають БПД; між надавачами первинної правничої допомоги та установами, які надають інші види послуг. Йдеться насамперед про механізм перенаправлення звернень громадян, які не стосуються повноважень органів надання БПД; між надавачами різних видів БПД [9].

Роблячи аналіз основних детермінант ефективності міжвідомчої співпраці, Л. Костумато підкреслює вплив

довіри, розподілу влади, стилю керівництва, стратегій управління та формалізації на досягнення ефективної та результативної співпраці між державними органами [10]. Концепція взаємодії отримала підвищену увагу з боку науковців у галузі адміністративного права, державного управління, оскільки її розглядають як життєздатне рішення для вирішення «складних» проблем державного врядування. Вирішення таких проблем може вимагати горизонтальної міжвідомчої співпраці державних і недержавних інституцій або декількох структур в межах однієї відомчої юрисдикції, або вертикально, між різними рівнями влади. Вітчизняна адміністративно-правова наука не виробила ще єдиного концептуального уявлення про основні форми взаємодії як управлінського процесу. Більшість наукових праць виходить з того, що взаємодія відбувається у формі координації або субординації, є певні роботи, у яких взаємодія включає такі форми як: координація, субординація і реординація. Окреслені теоретичні положення мають високий пізнавально-методологічний потенціал в межах нашої роботи, оскільки дають змогу не лише класифікувати види (а відповідно й способи, інструменти можливої взаємодії між суб'єктами системи БПД), а й з'ясувати правову природу таких відносин, що виникають між надавачами правничої допомоги та її отримувачами. Прикладом субординаційних відносин у сфері надання БПД є відносини у вертикалі: Мін'юст – Координаційний центр – міжрегіональні центри надання БПД. Прикладами координації можна вважати спільну діяльність центрів з надання БПД та адвокатури, що базується на укладених договорах. Приклади реординації у процесі взаємодії суб'єктів системи надання БПД можливо не такі явні як за першими двома формами, проте, вважаємо, що ці елементи також здобувають поступового розширення. Вважаємо, що таким елементом є функціонування при Координаційному центрі Наглядової ради. Підтримання необхідного балансу між трьома зазначеними формами взаємодії є запорукою ефективного функціонування і розвитку системи надання БПД, адже кожна з них за певних обставин і у свій спосіб здатна забезпечити взаємодію різних за своїм статусом і рівнем суб'єктів.

Уже тривалий час західна наука розвиває теорію сучасного управління («соціально-політичного управління», «нової взаємодії між урядом і суспільством»), що включає: 1) нові форми відносин, які передбачають баланс між державним сектором і суспільством, зокрема між державою і приватним (недержавним) секторами. Це включає кооперацію, партнерство та моделі спільного управління в сучасних суспільних системах управління, – протиставляючи їх традиційній моделі одностороннього державного управління; 2) погляд на взаємодію як на двонаправлений процес (двосторонній чи багатосторонній обмін), який включає не просто координацію дій державних суб'єктів, а таку форму управління, де державні інституції і громада діють спільно, у взаємозв'язку та спільно приймають рішення, водночас приймаючи до уваги динамічні соціальні виклики. Цей підхід виходить за межі традиційного ієрархічного управління (наприклад, субординації. – *Приміт. автор.*) на користь мережевих і партнерських моделей; 3) дифузія функціональних меж між державою і недержавними інститутами, зсування вектору ініціативності, – громадські ініціативи взаємопроникають, переплітаються і формують нові моделі колективної відповідальності [11]. У сфері надання БПД саме таке спільне управління і взаємодія державних органів з недержавними інститутами

(наприклад, адвокатами, адвокатськими об'єднаннями, громадськими організаціями, правозахисними ініціативами) є ключовим механізмом забезпечення доступу до правничих послуг.

Співпраця є необхідною умовою успіху будь-якої національної чи місцевої стратегії. Успішні механізми співпраці базуються на чіткому розмежуванні відповідних ролей різних залучених установ. Під час розробки таких механізмів координації дуже важливо точно усвідомлювати роль кожного з ключових суб'єктів, залучених до впровадження комплексної національної чи місцевої стратегії [12]. Поєднуючи нормативно-правову базу та теоретичний підхід, національну систему суб'єктів надання БПД ми пропонуємо поділити на декілька основних груп залежно від їх функціонального спрямування (*див. Додаток 4*). Першу ланку утворюватимуть суб'єкти, які згідно з розділом IV Закону від 02.06.2011 р. № 3460-VI здійснюють управління системою надання безоплатної правничої допомоги та її фінансування – в комплексі вони замикають на себе нормативно-правове регулювання, системоутворення, управління, інтеграцію та координацію системи. Другу та третю групи складають ті суб'єкти, яких профільний Закон прямо називає у ст.ст. 6-1, 9 та 15. Вони здійснюють як безпосередньо, так і опосередковано надання основних правничих послуг у цій сфері, організовують і забезпечують (на договірних чи субординаційних умовах) діяльність інших суб'єктів, проводять правопросвітницьку роботу. Нарешті, до четвертої групи було включено тих суб'єктів, яких прямо не згадано у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу», але їх можлива чи обов'язкова участь у певних правовідносинах у сфері надання БПД згадується в інших нормативно-правових актах, впливає з їх завдань чи закріплено у їх статутах – назовемо їх допоміжними суб'єктами-учасниками надання БПД.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави наступним чином охарактеризувати структурно-функціональні особливості системи надання БПД в Україні:

- надання БПД в Україні є багаторівневою адміністративно-правовою системою змішаного (гібридного) типу, яка поєднує у своїй структурі державні та недержавні суб'єкти різного правового рівня і статусу. Їх перелік пропонується систематизувати за такими чотирма функціональними групами: 1) управлінська ланка; 2) суб'єкти надання БПД; 3) суб'єкти надання БВПД; 4) допоміжні суб'єкти-учасники надання БПД;

- сучасна українська структурно-функціональна модель системи надання БПД є результатом еволюції від ієрархічно-відомчої до мережевої та партнерської моделі публічного управління, що відповідає сучасним європейським підходам до спільного управління публічними послугами та зумовлює зростання ролі контрольованої саморегуляції, а також договірних та консультативних форм взаємодії;

- взаємодія у сфері надання БПД включає поєднання трьох взаємодоповнюючих форм – субординації, координації та реординації, баланс між якими виступає визначальною умовою ефективності управління системою та забезпечення доступності правничої допомоги;

- категорія «міжінституційна взаємодія» дозволяє точніше відобразити багаторівневу структуру та різноманітний правовий статус суб'єктів цієї системи та узгодити національну доктрину з підходами європейського адміністративного та інституційного права.

Під міжінституційною взаємодією суб'єктів системи надання БПД пропонується розуміти

врегульований адміністративно-правовими нормами багаторівневий мультимодальний організаційно-правовий процес узгодженої спільної діяльності державних і недержавних інституцій, які мають різний адміністративно-правовий статус і діють у межах визначеної компетенції на засадах партнерства чи підпорядкування з метою забезпечення гарантованого державою права особи на безоплатну правничу допомогу.

Оптимізація системи центрів з надання БПД здійснила якісний перехід від трирівневої моделі, переважно

орієнтованої на кримінальний захист, до універсальної конструкції, у якій функціональні блоки повноважень центрів різних рівнів набули системної узгодженості та взаємодоповнюваності.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку у подальшому може стати: удосконалення класифікації повноважень центрів надання БПД, подальший розвиток концепції їх інституційної ролі у забезпеченні БВПД; удосконалення механізмів взаємодії органів публічного адміністрування та громадських організацій у даній сфері.

Список використаних джерел

1. Карий М. В. Адміністрування надання безоплатної правової допомоги в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. 216 с.
2. Шовкун А. А. Організаційно-правові засади управління системою надання безоплатної правничої допомоги : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право» : спец.: 081 – Право. Харків, 2024. 210 с.
3. Лапко Е. М. Реформування системи безоплатної правничої допомоги в Україні як стратегічний напрям публічного управління у сфері захисту прав людини. *Успіхи і досягнення у науці. Серія Право*. 2025. № 7(17). С. 516–527. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-7(17)-516-527
4. Погребняк Б. В. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 44–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.8>
5. Banchuk O., Khavroniuk M., Ibrahimova, I. (2014). *Free legal aid system in Ukraine: The first year of operation assessment*. Ukrainian Legal Aid Foundation; Ukrainian Helsinki Human Rights Union; International Renaissance Foundation. 2014. 120 p.
6. Нікончук А. Підпорядкування, субординація та реординація, як складові контролю делегування повноважень. *Legea si Viata*. 2013. № 5. С. 31–34.
7. Крусян А. Р. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 1999. 20 с.
8. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції у системі забезпечення прав дітей в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 381 с.
9. Стamatina M. B. Принципи і завдання діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу. *Форум права*. 2012. № 4. С. 853–858. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cmvbpdpdf>
10. Costumato L. Collaboration among public organizations: a systematic literature review on determinants of interinstitutional performance. *International Journal of Public Sector Management*. 2021. 34(3). P. 247–273. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJPSM-03-2020-0069>
11. Aquina H., Bekke H. Governance in interaction: Public tasks and private organisations. *Modern governance: New government-society interactions*, 1993. P. 159–70.
12. United Nations Office on Drugs and Crime. Toolkit to combat trafficking in persons. Tool 2.13: Developing inter-agency coordination mechanisms. United Nations. 2008. P. 86–91. URL: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_2-13.pdf

References

1. Karyi, M. V. (2023). *Administruvannya nadannia bezoplatnoi pravovoi dopomohy v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt* [Administration of free legal aid provision in Ukraine: Administrative and legal aspect] (Candidate's dissertation). Ivan Franko National University of Lviv, Lviv. [in Ukrainian].
2. Shovkun, A. A. (2024). *Orhanizatsiino-pravovi zasady upravlinnia systemoiu nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy* [Organizational and legal foundations of managing the free legal aid system] (PhD dissertation). Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Lapko, E. M. (2025). Reformuvannya systemy bezoplatnoi pravnychoi dopomohy v Ukraini yak stratehichnyi napriam publicnogo upravlinnia u sferi zakhystu prav liudyny [Reforming the free legal aid system in Ukraine as a strategic direction of public administration in the field of human rights protection]. *Uspikhy i dosiahnennia u nauksi. Seriya Pravo*, 7(17), 516–527. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7\(17\)-516-527](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-516-527) [in Ukrainian].
4. Pohrebniak, B. V. (2024). Vzaïmodiia advokatury ta subiektiv vladnykh povnovazhen u sferi nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Interaction between the bar and public authorities in the field of free legal aid provision: Current state and development prospects]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, (72), 44–46. <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.8> [in Ukrainian].
5. Banchuk, O., Khavroniuk, M., & Ibrahimova, I. (2014). *Free legal aid system in Ukraine: The first year of operation assessment*. Ukrainian Legal Aid Foundation; Ukrainian Helsinki Human Rights Union; International Renaissance Foundation [in English].
6. Nikonchuk, A. (2013). Pidporiadkuvannya, subordynatsiia ta reordynatsiia yak skladovi kontroliu delehuвання povnovazhen [Subordination, coordination and reordination as components of control over delegation of powers]. *Legea si Viata*, (5), 31–34. [in Ukrainian].
7. Krusian, A. R. (1999). *Vzaïmodiia mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady i orhaniv mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini* [Interaction between local executive authorities and local self-government bodies in Ukraine] (Extended abstract of Candidate's dissertation). Odesa State Law Academy, Odesa. [in Ukrainian].

8. Veselov, M. Yu. (2020). *Administratyvno-pravovi zasady funktsionuvannia yuvenalnoi yustyttsii u systemi zabezpechennia prav ditei v Ukraini* [Administrative and legal foundations of juvenile justice functioning in the system of ensuring children's rights in Ukraine] (Doctoral dissertation). State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].
9. Stamatina, M. V. (2012). Pryntsypy i zavdannia diialnosti shchodo realizatsii prava hromadian na bezoplatnu pravovu dopomohu [Principles and objectives of activities aimed at implementing citizens' right to free legal aid]. *Forum Prava*, (4), 853–858. <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cmvbpd.pdf>. [in Ukrainian].
10. Costumato, L. (2021). Collaboration among public organizations: A systematic literature review on determinants of interinstitutional performance. *International Journal of Public Sector Management*, 34(3), 247–273. <https://doi.org/10.1108/IJPSM-03-2020-0069>. [in English].
11. Aquina, H., & Bekke, H. (1993). Governance in interaction: Public tasks and private organisations. In *Modern governance: New government–society interactions* (pp. 159–170). [in English].
12. United Nations Office on Drugs and Crime. (2008). *Toolkit to combat trafficking in persons. Tool 2.13: Developing inter-agency coordination mechanisms*. United Nations. https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_2-13.pdf. [in English].

Matsak Maksym,

Postgraduate Student at the Department of Administrative and Legal Disciplines
at the Faculty of Training Specialists for Preventive Activities Units
of the National Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4466-9993>

FREE LEGAL AID SYSTEM: MODERN UKRAINIAN STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL

The article examines the modern system of providing free legal aid in Ukraine as a multi-level administrative-legal system of a mixed (hybrid) type, which combines state and non-state institutions with different legal status and functional purpose in its structure. It is emphasized that the effectiveness of the implementation of the state-guaranteed right of a person to free legal aid largely depends not only on the regulatory consolidation of the powers of the relevant subjects, but also on the nature and quality of their interaction. Based on the analysis of scientific works of domestic and foreign researchers, current legislation and practice of the free legal aid system, the thesis about the transformation of the national model from a predominantly hierarchical-departmental to a network and partnership model is substantiated, which corresponds to modern European concepts of public administration and joint provision of public services. A functional classification of the subjects of the free legal aid system is proposed, which includes the management level, subjects of primary and secondary legal aid, as well as auxiliary participants involved in ensuring the right to legal aid and access to justice. Special attention is paid to the analysis of interinstitutional interaction as a complex organizational and legal process, which is implemented in the forms of subordination, coordination and reorganization. It is proved that a balanced combination of these forms is a necessary condition for the stable functioning and further development of the free legal aid system in Ukraine, especially in conditions of martial law and growing socio-legal challenges. The expediency of using the category of “inter-institutional interaction” is justified for a more accurate reflection of the multidimensional legal relations between the subjects of the free legal aid system and the harmonization of the national administrative and legal doctrine with the approaches of European administrative and institutional law.

Key words: free legal aid, system of providing free legal aid, inter-institutional interaction, public administration, subject of providing legal aid, structural-functional model.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

УДК 342.9:351.81:629.113

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-59-64>

Мердова Ольга Миколаївна,

кандидат юридичних наук, професор,

заступник директора з освітньої та науково-дослідної діяльності ННІ
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Умрихіна Ірина Олександрівна,

доктор філософії в галузі права, доцент,

завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Хилько Любов Іванівна,

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін

факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9202-8478>

ПРО СУЧАСНІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ, ОБЛАДНАНИМ ШИНАМИ З ПОРУШЕННЯМ УСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ

Стаття присвячена аналізу законопроекту № 6462 від 24.12.2021 р. щодо посилення адміністративної відповідальності за керування транспортним засобом з порушенням вимог до шин. Визначено недоліки: недостатнє обґрунтування нової ст. 121³ КУпАП за наявності діючих норм; дискусійність істотного збільшення штрафів для водіїв вантажівок та автобусів без урахування європейського досвіду; наявність альтернативних механізмів контролю. Запропоновано вдосконалити ст. 121 КУпАП. Зроблено висновок про необхідність доопрацювання законопроекту.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, транспортний засіб, шини, безпека дорожнього руху, правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, дорожньо-транспортна пригода.

Постановка проблеми. Забезпечення безпеки дорожнього руху є важливим напрямком державної політики України у сфері внутрішніх справ, що безпосередньо пов'язаний із охороною життя і здоров'я людини як найвищої соціальної цінності відповідно до ст. 3 Конституції України. У сучасних умовах зростання інтенсивності дорожнього руху, збільшення обсягів

пасажирських і вантажних перевезень, а також ускладнення соціально-економічної ситуації під час дії воєнного стану в Україні питання належного технічного стану транспортних засобів набуває особливої актуальності. Одним із ключових елементів безпечної експлуатації транспортних засобів є відповідність їх шин установленим законодавством вимогам, адже технічний стан шин

безпосередньо впливає на керуваність, гальмівний шлях та загальну стійкість транспортного засобу під час руху. У зв'язку з цим актуального значення набуває аналіз сучасних законодавчих ініціатив у сфері встановлення адміністративної відповідальності за експлуатацію транспортних засобів із порушенням вимог щодо використання шин, зокрема положень проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог» (реєстр. № 6462 від 24.12.2021 р.) [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема адміністративно-правового забезпечення безпеки дорожнього руху неодноразово ставала предметом досліджень вітчизняних вчених-адміністративістів, зокрема О. І. Безпалової, Ю. П. Биятка, М. Ю. Веселова, В. В. Доненка, Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, Р. І. Михайлова, Р. В. Миронюка, О. М. Музичука, В. Й. Розвадовського, О. Ю. Синявської, А. О. Собакаря, А. В. Червінчука та ін. У працях науковців аналізуються загальні питання адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху, склади окремих адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, система та види адміністративних стягнень, ефективність адміністративно-деліктного законодавства у сфері охорони життя і здоров'я учасників дорожнього руху та ін. Однак, питання адміністративної відповідальності за керування транспортними засобами, обладнаними шинами з порушенням установлених законодавством вимог, як правило, розглядаються у межах ширшої проблеми щодо технічної справності транспортних засобів і комплексного дослідження все ще не отримала. Одним із завдань адміністративно-правової науки є сприяння покращенню якості адміністративного законодавства та практики його застосування. Слідом, предметом постійної уваги вчених мають бути і сучасні законодавчі ініціативи у сфері вдосконалення адміністративної відповідальності за керування транспортними засобами, обладнаними шинами з порушенням установлених вимог. У зв'язку з цим науковий аналіз положень проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог» (реєстр. № 6462 від 24.12.2021 р., далі – законопроект № 6462 від 24.12.2021 р. [1]) задля оцінки перспектив його ухвалення вважається своєчасним та необхідним для подальшого розвитку адміністративно-деліктного законодавства України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Метою статті є аналіз положень проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог» (реєстр. № 6462 від 24.12.2021 р.), визначення його недоліків та формулювання позиції щодо доцільності ухвалення.

Виклад основного матеріалу. Проектом Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог» (реєстр. № 6462 від 24.12.2021 р., далі – законопроект № 6462 від

24.12.2021 р.) пропонується доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) ст. 121³ такого змісту:

«Стаття 121³. Керування водієм вантажним автомобілем або автобусом, обладнаним шинами, залишкова висота малюнка протектора яких не відповідає вимогам законодавства

Керування водієм вантажним автомобілем або автобусом, обладнаним шинами, залишкова висота малюнка протектора яких не відповідає вимогам законодавства, -

тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, -

тягне за собою позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року» [1].

Як зазначається у пояснювальній записці до законопроект № 6462 від 24.12.2021 р., доцільність законодавчих змін зумовлена необхідністю посилення рівня відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення у вигляді керування водієм транспортним засобом, який використовується для перевезення пасажирів або вантажів, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог. Підкреслюється, що встановлений чинним КУпАП розмір штрафу за відповідні правопорушення потребує суттєвого збільшення, оскільки об'єктивно не здатен зупинити вчинення адміністративного правопорушення через малозначність. Обґрунтовується, що водієві повинно бути економічно не вигідно платити великі штрафи, які можна спрямувати на покращення технічного стану транспортного засобу, та тим самим запобігти вчиненню адміністративного правопорушення [2].

У цілому схвалюючи намагання законодавця вживати заходів щодо вдосконалення законодавства України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, по суті законопроект № 6462 від 24.12.2021 р. можемо зазначити таке.

1. *Щодо доцільності виокремлення складу адміністративного правопорушення шляхом доповнення КУпАП новою статтею.* Варто наголосити, що чинне законодавство України вже передбачає адміністративну відповідальність за керування водієм транспортним засобом, який використовується для перевезення пасажирів або вантажів, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог. Зокрема, відповідальність передбачено: а) у разі вчинення відповідного правопорушення водієм вантажного автомобіля – за ч. 1 ст. 121 КУпАП [3]; б) у разі вчинення відповідного правопорушення водієм транспортного засобу, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів, – за ч. 2 ст. 121 КУпАП [3]. Крім того, повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених ч. 1 – ч. 3 ст. 121 тягне відповідальність відповідно до ч. 4 ст. 121 КУпАП. У зв'язку з тим, що КУпАП вже передбачає відповідальність за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених вимог, більш доцільним видається не доповнення КУпАП новою статтею – ст. 121³, а вдосконалення редакції існуючої ст. 121 КУпАП [3]. Обрання такого підходу дозволить не ускладнювати і без того складну та громіздку структуру чинного КУпАП.

2. *Щодо доцільності посилення відповідальності для водіїв вантажних автомобілів та автобусів за керування такими транспортними засобами, обладнаними*

шинами з порушенням установлених вимог. Чинним законодавством для різних транспортних засобів установлено відмінні вимоги до мінімальної залишкової висоти протектора шин. Відповідно до п. 31.4.5 постанови Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 р. забороняється експлуатація транспортних засобів згідно із законодавством, якщо шини легкових автомобілів та вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою до 3,5 т мають залишкову висоту малюнка протектора менше 1,6 мм, вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою понад 3,5 т – 1,0 мм, автобусів – 2,0 мм, мотоциклів і мопедів – 0,8 мм. Для причепів устанавливаються норми залишкової висоти малюнка протектора шин, аналогічні нормам для шин автомобілів-тягачів [4]. Очевидним є те, що рівень суспільної небезпеки порушень наведених правил (загроза спричинення шкоди життю та здоров'ю людей, власності тощо) водіями різних транспортних засобів (мотоциклу, вантажного автомобіля і т.д.) не є однаковим. Така обставина обґрунтовано може проявлятися і на диференціації заходів адміністративної відповідальності для водіїв різних транспортних засобів за керування такими засобами з використанням шин з порушенням встановлених вимог.

Станом на сьогодні у КУпАП вже має місце певна диференціація заходів адміністративної відповідальності водіїв за керування транспортними засобами з технічними несправностями, у тому числі з використанням шин з порушенням встановлених вимог. Така диференціація проявляється у встановленні більш суворих заходів відповідальності для водіїв транспортного засобу, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів та має технічні несправності (ч. 2 ст. 121 КУпАП [3]). Зокрема, розмір штрафу для водіїв за керування транспортним засобом, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів та має технічні несправності, встановлено удвічі більшим, порівняно з тим, який передбачається для водіїв інших транспортних засобів (відповідно для водіїв транспортних засобів, які використовуються для надання послуг з перевезення пасажирів, – 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (680 грн.), а для водіїв інших транспортних засобів – 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (340 грн.). Встановлення більш суворої відповідальності для водіїв транспортних засобів, які надають послуги з перевезення пасажирів, як видається, загалом узгоджується зі ст. 3 Конституції України, згідно якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

У свою чергу законопроектом № 6462 від 24.12.2021 р. фактично прирівнюється відповідальність водіїв вантажних автомобілів та автобусів, які обладнані шинами, залишкова висота малюнка протектора яких не відповідає вимогам законодавства. Така позиція законопроекту видається дискусійною. Поряд з іншим, слід врахувати, що передбачається поділ вантажних автомобілів на: а) вантажні автомобілі з дозволеною максимальною масою до 3,5 т; б) вантажні автомобілі з дозволеною максимальною масою понад 3,5 т. При цьому, вага легкових автомобілів може бути різною (маса окремих з них – більше 2,5 т.). Привертає увагу й те, що постановою Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 р. для легкових автомобілів та вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою до 3,5 т. встановлено однакові вимоги до залишкової висоти малюнка протектора (п. 31.4.5) [4].

Законопроектом № 6462 від 24.12.2021 р. пропонується істотно підвищити розмір штрафу як адміністративного стягнення для водіїв вантажних автомобілів та автобусів за керування такими транспортними засобами, обладнаними шинами, залишкова висота малюнка протектора яких не відповідає вимогам законодавства. Наприклад, для водіїв вантажних автомобілів розмір штрафу порівняно з існуючим за вчинення відповідного правопорушення вперше зросте в 25 разів (із 20 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або із 340 грн. до 8500 грн.). *Загалом не заперечуємо можливості диференціації відповідальності водіїв різних транспортних засобів, обладнаних шинами з порушенням вимог, проте вважаємо, що істотне збільшення розмірів адміністративних стягнень за відповідні правопорушення за сучасних умов навряд чи є доцільним.* Виробляючи пропозиції щодо вдосконалення законодавства, безумовно, варто прагнути зменшення ДТП (недопущення шкоди життю та здоров'ю людей тощо), проте слід враховувати й існуючу складну соціально-економічну ситуацію, у якій функціонує бізнес під час воєнного стану в Україні.

Корисним є звернення до зарубіжного досвіду, у тому числі держав-членів Європейського Союзу. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 415 Кодексу Литовської Республіки про адміністративні правопорушення від 25.06.2015 р. керування транспортним засобом, обладнаним шинами, які не відповідають установленим вимогам, передбачає відповідальність від 30 до 40 євро [5]. У Естонській Республіці за вчинення подібних правопорушень встановлений штраф розміром від 12 до 200 євро [6]. За порушення встановлених вимог щодо використання шин автомобіля (заміни літніх шин на зимові) законодавством Федеративної Республіки Німеччина передбачено штраф розміром 60 євро та один пункт в Центральному транспортному реєстрі [7] тощо.

Принагідно слід підкреслити, що адміністративна відповідальність водіїв вантажних автомобілів та транспортних засобів, які використовуються для надання послуг з перевезення пасажирів, не є єдиним заходом (механізмом), який забезпечує дотримання водіями встановлених законодавством вимог щодо використання шин в Україні. У цьому сенсі доцільно відзначити й інші існуючі заходи (механізми), які також забезпечують дотримання встановлених вимог щодо використання шин:

– обов'язковий періодичний технічний контроль транспортних засобів, який проводиться: а) для вантажних автомобілів вантажопідйомністю до 3,5 тонни, причепів до них із строком експлуатації більше двох років – кожні два роки; б) для вантажних автомобілів вантажопідйомністю більше 3,5 тонни, причепів до них та таксі незалежно від строку експлуатації – щороку; в) для автобусів та спеціалізованих транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі, незалежно від строку експлуатації – двічі на рік. Поряд з іншим предмет відповідного контролю охоплює перевірку висоти малюнка протектора шин (Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки технічного стану транспортних засобів, технічного опису та зразка протоколу перевірки технічного стану транспортного засобу» від 30.01.2012 р.) [8]. Поряд з цим, встановлено адміністративну відповідальність: а) за видачу документа про технічну справність транспортного засобу, що підлягає обов'язковому технічному контролю, з порушенням порядку проведення перевірки технічного стану такого транспортного засобу (ч. 1 ст. 127¹ КУпАП);

б) за видачу документа про технічну справність транспортного засобу, що підлягає обов'язковому технічному контролю, без проведення перевірки його технічного стану (ч. 2 ст. 127¹ КУпАП);

– необхідність дотримання умов для обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів та адміністративна відповідальність водія за непред'явлення відповідного страхового полісу (Закон України «Про дорожній рух» від 30.06.1993 р. [9], Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 21.05.2024 р. [10]). Принагідно підкреслимо й те, що встановлено адміністративну відповідальність за керування транспортним засобом особою, яка не має при собі або не пред'явила у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в полісі (договорі) обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (страхового сертифіката «Зелена картка»), або не пред'явила чинний внутрішній електронний договір зазначеного виду обов'язкового страхування у візуальній формі страхового поліса (ч. 1 ст. 126 КУпАП);

– адміністративна відповідальність за випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам або без необхідних документів, передбачених законодавством (ст. 128 КУпАП), та ін.

Слід звернути увагу й на те, що порушення вимог щодо використання шин є не єдиною причиною ДТП, а тому не варто перебільшувати ролі відповідних заходів адміністративного примусу. Як свідчить статистика, розподіл причин ДТП такий: а) через помилкові дії людини – 60–70 %; б) через незадовільний стан доріг і невідповідність дорожніх умов характеру руху – 20–30 %; в) через технічні несправності автомобіля – 10–15 %. Як вважається, 2/3 усіх пригод виникає з вини людей і лише 1/3 через фактори, які не залежать від їхньої волі та діяльності. Аналіз дозволяє звести причини, що призводять до автопригод, у наступні однорідні групи: а) невиконання Правил учасниками дорожнього руху; б) застосування водіями таких прийомів керування транспортними засобами, які призводять до заносів, перекидання чи до втрати керування під час руху, або сприяють виникненню поломок механізмів, внаслідок чого виникають аварійні ситуації; в) зниження працездатності водія внаслідок перевтоми, хвороби чи під впливом факторів, які викликають зміну самопочуття; г) незадовільний технічний стан транспортних засобів; г) неправильне розміщення та кріплення вантажу, що призводить до втрати керування, зміни режиму роботи механізмів; д) незадовільне утримання елементів дороги; е) незадовільна організація дорожнього руху. Аналіз конкретних пригод, свідчить, що найчастіше вони викликані не однією, а кількома причинами. Встановлено, що на кожні 100 ДТП доводиться близько 250 причин і супутніх факторів [11].

Таким чином, діяльність із забезпечення безпеки дорожнього руху повинна носити комплексний характер та поряд із заходами адміністративної відповідальності має включати й низку інших заходів різного характеру. Як слушно узагальнює В. В. Доненко, міжнародний досвід дає підстави стверджувати, що забезпечення безпеки дорожнього руху суто поліцейськими методами – справа безперспективна. Зарубіжним країнам вдалося досягти безумовних успіхів у забезпеченні безпеки дорожнього руху завдяки не посиленню відповідальності, а саме

комплексному підходу у вирішенні питання публічного забезпечення безпеки дорожнього руху [12, с. 74–76].

3. *Щодо доцільності виключення з КУпАП можливості звільнення водіїв від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю за керування вантажними автомобілями або автобусами, обладнаним шинами, залишкова висота малюнка протектора яких не відповідає вимогам законодавства.* Законопроект № 6462 від 24.12.2021 р. пропонується змінити примітку до ст. 22 КУпАП, що передбачає виключення можливості звільнення водіїв від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю за керування вантажними автомобілями або автобусами, обладнаним шинами, залишкова висота малюнка протектора яких не відповідає вимогам законодавства. Враховуючи істотний рівень суспільної небезпеки керування транспортними засобами, обладнаними шинами з порушенням встановлених вимог, можливість звільнення водіїв від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю за вчинення відповідних правопорушень навряд чи є доцільною.

Висновки. Законопроект № 6462 від 24.12.2021 р. спрямований на посилення адміністративної відповідальності за керування вантажними автомобілями та автобусами, обладнаними шинами з порушенням установлених законодавством вимог, що загалом відповідає завданню підвищення рівня безпеки дорожнього руху. Разом із тим аналіз положень законопроекту № 6462 від 24.12.2021 р. дозволяє виокремити низку зауважень. По-перше, запропоноване доповнення КУпАП новою ст. 121³ є недостатньо обґрунтованим, оскільки чинне законодавство вже містить норми, які передбачають відповідальність за аналогічні правопорушення. За таких умов більш доцільним є не ускладнення структури КУпАП шляхом введення нової статті, а вдосконалення редакції ст. 121 КУпАП із урахуванням потреб диференціації відповідальності. По-друге, хоча диференціація адміністративної відповідальності залежно від виду транспортного засобу та рівня суспільної небезпеки правопорушення є виправданою, запропоноване законопроектом № 6462 від 24.12.2021 р. істотне збільшення штрафів для водіїв вантажних автомобілів та автобусів є дискусійним. Такий підхід не повною мірою враховує чинну систему технічних вимог до різних категорій транспортних засобів, соціально-економічні умови функціонування бізнесу під час воєнного стану в Україні, а також зарубіжний досвід, де розміри штрафів за подібні правопорушення є значно помірнішими. По-третє, забезпечення дотримання вимог щодо використання шин уже реалізується через комплекс організаційно-правових засобів (зокрема, обов'язковий технічний контроль, адміністративна відповідальність за порушення порядку його проведення, система обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та ін.). У цьому контексті посилення лише штрафних санкцій не може розглядатися як універсальний та достатньо ефективний засіб зниження аварійності, з огляду на багатofакторний характер причин ДТП. Таким чином, законопроект № 6462 від 24.12.2021 р. потребує доопрацювання з урахуванням принципів системності, пропорційності та комплексного підходу до забезпечення безпеки дорожнього руху. Перспективним шляхом розвитку законодавства у цій сфері є вдосконалення ст. 121 КУпАП шляхом уточнення її диспозиції та встановлення виважених, економічно і соціально обґрунтованих санкцій, у поєднанні з іншими превентивними заходами.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог: проект Закону України, реєстр. № 6462 від 24 грудня 2021 року URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/38672> (дата звернення: 15.01.2026).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортним засобом, обладнаним шинами з порушенням установлених законодавством вимог: проект Закону України, реєстр. № 6462 від 24 грудня 2021 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/f065e4da-a79c-4c6b-8a5c-8f0bf4362df1> (дата звернення: 15.01.2026).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 15.01.2026).
4. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>
5. Lietuvos Respublikos Administracinių Nusižengimų Kodeksas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos 2015 M. Birželio 25 D. Įstatymu Nr. XII-1869. URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b> (дата звернення: 15.01.2026).
6. Щорічно поліція накладає сотні штрафів за використання шин, що не відповідають нормам / POSTIMEES. URL: <https://rus.postimees.ee/2968167/ezhegodno-policiya-vypisyvaet-sotni-shtrafov-za-ispolzovanie-reziny-ne-otvechayushchey-normam> (дата звернення: 15.01.2026).
7. Які штрафи чекають на німців, якщо зимою не замінять літні шини / MKRU. Німеччина. URL: <https://www.mknews.de/social/2019/10/18/kakie-shtrafy-ozhidayut-nemcev-esli-zimoy-ne-zamenit-letnyuyu-rezinu.html> (дата звернення: 15.01.2026).
8. Про затвердження Порядку проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки технічного стану транспортних засобів, технічного опису та зразка протоколу перевірки технічного стану транспортного засобу: постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2012 року № 137 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.01.2026).
9. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 року № 3353-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 15.01.2026).
10. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 21 травня 2024 року, № 3720-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text> (дата звернення: 15.01.2026).
11. Дослідження Міністерства внутрішніх справ України щодо основних причин ДТП. URL: <https://forinsurer.com/public/06/03/02/2196> (дата звернення: 15.01.2026).
12. Доненко В. В. Публічне адміністрування безпеки дорожнього руху: становлення в умовах реформування: монографія / за заг. ред. С. М. Алфьорова. Дніпропетровськ: ДДУВС; Ліра ЛТД, 2011. 378 с.

References

1. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administrativni pravoporushennia shchodo posylenia vidpovidalnosti za keruvannia transportnym zasobom, obladnanyim shynamy z porushenniam ustanovlenykh zakonodavstvom vymoh [On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses regarding increased liability for driving a vehicle equipped with tires that violate the requirements established by law]: projekt Zakonu Ukrainy, reiestr. № 6462 vid 24 hrudnia 2021 roku URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/38672> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].
2. Poiasniuvalna zapyska do projektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administrativni pravoporushennia shchodo posylenia vidpovidalnosti za keruvannia transportnym zasobom, obladnanyim shynamy z porushenniam ustanovlenykh zakonodavstvom vymoh [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding Increased Liability for Driving a Vehicle Equipped with Tires that Violate the Requirements Established by Law]: projekt Zakonu Ukrainy, reiestr. № 6462 vid 24 hrudnia 2021 roku. URL: <https://itd.rada.gov.ua/f065e4da-a79c-4c6b-8a5c-8f0bf4362df1> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].
3. Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] vid 07 hrudnia 1984 roku № 8073-X (zi zminamy ta dopovnnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].
4. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [About Traffic Rules]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 zhovtnia 2001 roku № 1306 (zi zminamy ta dopovnnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].
5. Lietuvos Respublikos Administracinių Nusižengimų Kodeksas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos 2015 M. Birželio 25 D. Įstatymu Nr. XII-1869. URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Lithuanian].
6. Shchorichno politsiia nakladaie sotni shtrafov za vykorystannia shyn, shcho ne vidpovidaiut normam [Every year, the police issue hundreds of fines for using tires that do not meet standards] / POSTIMEES. URL: <https://rus.postimees.ee/2968167/ezhegodno-policiya-vypisyvaet-sotni-shtrafov-za-ispolzovanie-reziny-ne-otvechayushchey-normam> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].
7. Yaki shtrafy chekaiut na nimtsiv, yakshcho zymoiu ne zaminiat litni shyny [What penalties await Germans if they do not replace their summer tires in winter?] / MKRU. Nimechchyna. URL: <https://www.mknews.de/social/2019/10/18/kakie-shtrafy-ozhidayut-nemcev-esli-zimoy-ne-zamenit-letnyuyu-rezinu.html> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia oboviazkovoho tekhnichnoho kontroliu ta obsiahiv perevirky tekhnichnoho stanu transportnykh zasobiv, tekhnichnoho opysu ta zrazka protokolu perevirky tekhnichnoho stanu transportnoho zasobu [On approval of the Procedure for conducting mandatory technical inspections and the scope of technical condition checks of vehicles, technical description, and sample vehicle technical condition inspection report]: postanova Kabinetu Ministriv

Ukrainy vid 30 sichnia 2012 roku № 137 (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-2012-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

9. Pro dorozhnii rukh [About road traffic]: Zakon Ukrainy vid 30 chervnia 1993 roku № 3353-KhII (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

10. Pro oboviazkove strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv [On compulsory civil liability insurance for owners of land vehicles]: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 2024 roku, № 3720-IX (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

11. Doslidzhennia Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy shchodo osnovnykh prychyn DTP [Research by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the main causes of road accidents]. URL: <https://forinsurer.com/public/06/03/02/2196> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

12. Donenko, V. V. (2011) Publichne administruvannia bezpeky dorozhnogo rukhu: stanovlennia v umovakh reformuvannia [Public administration of road safety: development in the context of reform]: monohrafiia / za zah. red. S. M. Alforova. Dnipropetrovsk: DDUVS; Lira LTD [in Ukrainian].

Merdova Olga,

Candidate of Legal Sciences, Professor,

Deputy Director for Educational and Research Activities

at the Educational and Scientific Institute for Training Specialists for the Criminal Police Departments

named after E. O. Didorenko

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Umrykhina Iryna

PhD, Associate Professor,

Head of the Department of Administrative and Legal Disciplines

of the Faculty of Training Specialists

for Preventive Activities Units of the National Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Khylko Lyubov,

Senior Lecturer,

Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty of Training Specialists for Preventive Activities Units, NPU

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9202-8478>

ON CONTEMPORARY LEGISLATIVE INITIATIVES TO STRENGTHEN ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR DRIVING A VEHICLE EQUIPPED WITH TIRES THAT VIOLATE LEGAL REQUIREMENTS

The article is devoted to the analysis of contemporary legislative initiatives concerning the strengthening of administrative liability for driving a vehicle equipped with tires that do not meet established legal requirements. In particular, the analysis focuses on the provisions of the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding Strengthening Liability for Driving a Vehicle Equipped with Tires that Violate Legal Requirements" (registration No. 6462 of 24.12.2021). The shortcomings of the draft law have been identified and summarized. First, the proposed addition of a new Article 121³ to the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO) is noted as insufficiently justified, since the current legislation already contains norms that provide liability for similar offenses. Second, it is emphasized that although the differentiation of administrative liability depending on the type of vehicle and the level of social danger of the offense is reasonable, the significant increase in fines for drivers of trucks and buses proposed by the draft law is debatable. This approach does not fully take into account the existing system of technical requirements for different categories of vehicles, the socio-economic conditions of business operations in Ukraine, as well as European experience, where fines for similar offenses are considerably lower. Third, compliance with tire usage requirements is already ensured through a set of organizational and legal mechanisms, such as mandatory technical inspections, administrative liability for violations of inspection procedures, the system of compulsory civil liability insurance for vehicle owners, and others. A promising direction for the development of legislation in this area is the improvement of Article 121 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO) through the clarification of its disposition and the establishment of balanced, economically and socially justified sanctions, in combination with other preventive measures. Based on the conducted analysis, it is concluded that draft Law No. 6462 of 24.12.2021 requires further refinement.

Key words: administrative liability, administrative offense, vehicle, tires, road safety, traffic accident, traffic safety violations.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-65-71>**Морозов Євгеній Євгенійович,**

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4200-929X>

Конарєва Ганна Олегівна,

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3000-5737>

Пономаренко Віктор Володимирович,

викладач кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2205-1227>

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття аналізує адміністративно-правове регулювання процедур Державної міграційної служби України в умовах воєнного стану та міграційної кризи. Визначено проблеми: обмежений доступ до реєстрів через кібератаки й відключення електроенергії, ускладнений контроль за дотриманням законодавства, відсутність єдиної практики. Запропоновано спрощення процедур, цифровізацію та уніфікацію з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: адміністративні процедури, адміністративно-правові відносини, міграційна політика, Державна міграційна служба України, адміністративно-правовий контроль, міграційна криза.

Постановка проблеми. Сучасна система адміністративних процедур у галузі міграції в Україні зазнала суттєвих викликів у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації проти України. Військова агресія створила значне додаткове навантаження на діяльність Державної міграційної служби України, зокрема і щодо доступності надання адміністративних процедур. Масове переміщення громадян до більш безпечних регіонів країни, у тому числі за кордон, втрата документів, тимчасова окупація територій та обмеженість контролю за дотриманням міграційного законодавства ускладнили ефективне функціонування Державної міграційної служби України. В умовах кризових ситуацій та реалій сьогодення, обумовлених воєнним станом, виникає проблема правової невизначеності, відсутності уніфікованих процедур та недостатньої адаптованості адміністративно-правових механізмів. Вказані обставини визначають необхідність запровадження важливих та актуальних новацій, які б суттєво пришвидшили та

спростили процедуру оформлення паспортних документів для громадян України як за кордоном, так і на території України, у тому числі звільнених військовополонених, військовослужбовців, які під час виконання бойових завдань на позиціях втрачають свої документи, а зайнятися їх відновленням та оформленням мають змогу лише під час ротації, у період лікування чи реабілітації. Часто їм потрібні документи для термінового виїзду за кордон з метою отримання медичних послуг чи проходження навчання.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності Державної міграційної служби України в умовах воєнного стану, враховуючи сучасні виклики, цифровізацію процедур та необхідність запровадження уніфікованих кризових механізмів управління міграційними процесами.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових підходів до аналізу адміністративних

процедур Державної міграційної служби України в умовах воєнного стану, зважаючи на сучасні виклики та міжнародний досвід.

Результати дослідження мають практичне значення, оскільки дозволяють удосконалити адміністративні процедури шляхом їх стандартизації, цифрової трансформації та нормативного закріплення спрощених механізмів, що підвищить результативність публічного управління в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративні процедури в діяльності Державної міграційної служби України були предметом дослідження серед українських науковців. Повномасштабне вторгнення російської федерації внесло певні корективи та виклики у діяльність даного органу. Важливі питання діяльності Державної міграційної служби України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції розглянули у своєму дослідженні такі науковці, як Циганов О. Г., Білоус В. Т., Мартянова Р. А. Аспекти державної міграційної політики та її механізми висвітлив у своїй науковій праці доктор політичних наук, професор Бусленко В. В. Крім того, провідну тему взаємодії Державної міграційної служби України з іншими суб'єктами щодо протидії адміністративним правопорушенням, вчинюваним іноземцями в умовах воєнного стану, розкрила у своїй статті науковець Рижкова С. Однак, дана тема дослідження має дуже багато напрямів, і кожного дня з'являються нові виклики, які потребуватимуть наукових досліджень та залишатимуться актуальними для розвитку та висвітлення у наукових роботах українських вчених.

Метою статті є комплексний аналіз форм і методів адміністративно-правового регулювання діяльності Державної міграційної служби України в умовах воєнного стану, а також висвітлення сучасних викликів, що постали перед Україною у сфері міграційної політики.

Дослідницькі завдання: виявити ключові проблеми функціонування системи адміністративних процедур у сфері міграції; провести діагностику ефективності здійснення адміністративних процедур; проаналізувати поточну якість діяльності Державної міграційної служби України; обґрунтувати шляхи вдосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення міграційної політики в кризових умовах; розробити пропозиції щодо покращення адміністративних процедур з метою забезпечення прав громадян, підвищення етичності та доступності адміністративних послуг.

Окрему увагу в дослідженні приділено аналізу змін у законодавстві в міграційній сфері, які відбуваються з початку війни та спрямовані на спрощення проходження адміністративних процедур громадянами України. У цьому контексті розглядаються експериментальні проекти, що впроваджуються в системі діяльності Державної міграційної служби України, зокрема щодо одночасного оформлення (у тому числі замість втраченого або викраденого) та обміну паспорта громадянина України і паспорта громадянина України для виїзду за кордон, пересилання готових паспортів за кордон, а також здійснення адміністративних процедур в умовах розвитку цифровізації та впровадження цифрових технологічних рішень.

Стаття базується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких аналіз і узагальнення наукових публікацій, чинного законодавства та досвіду роботи Державної міграційної служби України. Також застосовано порівняльно-правовий і системний підходи для оцінки ефективності

адміністративних процедур та визначення шляхів їхнього удосконалення в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Законодавство, яке регулює порядок надання адміністративних процедур, являє собою комплекс нормативно-правових актів, які встановлюють правила реалізації певних видів адміністративних процедур і закріплюють основні принципи їх виконання.

В українській правовій системі зазначений напрям набув подальшого розвитку після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», що запровадив єдині підходи до розгляду справ у різних сферах публічного управління та для різних категорій адміністративних питань.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» адміністративна процедура – це визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [1].

Серед основних адміністративних процедур у Державній міграційній службі України є, зокрема, процедури з оформлення, відновлення та обміну паспорта громадянина України (ID-картки), паспорта для виїзду за кордон, процедури з набуття, прийняття до громадянства України та припинення громадянства, оформлення посвідок на тимчасове або постійне проживання, надання статусу біженця або додаткового захисту, документування іноземців та продовження строку їхнього перебування.

Державна міграційна служба України – це центральний орган виконавчої влади, що підпорядковується Кабінету Міністрів через очільника Міністерства внутрішніх справ. Служба відповідальна за впровадження державної політики в питаннях громадянства, реєстрації фізичних осіб, а також регулювання міграційних процесів, зокрема боротьбу з незаконною міграцією та роботу з біженцями. Свою діяльність Державна міграційна служба здійснює керуючись Конституцією України, Законом України «Про громадянство України», Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Положенням про Державну міграційну службу України, актами Президента та Кабміну та ін.

Основні завдання Державної міграційної служби, зокрема, охоплюють практичну реалізацію державної політики з питань громадянства, реєстрації осіб, міграційних процесів (включно з боротьбою з нелегальною міграцією) та захисту прав біженців, а також підготовку пропозицій для Міністра внутрішніх справ з метою вдосконалення та формування стратегії розвитку у цих сферах.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України внесло свої корективи щодо здійснення адміністративних процедур, поставивши Державну міграційну службу перед комплексом викликів. Екстремальні умови воєнного часу зумовили дестабілізацію звичних управлінських процесів, що вимагає від суб'єктів владних повноважень не лише оперативної адаптації, а й фундаментального перегляду стратегічних підходів до регулювання міграційної динаміки. Зокрема, інтенсивні процеси внутрішнього переміщення осіб (ВПО) та масовий виїзд громадян за кордон створили надмірне навантаження на адміністративну систему. Крім того, через окупацію окремих територій України зросла кількість випадків втрати, пошкодження або знищення ідентифікаційних документів, що вимагає інтенсивних процедур їх відновлення. Також одним із найбільших ризиків, що постають перед національною безпекою, є активізація нелегальної міграції, що, своєю

чергою, створює необхідність посилення верифікаційного контролю в умовах воєнного стану.

Крім того, значного виклику в роботі державних органів України завдають постійні атаки російських хакерів на державні реєстри України. Кібератаки на офіційні державні ресурси та бази даних створюють низку перешкод для стабільної діяльності органів державної влади. Через блокування доступу до баз даних, відсутність доступу до системи працівники не мають змоги оперативно виконувати адміністративні процедури. Через необхідність тривалого часу для відновлення системи та посилення захисту для неї після хакерських атак унеможливилося безперешкодне виконання своїх безпосередніх функцій органами державної влади.

У період мирного розвитку держави пріоритет у діяльності Державної міграційної служби України надавався реалізації адміністративних процедур, що охоплюють реєстрацію та оформлення документів, а також перевірку дотримання правових вимог. Однак внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України форми адміністративно-правового регулювання набули ознак кризового управління. Діяльність Державної міграційної служби була переорієнтована на функціонування в умовах тимчасової окупації окремих територій, масового переміщення людей до більш безпечних регіонів країни, втрати або знищення документів, а також ситуацій, коли особу неможливо ідентифікувати у звичний спосіб. У зв'язку з цим Державна міграційна служба України була вимушена реалізовувати спрощені адміністративні процедури, запроваджувати альтернативні способи ідентифікації особи та активно взаємодіяти з іншими органами виконавчої влади, волонтерськими організаціями та іншими угрупованнями.

Варто зазначити, що державна міграційна політика постає головним елементом гарантування прав і забезпечення належного захисту біженців в умовах воєнного конфлікту з боку рф. Вона формує інституційно-правові засади безпеки біженців, визначає механізми правової підтримки та регламентує доступ до життєво необхідних ресурсів, що є особливо важливими для збереження гідності та базових стандартів існування даної категорії осіб [2, с. 1].

Відповідно до Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року вказано, що повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, призвело до масштабних міграційних процесів, зокрема масового виїзду населення за кордон. Мільйони громадян України покинули державу та виїхали до сусідніх країн, а також велика кількість людей отримали статус внутрішньо переміщених осіб. За даними досліджень Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на сьогодні в Україні спостерігається найбільша та найдинамічніша криза вимушеного переміщення населення з часів Другої світової війни. Така динаміка створює ризики як для соціального, так і для економічного розвитку держави. Для відновлення зруйнованих населених пунктів, пошкодженої інфраструктури та для забезпечення сталого економічного розвитку країни необхідний значний людський ресурс. У зв'язку з цим головним завданням державної політики виступає повернення громадян України, які виїхали за кордон. Для цього особливої уваги набуває здійснення системного моніторингу процесів вимушеної міграції громадян, аналіз їхніх актуальних потреб для розробки ефективних механізмів стимулювання їхнього повернення. Таким чином, дана Стратегія визначає реалізацію міграційної

політики як комплексне та послідовне виконання сукупності завдань та заходів, спрямованих на досягнення визначених цілей у сфері міграції відповідно до національного законодавства та з урахуванням міжнародних стандартів. Загальний моніторинг виконання Стратегії покладено на Державну міграційну службу України [3].

Відповідно до даних Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), кількість українців, які залишили країну та виїхали до Європи після вторгнення рф 24 лютого 2022 року, станом на жовтень 2023 року налічувала майже 5,8 мільйона осіб. Більшість становили особи працездатного віку, які мають вищу освіту.

Info Sapiens провели опитування на замовлення Центру економічної стратегії, за результатами якого встановлено, що 16 % осіб, які залишили країну, не визначилися з тим, чи будуть повертатися, 8 % – імовірно не планують повертатися до України, а 2 % – впевнені, що не повернуться [4].

Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року звертає увагу на відсутність відповідних програм повернення українців, які перебувають за кордоном, недостатність розробленої політики інтеграції іноземців у суспільне життя, обмеження в перспективах працевлаштування для іноземних випускників українських закладів освіти, а також на складнощі, пов'язані з нелегальною міграцією [3].

За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, для того, щоб зберегти чисельність населення на рівні 30 мільйонів осіб, у країні необхідно залучити близько 300 тисяч мігрантів. Зокрема, приплив мігрантів може сприяти економічному розвитку насамперед через поповнення трудових ресурсів, створення додаткових робочих місць, запровадження нового досвіду та стимулювання технологічного поступу [4].

Аналіз положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII вказує, що законодавець у частині шостій статті 20 обґрунтовано прописує особливості здійснення паспортних процедур в умовах воєнного стану. Зокрема, оформлення паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон громадянам України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, які перебувають за межами України, відокремленими підрозділами (філіями, представництвами) державного підприємства, що належить до сфери управління Державної міграційної служби України, допускається виключно за наявності у таких осіб військово-облікових документів [5].

Крім того, як зазначалося вище, введення воєнного стану на території України ускладнило процедури, пов'язані з ідентифікацією особи, оформленням документів, що були втрачені чи знищені, підтвердженням належності до громадянства, а також із реєстрацією місця проживання чи фіксацією переміщення особи. Територіальні підрозділи Державної міграційної служби, які опинилися в районах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, фактично припинили або суттєво обмежили свою діяльність, що також призвело до втрати архівних матеріалів, інформаційних баз даних та матеріально-технічних ресурсів.

Найголовнішою проблемою, яку варто виокремити стала втрата доступу до первинних відомостей про особу, її правовий статус і результати раніше вже здійснених реєстраційних дій. За звичайних умов здійснення перевірки документів та відповідних інформаційних баз є обов'язковою умовою перед ухваленням

правозастосовного рішення. Зважаючи на умови воєнного стану, коли документи можуть бути знищені, втрачені або тимчасово недоступні, посадові особи Держаної міграційної служби України змушені застосовувати спрощені чи тимчасові адміністративні процедури, які не завжди мають належне нормативне закріплення.

Ще однією проблемою є обмеження можливостей здійснення адміністративного контролю за дотриманням вимог міграційного права. У період мирного часу проводились планові перевірки, контролювалась звітність перебування іноземців на території України, дотримання умов надання притулку та інших міграційних режимів. В умовах воєнного стану значна частина контроль-но-наглядових та перевірочних заходів була обмежена або реалізується вибірково. Це знижує ефективність превентивного адміністративного впливу та підвищує ризики корупційних аспектів. Нелегального перебування осіб на території, а також реалізація злочинних схем, які пов'язані з підробкою документів.

Вказані проблеми формують низку викликів, подолання яких потребує комплексного оновлення нормативно-правового регулювання, внесення доповнень, розробку механізмів реагування на нестандартні ситуації та алгоритмів дій у надзвичайних умовах. Крім того, незважаючи на воєнний стан та постійні обстріли, у Запоріжжі, яке вже три роки залишається прифронтовим містом та до лінії бойового зіткнення всього 30 км, а значна частина області взагалі під окупацією, відділ обслуговування громадян «Паспортний сервіс» продовжує здійснювати свою діяльність. Працівники органу забезпечують громадянам безперешкодний доступ до адміністративних процедур. Щодня центр відвідують сотні громадян, і велику кількість з них становлять внутрішньо переміщені особи. Зокрема, люди звертаються для оформлення нових паспортних документів – ID-карток або закордонних паспортів [6].

Також у Миколаєві, який вже три роки живе під постійними обстрілами, відділення «Паспортний сервіс» продовжують працювати, надаючи людям доступ до адміністративних процедур з оформлення паспортних документів.

Відповідно до статистики сайту Державної міграційної служби України з початку повномасштабного вторгнення рф Миколаївський «Паспортний сервіс» оформив більше 20 433 паспортних документів [7].

Державна міграційна служба України працює в посиленому режимі з початку збройного вторгнення рф на територію України. Органи продовжують забезпечувати громадянам можливість отримувати необхідні документи як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, було ухвалено перелік рішень, які дозволили українцям отримувати документи в складних умовах, що обумовлені дією воєнного стану, серед яких:

- Спрощене оформлення документів. Державна міграційна служба України зробила все можливе, щоб у складних обставинах українці могли швидко отримати або відновити свої паспорти.
- Розширення можливостей для громадян за кордоном. Забезпечено роботу закордонних підрозділів ДП «Документ». Наразі за кордоном працюють 14 центрів «Паспортний сервіс»: у Польщі (Варшава, Краків, Вроцлав, Гданськ), Турецькій Республіці (Стамбул), Німеччині (Берлін, Кельн, Мюнхен), Іспанії (Мадрид, Валенсія, Барселона), Чехії (Прага), Словаччині (Братислава) та Італії (Мілан).
- Цифровізація та доступність адміністративних процедур. Державна міграційна служба України активно

розширює можливості електронних сервісів, зокрема перевірки статусу документів, запису до електронної черги та подання звернень онлайн.

- Робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Запроваджено спрощені процедури оформлення документів для тих, хто втратив житло або був змушений змінити місце проживання.

- Протидія нелегальній міграції. Забезпечено виявлення осіб, що перебувають в Україні з порушеннями міграційного законодавства.

- Спрощене отримання українського громадянства для військовослужбовців та їхніх сімей.

- Запровадження мобільних виїзних сервісів. У важкодоступних регіонах працюють мобільні групи Державної міграційної служби України, що надають адміністративні процедури людям, які не можуть самостійно дістатися до підрозділів.

- Підтримка військових та їхніх сімей. Оперативне надання адміністративних процедур військовослужбовцям та членам їхніх сімей у прискореному режимі.

- Спрощення процедур для дітей-сиріт та осіб, що втратили документи. Оперативне відновлення документів для дітей, які залишилися без батьківського піклування, та осіб, які втратили документи через воєнні дії.

- Взаємодія з міжнародними партнерами. Державна міграційна служба України співпрацює з країнами ЄС, ООН, Міжнародною організацією з міграції для підтримки українців за кордоном та посилення безпеки документів.

- Захист персональних даних та підвищення безпеки документів. Впроваджено нові заходи для запобігання шахрайству та незаконному використанню паспортних даних [8].

Державна міграційна політика України ґрунтується на програмних і міжнародних документах, які визначають засади формування правових механізмів її реалізації. Вирішальний вплив на її зміст і пріоритети мають повномасштабне вторгнення рф та сучасні глобальні виклики.

Водночас на розвиток державної міграційної політики України істотно впливає досвід інших держав у сфері регулювання міграційних потоків, інтеграції внутрішньо переміщених осіб і біженців, забезпечення захисту прав людини та впровадження ефективних адміністративних механізмів управління міграцією. Запозичення найкращих міжнародних практик сприяє вдосконаленню національного законодавства, посиленню інституційної спроможності та адаптації української міграційної політики до європейських стандартів.

Існують результативні моделі адміністративно-правового регулювання у сфері міграційних процесів у практиці інших держав, які можуть слугувати для впровадження та вдосконалення діяльності Державної міграційної служби України, зокрема в умовах воєнного стану. Особливо наочним є досвід країн Європейського Союзу, які опинилися в умовах масового напливу біженців у період міграційної кризи 2015–2016 років, а також деяких держав Близького Сходу, зокрема Йорданії та Лівану, до яких було переміщено велику кількість біженців із Сирії [9].

Також яскравим прикладом сучасного періоду стали країни Балтії, Польща, Словаччина та Румунія, які найбільше прийняли переміщених осіб з України. Вони запровадили низку спрощених процедур оформлення документів для цієї категорії осіб, що дозволили швидко забезпечити легалізацію статусу мігрантів. До прикладу, у Польщі було надано можливість подання заяв

через електронні платформи, зокрема українські цифрові додатки, а також були створені спеціальні сервісні центри при прикордонних пунктах. Такі заходи були орієнтовані на гуманітарний принцип діяльності публічної влади, який передбачає пріоритет людиноцентричного підходу.

Ще одним прикладом є досвід Канади. Адміністративне реагування на міграційні кризи базувалося на комплексному підході, що включав електронні сервіси для здійснення адміністративних процедур, активне партнерство з громадськими організаціями, а також заходи, спрямовані на запобігання розповсюдженню дезінформації. В межах здійснення міграційної політики Канада забезпечує активне залучення місцевих громад до процесів адаптації мігрантів, що, своєю чергою, зменшує навантаження на органи державної влади.

Цей досвід інших держав може бути використаний Україною при формуванні конкретної стратегії управління міграційними процесами, особливо коли є велике навантаження на окремі підрозділи Державної міграційної служби та існує проблема недостатності кадрів.

Крім того, як зазначають науковці Циганов О. Г., Білоус В. Т., Мартянова Р. А. у своєму дослідженні, необхідно запровадити системний підхід до протидії нелегальній (незаконній) міграції, ключовим напрямом якого має стати запобігання адміністративним правопорушенням у міграційній сфері. Це передбачає активне застосування профілактичних заходів, своєчасне попередження можливих деліктів, а також оперативне припинення правопорушень на початкових стадіях їх вчинення [10, с. 184].

Науковиця Рижкова С. у своїй статті висвітлює необхідність забезпечити взаємодію Державної міграційної служби з іншими суб'єктами з використанням сучасних

інформаційно-телекомунікаційних технологій, зокрема чат-ботів, що сприятимуть ефективному виявленню правопорушень, залученню громадян до співпраці та підвищенню їхньої правосвідомості в умовах воєнного стану [11, с. 5].

Висновки. Діяльність Державної міграційної служби України в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України суттєво ускладнилася через низку проблем, а саме: втрату доступу до первинних даних, обмеження контролю за дотриманням міграційного законодавства та відсутність уніфікованої практики застосування кризових процедур.

Для подолання цих проблем необхідне нормативне закріплення та роз'яснення реалізації спрощених адміністративних процедур, забезпечення безпеки посадових осіб та суб'єктів звернення під час надання адміністративних процедур за допомогою цифрових та правових інструментів, уніфікація методик їх використання з урахуванням міжнародного досвіду, оперативне навчання працівників органів державної влади та використання міжнародного досвіду (моделі ЄС, Канади та країн Близького Сходу). Пріоритет людиноцентричного підходу забезпечить ефективне здійснення адміністративних процедур і стабільне функціонування міграційної сфери навіть у кризових умовах.

Перспективи дослідження включають поглиблений аналіз механізмів пристосування адміністративних процедур до кризових умов, зокрема їх нормативно-го закріплення, цифровізації та уніфікації, спираючись на міжнародний досвід. Важливим напрямом є також розробка ефективних моделей взаємодії між державними органами та громадськістю, а також удосконалення інструментів протидії нелегальній міграції на засадах превенції та людиноцентричного підходу.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> (дата звернення: 11.10.2025).
2. Чупринський Б. О., Грачук В. С., Карпінська Н. В. Роль державної міграційної політики у забезпеченні прав і захисту біженців під час воєнного конфлікту. *Академічні візії*. 2023. Вип. 23. С. 1–12. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10254647> (дата звернення: 11.10.2025).
3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/482-2017-%D1%80> (дата звернення: 11.10.2025).
4. Дослідження: «Міграційна політика України щодо іноземців з урахуванням перспективи повоєнного відновлення». *Право на захист. Благодійний фонд*. 21.11.2023. URL: <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-mihratsiina-polityka-211123> (дата звернення: 11.10.2025).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 12.10.2025).
6. ДП «Документ» у Запоріжжі: Швидко та ефективно оформлення. *Державна міграційна служба України. Новини ДМС*. 18.03.2025. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/18089.html> (дата звернення: 14.10.2025).
7. Паспортний сервіс у Миколаєві: робота в умовах війни. *Державна міграційна служба України. Новини ДМС*. 26.03.2025. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/18147.html> (дата звернення: 14.10.2025).
8. Три роки боротьби з рф: як ДМС України працює в умовах війни. *Державна міграційна служба України. Новини ДМС*. 24.02.2025. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/17956.html> (дата звернення: 14.10.2025).
9. Захаров О. Від Лівану до Європи: нова хвиля біженців та виклики для ЄС. *Humanitarian Media Hub*. 02.11.2024. URL: <https://hnhm.news/6820/vid-livanu-do-evropy-nova-hvilya-bizhencziv-ta-vyklyky-dlya-yes/> (дата звернення: 14.10.2025).
10. Циганов О. Г., Білоус В. Т., Мартянова Р. А. Державна міграційна служба України як суб'єкт реалізації державної політики у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. Ірпін, 2024. Вип. 3. С. 175–188. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(16\)-2024-175-188](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-175-188) (дата звернення: 14.10.2025).
11. Рижкова С. Взаємодія державно-міграційної служби України з іншими суб'єктами щодо протидії адміністративним правопорушенням, учинюваним іноземцями в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Вип. 2. С. 121–126. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-121-126> (дата звернення: 14.10.2025).

References

1. Pro administratyvnu protseduru [About the administrative procedure] (2025, October 11): Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> [in Ukrainian].
2. Chuprynskyi, B. O., Hrachuk, V. S., Karpinska, N. V. (2025). Rol derzhavnoi mihratsiinoi polityky u zabezpechenni prav i zakhystu bizhentsiv pid chas voiennoho konfliktu [The Role of State Migration Policy in Ensuring the Rights and Protection of Refugees During Armed Conflict]. *Akademichni vizii*. Vyp. 23. S. 1–12. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10254647> [in Ukrainian].
3. Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku [On the Approval of the Strategy for Ukraine's State Migration Policy for the Period up to 2025] (2025, October 11): Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.07.2017 № 482-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/482-2017-%D1%80> [in Ukrainian].
4. Doslidzhennia: "Mihratsiina polityka Ukrainy shchodo inozemtsiv z urakhuvanniam perspektyvy povoiennoho vidnovlennia" [Ukraine's Migration Policy Toward Foreigners, Taking into Account the Prospects for Post-War Recovery] (2025, October 11). *Pravo na zakhyst. Blahodiinyi fond*. 21.11.2023. URL: <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-mihratsiina-polityka-211123> [in Ukrainian].
5. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law] (2025, October 12): Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> [in Ukrainian].
6. DP "Dokument" u Zaporizhzhia: Shvydke ta efektyvne oformlennia. Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy. [«Document» State Enterprise in Zaporizhzhia: Fast and Efficient Processing] (2025, October 14). *Novyny DMS*. 18.03. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/18089.html> [in Ukrainian].
7. Paspornnyi servis u Mykolaievi: robota v umovakh viiny. [Passport Services in Mykolaiv: Operating Amid the War] (2025, October 14). Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy. *Novyny DMS*. 26.03.2025. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/18147.html> [in Ukrainian].
8. Try roky borotby z rf: yak DMS Ukrainy pratsiue v umovakh viiny [Three Years of Fighting Russia: How Ukraine's State Migration Service Operates in Wartime] (2025, October 14). Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy. *Novyny DMS*. 24.02.2025. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/17956.html> [in Ukrainian].
9. Zakharov, O. (2024). Vid Livanu do Yevropy: nova khvylya bizhentsiv ta vyklyky dlia YeS [From Lebanon to Europe: A New Wave of Refugees and Challenges for the EU] (2025, October 14). *Humanitarian Media Hub*. 02.11.2024. URL: <https://hnh.news/6820/vid-livanu-do-yevropy-nova-hvylya-bizhentsiv-ta-vyklyky-dlya-yes/> [in Ukrainian].
10. Tsyhanov, O. H., Bilous, V. T., Martianova, R. A. (2024) Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy yak subiekt realizatsii derzhavnoi polityky u sferi protydii nelegalnii (nezakonnii) mihratsii [The State Migration Service of Ukraine as the agency responsible for implementing state policy in the field of combating illegal migration] (2025, October 14). *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: naukovi zhurnal*. Irpin, vyp. 3. S. 175–188. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(16\)-2024-175-188](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-175-188) [in Ukrainian].
11. Ryzhkova, S. (2022) Vzaiemodiia derzhavno-mihratsiinoi sluzhby Ukrainy z inshymy subiektamy shchodo protydii administratyvnym pravoporushenniam, uchyniuvanyim inozemtsiamy v umovakh voiennoho stanu [Cooperation between the State Migration Service of Ukraine and other entities in combating administrative offenses committed by foreigners under martial law] (2025, October 14). *Naukovi visnyk DDUVS*. vyp. 2. S. 121–126. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-121-126> [in Ukrainian].

Morozov Yevhenii,

PhD in Law,

Senior lecturer at the Department of Administrative Law and Process
of the Educational and Scientific Institute of Law and Social Management
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4200-929X>**Konarieva Hanna,**

PhD in Law,

Head of the Department of Administrative Law and Process
of the Educational and Scientific Institute of Law and Social Management
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3000-5737>**Ponomarenko Viktor,**Lecturer at the Department of Administrative Law and Process
of the Educational and Scientific Institute of Law and Social Management
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2205-1227>

ADMINISTRATIVE PROCEDURES IN THE ACTIVITIES OF THE STATE MIGRATION SERVICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

The article analyzes the administrative and legal regulation of procedures carried out by the State Migration Service of Ukraine under martial law and a large-scale migration crisis. It highlights key challenges faced by citizens, foreigners, and stateless persons, including limited access to documents and data due to disrupted state registries, cyberattacks, and power outages. Additional issues include difficulties in monitoring compliance with migration laws and the lack of unified practices for handling crisis situations. The full-scale invasion has also caused a severe staff shortage, as many people left the country. Despite this, Migration Service employees continue working, often in frontline or previously occupied areas. To improve access, mobile groups regularly visit such regions. Authorities have simplified procedures for issuing and restoring documents, especially for displaced persons, children without parental care, and those who lost documents due to war. Services are also prioritized for military personnel and their families. Measures to prevent fraud and misuse of passport data are being strengthened, while access for citizens abroad is expanded through Passport Service centers. Digital services are developing, and programs to identify migration law violations are being implemented. The Service cooperates with the EU, the UN, and the International Organization for Migration to support Ukrainians abroad and enhance document security. The article proposes improvements, including formalizing simplified procedures, expanding digitalization to ensure safety, and unifying approaches based on international experience.

Key words: administrative procedures, administrative and legal relations, migration policy, State Migration Service of Ukraine, administrative and legal control, migration crisis.

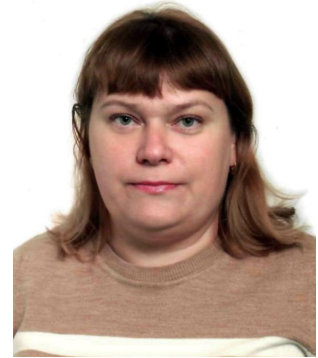
Дата першого надходження статті до видання: 03.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Пузирна Наталія Станіславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

(Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОГО ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз та здійснено характеристику адміністративної діяльності мовного омбудсмена в Україні. Наголошено, що запровадження інституту спеціалізованих омбудсменів (у тому числі мовного) є логічним етапом розвитку системи уповноважених з прав людини, оскільки забезпечує більш професійний і цілеспрямований підхід до вирішення специфічних проблем окремих категорій громадян та підвищує загальну результативність правозахисної діяльності. Звернено увагу на те, що законодавством України чітко визначено межі повноважень мовного омбудсмена в частині захисту державної мови та захисту прав людини щодо її застосування. Констатовано, що мовний омбудсман відіграє важливу роль у формуванні сучасної мовної політики та утвердженні державної мови як обов'язкового інструмента публічної комунікації.

Ключові слова: адміністративна діяльність, спеціалізований омбудсман, мовний омбудсман, захист державної мови, законодавство.

Постановка проблеми. Дієвість інституту омбудсмена забезпечується його чіткою орієнтацією на захист прав і свобод людини. Водночас ефективність омбудсманських механізмів значною мірою залежить від їхньої взаємодії з іншими системами та інструментами правозахисту. Чим ширший спектр механізмів захисту прав людини діє в державі, тим більш людиноцентричним стає її суспільний лад. Виходячи з цього, інститут омбудсмена варто розглядати як додатковий правовий інструмент у загальній системі державних органів, покликаних забезпечувати правовий захист громадян.

У сучасних умовах, коли повноваження держав та їхніх інституцій розширюються, зростає кількість управлінських рішень, що мають ухвалювати посадові особи самостійно. Це, у свою чергу, підвищує ризики порушення прав людини навіть за формального дотримання правових процедур. Паралельно зростає увага міжнародних політико-правових структур до стану дотримання прав людини, що спонукає держави адаптувати свої механізми захисту до сучасних міжнародних стандартів [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання функціонування інституту спеціалізованого омбудсмена в Україні знайшло відображення в роботах таких учених, як Л. Голяк [2], В. В. Маньгора [3], І. В. Рижук [4] тощо. Вони приділили увагу таким аспектам, як становлення та розвиток інституту спеціалізованого омбудсмена в Україні, особливості його функціонування, та перспектив його діяльності. Питаннями правового статусу мовного омбудсмена в Україні займалися такі дослідники, як О. І. Зозуля, Н. В. Занкевич [5], Т. В. Коваль [6], В. В. Маньгора [7] тощо. Водночас питання адміністративної діяльності мовного омбудсмена в Україні залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – з'ясування специфіки адміністративно-правового статусу та особливостей адміністративної діяльності мовного омбудсмена в Україні.

Виклад основного матеріалу. У концептуальному розумінні омбудсман – це посадова особа, яку зазвичай призначає держава і яка уповноважена розглядати скарги громадян щодо діяльності органів влади, державних установ, бізнесу чи фінансових організацій. Його основне завдання полягає в розслідуванні таких звернень та сприянні вирішенню конфліктних ситуацій шляхом посередництва або надання відповідних рекомендацій.

У науковій літературі виділяють кілька різновидів омбудсманських інституцій. Серед них розрізняють організаційних (корпоративних) омбудсменів та галузевих омбудсменів, що діють у певних сферах – охорони здоров'я, захисту прав дітей, житлової політики, медіа, виборчого процесу, освіти, у приватноправовому секторі тощо. У сфері публічних правовідносин до окремих категорій належать фінансові, бізнес-, податкові, страхові та інші спеціалізовані омбудсмани.

Спеціалізований омбудсман є незалежним публічно-правовим інститутом, основне призначення якого полягає в захисті прав та законних інтересів осіб, що належать до вразливих категорій населення. До таких груп зазвичай зараховують дітей, учнів, студентів, осіб літнього віку, жінок, військовослужбовців та людей з інвалідністю. Крім здійснення безпосереднього захисту, спеціалізований омбудсман контролює дотримання цих прав органами державної влади, місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, а також установами й організаціями, які надають публічні послуги [2, с. 61]. Запровадження інституту спеціалізованих омбудсменів є логічним етапом розвитку системи уповноважених з прав людини, оскільки забезпечує більш професійний і цілеспрямований підхід до вирішення специфічних проблем окремих категорій громадян та підвищує загальну результативність правозахисної діяльності.

Відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [8]. Розширення

використання української мови у сфері освіти, медіа, обслуговування та публічного управління вимагало створення окремого незалежного органу для моніторингу виконання норм закону [7, с. 600]. Тому окремий вимір у системі національних омбудсманських інституцій становить посада Уповноваженого із захисту державної мови.

Правовий статус Уповноваженого із захисту державної мови та порядок реалізації ним своїх повноважень визначаються Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. [9], а також Постановами Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» від 21 серпня 2019 р. [10] та «Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови» від 25 червня 2020 р. [11].

Уповноважений із захисту державної мови функціонує в системі органів виконавчої влади України, аналогічно до освітнього омбудсмана, і є посадовою особою, яку призначає та звільняє Кабінет Міністрів України. Водночас законодавство передбачає, що Уповноважений із захисту державної мови здійснює свою діяльність незалежно від інших органів державної влади та посадових осіб, що фактично дублює положення ч. 2 ст. 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [12].

Законодавством також чітко визначено межі повноважень мовного омбудсмана в частині захисту державної мови та захисту прав людини щодо її застосування. Зокрема, з метою недопущення публічного приниження чи зневажання державної мови, навмисного спотворення її в офіційних текстах, а також ігнорування встановлених законом вимог щодо обов'язкового використання української мови, Уповноважений із захисту державної мови може:

1) здійснювати державний контроль за дотриманням норм щодо застосування державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державного й комунального секторів, їхніми посадовими особами, а також громадськими об'єднаннями, політичними партіями та іншими юридичними особами;

2) надавати рекомендації та висновки органам влади щодо належного використання державної мови;

3) оприлюднювати висновки про факти публічного приниження чи зневажання української мови у виступах посадових осіб;

4) подавати Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту державної мови.

Для виконання цих функцій Уповноважений із захисту державної мови, за потреби, може залучати представників Національної поліції, органів, відповідальних за державну політику у сфері захисту прав споживачів, працівників місцевих державних адміністрацій та інших органів влади [5, с. 63–65].

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 49 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», на Уповноваженого із захисту державної мови покладено основні завдання: забезпечення захисту української мови як державної та гарантування права громадян України на отримання інформації і послуг державною мовою у сферах суспільного життя, визначених законодавством. Також до його завдань належить

усунення будь-яких перешкод чи обмежень, що можуть виникати у процесі користування державною мовою на всій території України.

У площині захисту прав людини щодо застосування державної мови закон передбачає право кожної особи звернутися до Уповноваженого із захисту державної мови зі скаргою в разі порушення вимог закону чи виникнення перешкод у користуванні державною мовою. Це може стосуватися рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форм власності, а також їхніх посадових осіб. Процедуру розгляду таких звернень визначено статтями 54 і 55 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Крім того, Уповноважений із захисту державної мови виконує функцію державного контролю за дотриманням вимог застосування державної мови.

Разом із тим контрольно-наглядові повноваження мовного омбудсмана викликають певні дискусії як у суспільстві, так і серед міжнародних експертних інституцій. Зокрема, у висновку Венеціанської комісії від 6 грудня 2019 р. щодо Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголошено, що хоча моніторинг виконання закону є виправданим, окремі інструменти, передбачені для Уповноваженого із захисту державної мови, можуть трансформуватися у механізми контролю внутрішньої діяльності політичних партій та інших юридичних осіб, що потенційно суперечить ст. 11 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує свободу асоціацій [13].

Тож аналіз законодавчих засад діяльності Уповноваженого із захисту державної мови дає підстави стверджувати, що ця інституція відіграє важливу роль у формуванні сучасної мовної політики та утвердженні державної мови як обов'язкового інструмента публічної комунікації. Наявність чітко визначеного механізму підзвітності, включно зі щорічним звітуванням перед урядом, громадськістю та контролем з боку Рахункової палати, створює додаткові гарантії прозорості й відповідальності в роботі мовного омбудсмана. Водночас практика функціонування цього органу показує, що його ефективність значною мірою залежить від балансу між контролюючими функціями та правозахисною складовою, а також від рівня суспільної підтримки та довіри. Попри окремі дискусійні аспекти, що виникають як у середовищі громадськості, так і серед міжнародних експертів, можна стверджувати, що інститут мовного омбудсмана поступово формується як важливий елемент системи публічного контролю за дотриманням мовного законодавства та зміцненням мовної політики в Україні [6, с. 33].

Висновки. Враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що в Україні спеціалізовані омбудсмани – це посадові особи, відповідальні за захист прав окремих груп населення чи певних сфер. Формально вони не утворюють окремих інституцій, однак фактично виконують функції, подібні до спеціалізованих омбудсманів у європейській системі. Успішним прикладом функціонування спеціалізованих омбудсманів в Україні є інститут Уповноваженого із захисту державної мови, який має чітке нормативне підґрунтя та прозорі механізми діяльності. Інститут мовного омбудсмана відіграє важливу роль у формуванні сучасної мовної політики та утвердженні державної мови як обов'язкового інструмента публічної комунікації в нашій державі. Цей інститут

демонструє найбільш розвинену контрольно-наглядову форму діяльності: 1) державний контроль: здійснення перевірок дотримання норм мовного законодавства органами влади та юридичними особами; 2) санкційна та претензійна діяльність: оприлюднення висновків про факти публічного зневажання мови та подання пропозицій щодо

притягнення до відповідальності. Проте залишається невирішеною проблема дотримання мовного законодавства в освітньому процесі, та деросифікація публічної сфери, що насамперед обумовлено обмеженими інструментами впливу в умовах воєнного стану та відсутністю ґрунтовних наукових досліджень вказаних проблем.

Список використаних джерел

1. Майданник О. О. Інститут омбудсмена у механізмі забезпечення прав людини в Україні. *Адвокат*. 2010. № 7 (118). С. 12–16.
2. Голяк Л. Становлення та розвиток інституту спеціалізованого омбудсмена. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: *Право*. 2011. Вип. 1. С. 61–67.
3. Маньгора В. В., Бігун В. Б., Данилюк А. М. Проблеми та перспективи діяльності спеціалізованих омбудсменів в Україні. Наукові інновації та передові технології. Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», ерія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка». 2025. № 6 (46). С. 1629–1642. DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1629-1642](http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1629-1642).
4. Рижук І. В. Особливості функціонування інституту спеціалізованих омбудсменів в Україні. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2020 р.)*. Харків, 2020. С. 19–21. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/ryzhuk/380 (дата звернення 25.02.2026).
5. Зозуля О. І., Занкевич Н. В. Правовий статус та особливості діяльності Уповноваженого із захисту державної мови. *Форум права*. 2022. № 1 (72). С. 62–75. URL: https://forumprava.pp.ua/files/062-075-2022-1-FP-Zozulia,Zankevych_8.pdf DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529540> (дата звернення 25.02.2026).
6. Коваль Т.В. Окремі питання правового статусу мовного омбудсмена в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 30–33. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/7.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/5> (дата звернення 25.02.2026).
7. Маньгора В. В., Бессараб Д. О., Суский В. О. Правовий статус Уповноваженого із захисту державної мови в Україні. *Національні інтереси України*. 2025. № 9 (14). С. 597–606. URL <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/28699/28657> DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-597-606](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-597-606) (дата звернення 25.02.2026).
8. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення 25.02.2026).
10. Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 819-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019-п> (дата звернення 25.02.2026).
11. Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2020-п#Text> (дата звернення 25.02.2026).
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення 25.02.2026).
13. Висновок щодо Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий Венеціанською Комісією на 121-ому пленарному засіданні (Венеція, 6-7 грудня 2019 р.). URL: <http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2019/12/Висновок-венеціанської-комісії-960-2019.pdf> (дата звернення 25.02.2026).

References

1. Maidannyk, O. O. (2010). Instytut ombudsmena u mekhanizmi zabezpechennia prav liudyny v Ukraini [The institution of the ombudsman in the mechanism of ensuring human rights in Ukraine]. *Advokat – Lawyer*, (7), 12–16.
2. Holiak, L. (2011). Stanovlennia ta rozvytok instytutu spetsializovanoho ombudsmena [Formation and development of the specialized ombudsman institution]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seria: Pravo – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series: Law*, (1), 61–67.
3. Manhora, V. V., Bihun, V. B., & Danyliuk, A. M. (2025). Problemy ta perspektyvy diialnosti spetsializovanykh ombudsmeniv v Ukraini [Problems and prospects of specialized ombudsmen's activities in Ukraine]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, (6), 1629–1642 DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1629-1642](http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1629-1642).
4. Ryzhuk, I. V. (2020). Osoblyvosti funktsionuvannia instytutu spetsializovanykh ombudsmeniv v Ukraini [Peculiarities of the functioning of the specialized ombudsmen institution in Ukraine]. In *Prava liudyny v Ukraini: mynule, siohodennia, maibutnie – Human rights in Ukraine: past, present, future* (pp. 19–21). https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/ryzhuk/380
5. Zozulia, O. I., & Zankevych, N. V. (2022). Pravovyi status ta osoblyvosti diialnosti Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy [Legal status and peculiarities of the activities of the Commissioner for the Protection of the State Language]. *Forum prava – Law Forum*, (1), 62–75. https://forumprava.pp.ua/files/062-075-2022-1-FP-Zozulia,Zankevych_8.pdf. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529540>
6. Koval, T. V. (2020). Okremi pytannia pravovoho statusu movnoho ombudsmena v Ukraini [Specific issues of the legal status of the language ombudsman in Ukraine]. *Iurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific Electronic Journal*, (4), 30–33. http://www.lsej.org.ua/4_2020/7.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/5>
7. Manhora, V. V., Bessarab, D. O., & Suskyi, V. O. (2025). Pravovyi status Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy v Ukraini [Legal status of the Commissioner for the Protection of the State Language in Ukraine]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, (9), 597–606. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/28699/28657> DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-597-606](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-597-606)

8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (No. 30, Art. 141).
9. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language], Law of Ukraine No. 2704-VIII (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
10. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy z orhanamy derzhavnoi vlady, orhanamy vlady Avtonomnoi Respubliki Krym, orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [On approval of the Procedure for interaction of the Commissioner for the Protection of the State Language with state authorities, authorities of the Autonomous Republic of Crimea, local self-government bodies], Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 819-2019-p (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019-p>
11. *Deiaki pytannia Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy* [Some issues of the Commissioner for the Protection of the State Language], Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 530. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2020-p#Text>
12. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [On the High Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights], Law of Ukraine No. 776/97-VR (1997). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-vr#Text>
13. Venice Commission. (2019). *Vysnovok shchodo Zakonu Ukrainy "Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi"* [Opinion on the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language"] (Opinion 960/2019). <http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2019/12/Висновок-венетіанської-комісії-960-2019.pdf>.

Puzyrna Nataliia,

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Public and Private Law

(Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

FEATURES OF THE ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF THE LANGUAGE OMBUDSMAN IN UKRAINE

The article examines the administrative activity of the institution of the Language Ombudsman in Ukraine. It is noted that the broader the range of mechanisms for the protection of human rights operating in a state, the more human-centered its social order becomes. Based on this, the institution of the ombudsman should be considered as an additional legal instrument within the general system of state bodies designed to ensure the legal protection of citizens. The article emphasizes that the introduction of the institution of specialized ombudsmen (including the Language Ombudsman) is a logical stage in the development of the system of human rights commissioners, as it ensures a more professional and targeted approach to resolving specific problems of particular categories of citizens and increases the overall effectiveness of human rights activities. Attention is drawn to the fact that the legislation of Ukraine clearly defines the limits of the powers of the Language Ombudsman in terms of protecting the state language and safeguarding human rights regarding its use. It is stated that the Language Ombudsman plays an important role in shaping modern language policy and affirming the state language as a mandatory instrument of public communication. The existence of a clearly defined accountability mechanism, including annual reporting to the government and the public, as well as oversight by the Accounting Chamber, creates additional guarantees of transparency and responsibility in the work of the Language Ombudsman. The practice of the functioning of the Language Ombudsman analyzed in the article shows that its effectiveness largely depends on the balance between supervisory functions and the human rights component, as well as on the level of public support and trust. In the article, the author concludes that in Ukraine specialized ombudsmen are officials responsible for protecting the rights of certain groups of the population or specific areas. Formally, they do not constitute separate institutions; however, in practice they perform functions similar to specialized ombudsmen in the European system. A successful example of the functioning of specialized ombudsmen in Ukraine is the institution of the Commissioner for the Protection of the State Language, which has a clear regulatory framework and transparent mechanisms of activity.

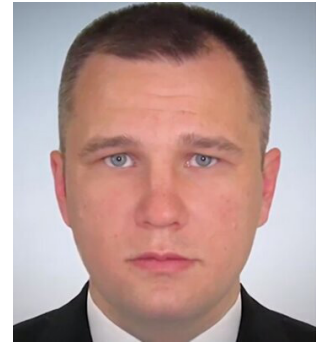
Key words: administrative activity, specialized ombudsman, Language Ombudsman, protection of the state language, legislation.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Торохтій Богдан Григорович,

кандидат економічних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2006-5819>

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ У ДОСТУПІ ВЕТЕРАНІВ ДО ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджено правові та організаційні засади реалізації принципу безбар'єрності у доступі ветеранів до публічних послуг. Проаналізовано чинне законодавство України у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, реабілітації, освіти та зайнятості. Встановлено, що нормативна база сформована, однак її практична реалізація потребує вдосконалення. Обґрунтовано необхідність спрощення процедур надання послуг, удосконалення законодавства та впровадження організаційних механізмів, зокрема інституту «помічника ветерана» і цифрових сервісів.

Ключові слова: ветеранська політика, безбар'єрність, публічні послуги, соціальний захист, доступність, соціальний супровід, помічник ветерана.

Постановка проблеми. Забезпечення прав ветеранів є складовою діяльності держави щодо виконання конституційних обов'язків у сфері соціального захисту та гарантування рівного доступу до публічних послуг. Після звільнення з військової служби особа набуває права на отримання адміністративних, соціальних, медичних, освітніх та інших послуг, передбачених законодавством. Реалізація цих прав залежить не лише від наявності відповідних норм законів, а й від реальної можливості звернутися до органів публічної влади та отримати послугу без надмірних перешкод.

Складність безбар'єрного отримання публічних послуг ветеранами зумовлена низкою чинників. По-перше, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року та інші нормативно-правові акти передбачають понад 40 пільг, які надаються різними органами державної влади та доступ до них ускладнений бюрократією. Окремі чинні законодавчі та підзаконні НПА стосуються соціального захисту ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб. Це посилює бюрократичний хаос та ускладнює процес отримання відповідних публічних послуг та реінтеграції до мирного життя (особливо якщо людина має право одночасно на декілька пільгових статусів) [1].

По-друге, за даними Міністерства у справах ветеранів України, кількість осіб із статусом ветерана в Україні суттєво зросла після 2022 року. Станом на початок 2025 року в Україні налічується понад 1,2 млн ветеранів війни [2]. Подальше оновлення статистики свідчить, що станом на 1 вересня 2025 року кількість осіб зі статусом учасника бойових дій перевищила 1,3 млн. [3]. Динаміка надання статусу учасника бойових дій за останні роки демонструє різке зростання після початку повномасштабної агресії. Якщо у 2022 році статус отримали близько 12 871 особи, то у 2023 році – 324 018 осіб, у 2024 році – 267 263 особи, а за дев'ять місяців 2025 року – 165 933 особи [3]. Таким чином,

у 2023 році порівняно з 2022 роком приріст становив понад 2400 %, що свідчить про кратне збільшення кількості осіб, які набувають статусу учасника бойових дій. Зазначена тенденція обумовлює постійне зростання кількості осіб, які звертаються за публічними послугами, що безпосередньо впливає на організацію їх надання [4; 5].

Вказані обставини обумовлюють актуальність нашого дослідження і пошуку проблем удосконалення правового регулювання та організації діяльності публічної влади щодо безбар'єрності надання публічних послуг ветеранам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі окремі аспекти ветеранської політики, соціального захисту ветеранів та організації надання публічних послуг досліджувалися низкою науковців. Так, М. Барна аналізує питання формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців і ветеранів. Л. Наливайко досліджує правові засади діяльності органів публічної влади у сфері забезпечення соціальних прав громадян і надання публічних послуг. Н. Ширяєва приділяє увагу проблемам соціальної роботи з ветеранами та демобілізованими військовослужбовцями, зокрема питанням їхньої соціальної адаптації та підтримки. Я. Жаліло розглядає інституційні та управлінські механізми формування та реалізації державної політики у сфері реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

У зарубіжній науковій літературі проблематика соціальної підтримки ветеранів і доступності публічних сервісів розглядається у працях М. Кінселлата та В. Араса, які досліджують питання реінтеграції ветеранів, розвитку інклюзивних державних сервісів і підвищення доступності соціальних та адміністративних послуг для осіб, які зазнали наслідків воєнних дій.

Водночас аналіз наукових праць свідчить, що питання реалізації принципу безбар'єрності у доступі ветеранів до публічних послуг не отримало належного комплексного висвітлення. Наявні дослідження

переважно зосереджені на загальних засадах ветеранської політики, соціального захисту або організації соціальної роботи, тоді як проблематика правового регулювання та організаційних механізмів забезпечення безбар'єрного доступу ветеранів до публічних послуг залишається недостатньо розробленою та потребує подальшого наукового дослідження.

Метою статті є аналіз правового регулювання та організації надання публічних послуг ветеранам з позицій реалізації принципу безбар'єрності, а також визначення проблем практичного застосування відповідних норм законодавства. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: дослідити чинну нормативну базу у сфері ветеранської політики та надання публічних послуг, окреслити основні проблеми їх доступності для ветеранів і запропонувати напрями вдосконалення правового регулювання та організаційних механізмів забезпечення безбар'єрності.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Зокрема, застосовано формально-юридичний метод для аналізу норм законодавства України, що регулюють питання надання публічних послуг ветеранам; системно-структурний метод – для дослідження взаємозв'язку нормативно-правових актів у сфері ветеранської політики; порівняльно-правовий метод – для зіставлення національного правового регулювання з європейськими підходами до забезпечення доступності соціальних і публічних сервісів; а також метод узагальнення та аналізу – для формування висновків щодо проблем практичної реалізації принципу безбар'єрності та визначення напрямів удосконалення законодавства й організації діяльності органів публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Передумовою для ефективної реалізації права на соціальний захист у європейському правовому контексті є наявність чітко сформульованих стандартів, що мають нормативне закріплення та відповідні механізми втілення. Ці стандарти ґрунтуються на сукупності принципів, що відображають правову еволюцію соціального права в європейському просторі, та визначають обсяг зобов'язань держав щодо гарантування соціальних прав особи. Варто також наголосити, що європейські стандарти не обмежуються нормативними гарантіями, а акцентують на ефективності доступу до соціальних послуг, що прямо пов'язано з принципом ефективного правозастосування. Зокрема, Європейський комітет соціальних прав неодноразово звертав увагу на необхідність не лише декларувати права, а й створювати інституційну спроможність держави щодо їх реалізації: прозорі процедури подання заяв, відсутність дискримінаційних бар'єрів, фахова підготовка працівників соціальних служб, доступність сервісів для осіб з особливими потребами. У цьому контексті ключовими стають індикатори якості соціального захисту: швидкість реагування, охоплення, рівень задоволення потреб, правова захищеність користувачів [6; 7].

Нормативну основу ветеранської політики становить Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цей закон визначає основні гарантії та порядок отримання публічних послуг і пов'язаних із ними пільг, зокрема у сферах медичного забезпечення, житлово-комунальних послуг, забезпечення житлом, грошових виплат і компенсацій, транспорту, освіти, зайнятості та підтримки підприємницької діяльності, організації поховання, а також питань підтвердження статусу ветерана і отримання необхідних відомостей.

Окремо врегульовано питання діяльності та підтримки ветеранських об'єднань [8].

Поряд із цим Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» встановлює гарантії для військовослужбовців і членів їхніх сімей. Зокрема, передбачено першочергове надання дітям військовослужбовців місць у закладах загальної середньої освіти, дошкільної освіти та в дитячих оздоровчих таборах незалежно від форми власності. Також визначено виплату грошової допомоги на оздоровлення та надання державної допомоги сім'ям з дітьми у порядку і розмірах, установлених законодавством України [8].

Окремі питання надання публічних послуг і соціального захисту ветеранів врегульовано також іншими законами, зокрема: Законом України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», Законом України «Про основи соціального захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Законом України «Про соціальні послуги», Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», Законом України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції та деяких інших осіб та їх соціальний захист», Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Законом України «Про поховання та похоронну справу». Деталізація порядків надання окремих послуг і виплат здійснюється постановами Кабінету Міністрів України та наказами центральних органів виконавчої влади.

З метою впорядкування доступу до сервісів для ветеранів Міністерство у справах ветеранів України у співпраці з Міністерством цифрової трансформації створили єдину державну цифрову платформу «Ветеран PRO». Її призначення полягає в наданні ветеранам, ветеранкам та членам їхніх сімей можливості отримувати інформацію про державні послуги, пільги, програми та інші можливості, а також користуватися ними через єдину точку доступу [9].

Розвиток безбар'єрності у доступі до публічних послуг закріплено у низці стратегічних і програмних документів держави. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію ветеранської політики на період до 2030 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2024–2027 роках [10]. У зазначеному документі визначено завдання щодо удосконалення системи надання публічних послуг ветеранам, спрощення процедур їх отримання та впровадження сервісних рішень для осіб, які звільнені з військової служби. Питання створення доступного середовища також визначено Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [11], яка передбачає заходи зі створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики. Окреме значення має Концепція Державної цільової програми з підтримки ветеранського підприємництва на 2026–2028 роки, яка містить напрями державної підтримки ветеранів у сфері започаткування та

ведення господарської діяльності, а також без бар'єрного надання відповідних послуг у цій сфері [12]. Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2025 року № 1007 «Деякі питання створення безбар'єрних маршрутів у населених пунктах» [13] визначено організаційні заходи щодо формування доступного простору в територіальних громадах. Зазначені акти у сукупності формують нормативну основу реалізації принципу безбар'єрності у сфері надання публічних послуг, у тому числі щодо осіб, які мають статус ветеранів війни.

Аналіз законодавства та стратегічних документів дає підстави зробити висновок, що в Україні загалом створено нормативну базу, яка регулює безбар'єрність у наданні публічних послуг ветеранам і визначає засади державної політики у цій сфері. Законами України та актами Кабінету Міністрів України встановлено гарантії та порядок отримання публічних послуг у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, реабілітації, освіти, зайнятості, житлового забезпечення та в інших напрямках [14]. Стратегічні документи визначають цілі та завдання держави щодо забезпечення доступності публічних послуг для ветеранів і членів їхніх сімей.

Разом із тим наявність норм законів і підзаконних актів не забезпечує належного виконання їх положень у діяльності органів публічної влади. Для удосконалення правового регулювання та організації реалізації принципу безбар'єрності у наданні публічних послуг ветеранам необхідно вжити дієвих заходів державної політики. Такі заходи мають бути спрямовані на уточнення та систематизацію норм законодавства, удосконалення порядку надання публічних послуг, а також на забезпечення належної організації діяльності органів публічної влади у цій сфері.

Ветеранська політика має здійснюватися з урахуванням засад і принципів, визначених Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Для ветеранів з інвалідністю необхідно забезпечити рівні можливості доступу не тільки до публічних послуг, а також до участі у суспільному житті, створенні безбар'єрної інфраструктури. Це зумовлює потребу у спільних діях органів публічної влади, органів місцевого самоврядування, закладів і установ, громадських об'єднань та суб'єктів господарювання, які залучаються до надання публічних послуг і створення інклюзивної та безбар'єрної інфраструктури [15].

Забезпечення безбар'єрності передбачає, зокрема, переобладнання об'єктів і просторів, що використовуються населенням, з урахуванням потреб осіб з інвалідністю; у цьому важливою є роль територіальних громад. Окремим напрямом є розвиток виробництва товарів і надання послуг для осіб з інвалідністю, включаючи засоби пересування, допоміжні засоби, предмети побуту та інші необхідні рішення.

Важливе значення має використання електронних комунікацій в мережі Інтернет і на інтернет-ресурсах для забезпечення доступності публічних послуг. Розширення застосування електронних сервісів у наданні послуг, розвиток електронної участі, підвищення доступності цифрового контенту, навчання користувачню електронними сервісами та забезпечення доступу до швидкісного інтернету можуть розглядатися як складова організації безбар'єрності для ветеранів [15].

Окремо слід забезпечити повноту і своєчасність виконання державою встановлених законом зобов'язань щодо ветеранів: здійснення виплат (у тому числі сім'ям загиблих), надання статусів, призначення пільг і допомог, а також організацію медичної та психологічної

реабілітації і заходів професійної адаптації. Під час масового звернення ветеранів за послугами необхідним є спрощення порядку їх надання, розвиток електронних сервісів, залучення органів місцевого самоврядування, мережі центрів надання адміністративних послуг, а також використання мобільних офісів і сервісних груп [15].

Поряд із фізичною доступністю важливо забезпечити доступність інформації про публічні послуги та порядок звернення за ними. Також доцільно вживати заходів щодо зменшення соціальних бар'єрів, які ускладнюють інтеграцію ветеранів у суспільство. Для цього необхідно розвивати інклюзивні сервіси, забезпечувати можливість користування електронними послугами для різних груп ветеранів, поширювати роз'яснювальні матеріали та залучати до співпраці громадські організації і бізнес [16].

Як зазначають фахівці, ветерани війни та демобілізовані особи стикаються з численними проблемами, серед яких: посттравматичний стресовий розлад, травми головного мозку, проблеми з адаптацією до цивільного життя, сімейні проблеми тощо. Для вирішення зазначених проблем необхідна допомога кваліфікованих фахівців з соціальної роботи, кількість яких на сьогодні не відповідає цим потребам і призводить до їх перевантаження та зниження якості надання соціальних послуг. Саме фахівці з соціальної роботи, компетентність яких забезпечує надання ефективних реабілітаційних, психологічних, освітніх послуг, – є провідниками між цивільним середовищем та ветеранами війни [17]. На нашу думку, сьогодні не достатньо таких фахівців, мова йде саме про те, що існує нагальна потреба у створенні серед фахівців з соціальної роботи спеціальних посад для осіб, які повинні працювати саме з ветеранами «соціальні працівники із супроводу ветеранів».

Крім того, доцільним є створення при ЦНАП посад «помічника ветерана». Помічник ветерана має бути визначений як суб'єкт сервісного супроводу, який забезпечує практичну реалізацію принципу безбар'єрності під час звернення за публічними послугами. Помічник ветерана здійснює первинне правове інформування про доступні публічні послуги, умови їх надання, строки розгляду заяв та можливі результати розгляду звернення. Він також визначає потреби ветерана і допомагає сформувати послідовність звернень залежно від конкретної ситуації (медична допомога, реабілітація, зайнятість, соціальна підтримка).

Помічник супроводжує подання заяв і документів до ЦНАП та інших уповноважених суб'єктів, забезпечує взаємодію з органами публічної влади для недопущення повторного подання однакових відомостей, інформує про стан розгляду та порядок оскарження рішень. Окремою функцією є сприяння доступності послуг для ветеранів з інвалідністю через взаємодію з фахівцями медичного, соціального та реабілітаційного профілю. Для ефективної діяльності інституту необхідне нормативне визначення статусу, повноважень, стандартів роботи та вимог щодо захисту персональних даних.

Висновки. Проведене дослідження показує, що в Україні сформовано систему законодавчих і підзаконних актів, які регулюють питання безбар'єрності у наданні публічних послуг ветеранам та визначають засади державної політики у цій сфері. Водночас наявність відповідних норм не гарантує їх ефективного застосування під час надання публічних послуг органами публічної влади. Практичні труднощі зумовлені тим, що надання публічних послуг ветеранам регулюється значною кількістю нормативно-правових актів і здійснюється різними органами публічної влади. Унаслідок цього

ветеран змушений звертатися до кількох установ, подавати заяви за різними вимогами та повторно надавати ті самі відомості й документи, долаючи численні бюрократичні перешкоди. Це ускладнює своєчасне отримання публічних послуг, зокрема у сферах медичної допомоги, реабілітації, соціального забезпечення та зайнятості.

Вирішення проблем безбар'єрності у доступі ветеранів до публічних послуг потребує системного підходу, який поєднує удосконалення правового регулювання та впровадження організаційних заходів. У частині розвитку законодавства доцільним є його спрощення, а також підготовка і прийняття нової редакції Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» з метою більш чіткого визначення гарантій, порядку їх реалізації та повноважень органів публічної влади.

Організаційні заходи мають бути спрямовані на створення на рівні територіальних громад умов, що

забезпечують безбар'єрне отримання публічних послуг ветеранами. До них належать розвиток доступної інфраструктури, удосконалення механізмів надання послуг, які зменшують кількість звернень і повторне подання документів, а також запровадження інституту «помічника ветерана» та спеціальної посади соціального працівника із супроводу ветеранів. Це сприятиме консультуванню, супроводу звернень і налагодженню взаємодії з органами публічної влади під час отримання публічних послуг.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі пов'язані з дослідженням практичних механізмів реалізації принципу безбар'єрності у діяльності органів публічної влади, аналізом ефективності впровадження інституту «помічника ветерана», а також вивчення зарубіжного досвіду організації доступу ветеранів до публічних послуг з метою його адаптації до українських умов.

Список використаних джерел

1. Морій Ю. О., Івасик В. Ф., Звягінцева М. Ю., Фацієвич В.-Н. В., Олійник В. В., Пашкіна А. І. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців: посібник. К. : ГО «Юридична сотня», 2022. 142 с. URL : <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>
2. Коляда О. В Україні понад 1,2 млн ветеранів: дані Міністерства у справах ветеранів України. *АрміяInform*. URL : <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/v-ukrayini-ponad-12-mln-veteraniv-gromadyanske-suspilstvo-dopomagaye-derzhavi-v-yih-adaptaciyi-ta-praczevlashtuvanni-oksana-kolyada/>
3. Порохня Я. В Україні кількість учасників бойових дій зросла до понад 1,3 млн: дані Міністерства у справах ветеранів України. *LIGA.net*. URL : <https://news.liga.net/ua/society/news/v-ukraini-kilkist-uchasnykiv-boyovykh-diy-zroslo-do-ponad-1-3-mln>
4. Терюханова М. Скільки УБД в Україні: дані Міністерства у справах ветеранів України. *Факти ICTV*. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20251008-skilky-ubd-v-ukrayini-dani-minveteraniv/>
5. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. URL : <https://data.mva.gov.ua/>
6. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 82-93. DOI : <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.11>
7. Наливайко Л. Р. Європейські стандарти права громадян на соціальний захист. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4(3). С. 422-427. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.62>
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
9. Здоров'я та відновлення (розділ «Медогляд/ВЛК»). *Ветеран PRO*. URL : https://veteranpro.gov.ua/thematic-block/zdorovya_ta_vidnovlennya?userStatusCode=%D0%9E%D0%86%D0%92%D0%92#medoglyad-vlk
10. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1209-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80>
11. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80>
12. Про схвалення Концепції Державної цільової програми з підтримки ветеранського підприємництва на 2026-2028 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1343-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2025-%D1%80>
13. Деякі питання створення безбар'єрних маршрутів у населених пунктах : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2025 № 1007. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2025-%D0%BF>
14. Наливайко Л. О. Ефективність правового регулювання соціальних стандартів та гарантій: проблеми та перспективи. *Наукові перспективи*. 2023. № 37(7). С. 494-509. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-494-509](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-494-509)
15. Власенко Р. В., Гушук І. В., Жаліло Я. А. та ін. Державна політика щодо ветеранів війни: аналіт. доповідь. К. : НІСД, 2025. 118 с. DOI : <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>
16. Концепція державної політики щодо ветеранів і ветеранок: експертний огляд та рекомендації Коаліції громадських організацій. 2025. URL : <https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2025/12/derzhavna-veteranska-polityka-1.pdf>
17. Кримчак Л. Ю. Роль фахівця із соціальної роботи в процесі супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 72. С. 71-75. DOI : <https://doi.org/10.32782/26636085/2024/72.11>

References

1. Morii, Yu. O., Ivasyk, V. F., Zviahintseva, M. Yu., Fatsiievych, V.-N. V., Oliinyk, V. V., & Pashkina, A. I. (2022). Analiz systemy sotsialnoho zakhystu veteraniv ta viiskovosluzhbovtiv [Analysis of the system of social protection of veterans and military personnel]: posibnyk. K. : HO "Yurydychna sotnia", 142 s. Retrieved from : <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf> [in Ukrainian].
2. Kolyada, O. V Ukraini ponad 1,2 mln veteraniv: dani Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [In Ukraine, there are more than 1.2 million veterans: data from the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. *ArmiiaInform*. Retrieved from : <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/v-ukrayini-ponad-12-mln-veteraniv-groma-dyanske-suspilstvo-dopomagaye-derzhavi-v-yih-adaptaciyi-ta-praczevlashtu-vanni-oksana-kolyada/> [in Ukrainian].

3. Porokhnia, Ya. V Ukraini kilnist uchasykyv boiovykh dii zroslo do ponad 1,3 mln: dani Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [In Ukraine, the number of combatants has increased to over 1.3 million: data from the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. *LIGA.net*. Retrieved from : <https://news.liga.net/ua/society/news/v-ukraini-kilkist-uchasnykiv-boiovykh-diy-zroslo-do-ponad-1-3-mln> [in Ukrainian].
4. Teriukhanova, M. Skilky UBD v Ukraini: dani Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [How many UBDs are there in Ukraine: data from the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. *Fakty ICTV*. Retrieved from : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20251008-skilky-ubd-v-ukrayini-dani-minveteraniv/> [in Ukrainian].
5. Analitychna informatsiia za danymy Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [Analytical information according to the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. Retrieved from : <https://data.mva.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Nalyvaiko, L. R., & Martseniuk, L. V. (2023). “Bezbarierna Ukraina”: problemy ta perspektyvy [“Barrier-free Ukraine”: problems and prospects]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian Law*, 4, 82–93. DOI : <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.11> [in Ukrainian].
7. Nalyvaiko, L. R. (2025). Yevropeiski standarty prava hromadian na sotsialnyi zakhyst [European standards of citizens’ right to social protection]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 4(3), 422–427. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.62> [in Ukrainian].
8. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei [On social and legal protection of servicemen and members of their families] : Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 № 2011-XII. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> [in Ukrainian].
9. Zdorovia ta vidnovlennia (rozdil “Medohliad/VLK”) [Health and recovery (section “Medical examination/VLK”)]. *Veteran PRO*. Retrieved from : https://veteranpro.gov.ua/thematic-block/zdorovya_ta_vidnovlennya?userStatusCode=%D0%9E%D0%86%D0%92%D0%92#medoglyad-vlk [in Ukrainian].
10. Pro skhvalennia Stratehii veteranskoi polityky na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024-2027 rokakh [On approval of the Veteran Policy Strategy for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2024-2027] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.11.2024 № 1209-r. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80> [in Ukrainian].
11. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the period until 2030] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021 № 366-r. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80> [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy z pidtrymky veteranskoho pidpriemnytstva na 2026-2028 roky [On approval of the Concept of the State Target Program for Supporting Veteran Entrepreneurship for 2026-2028] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.11.2025 № 1343-r. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2025-%D1%80> [in Ukrainian].
13. Deiaki pytannia stvorennia bezbariernykh marshrutiv u naselenykh punktakh [Some issues of creating barrier-free routes in settlements] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.08.2025 № 1007. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2025-%D0%BF> [in Ukrainian].
14. Nalyvaiko, I. O. (2023). Efektyvnist pravovoho rehuliuвання sotsialnykh standartiv ta harantii: problemy ta perspektyvy [The effectiveness of legal regulation of social standards and guarantees: problems and prospects]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives*, 37(7), 494–509. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-494-509](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-494-509) [in Ukrainian].
15. Vlasenko, R. V., Hushchuk, I. V., Zhalilo, Ya. A., & et al. (2025). Derzhavna polityka shchodo veteraniv viiny [State policy towards war veterans: analytical report]: analit. dopovid. K. : NISD, 118 s. DOI : <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04> [in Ukrainian].
16. Kontsepsiia derzhavnoi polityky shchodo veteraniv i veteranok: ekspertnyi ohliad ta rekomendatsii Koalitsii hromadskykh orhanizatsii [Concept of state policy for veterans: expert review and recommendations of the Coalition of public organizations]. 2025. Retrieved from : <https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2025/12/derzhavna-veteranska-polityka-1.pdf> [in Ukrainian].
17. Krymchak, L. Yu. (2024). Rol fakhivtsia iz sotsialnoi roboty v protsesi suprovodu veteraniv viiny ta demobilizovanykh osib [The role of a social worker in the process of supporting war veterans and demobilized persons]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 72, 71–75. DOI : <https://doi.org/10.32782/26636085/2024/72.11> [in Ukrainian].

Torokhtii Bohdan,

Candidate of Economic Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2006-5819>

ON THE ISSUE OF IMPLEMENTING THE PRINCIPLE OF BARRIER-FREE ACCESS TO PUBLIC SERVICES FOR VETERANS

The article examines the legal and organizational foundations for implementing the principle of barrier-free access to public services for veterans. The current legislation of Ukraine, which defines guarantees and the procedure for providing public services in the fields of social protection, healthcare, rehabilitation, education, employment, and housing, is analyzed. It is established that the regulatory framework in the field of veteran policy has been formed; however, the practical implementation of its provisions requires further improvement. It is found that public services for veterans are provided by different public authorities on the basis of numerous legal acts, which leads to repeated applications and the submission of identical documents. The necessity of improving the legal regulation of procedures for the provision of public services is substantiated, in particular through the preparation of a new version of the Law of Ukraine “On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection”, simplification of requirements for submitting

applications and documents, and clarification of the interaction between public authorities. Special attention is paid to organizational measures aimed at creating conditions for barrier-free access to services at the level of territorial communities. The introduction of the institution of a «veteran assistant» and specialized social workers for veteran support is proposed as a tool for coordinating applications and ensuring individual assistance. It is concluded that the combination of improved legal regulation and the implementation of organizational mechanisms will ensure a more accessible and structured procedure for veterans to receive public services. It is further emphasized that the development of integrated digital platforms and interagency data exchange systems would significantly reduce administrative barriers and enhance the transparency and efficiency of service delivery for veterans. The study also highlights the importance of strengthening coordination between public authorities and local communities to ensure the consistent implementation of barrier-free principles in practice.

Key words: *veteran policy, barrier-free access, public services, social protection, legal regulation, accessibility, public authorities, social support, veteran assistant.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.53 (477), 343.341.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-82-93>

Дудоров Олександр Олексійович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Мовчан Роман Олександрович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

У статті розглядаються проблеми співвідношення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 Кримінального кодексу України (КК) «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», та складів кримінальних правопорушень проти власності. За підсумками проведеного дослідження, яке ґрунтується на аналізі матеріалів актуальної судової практики, здобутках теорії кримінального права і результатах законопроектної діяльності, висунуто рекомендації щодо вирішення згаданих проблем на практиці, а також визначено перспективи розвитку вітчизняного кримінального закону в частині відповідальності за зловживання з гуманітарною допомогою і благодійними пожертвами.

Показано наявність у кримінально-правовій науці України двох основних підходів щодо (не)доцільності виокремлення і подальшого існування самостійної заборони, присвяченої відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. Піддано критичній оцінці аргументи дослідників, які заперечують тезу про те, що абсолютна більшість діянь, на які розрахована ст. 201-2 КК та які нині кваліфікуються за ч. 3 цієї статті (за ознакою вчинення дій в умовах воєнного стану), є різновидами певних («традиційних») кримінальних правопорушень проти власності.

Розглянуто питання кваліфікації заволодіння майном особами, які, збираючи його у вигляді «гуманітарної допомоги» чи «благодійних пожертв», що начебто надалі мали бути передані належним набувачам/бенефіціарам, заздалегідь не мали наміру здійснювати відповідну передачу, переслідуючи мету привласнення зібраного майна. Аргументовано, що такі дії слід визнавати не незаконним використанням гуманітарної допомоги (ст. 201-2), а шахрайством (ст. 190 КК). Водночас доведено, що, якщо особа вирішила розпорядитися (наприклад, продати) товарами (предметами) гуманітарної допомоги або використати з метою отримання прибутку благодійні пожертви чи безоплатну допомогу вже після того, як вони опинилися в неї на правомірних засадах, вчинене має отримувати кримінально-правову оцінку з покликанням на ст. 201-2 КК.

Підтримано концептуальний підхід розробників проєкту нового Кримінального кодексу України до розв'язання проблеми відповідальності за вчинення злочинів щодо гуманітарної допомоги чи благодійної пожертви.

Ключові слова: незаконне використання гуманітарної допомоги, привласнення, розтрата, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, шахрайство, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, кримінальні правопорушення проти власності, кримінально-правова кваліфікація, криміналізація, диференціація кримінальної відповідальності.

Постановка проблеми. Вже з перших днів великої війни, розпочатої у лютому 2022 р., почали з'являтися повідомлення про зловживання з гуманітарною допомогою. Цей факт не залишився непоміченим для парламентаріїв, і 24 березня 2022 р. було ухвалено Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» (далі – Закон від 24 березня 2022 р.), на підставі якого Кримінальний кодекс України (далі – КК) доповнено ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» (далі, якщо не вимагатиметься іншого, – незаконне використання гуманітарної допомоги).

У своїх опублікованих раніше працях автори цих рядків вже звертали увагу на недоліки згаданої кримінально-правової новели [1; 2; 3]. Час, однак, довів, що, попри численні дефекти, ст. 201-2 КК активно застосовується. За результатами аналізу 61 обвинувального вироку, винесеного за ч. 3 ст. 201-2 КК (за ознакою вчинення дій в умовах воєнного стану), встановлено, що, поруч із ввезенням в Україну під виглядом гуманітарної допомоги товарів, які насправді не є нею, двома іншими найпоширенішими способами вчинення злочину, передбаченого ст. 201-2 КК, є: 1) продаж майна, наданого й отриманого як належна гуманітарна допомога (персональні тактичні аптечки, мило, медичні халати, автомобілі, спеціальні засоби індивідуального захисту, шоломи балістичні, памперси, рослинні напої, дитячі сухі молочні суміші, одяг вживаний тощо); 2) заволодіння і подальший продаж майна, яке збиралось як гуманітарна допомога (благодійна пожертва) та яке винувата особа з самого початку вчинення своїх дій не мала наміру передавати відповідним отримувачам (зокрема, ЗСУ).

Оцінюючи ще у 2022 р. ст. 201-2 КК як прояв надмірної криміналізації, ми передусім мали на увазі подібні випадки, які, на наш погляд, за відсутності окремої кримінально-правової норми про відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги, визнавалися б (за умови встановлення у вчиненому ознак протиправності і безоплатності) або привласненням, розтратаю або заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, або шахрайством із кваліфікацією таких дій за відповідною частиною ст. 191 або ст. 190 КК. Згадувалась у цьому контексті і ст. 192 КК «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» на тій підставі, що передбачене цією нормою кримінальне правопорушення, зокрема, може набувати вигляду відмінного від розкрадання незаконного використання чужого майна (наприклад, ввіреного), а так само розпорядження ним із метою одержання прибутку. До негативних наслідків надмірної криміналізації, добре помітних на прикладі ст. 201-2 КК, ми (услід за М. Мельником) відносили: порушення принципу економії кримінально-правової репресії; штучне створення конкуренції кримінально-правових норм; виникнення парадоксальних ситуацій, за яких одне і те саме діяння тягне застосування

істотно різних кримінально-правових засобів [1, с. 110].

Спираючись на теоретичні здобутки й аналіз нової судової практики, спробуємо з'ясувати як слушність висунутої нами наукової гіпотези (фактично про безпрогальність КК до ухвалення Закону від 24 березня 2022 р.), так і можливі перспективи аналізованої кримінально-правової заборони.

Актуальності обраній темі додає і та обставина, що своє бачення вирішення проблеми кримінальної відповідальності за незаконне поводження з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами запропонувала робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президенті України (далі – робоча група), яка представила на суд правників підсумковий (?) варіант проєкту нового Кримінального кодексу України [4] (далі – проєкт КК). Оптимальність формулювань потенційного кримінального закону потребує теоретичного осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти кримінально-правової характеристики незаконного використання гуманітарної допомоги у своїх працях розкривали, зокрема, А. Айдинян, В. Бабич, О. Бондарук, Т. Борисенко, Д. Бурмістренко, Т. Бучма, В. Гришко, О. Желтухін, Д. Каменський, О. Кеєр, В. Киричко, О. Костенко, Р. Котовщиков, З. Красько, О. Кришевич, М. Куцевич, О. Литвинов, О. Марін, Г. Муляр, Ю. Орлов, О. Охман, А. Радзівіло, Н. Симоненко, С. Спільник, Л. Тимошенко, М. Хавронюк, А. Шаповалова, Н. Шаповалова, О. Швидка, А. Шевчук, І. Ясін, А. Ященко. Попри зусилля названих авторів, поки що не вдалося дійти до єдиного знаменника і сформулювати уніфіковану позицію з питання співвідношення незаконного використання гуманітарної допомоги та кримінальних правопорушень проти власності як *de lege lata*, так і *de lege ferenda*.

Метою статті є розгляд кримінально-правових проблем, які виникають при визначенні співвідношення, з одного боку, незаконного використання гуманітарної допомоги, та, з іншого, кримінальних правопорушень проти власності, передусім передбачених ст. 190 і ст. 191 КК, висунення рекомендацій щодо вирішення таких проблем на практиці, а також визначення перспектив кримінального закону України про відповідальність за зловживання з гуманітарною допомогою.

Виклад основного матеріалу. Обстоювана нами позиція щодо недоцільності доповнення КК окремою нормою про незаконне використання гуманітарної допомоги знайшла підтримку у значній частині вітчизняних науковців.

Так, Р. Котовщиков зробив висновок про те, що, доповнивши КК ст. 201-2, законодавець фактично повторно відтворив вже наявні склади кримінальних правопорушень, тим самим здійснивши псевдокриміналізацію незаконного використання гуманітарної допомоги, адже його склад максимально схожий на кримінально карані діяння, за які передбачено відповідальність, зокрема, у ст. 190 і ст. 191 КК. У той же час правник підкреслює, що, хоч включення до КК ст. 201-2 мало на меті посилити

кримінальну відповідальність для осіб, які в період повномасштабного вторгнення здійснюють продаж гуманітарної допомоги, однак насправді такий крок призвів лише до її пом'якшення [5, с. 324; 6, с. 390]. У подібному руслі розмірковує й О. Марін, який зазначає: якщо уявити предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, окремим різновидом чужого майна, ввіреного або дорученому тому, хто вчинив протиправні діяння щодо такого майна, які фактично полягали в його відчуженні, то ми матимемо справу ні з чим іншим, як зі спеціальною нормою, різновидом кримінально протиправної поведінки, передбаченої у ст. 191 КК. Далі, щоправда, вчений уточнює свою позицію, називаючи ст. 201-2 КК, з урахуванням передбаченого нею криміноутворювального показника предмету (у значному розмірі), не спеціальною, а «специфічною» щодо ст. 191 КК [7, с. 335–336].

Підтримуючи підхід О. Маріна, О. Цивільський висловлюється за виключення ст. 201-2 із КК [8, с. 99–100, 127, 172, 213]. На те, що норми ст. 191 і ст. 201-2 КК можна розглядати у співвідношенні загальної та спеціальної, вказують О. Литвинов та Ю. Орлов, використовуючи цю тезу як один з аргументів на користь обстоюваного ними положення про належність суб'єкта незаконного використання гуманітарної допомоги до числа спеціальних [9, с. 54–55]. Скептичне ставлення до доповнення КК ст. 201-2 демонструє Д. Каменський, який пише, що у цьому разі йдеться про діяння, якому притаманна необхідна для криміналізації соціальна шкідливість, але яке не потребує криміналізації, бо кримінальна відповідальність за нього вже існує у межах складів «класичних» кримінальних правопорушень проти власності [10, с. 75, 79–80]. Загалом співзвучні судження висловлює І. Ясін, яка включення до КК ст. 201-2 розцінює як псевдокриміналізацію, оскільки «криміналізоване» діяння можна було б кваліфікувати за іншими статтями КК, зокрема, за ст. 191 [11, с. 648]. Інші дослідники так само відзначають максимальну схожість складу злочину, передбаченого ст. 201-2 КК, із кримінально караними діяннями, відповідальність за які передбачено, зокрема, у ст. 190 і ст. 191 КК, водночас підкреслюючи специфічний предмет, встановлення якого нині виключає кваліфікацію за цими статтями КК [12, с. 57–60; 13, с. 216].

Тут, мабуть, не буде зайвим зробити застереження, пов'язане з понятійним апаратом нашого дослідження. З одного боку, надмірна (надлишкова) криміналізація вбачається тоді, коли мовиться про діяння, якому притаманна необхідна для криміналізації суспільна небезпека (соціальна шкідливість), але яке не потребує криміналізації, оскільки кримінальна відповідальність за нього (діяння) вже існує [14, с. 753]. З іншого, якщо за діяння вже існувала кримінальна відповідальність (як це і мало місце, на переконання авторів цих рядків і багатьох інших дослідників, щодо діянь, нині караних за ст. 201-2 КК), то вести мову про криміналізацію як таку можна лише з певною часткою умовності. Як відомо, внесення змін до статей Особливої частини КК і навіть поява нових кримінально-правових заборон не завжди означають криміналізацію у сенсі збільшення (розширення) обсягу поведінки, визнаної кримінально протиправною. Зокрема, це має місце тоді, коли законодавча новела (спеціальна кримінально-правова норма) передбачає відповідальність за діяння, яке і раніше розцінювалось як кримінальне правопорушення згідно з іншою (загальною) кримінально-правовою нормою. Виходить, що коректніше у розглядуваній ситуації говорити не стільки про криміналізацію, скільки про невинуватість (безпідставну, недоречну) диференціацію кримінальної відповідальності. Її суть,

як вважає М. Панов, полягає в розподілі (градації, розділенні) у законі про кримінальну відповідальність заходів державного примусу у виді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру як правових наслідків злочину (нині – кримінального правопорушення) залежно від його тяжкості. Однією з поширених форм диференціації кримінальної відповідальності традиційно визнається виокремлення спеціальних кримінально-правових норм [15, с. 152–153]. Про те, що у випадку із доповненням КК ст. 201-2 варто вести мову не про криміналізацію, а про диференціацію кримінальної відповідальності, слушно зазначає, наприклад, Р. Котовщиков, на думку якого, діяння з об'єктивною стороною, аналогічною закріпленій законодавцем у диспозиції ст. 201-2 КК, вчинялися (щоправда, не так масово) і були кримінально караними і до запровадження воєнного стану на території України [16, с. 500].

Звертаючись до матеріалів судової практики, відзначимо, що за ст. 201-2 КК були кваліфіковані, зокрема: заволодіння благодійними пожертвами, які громадянин США перерахував одній благодійній організації для того, щоб та опікувалась безпритульними тваринами [17]; заволодіння дровами, призначеними для мешканців територіальних громад, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ, та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [18; 19]. Не викликає сумнівів, що за відсутності ст. 201-2 КК зазначені дії були б безпроблемно визнані розкраданнями і кваліфіковані (залежно від конкретних обставин цих кримінальних проваджень) за певною частиною ст. 191 або ст. 190 КК.

Показовим є і такий приклад із «довоєнної» судової практики.

Спростовуючи касаційну скаргу Особи-1, засудженої Костопільським районним судом Рівненської області за ч. 2 ст. 190 КК, і залишаючи обвинувальний вирок без змін, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (далі – ККС ВС) зробив висновок про те, що дії обвинуваченої та ще однієї особи були узгодженими і направлені на досягнення єдиної мети – незаконного отримання шляхом обману в своє користування та розпорядження гуманітарної допомоги, яка згідно із Законом України «Про гуманітарну допомогу» надійшла до органу соціального захисту населення для безоплатної видачі інвалідам. Оскільки факт введення органу соціального захисту в оману з метою заволодіння чужим майном доведено збіраною у кримінальному провадженні сукупністю доказів, Особу-1 правильно визнано винуватою у вчиненні шахрайства [20].

Водночас щодо обґрунтованості появи в КК ст. 201-2 у вітчизняному правовому середовищі сформувався і протилежний табір, представники якого озвучені вищі міркування про зайвість аналізованої заборони або не розділяють, або розділяють лише частково.

Зокрема, на противагу викладеній позиції, Т. Борисенко називає ст. 201-2 КК необхідною, самостійною і спеціальною нормою зі своїми «специфічними» предметом, об'єктивною стороною та суб'єктом, яка (норма) цілком логічно розміщена у розділі VII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» [21, с. 238–239]. Водночас упевненість дослідниці у тому, що ст. 201-2 є настільки «унікальною», що її неможливо «замінити» чи «підміняти» будь-якою нормою про кримінальні правопорушення проти власності, навряд чи узгоджується з іншою тезою Т. Борисенко – про те, що ст. 201-2 КК і норми про кримінальні правопорушення проти власності співвідносяться між собою, відповідно, як спеціальна та загальні

кримінально-правові норми. Дивним також виглядає твердження згаданої авторки про те, що «жодне кримінальне правопорушення проти власності не містить такої дії, як продаж» [21, с. 237], бо ніхто не сумнівається у тому, що карана за ст. 191 КК розтрата майна, яке було ввірене винному чи перебувало в його віданні, може полягати, зокрема, у відчуженні такого майна, яке, своєю чергою, може набувати вигляду його продажу.

У схожому ключі висловлюються й інші дослідники, називаючи включення в КК аналізованої норми своєчасним, обґрунтованим, доречним, нагальним та ефективним кроком, спрямованим на запобігання поширенням формам зловживань у сфері гуманітарної допомоги [22, с. 121; 23, с. 110; 24, с. 6]. О. Радзівіло також упевнений у зрозумілості і виправданості логіки криміналізації незаконного використання гуманітарної допомоги саме у період воєнного або надзвичайного стану, якої (логіки) і притримувались ініціатори (МВС України) тоді ще відповідного законопроекту. Далі, однак, дослідник зауважує, що в остаточній редакції Закон від 24 березня 2022 р. прийнято саме такий, яким він є, із притаманим йому неузгодженостями, невизначеністю і правовою колізією [25, с. 83].

Разом з тим найбільший науковий інтерес викликає позиція тих фахівців, які при її обґрунтуванні спираються не лише, так би мовити, на своє світоглядне переконання, а й наводять конкретні аргументи, які, на їхню думку, спростовують озвучене раніше твердження про те, що абсолютна більшість діянь, на які розрахована ст. 201-2 КК, насправді є різновидами певних кримінальних правопорушень проти власності. Чи не найбільш розлого і системно відповідне питання було розглянуто В. Киричком.

Обґрунтовуючи свою точку зору, вчений передусім покликається на постанову Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», відповідно до абз. 1 п. 23 якої привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем за ст. 191 КК характеризуються умисним протиправним і *безоплатним* (тут і далі виділення курсивом наші – О. Д., Р. М.) оберненням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи. Далі цитується абз. 2 п. 23 згаданої постанови, в якому (в аспекті розмежування згаданих форм цього кримінального правопорушення проти власності) написано, що при привласненні відповідні повноваження (розпорядження, управління, доставки, використання або зберігання тощо) використовуються для обернення винною особою майна *на свою користь*, а при розраті – *на користь інших осіб* (це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо). Зважаючи на наявність наведених правозастосовних орієнтирів, В. Киричко робить висновок про те, що продаж товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку не може охоплювати собою розкрадання у формі розрати чужого майна, оскільки поняття «продаж» означає *оплатну* передачу майна однією особою у власність іншій, а для розрати чужого майна обов'язковою ознакою є безоплатне обернення чужого майна на користь іншої особи. На думку дослідника, це означає, що у співвідношенні вказаної форми дій, передбаченої нині ст. 201-2 КК, із ст. 191 КК взагалі не існує проблем конкуренції чи колізії норм. Далі з подібних міркувань правник дає негативну відповідь на питання, чи охоплюється ст. 191 КК укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою

отримання прибутку (третя форма дій, карана за ст. 201-2 КК) [26, с. 159–160]. Окрему увагу В. Киричко звертає на питання кваліфікації дій осіб, які спочатку протиправно безоплатно обертали предмет гуманітарної допомоги на свою користь, а згодом продавали цей предмет, тобто саме тієї поведінки, яка, як ми пам'ятаємо, чи не найчастіше (після «автомобільних» схем) нині отримує кримінально-правову оцінку з покликанням на ст. 201-2 КК. В. Киричко ж оцінює таку кваліфікацію як помилкову, вважаючи, що у подібних ситуаціях має місце закінчене привласнення чужого майна (ст. 191 КК), а продаж привласненого предмету є актом розпорядження злочинно здобутим майном, через що не може тягнути кримінальну відповідальність за ст. 201-2 КК [26, с. 160].

Синтезувавши викладені напрацювання, В. Киричко зробив загальний умовивід про те, що жодна з форм вчинення дій, передбачених ст. 201-2 КК, не охоплює собою розкрадання майна в будь-якій формі, зокрема, у формі привласнення, розрати чужого майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191 КК). До речі, навіть визнання слушною нашої пропозиції про вдосконалення ст. 201-2 КК з акцентом на використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням (за аналогією зі ст. 210 КК) не вплинуло на переконання правознавця у тому, що чинна редакція ст. 201-2 КК, в якій наголос зроблений на використанні гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, не є перешкодою на цьому шляху і не потребує свого виключення з КК [26, с. 160–162, 171–172, 175].

Більшість наведених В. Киричком аргументів згодом некритично відтворив А. Ященко [27, с. 255–256]. До речі, в іншій своїй праці А. Ященко із покликанням на нашу публікацію 2022 р. стверджує, що незаконне використання гуманітарної допомоги слід відрізняти, зокрема, від «звичайного (типового) привласнення, знищення або розрати, оскільки ці форми суспільно небезпечної поведінки не є розпорядженням, а становлять різновиди протиправного посягання, передбаченого ст. 191 КК України» [28, с. 8].

Оскільки у цьому разі має місце не зовсім коректне відбиття нашої наукової позиції, вважаємо за доречне навести додаткові пояснення. По-перше, з огляду на казуїстичність кримінально-правової заборони, присвяченої відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги, за ст. 201-2 КК справді не можуть кваліфікуватись такі діяння, як знищення чи пошкодження майна, що має відповідний специфічний статус (тут підлягають застосуванню статті КК про кримінальні правопорушення проти власності), а також порушення порядку списання предметів гуманітарної допомоги, використання активів благодійної організації з порушенням вимог щодо здійснення благодійної діяльності, нецільове використання гуманітарної допомоги за відсутності ознак розкрадання (у цих випадках мають ставати у нагоді, зокрема, статті КК про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності). По-друге, застосування ст. 191 КК «блокується» через наявність у вчиненому ознак специфічного предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, а не через те, що привласнення і розтрата, мовляв, не є караним за цією статтею КК розпорядженням особливим майном. Інша справа, що ми не виключаємо звернення до ст. 191 КК у випадках протиправного використання (розпорядження) гуманітарною допомогою чи благодійними пожертвами, не поєднаного з метою отримання прибутку, – дарування, передача в рахунок погашення

боргу, відшкодування завданих збитків або як оплати виконаної роботи чи наданих послуг тощо (проблема тлумачення закріпленої у ч. 1 ст. 201-2 КК мети отримання прибутку і визначення «долі» цієї суб'єктивної ознаки – тема окремої розмови) або в інших ситуаціях, які не охоплюються (повторимо) сформульованою казу-істично аналізованою заборною.

Повертаючись до наукової позиції В. Киричка, не можемо не визнати наявності у ній раціонального зерна, однак загалом підтримати її складно.

По-перше, оцінюючи думку В. Киричка про те, що дії особи, яка спочатку протиправно безоплатно обернула предмет гуманітарної допомоги на свою користь, а згодом продала цей предмет, мають кваліфікуватися за ст. 191 КК, а не за ст. 201-2 КК, хотілося б нагадати, що в останній прямо вказується на продаж товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, тобто саме на те посягання, яке й має місце у змодельованій ситуації. На нашу думку, сказане якраз і свідчить про те, що ст. 201-2 КК є спеціальною (за О. Марінім – «специфічною») нормою, присвяченою відповідальності за описану поведінку, у зв'язку з чим погодитись із висновком про те, що вона має кваліфікуватися за ст. 191 КК (загальною нормою), ми не можемо.

По-друге, у світлі того, що В. Киричко виступає за збереження у КК ст. 201-2 і водночас переконаний у неправильності кваліфікації за нею дій осіб, які протиправно безоплатно обернули предмет гуманітарної допомоги на свою користь, а згодом продали його, у порядку ведення дискусії хотілося б поставити таке питання: на які ж випадки у майбутньому має бути розрахована норма про незаконне використання гуманітарної допомоги, подальше існування якої вчений визнає доцільним?

У цьому контексті не буде зайвим продублювати озвучену на початку нашої статті й отриману на підставі вивчення розміщених у ЄДРСР вироків, постановлених за ст. 201-2 КК, інформацію про те, що (попри безліч змодельованих в юридичній літературі винятково гіпотетичних ситуацій) всі кваліфіковані за нею зловживання зводились до трьох проявів:

1) ввезення в Україну під виглядом гуманітарної допомоги товарів, які насправді не є такою допомогою, або, інакше кажучи, фіктивне визначення придбаного і доставленого в Україну майна (найчастіше транспортних засобів) як гуманітарної допомоги з метою його подальшого продажу. Така поведінка, на наш погляд, має визнаватися не незаконним використанням гуманітарної допомоги (ст. 201-2 КК), а контрабандою підакцизних товарів (ст. 201-4 КК) чи шахрайством з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК) (аргументація на користь цих варіантів кваліфікації наводиться в інших наших працях);

2) випадки продажу майна, наданого й отриманого як належна гуманітарна допомога, тобто поведінка, яка, на думку В. Киричка, має кваліфікуватися не за ст. 201-2, а за ст. 191 КК як привласнення майна;

3) заволодіння майном особами, котрі, збираючи його у вигляді «гуманітарної допомоги» чи «благодійних пожертв», що начебто надали мали бути передані належним набувачам/бенефіціарам (сили оборони України, фізичні особи, які постраждали від війни, певні юридичні особи тощо), заздалегідь не мали наміру здійснювати відповідну передачу, маючи на меті привласнення зібраного ними майна.

Такі дії, зважаючи на викладені міркування, залишаються чи не єдиними у переліку тих, які, на думку В. Киричка, мали б кваліфікуватися за «необхідною» ст. 201-2 КК. Серед подібних вчинків, кваліфікованих за

цією статтею, чи не найбільш банальними є кейси, коли винні, оголошуючи збори «благодійних пожертв» чи/та «безоплатної допомоги» (наприклад, на «придбання питної води для жителів м. Миколаєва, турнікетів, тепловізорів та оптичних прицілів для військовослужбовців ЗСУ» [29; 30] або абстрактно «на потреби ЗСУ»), збирали чималі суми коштів (603 460 грн, 500 378 грн), якими і заволодівали.

Зустрічаються, щоправда, і більш вишукані схеми.

Так, Особа-1, виготовивши підроблені документи «БФ “Освіта та здоров'я Української Нації”», звертався від імені цього фонду до підприємців, які, задовольняючи відповідні запити, надавали йому як гуманітарну допомогу заморожене м'ясо курятини (гомилки, стегна, тушки) й антисептики, які обвинувачений у подальшому намагався продати. Враховуючи те, що цим діям було покладено край представниками правоохоронних органів, Особа-1 був визнаний винуватим у закінченому замаху на продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги, вчиненому у значному розмірі за попередньою змовою групою осіб під час воєнного стану (ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 201-2 КК) [31].

Ще один аналогічний приклад із судової практики.

Особа-2, будучи прикордонником, маючи умисел на отримання та подальше привласнення благодійної допомоги, створив у її надавачів уявлення про справжність намірів щодо здійснення благодійної діяльності. Для цього обвинувачений узгодив із начальником прикордонної застави Особою-3 виготовлення листів до ПрАТ «АТ Тютюнова компанія В.А.Т.-Прилуки» з проханням надати благодійну допомогу у виді тютюнових виробів нібито для подальшої передачі особовому складу. Надалі, отримавши тютюнові вироби у кількості 7 500 пачок, Особа-2 здійснив їхній продаж за 678 525 грн. До речі, допомога, надана Особою-3 обвинуваченому, була визнана пособництвом у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК, а також дістала додаткову кримінально-правову оцінку за ч. 1 і ч. 4 ст. 358 КК [32].

Постає питання, чи вбачаються в описаних вище випадках (як і в інших подібних ситуаціях, на жаль, розповсюджених у сьогодиншій Україні) підстави для застосування ст. 201-2 КК?

Даючи ствердну відповідь на поставлене питання, А. Шаповалова моделює подібний до розглянутих вище справ приклад, коли підприємець отримує грошові кошти від небайдужих українців для придбання їжі та води людям, які їх потребують у районах ведення бойових дій, потім купує необхідне, однак не віддає його за цільовим призначенням, а замість цього виставляє на продаж у власному магазині для отримання прибутку. На думку дослідниці, у діях такої особи містяться «явні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-2 КК, а за умови введення воєнного чи надзвичайного стану – ч. 3» [33, с. 228]. Д. Бурмістренко на підтвердження своєї думки про те, що одним із способів вчинення розглядуваного злочину є привласнення грошових коштів або іншого майна, наданого зловмиснику іншими фізичними або юридичними особами як гуманітарна, безоплатна допомога або благодійні пожертви, наводить приклади із судової практики, у межах якої така поведінка кваліфікувалась за ч. 3 ст. 201-2 КК [34, с. 15–17, 18].

Ми ж таку упевненість згаданих авторів не розділяємо.

Як і в ситуації з дослідженими окремо «автомобільними» схемами, головним підґрунтям для відповідних наших сумнівів виступає розуміння того, що в аналізованих ситуаціях відсутній належний предмет злочину, передбаченого ст. 201-2 КК. Одразу після появи цієї

статті КК, ми наголошували на тому, що: а) при її застосуванні слід брати до уваги визначену регулятивним законодавством специфіку майна як предмета розглядуваного кримінального правопорушення; б) вчинення дій, вказаних у ст. 201-2 КК, із майном, яке юридично не має вказаного особливого статусу, може тягнути відповідальність за статтями КК про кримінальні правопорушення проти власності, у сфері службової діяльності тощо [1, с. 105].

Нагадаємо, що відповідно до абз. 3 ст. 1 Закону України від 22 жовтня 1999 р. «Про гуманітарну допомогу» (далі – Закон від 22 жовтня 1999 р.) гуманітарною допомогою визнається лише та цільова адресна безоплатна допомога, що надається отримувачам гуманітарної допомоги, які *потребують допомоги у зв'язку із соціально незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації тощо*, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Подібним чином у Законі України від 5 липня 2012 р. «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначені і цілі благодійної діяльності, якими є *надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка певних сфер у суспільних інтересах. Зокрема, у контексті оцінки розглядуваних ситуацій особливу увагу варто звернути на те, що, поруч з іншими, такими сферами є: 1) екологія, охорона довкілля та захист тварин; 2) запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; 3) сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану (ст. 3). При цьому у ст. 6 Закону від 5 липня 2012 р. *благодійною пожертвою* визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення перерахованих вище цілей благодійної діяльності.*

Пригадуючи обставини згаданих вище кримінальних проваджень, відзначимо, що певні добрі цілі виступали лише зручним «прикриттям», яке допомагало особам, котрі отримували відповідні предмети, незаконно збагатитися за рахунок введення в оману благодійників щодо справжніх намірів у частині визначення «долі» переданого майна. Інакше кажучи, саме особисте збагачення, а не досягнення законодавчо визначених цілей надання гуманітарної допомоги та благодійних пожертв, і було тією справжньою, єдиною і, що важливо, задалегідь визначеною метою, яку переслідували відповідні суб'єкти. Мала місце імітація благодійної діяльності, створення вигляду законності збирання майна. З огляду на сказане, схилиємося до думки про те, що предмети, надані зловмисникам, у плані кримінально-правової кваліфікації мають визнаватися «звичайним» майном, а не предметами, які мають статус гуманітарної допомоги чи благодійних пожертв. Отже, заволодіння таким майном, наприклад, грошима, у спосіб обману має визнаватися шахрайством і, відповідно, кваліфікуватися не за ст. 201-2, а за однією з частин ст. 190 КК, в якій йдеться про «заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману (чи зловживання довірою)»; наявний такий різновид обману, як обман у намірах – обман щодо тих цілей, на які планується використати отримане майно.

До речі, свого часу один з авторів цих рядків, критикуючи концепцію «вигідності або обов'язковості», відбиту в абз. 2 п. 17 ППВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», звертав увагу на те, що ця традиційна концепція не лише суперечить букві кримінального закону, а й безпідставно не дає змоги визнавати шахрайством випадки «виманювання» майна під виглядом збирання благодійної допомоги, наприклад, військовим, пораненим, біженцям, хворим [35, с. 134–135]. Викладена наукова позиція знайшла відбиття в одній з постанов об'єднаної палати ККС ВС, де сказано, що функціонально обман при вчиненні шахрайства не завжди спрямований на виникнення у потерпілого уявлення про вигідність чи обов'язковість передачі майна (зокрема, це стосується випадків передачі майна в тимчасове безоплатне користування, заволодіння чужим майном під виглядом збирання благодійної допомоги – військовим, пораненим, біженцям, хворим та ін., добровільних внесків, пожертвувань тощо) [36].

Таким чином, ККС ВС, як і автори цих рядків, визнає розглядувані зловживання шахрайством, а не незаконним використанням гуманітарної допомоги. У пояснювальній записці до одного із законопроектів суголосно мовиться про розповсюдження видів шахрайств, пов'язаних із збиранням коштів на гуманітарну допомогу, із закупівлею дров для населення, забиранням коштів на допомогу ЗСУ тощо [37].

Розглядаючи питання співвідношення шахрайства і незаконного використання гуманітарної допомоги», О. Кришевич зробила наголос на тому, що ст. 201-2 КК не передбачає обов'язкового заволодіння чужим майном, оскільки в ній йдеться лише про мету отримати прибуток, тобто для застосування ст. 201-2 КК не має значення, чи отримав винний очікуваний зиск. Дослідниця також підкреслила, що ст. 201-2 КК не обмежує способи вчинення правопорушення обманом або зловживанням довірою, тобто покупець усвідомлює, що він купує гуманітарну допомогу, і його це повністю влаштовує. Крім того, О. Кришевич навела такі дві рекомендації щодо кваліфікації: «по-перше, у випадку заволодіння коштами потерпілих шляхом продажу їм товарів гуманітарної допомоги може виникнути питання про ідеальну сукупність відповідних кримінальних правопорушень, оскільки вони мають різний безпосередній об'єкт (ст. 190 – відносини у сфері власності, ст. 201-2 – відносини у сфері гуманітарної допомоги та благодійної діяльності), тому винний одним своїм діянням фактично посягає на обидва безпосередні об'єкти та вчиняє не одне, а два кримінальних правопорушення; по-друге, вчинення зазначених у ст. 201-2 КК дій в розмірі меншому, ніж значний розмір, може охоплюватися іншим складом кримінального правопорушення за ст. 190 КК із відповідною частиною, в залежності від суми збитків» [38, с. 179].

Викладена позиція стала предметом уваги інших науковців. Проте якщо одні з них обмежилися її (позиції) фрагментарно-некритичним відтворенням [6, с. 390; 39, с. 301], то вже неодноразово згадуваний В. Киричко її докладно проаналізував і врешті-решт із нею не погодився. Вчений висловив переконання в тому, що в обох змодельованих О. Кришевич випадках застосування ст. 190 КК унеможливується з причини відсутності у діях особи безоплатного обернення чужого майна на свою чи іншої особи користь, адже поняття «продаж» означає оплатну передачу майна однією особою у власність іншій особі. Тобто у таких випадках суб'єкт господарювання порушує вимогу щодо безоплатної

передачі предмета гуманітарної допомоги її набувачу і передає предмет на умовах оплати його вартості, яку зараховує як прибуток суб'єкта господарювання. Водночас В. Киричко ще раз звернув увагу на те, що від цих ситуацій треба відрізнати випадки, коли особа спочатку протиправно безоплатно обернула предмет гуманітарної допомоги на свою користь (вчинила закінчені привласнення чужого майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем), а згодом продала цей предмет набувачу гуманітарної допомоги; ці дії, як уже зазначалось, на його переконання, мають кваліфікуватися не за ст. 201-2 КК, а за ст. 191 КК [26, с. 162–163].

Аналіз викладених вище аргументів уможлиблює формулювання двох проміжних висновків.

По-перше, у контексті виявлення можливих ознак складу кримінального правопорушення «шахрайство» дослідникам варто було акцентувати увагу не на обмані покупця стосовно статусу придбаного ним майна (його (не)належність до гуманітарної допомоги, благодійної пожертви, безоплатної допомоги) та кримінально протиправному джерелі його походження (останнє може мати значення хіба що у світлі додаткового застосування ст. 198 або ст. 209 КК), а на обмані донора чи благодійника, за допомогою якого зловмисники здійснюють згадане В. Киричком «безоплатне обернення майна на власну користь» і за наявності якого (обману) їхні дії, як було доведено вище, мають кваліфікуватися не за ст. 201-2, а за ст. 190 КК.

До речі, Т. Борисенко має рацію, коли схвально оцінює судову практику, у межах якої за ст. 190 КК як шахрайство кваліфікуються дії тих, хто заволодіває чужими коштами, обіцяючи продати неіснуючі товари (предмети) гуманітарної допомоги [21, с. 234–235]. Щоправда, у такій ситуації жодної інтриги стосовно можливості інкримінування зловмисникам порушення ст. 201-2 КК, на нашу думку, немає.

По-друге, ми вкотре вимушені поставити під сумнів твердження В. Киричка про кваліфікацію описаної ним поведінки за ст. 191 КК, оскільки вважаємо, що:

а) у випадках, коли особа отримала відповідне майно шляхом обману, маючи наперед визначений умисел щодо протиправного заволодіння ним, її дії мають визнаватися шахрайством і кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 190 КК.

Цікаво, що О. Кришевич називає незрозумілим те, чому законодавець не посилив відповідальність за шахрайство (ст. 190 КК), вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. «Адже сьогодні правоохоронці масово фіксують випадки заволодіння недоброчесними громадянами (псевдволонтерами) коштів та речей, що вони отримали від фізичних та юридичних осіб як гуманітарну (благодійну) допомогу» [40, с. 361]. Ми, як і О. Кришевич, вважаємо, що така поведінка (уточнимо – за наявності відповідного «первісного» умислу) має розцінюватися не як незаконне використання гуманітарної допомоги, а як шахрайство. Водночас уточнимо, що відповідна кваліфікуюча ознака шахрайства (щоправда, у не зовсім вдалій редакції) вже фігурує у ч. 3 ст. 190 КК, викладеної в редакції Закону України від 13 липня 2023 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень»;

б) якщо особа вирішила розпорядитися (наприклад, продати) товарами (предметами) гуманітарної допомоги або використати з метою отримання прибутку благодійні пожертви чи безоплатну допомогу вже після того, як

вони опинилися в неї на правомірних засадах, скоєне *de lege lata* має отримувати кримінально-правову оцінку з покликанням на ст. 201-2 КК, розраховану саме на такі випадки. У цій частині відповідна норма є спеціальною щодо ст. 191 КК.

Водночас ще раз підкреслимо: за відсутності ст. 201-2 КК аналізовані дії могли б бути кваліфіковані за ст. 191 КК, причому за її ч. 4, в якій передбачено суворіше покарання порівняно з тим, що визначено навіть у санкції ч. 3 ст. 201-2 КК. У сукупності з іншими обставинами цей факт доводить те, що, якщо не враховувати змодельовані деякими дослідниками відверто мало ймовірні (щоб не сказати – надумані) випадки, жодного прояву яких у практиці застосування ст. 201-2 КК нам відшукати не вдалося, не існує випадків, які за її відсутності не могли б отримати кримінально-правову оцінку за допомогою інших норм Особливої частини КК. Викладене є зайвим свідченням недоцільності подальшого існування досліджуваної кримінально-правової заборони в її чинній редакції.

В одному з попередніх варіантів проєкту КК у розділі, присвяченому кримінальним правопорушенням проти власності, містилась ст. 6.1.7 «Правочини щодо розпорядження гуманітарною допомогою чи благодійними жертвами», яку були підстави вважати потенційним «правонаступником» ст. 201-2 КК. Здійснивши аналіз цього проєктованого положення, ми встановили низку притаманних йому недоліків. Згадана потенційна заборона, чітко не визначаючи антисупільну спрямованість і правову природу передбаченого нею посягання, не виправдано синтезувала «власницький» і «господарський» компоненти. Зважаючи на сказане, а так само на послідовно проголошуване робочою групою несприйняття спеціальних кримінально-правових норм, яка як на один із недоліків КК вказує на його перенасиченість спеціальними складами кримінальних правопорушень, ми пропонували позбутись ст. 6.1.7 проєкту КК, яка, лише незначним чином відрізняючись у кращий бік від ст. 201-2 КК, не усувала властиві їй основні концептуальні недоліки. За потреби забезпечити посилену кримінально-правову охорону права власності на відповідне специфічне майно до ознак, що підвищують тяжкість злочинів проти власності, пропонувалось віднести вчинення цих злочинів стосовно предметів гуманітарної допомоги, благодійних жертв чи благодійних грантів [2, с. 31–34].

Викладена конструктивна критика була сприйнята робочою групою. Так, у варіанті проєкту КК, актуальному на момент підготовки цієї публікації до друку [4], до ознак, що підвищують тяжкість злочинів проти власності (причому не лише викрадення) на одинступінь, віднесено з-поміж іншого вчинення цих злочинів щодо гуманітарної допомоги чи благодійної пожертви (п. 4 ст. 6.1.3). Такий наскрізний підхід заслуговує на підтримку; тим більше, що концептуально він узгоджується з нашим ставленням до ст. 201-2 КК як до прояву надмірної криміналізації і невиправданого казуїстичності кримінального закону, поява якої (статті КК) призвела до виникнення чергової правової невизначеності (суперечливе розуміння ознак предмета цього кримінального правопорушення, його мети, суб'єкта тощо).

Водночас (повторимо) потребує окремого дослідження питання про необхідність мати «під» зловживання з гуманітарною допомогою і благодійними жертвами (за відсутності у скоєному ознак кримінальних правопорушень проти власності) окрему кримінально-правову заборону – своєрідний аналог ст. 210 КК, з огляду на те, що: а) у ст. 12 Закону від 22 жовтня 1999 р. до порушень

законодавства про гуманітарну допомогу (поруч з її використанням із метою отримання прибутку) віднесено використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; 2) положення про цільове використання певних благ «пронизує» і текст Закону від 5 липня 2012 р. «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Висновки. Проведене дослідження підтвердило слушність висунутої у 2022 р. наукової гіпотези про безпрогальність КК до ухвалення Закону від 24 березня 2022 р., на підставі якого кримінальний закон було доповнено самостійною заборонаю, присвяченою відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. У цьому разі коректніше вести мову не стільки про криміналізацію (надмірну, надлишкову), скільки про диференціацію кримінальної відповідальності у спосіб виокремлення спеціальної (передусім щодо статей 190–192 КК) норми.

У кримінально-правовій науці України сформувалися два основних підходи щодо (не)доцільності виокремлення і подальшого існування самостійної заборони, присвяченої відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. Вище спростовано (наскільки переконливо – судити читачам) аргументи дослідників, які заперечують тезу про те, що абсолютна більшість діянь, на які розрахована ст. 201-2 КК та які нині кваліфікуються за ч. 3 цієї статті (за ознакою вчинення дій в умовах воєнного стану), є різновидами певних («традиційних») кримінальних правопорушень проти власності.

Заволодіння майном особами, які, збираючи його у вигляді «гуманітарної допомоги» чи «благодійних пожертв», що начебто надалі мали бути передані

належним набувачам/бенефіціарам (сили оборони України, фізичні особи, які постраждали від війни, певні юридичні особи тощо), заздалегідь не мали наміру здійснювати відповідну передачу, переслідуючи мету привласнення зібраного майна, немає підстав розцінювати як незаконне використання гуманітарної допомоги. З урахуванням відсутності у цих випадках предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, змісту умислу винних осіб та деяких інших обставин згадану імітацію благодійної діяльності, поєднану із заволодінням чужим майном, слід визнавати шахрайством і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 190 КК. Якщо ж особа вирішила розпорядитися (наприклад, продати) товарами (предметами) гуманітарної допомоги або використати з метою отримання прибутку благодійні пожертви чи безоплатну допомогу вже після того, як вони опинилися в неї на правомірних засадах, вчинене має отримувати кримінально-правову оцінку з покликанням на певну частину ст. 201-2 КК.

Концептуальний підхід розробників проекту КК до розв'язання проблеми відповідальності за незаконне поводження з гуманітарною допомогою і благодійними пожертвами (віднесення до ознак, що підвищують тяжкість злочинів проти власності на один ступінь, їх вчинення щодо такого специфічного майна) заслуговує на підтримку. Водночас питання криміналізації нецільового використання гуманітарної допомоги і благодійних пожертв, відмінного від кримінальних правопорушень проти власності і згаданого у регулятивному законодавстві як правопорушення, продовжує стояти на порядку денному.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2. С. 99–115. DOI: 10.33766/2524-0323.98.99-115
2. Дудоров О., Мовчан Р., Каменський Д. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 21–37. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-21-37>
3. Kamensky, D., Dudorov, O., Savchenko, A., Movchan, R., & Danylevska, Y. (2023). Criminal liability for humanitarian aid embezzlement during war: The case of Ukraine: Responsabilidad penal por malversación de ayuda humanitaria durante la guerra: el caso de Ucrania. *Cuestiones Políticas*, 41(77), 760–776. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.50>. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/40218> (дата звернення: 4.01.2026).
4. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 15.10.2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf> (дата звернення: 4.01.2026).
5. Котовщиков Р. А. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України): аналіз окремих ознак складу кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 323–325. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/87>
6. Котовщиков Р. А. Об'єкт складу незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 386–390. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/96>
7. Марін О. К. Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 334–338. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/74>
8. Цивільський О. І. Відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів, 2023. 310 с.
9. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Спеціальні ознаки суб'єкту незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: зміст та вплив на кваліфікацію. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3. С. 49–60. DOI:10.32631/vca.2024.3.05
10. Каменський Д. В. Відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги: новела вітчизняного кримінального закону під час війни. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 3. С. 70–82. DOI:10.34015/2523-4552.2022.3.07
11. Ясін І. М. Кримінально-правовий потенціал криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 644–648. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.107>
12. Лісовська О. В. Відмінності складу злочину, передбаченого статтею 201-2 Кримінального кодексу України, від суміжних складів злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80. Ч. 2. С. 56–61. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.8>

13. Швидка О. В. Аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 201-2 КК України. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. С. 213–219. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.30>
14. Дудоров О. Криміналізація. *Велика українська кримінологічна енциклопедія*. У 2 т. Т. 1: А–Л / редкол. : В. В. Сокур-ренко (голова); О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. С. 749–754.
15. Панов М. І. Диференціація кримінальної відповідальності. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол. : В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 1064 с.
16. Котовицьков Р. А. Передумови криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 498–500. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/120>
17. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 18 травня 2023 р. у справі № 484/2348/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110927016> (дата звернення: 4.01.2026).
18. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 27 липня 2023 р. у справі № 750/9757/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112473018> (дата звернення: 4.01.2026).
19. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 6 вересня 2023 р. у справі № 750/10955/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113250688> (дата звернення: 4.01.2026).
20. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 вересня 2019 р. у справі № 564/3237/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84449737> (дата звернення: 4.01.2026).
21. Борисенко Т. Кримінальне правопорушення, передбачене статтею 201-2 Кримінального кодексу України: співвідношення з кримінальними правопорушеннями проти власності. *Юридичний вісник*. 2024. № 1. С. 233–241. <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2024.25>
22. Бучма Т. І. Історико-правові аспекти формування законодавства про відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги в Україні. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 8. С. 118–126. [https://doi.org/10.36919/3041-1149\(Print\).8.2025.118-126](https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print).8.2025.118-126)
23. Щербак І. А., Фролов В. О. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Випуск 4. С. 106–111. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2024.21>
24. Шаповалова Н. М. Соціально-правові передумови та обґрунтування криміналізації незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги з метою отримання прибутку. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. С. 1–7. <https://orcid.org/0000-0002-6579-8012>
25. Радзівіло А. О. До проблеми кримінально-правової характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Держава та регіони*. 2024. № 3. С. 79–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.13>
26. Киричко В. М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК): проблеми системного тлумачення та практичного застосування і шляхи їх вирішення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1. С. 150–181. DOI: <https://doi.org/10.21564/23119640.2023.19.281125>
27. Яценко А. М. Щодо питання про розмежування кримінального правопорушення, передбаченого статтею 201-2 КК України, від кримінального правопорушення, передбаченого статтею 191 КК України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України ; Нац. поліція України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 252–256.
28. Яценко А. М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : аналіз ознак складу, що характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, та їх впливу на ступінь суворості кримінально-правового обтяження. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3. С. 5–16. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.01>
29. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 20 червня 2023 р. у справі № 947/8718/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111684011> (дата звернення: 4.01.2026).
30. Вирок Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16 серпня 2024 р. у справі № 180/647/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121174852> (дата звернення: 4.01.2026).
31. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 27 грудня 2022 р. у справі № 202/8980/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108158673> (дата звернення: 4.01.2026).
32. Вирок Ямпільського районного суду Сумської області від 2 листопада 2023 р. у справі № 590/1173/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11461519> (дата звернення: 4.01.2026).
33. Шаповалова А. О. Кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 223–230. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.30>
34. Бурмістренко Д. В. Аналіз окремих питань судової практики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 2. С. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.2>
35. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : Злочини проти власності / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2017. 448 с.
36. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 жовтня 2022 р. у справі № 686/13801/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469> (дата звернення: 4.01.2026).

37. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до статей 190 та 289 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану» (реєстр. № 9355 від 05.06.2023). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/f61bd174-56c7-45e7-aa6e-82f0eed57087](https://itd.rada.gov.ua/f61bd174-56c7-45e7-aa6e-82f0eed57087) (дата звернення: 4.01.2026).

38. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1. С. 173–183. DOI: <https://doi.org/10.21564/23119640.2022.17.258361>

39. Костенко О. М., Кеєр О. С. Специфіка кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 201-2 Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 299–302. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/74>

40. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство: доктрина, законодавство, практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Хмельницький, 2025. 457 с.

References

1. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2022). Kryminalno-pravova zaborona shchodo nezakonnoho vykorystannia humanitarnoi dopomohy: sumnivna zakonodavcha novela [Criminal law prohibition on the illegal use of humanitarian aid: a dubious legislative innovation]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, Vyp. 2, pp. 99–115. DOI: 10.33766/2524-0323.98.99-115. [in Ukrainian].

2. Dudorov, O., Movchan, R., Kamenskyi, D. (2023). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vykorystannia humanitarnoi dopomohy: problemy kvalifikatsii ta vdoskonalennia zakonodavstva [Criminal liability for the illegal use of humanitarian aid: problems of qualification and improvement of legislation]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 1, pp. 21–37. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-21-37> [in Ukrainian].

3. Kamensky, D., Dudorov, O., Savchenko, A., Movchan, R., & Danylevska, Y. (2023). Criminal liability for humanitarian aid embezzlement during war: The case of Ukraine: Responsabilidad penal por malversación de ayuda humanitaria durante la guerra: el caso de Ucrania. *Cuestiones Políticas*, 41(77), pp. 760–776. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.50>. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/40218>. [in English].

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 15.10.2025 roku) [Criminal Code of Ukraine. Control text of the draft (as of October 15, 2025)]. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf> [in Ukrainian].

5. Kotovshchikov, R. A. (2025). Nezakonne vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezplatnoi dopomohy (st. 201-2 KK Ukrainy): analiz okremykh oznak skladu kryminalnoho pravoporushennia [Illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance (Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine): analysis of individual elements of the criminal offense]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 4, pp. 323–325. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/87> [in Ukrainian].

6. Kotovshchikov, R. A. (2024). Ob'iekt skladu nezakonnoho vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezplatnoi dopomohy [The object of the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 5, pp. 386–390. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/96> [in Ukrainian].

7. Marin, O. K. (2022). Problemy kryminalno-pravovoi otsinky nezakonnoho vykorystannia humanitarnoi dopomohy za KK Ukrainy [Problems of criminal legal assessment of the illegal use of humanitarian aid under the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 6, pp. 334–338. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/74>. [in Ukrainian].

8. Tsyvinskyi, O. I. Vidpovidalnist za zavolodinnia chuzhym mainom, vchynene sluzhbovoiu osoboio, za kryminalnym pravom Ukrainy [Liability for misappropriation of another's property committed by an official under the criminal law of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Lviv. [in Ukrainian].

9. Lytvynov, O. M., Orlov, Yu. V. (2024). Spetsialni oznaky sub'iektu nezakonnoho vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezplatnoi dopomohy: zmist ta vplyv na kvalifikatsiiu [Special characteristics of the subject of illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance: content and impact on qualification]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, № 3, pp. 49–60. DOI: 10.32631/vca.2024.3.05 [in Ukrainian].

10. Kamenskyi, D. V. (2022). Vidpovidalnist za rozkradannia humanitarnoi dopomohy: novela vitchyznianoho kryminalnoho zakonu pid chas viiny [Responsibility for the theft of humanitarian aid: a novel feature of domestic criminal law during wartime]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*, № 3, pp. 70–82. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.3.07 [in Ukrainian].

11. Yasin, I. M. (2024). Kryminalno-pravovi potentsial kryminalizatsii nezakonnoho vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezplatnoi dopomohy [Criminal law potential for criminalizing the illicit use of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous assistance for profit]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, № 2, pp. 644–648. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.107> [in Ukrainian].

12. Lisovska, O. V. (2023). Vidminnosti skladu zlochyну, peredbachenoho statteiu 201-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, vid sumizhnykh skladiv zlochyну [Differences between the elements of the crime provided for in Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine and related elements of the crime]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*, Vyp. 80, Ch. 2, pp. 56–61. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.8> [in Ukrainian].

13. Shvydka, O. V. (2023). Analiz skladu kryminalnoho pravoporushennia, peredbachenoho statteiu 201-2 KK Ukrainy [Analysis of the composition of the criminal offense provided for in Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Nove ukrainske pravo*, Vyp. 3, pp. 213–219. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.30> [in Ukrainian].

14. Dudorov, O. (2021). Kryminalizatsiia. Velyka ukrainska kryminolohichna entsyklopediia [Criminalization. Great Ukrainian Criminological Encyclopedia]. Kharkiv : “Fakt”, pp. 749–754. [in Ukrainian].

15. Panov, M. I. (2017). Dyferentsiatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. Differentiation of criminal liability. Great Ukrainian Legal Encyclopedia. [in Ukrainian].

16. Kotovshchikov, R. A. (2023). Peredumovy kryminalizatsii nezakonnoho vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezplatnoi dopomohy [Prerequisites for criminalizing the illegal use for

profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, № 4, pp. 498–500. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/120> [in Ukrainian].

17. Vyrok Pervomaiskoho miskraionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 18 travnia 2023 r. u spravi № 484/2348/23 [Verdict of the Pervomaiskyi City District Court of Mykolaiv Region dated May 18, 2023 in case No. 484/2348/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110927016>. [in Ukrainian].

18. Vyrok Desnianskoho raionnoho sudu m. Chernihova vid 27 lypnia 2023 r. u spravi № 750/9757/23 [Verdict of the Desnyanskyi District Court of Chernihiv dated July 27, 2023 in case No. 750/9757/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112473018>. [in Ukrainian].

19. Vyrok Desnianskoho raionnoho sudu m. Chernihova vid 6 veresnia 2023 r. u spravi № 750/10955/23 [Verdict of the Desnyanskyi District Court of Chernihiv dated September 6, 2023 in case No. 750/10955/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113250688>. [in Ukrainian].

20. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 19 veresnia 2019 r. u spravi № 564/3237/13-k [Resolution of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of September 19, 2019 in case No. 564/3237/13-k]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84449737>. [in Ukrainian].

21. Borysenko, T. (2024). Kryminalne pravoporushennia, peredbachene statteiu 201-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: spivvidnoshennia z kryminalnymy pravoporushenniamy proty vlasnosti [Criminal offense provided for in Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine: correlation with criminal offenses against property]. *Yurydychnyi visnyk*, № 1, pp. 233–241. <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2024.25> [in Ukrainian].

22. Buchma, T. I. (2025). Istoryko-pravovi aspekty formuvannia zakonodavstva pro vidpovidalnist za nezakonne vykorystannia humanitarnoi dopomohy v Ukraini [Historical and legal aspects of the formation of legislation on liability for the illegal use of humanitarian aid in Ukraine]. *Yevropeiskyi pravnychi chasopys*, Vyp. 8, pp. 118–126. [https://doi.org/10.36919/3041-1149\(Print\).8.2025.118-126](https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print).8.2025.118-126) [in Ukrainian].

23. Shcherbak, I. A., Frolov, V. O. (2024). Osoblyvosti prytiannennia do kryminalnoi vidpovidalnosti za nezakonne vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezoplatnoi dopomohy [Features of criminal liability for the illegal use of humanitarian aid, charitable donations or free assistance for profit]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, Vyp. 4, pp. 106–111. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2024.21> [in Ukrainian].

24. Shapovalova, N. M. (2024). Sotsialno-pravovi peredumovy ta obgruntuvannia kryminalizatsii nezakonnoho vykorystannia humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv ta bezoplatnoi dopomohy z metoiu otrymannia prybutku [Socio-legal prerequisites and justification for the criminalization of the illegal use of humanitarian aid, charitable donations and free assistance for the purpose of profit]. *Akademichni vizii*, Vyp. 36, pp. 1–7. <https://orcid.org/0000-0002-6579-8012> [in Ukrainian].

25. Radzivilo, A. O. (2024). Do problemy kryminalno-pravovoi kharakterystyky nezakonnoho vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezoplatnoi dopomohy [On the problem of criminal-legal characterization of the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance]. *Derzhava ta rehiony*, № 3, pp. 79–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.13>. [in Ukrainian].

26. Kyrychko, V. M. (2023). Nezakonne vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezoplatnoi dopomohy (st. 201-2 KK): problemy systemnoho tumachennia ta praktychnoho zastosuvannia i shliakhy yikh vyrishennia [Illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous assistance (Article 201-2 of the Criminal Code): problems of systemic interpretation and practical application and ways to solve them]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, № 1, pp. 150–181. DOI: <https://doi.org/10.21564/23119640.2023.19.281125>. [in Ukrainian].

27. Yashchenko, A. M. (2025). Shchodo pytannia pro rozmezhuвання kryminalnoho pravoporushennia, peredbachenoho statteiu 201-2 KK Ukrainy, vid kryminalnoho pravoporushennia, peredbachenoho statteiu 191 KK Ukrainy [Regarding the issue of distinguishing the criminal offense provided for in Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine from the criminal offense provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine]. *Zlochyntsi i protydyia yii v umovakh viiny ta u povoiennii perspektyvi: mizhdystyplinarna panorama : zb. tez dop. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (m. Vinnytsia, 16 kvit. 2025 r.). Vinnytsia : KhNUVS, pp. 252–256. [in Ukrainian].

28. Yashchenko, A. M. (2024). Nezakonne vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezoplatnoi dopomohy : analiz oznak skladu, shcho kharakteryzuiut ob'iektyvnu storonu kryminalnoho pravoporushennia, ta yikh vplyvu na stupin suvorosti kryminalno-pravovoho obtiazhennia [Illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance: analysis of the elements characterizing the objective side of a criminal offense and their impact on the severity of the criminal legal burden]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, № 3, pp. 5–16. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.01> [in Ukrainian].

29. Vyrok Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 20 chervnia 2023 r. u spravi № 947/8718/23 [Verdict of the Kyiv District Court of Odessa dated June 20, 2023 in case No. 947/8718/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111684011>. [in Ukrainian].

30. Vyrok Nikopolskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 16 serpnia 2024 r. u spravi № 180/647/24 [Verdict of the Nikopol City District Court of Dnipropetrovsk Region dated August 16, 2024 in case No. 180/647/24]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121174852>. [in Ukrainian].

31. Vyrok Industrialnoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 27 hrudnia 2022 r. u spravi № 202/8980/22 [Verdict of the Industrial District Court of Dnipropetrovsk dated December 27, 2022 in case No. 202/8980/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108158673>. [in Ukrainian].

32. Vyrok Yampil'skoho raionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 2 lystopada 2023 r. u spravi № 590/1173/23 [Verdict of the Yampil District Court of Sumy Region dated November 2, 2023 in case No. 590/1173/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11461519>. [in Ukrainian].

33. Shapovalova, A. O. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezoplatnoi dopomohy [Criminal liability for the illegal use of humanitarian aid, charitable donations or free assistance for profit]. *Yurydychnyi biuleten*, Vyp. 26, pp. 223–230. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.30>. [in Ukrainian].

34. Burmistrenko, D. V. (2024). Analiz okremykh pytan sudovoi praktyky nezakonnoho vykorystannia z metoiu otrymannia prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezplatnoi dopomohy [Analysis of individual issues of judicial practice on the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance]. *Pravovi novely*, № 22, T. 2, pp. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.2>. [in Ukrainian].

35. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : Zlochyny proty vlasnosti [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine: Crimes against property] (2017). Za red. M. I. Khavroniuka. Kyiv : VD “Dakor”. [in Ukrainian].

36. Postanova ob’iednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 17 zhovtnia 2022 r. u spravi № 686/13801/16-k [Resolution of the Joint Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of October 17, 2022 in case No. 686/13801/16-k]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469>. [in Ukrainian].

37. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do statei 190 ta 289 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za vchynennia zlochyniv v umovakh voiennoho ta nadzvychainoho stanu” (reiestr. № 9355 vid 05.06.2023) [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to Articles 190 and 289 of the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Committing Crimes in Conditions of Martial Law and a State of Emergency” (Registration No. 9355 of 05.06.2023)]. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/f61bd174-56c7-45e7-aa6e-82f0eed57087](https://itd.rada.gov.ua/f61bd174-56c7-45e7-aa6e-82f0eed57087). [in Ukrainian].

38. Kryshevych, O. V. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za netsilove vykorystannia humanitarnoi dopomohy chy ody z vydiv shakhraistva [Criminal liability for misuse of humanitarian aid or one of the types of fraud]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, № 1, pp. 173–183. DOI: https://doi.org/10.21564/2311_9640.2022.17.258361. [in Ukrainian].

39. Kostenko, O. M., Kieier, O. S. (2024). Spetsyfika kvalifikatsii kryminalnoho pravoporushennia za st. 201-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Specifics of the qualification of a criminal offense under Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, № 6, pp. 299–302. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/74> [in Ukrainian].

40. Kryshevych, O. V. (2025). Kryminalna vidpovidalnist za shakhraistvo : doktryna, zakonodavstvo, praktyka [Criminal liability for fraud: doctrine, legislation, practice]. *Doctor’s thesis*. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

Dudorov Alexander,

Doctor of Law, Professor

(Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Movchan Roman,

Doctor of Law, Professor

(Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

ILLEGAL USE OF HUMANITARIAN AID AND CRIMINAL OFFENSES AGAINST PROPERTY: PROBLEMS OF CORRELATION

The article examines the problems of the correlation of the composition of the criminal offense provided for in Art. 201 of the Criminal Code of Ukraine (CC) «Illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous assistance», and the compositions of criminal offenses against property. Based on the results of the research conducted, which is based on the analysis of materials of current judicial practice, achievements of the theory of criminal law and the results of legislative activity, recommendations are put forward for solving the mentioned problems in practice, and the prospects for the development of domestic criminal law in terms of liability for abuse of humanitarian aid and charitable donations are also determined.

The presence of two main approaches in the criminal law science of Ukraine regarding the (in)expediency of isolating and further existence of an independent prohibition dedicated to liability for the illegal use of humanitarian aid is shown. The arguments of researchers who deny the thesis that the absolute majority of acts for which Art. 201-2 of the Criminal Code and which are currently classified under Part 3 of this article (based on the fact that actions were committed under martial law) are varieties of certain («traditional») criminal offenses against property.

The issue of qualification of property appropriation by persons who, collecting it in the form of “humanitarian aid” or “charitable donations”, which were supposedly to be transferred to the proper purchasers/beneficiaries, did not intend to make the appropriate transfer in advance, pursuing the goal of misappropriating the collected property is considered. It is argued that such actions should be recognized not as illegal use of humanitarian aid (Article 201-2), but as fraud (Article 190 of the Criminal Code). At the same time, it is proved that if a person decided to dispose of (for example, sell) goods (items) of humanitarian aid or use charitable donations or free assistance for profit after they were legally acquired, the act should be assessed criminally with reference to Article 201-2 of the Criminal Code.

The conceptual approach of the developers of the draft of the new Criminal Code of Ukraine to solving the problem of liability for committing crimes related to humanitarian aid or charitable donations is supported.

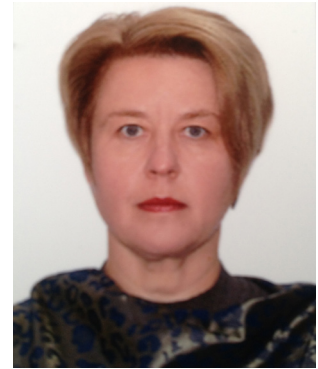
Key words: illegal use of humanitarian aid, embezzlement, taking possession of property through abuse of official position, fraud, criminal offenses in the field of economic activity, criminal offenses against property, criminal legal qualification, criminalization, differentiation of criminal liability.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Орловська Наталя Анатоліївна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри національного та міжнародного права
(Одеський національний морський університет, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМПЛАЄНСУ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті розглядається комплаєнс як комплекс заходів запобігання та виявлення кримінальних правопорушень у всіх сферах діяльності юридичних осіб, у тому числі, органів державної влади. Представлено аналіз нормативних актів та правозастосовної практики західних країн, зокрема, США. Показано, що потенціал комплаєнсу розкривається в сполученні внутрішніх ресурсів юридичної особи та зовнішнього державного контролю. Визначено перспективи удосконалення кримінального законодавства України в частині запровадження нових заходів щодо юридичних осіб та уточнення положень щодо їх призначення.

Ключові слова: юридичні особи, кримінальна відповідальність, заходи кримінально-правового характеру, запобігання кримінальним правопорушенням, комплаєнс, зарубіжний досвід кримінально-правового впливу на юридичних осіб.

Постановка проблеми. Формування глобальних ринків товарів, послуг, фінансів і робочої сили зумовлюють розробку міжнародних стандартів та нормативів господарської діяльності, що, у свою чергу, змушує суб'єктів господарювання впроваджувати ефективні механізми забезпечення ведення діяльності відповідно до правових норм та запобігання правопорушенням [1, с. 54]. Власне, саме вчинення правопорушень юридичними особами стало поштовхом для формування системи спеціальних заходів, які б контролювали та запобігали виникненню ризиків для організацій. Одним із таких інструментів є комплаєнс.

Ідея комплаєнсу була започаткована у банківській сфері. Однак згодом вона була сприйнята й в інших галузях економіки. Підтвердженням цього є визначення комплаєнсу на рівні профільних міжнародних організацій. Наприклад, Міжнародна асоціація з комплаєнсу розуміє його як здатність діяти згідно з порядком, набором правил або запитом. Іншими словами, комплаєнс – це не просто діяльність (тобто певні дії для досягнення відповідності правилам та нормам), а й власне здатність суб'єкта господарювання діяти ефективно та раціонально [2, с. 57]. Виконання організацією як обов'язків, покладених на неї нормативними документами, так і добровільних зобов'язань при розумінні комплаєнсу впливає зі стандарту ISO 37301:2021 «Compliance management systems – Requirements with guidance for use» [3].

Відповідно, у загальному сенсі можна погодитися, що комплаєнс являє собою стандарт поведінки юридичної особи, спрямований на забезпечення правомірності та доброчесності діяльності як організації в цілому, так й її працівників на всіх рівнях виконання господарських завдань.

Звернення до вітчизняної традиції аналізу комплаєнсу в контексті запобігання кримінальним правопорушенням пов'язано, у першу чергу, з антикорупційними стандартами, визначеними Законом України

«Про запобігання корупції», які спрямовані на поширення комплаєнс-культури серед українських компаній (зокрема, йдеться про прийняття спеціальних антикорупційних програм). Корупція у бізнес-середовищі є величезною проблемою. Іноземні, і вітчизняні компанії страждають від корупції як зовнішньої (по відношенню до компанії сторонніх акторів) та від внутрішньої, тобто в середині самої юридичної особи приватного права [4, с. 684, 685]. Антикорупційне спрямування комплаєнсу знаходить своє втілення й у кримінальному законодавстві України, зокрема, у п.2 ч.1 ст.96-3 КК: підставою застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи є незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, якщо це призвело до вчинення певних кримінальних правопорушень (йдеться про невиконання юридичною особою антикорупційних заходів відповідно до розділу X Закону України «Про запобігання корупції»).

Однак вважаємо, що антикримінальний потенціал комплаєнсу є значно ширшим. Наприклад, якщо взяти до уваги види комплаєнсу, які виділяються в літературі [5], то більшість із них можна співвідносити із запобіганням певним видам кримінальних правопорушень, наприклад: корпоративний комплаєнс – корупційним; фінансовий – податковим, відмиванню доходів, одержаних кримінально-протиправним шляхом; екологічний – проти довкілля; технічний – проти безпеки виробництва, кіберзлочинам тощо.

Підтвердженням розуміння комплаєнсу як елементу кримінально-правового впливу на юридичних осіб можна вважати ухвалення в США Федеральних рекомендацій щодо призначення покарань (1991) (далі – Федеральні рекомендації), розділ 8 яких безпосередньо стосується вироків щодо організацій [6]. Цей документ став результатом розширення політики США, підвалини

якої були закладені у 1977 р. законом екстериторіальної дії про корупцію закордоном (the Foreign Corrupt Practices Act).

Таким чином, аналіз кримінально-правового виміру комплаєнсу є актуальним теоретико-прикладним питанням, вирішення якого спрямоване на запобігання суспільно небезпечній діяльності юридичних осіб засобами кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комплаєнсу стала предметом багатьох наукових досліджень, однак їх автори (наприклад, Н. Москаленко, О. Ковалишин, А. Коршун, С. Шелудько та ін.) не сформували єдиної позиції щодо розуміння цього поняття, його складових, специфіки унормування та правозастосування. Розвідки антикримінального потенціалу комплаєнсу переважно стосуються питань запобігання корупції (зокрема, С. Подоляк, Д. Соларьова та ін.). Більш широкий контекст цілеспрямованого комплаєнсу пропонується в публікаціях практикуючих юристів (М. Дубіцького, В. Михайличенка, А. Федоренка та ін.).

Окремий аспект обговорення кримінально-правових аспектів комплаєнсу становлять дискусії західних фахівців у контексті кримінальної відповідальності юридичних осіб (наприклад, Дж. Коффе, М. А. Коген, К. ДіМальї, Р. Перейра та ін.), а також у зв'язку з Федеральними рекомендаціями щодо призначення покарань (публікації П. Дезіо, А. Годме, Д. Е. Мерфі, М. Джосефсон та ін.).

У цей же час у вітчизняному фаховому дискурсі бракує обговорення кримінально-правового потенціалу комплаєнсу з огляду на перспективи удосконалення національної моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб. Тим більше, що під час війни актуалізуються виклики для ведення бізнесу, зокрема, що стосується відповідальності за співробітництво з державою-агресором.

Метою статті є розгляд концептуальних питань комплаєнсу в контексті кримінально-правового впливу на юридичних осіб, враховуючи досвід зарубіжних країн для перспектив удосконалення національного кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Інститут комплаєнсу було започатковано в США і підґрунтям його становлення та розвитку стала кримінальна відповідальність юридичних осіб. При цьому недопустимо ототожнювати корпоративну відповідальність з корпоративною соціальною відповідальністю. Якщо перша охоплює відповідальність за кримінально-протиправні діяння персоналу компанії, то друга є відображенням ставлення юридичної особи до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів у сфері здійснення господарської діяльності, якості взаємодії та діалогу [7, с. 73].

Однак вбачається спірним пов'язувати комплаєнс, обумовлений кримінальною відповідальністю юридичних осіб, переважно з доктриною *respondeat superior* (принципал завжди відповідає за дії свого агента) [7, с. 70]. Насправді, аналіз комплаєнсу не залежить від того, яка концепція/доктрина кримінальної відповідальності юридичних осіб запроваджена у національну правову систему. Наприклад, А. Годме, посилаючись на закон Великої Британії про боротьбу з хабарництвом (2010) та французький закон Сапіна II (2016), зазначає, що на підставі цих нормативних актів компанії нестимуть відповідальність «не лише за порушення правил, що застосовуються до них, але й, що, можливо, ще важливіше, за відсутність ефективного механізму запобігання ризику порушення цих правил» [8, с. 89]. Але ж британська та французька

доктрини кримінальної відповідальності юридичних осіб різні. Наприклад, панівною у Великій Британії є доктрина ідентифікації (*alterego*, тобто прирівнювання дій вищих посадових осіб компанії до дій самої компанії). Констатуючи очевидні вже у 90-х рр. XX ст. вади цієї доктрини, Дж. Коффе показав, що в сучасній децентралізованій транснаціональній компанії, діяльність якої охоплює різні ринки, рішення про дотримання чи недотримання кримінального законодавства можуть прийматися на всіх рівнях [9]. Але якщо британські законодавці формулюють приписи про комплаєнс, це означає, що і доктрина ідентифікації не є перешкодою для запровадження цього запобіжного інструменту.

На наш погляд, при розгляді комплаєнсу доцільно звернути увагу на таку теорію відповідальності юридичних осіб як теорія корпоративної культури, яка зосереджується на особливостях організації та її культури. Питання про кримінальну відповідальність юридичної особи ставиться тоді, коли наявна політика компанії, що прямо чи опосередковано змушує, заохочує, дозволяє або будь-яким чином толерує вчинення правопорушення та, відповідно, не передбачає і не застосовує заходів запобігання ним. Саме про такий контекст вказує П. Дезіо, аналізуючи ефективність положень розділу 8 Федеральних рекомендацій. Вона звернула увагу на мету позицію Комісії, яка розробляла ці рекомендації: головне – спонукати «організації – від великих корпорацій до некомерційних організацій та державних установ – до формування інституційної культури, яка перешкоджає злочинній поведінці» [10].

Доцільність впровадження комплаєнсу в систему кримінально-правового впливу на юридичних осіб неможна аналізувати без звернення до досвіду США. Так, у 1977 р. федеральним законом про корупцію за кордоном була запроваджена відповідальність юридичних осіб за невстановлення внутрішнього контролю з метою запобігання корпоративним правопорушенням. Це відбулося після того, як понад 400 американських компаній зізналися у здійсненні незаконних чи сумнівних платежів іноземним урядам [11, с. 13]. Дію цього закону ілюструє В. Михайленко: посадові особи американської компанії пропонують неправомірну вигоду посадовій особі в Україні заради отримання ліцензії на вирубок лісу. При цьому неправомірну вигоду планують передати через українську юридичну особу, яка має місце реєстрації в Україні. Отже, за федеральним законом 1977 р. мають відповідати: американська компанія як «замовник», українська посадова особа та українська юридична особа [12]. А. Годме звернув увагу, що саме екстериторіальна дія закону США 1977 р. потягнула зміни у законодавстві Франції. Через те, що щодо кількох французьких великих компаній були застосовані покарання за корупційні злочини, спочатку самі корпорації імплементували комплаєнс за американським зразком, а у 2016 р. було ухвалено спеціальний закон Сапіна II, що містить подібні вимоги щодо юридичних осіб [8, с. 89].

Однак у самих США прийняття закону 1977 р. не змусило великі компанії запровадити комплаєнс як систематичний антикримінальний інструмент. Період 1981–1990 рр. став у США часом корпоративних скандалів, які почалися з виявлення неправомірних дій в оборонній промисловості. Згодом розпочалася криза ощадних банків – найбільша банківська криза з часів Великої депресії 1929 р., і до 1989 р. понад половина таких банків збанкрутувала. Наприкінці 80-х рр. були виявлені фінансові махінації великої інвестиційної

банківської фірми Drexel Burnham, що стало найбільшою справою про шахрайство в історії індустрії цінних паперів. Саме на такому соціально-економічному фоні в 1991 р. були прийняті Федеральні рекомендації, в яких юридичним особам було запропоновано ухвалювати комплаєнс-програми та наголошено, що їх наявність може розглядатися як пом'якшувальна обставина при призначенні покарання корпораціям [11, с. 13, 14].

Фактично проміжок з 1977 р. до середини 90-х рр. – з ухвалення федерального закону 1977 р. до початку сталого застосування Федеральних рекомендацій – це перший етап розвитку комплаєнсу як елементу системи заходів впливу на юридичних осіб із запровадженням комплаєнс-програм [13, с. 65]. Однак, вже починаючи з 2004 р., звичайною вимогою стало те, щоб комплаєнс-програми реально сприяли запобіганню правопорушень. При цьому «програма не буде вважатися ефективною, якщо вона не здатна створити етичну культуру. По суті, дійсно ефективна програма повинна вбудовувати етику (а не лише дотримання норм) у ДНК організації» [11, с. 15].

Для розуміння комплаєнс-програм як кримінально-правового заходу щодо юридичних осіб необхідно звернутися до розділу 8 Федеральних рекомендацій. Як зазначається в преамбулі до цього розділу, він «розроблений таким чином, щоб санкції, накладені на організації та їхніх агентів, у сукупності забезпечували справедливе покарання, адекватне стримування та стимули для організацій до підтримання внутрішніх механізмів запобігання, виявлення та повідомлення про кримінальну поведінку» [6].

У цьому плані є сенс актуалізувати кілька взаємопов'язаних питань:

1. Якщо кримінально протиправна діяльність юридичних осіб є корисливою, чому покарання/заходи щодо компаній не можуть бути обмежені конфіскаційними видами впливу (штрафи, конфіскації) та/або такими, які обмежують їх (компаній) господарську діяльність? Федеральні рекомендації містять вказівку, що якщо організація діяла переважно з кримінальною метою або переважно кримінальними засобами, штраф повинен бути настільки високим, щоб позбавити організацію всіх її активів [6]. Однак при цьому Д. Е. Мерфі наводить позицію деяких суддів, що відображає невідповідність суспільного запиту та наявної суддівської практики: «Поточна практика покарання за корпоративні злочини штрафами, що сплачуються до казни Сполучених Штатів, мало сприяє запобіганню таким злочинам. Після сплати штрафу громадськість швидко забуває про правопорушення, а корпорація продовжує свою діяльність і її репутація лише трохи страждає» [14, с. 700–701]. Таким чином, є підстави вважати, що комплаєнс у більшому ступені, ніж штрафи та інші традиційні конфіскаційні і обмежувальні покарання/заходи, сприяє довгостроковій добросовісній корпоративній діяльності шляхом заохочення дотримання вимог, що запобігатиме вчиненню злочинів юридичними особами.

2. Яким вимогам мають відповідати комплаєнс-програми? У Федеральних рекомендаціях була унормована концепція комплаєнс-програми незалежно від розміру юридичної особи та сфери її діяльності [8, с. 90]. Основними критеріями ефективної комплаєнс-програми, визначеними у розділі 8, зокрема, є такі:

- нагляд топ-менеджменту та його власна готовність до правомірної поведінки;
- ефективна комунікація з працівниками всіх рівнів;
- системи моніторингу, аудиту, підтримка викривачів;

– дотримання стандартів відповідності, включаючи дисциплінарні механізми;

– розумні заходи для реагування та запобігання повторним правопорушенням [15].

Запобіжна важливість комплаєнс-програм спонукали низку регуляторних та правоохоронних органів до розробки типових програм (наприклад, Агентство з охорони довкілля, Міністерство охорони здоров'я та соціальних служб, Антимонопольний департамент Міністерства юстиції). Галузеві та партнерські організації об'єднуються для обміну ідеями щодо «найкращих практик» навчання комплаєнсу та підвищення правосвідомості [10]. Все це «працює» на виконання припису Федеральних рекомендацій, що «ознакою ефективної програми запобігання та виявлення порушень закону є те, що організація проявила належну старанність у спробах запобігти та виявити кримінальні правопорушення своїх співробітників та інших агентів» [14, с. 703].

Таким чином, комплаєнс-програми – це основний елемент антикримінального комплаєнсу, який має містити стандарти поведінки компанії та її працівників, щоб сформувати належну довгострокову корпоративну культуру та практику господарювання. При цьому зовнішні структури (контролюючі державні органи) пропонують певні стандарти для формування комплаєнс-програм. Це, з одного боку, полегшує антикримінальну діяльність юридичних осіб, які можуть спиратися на стандарти, вироблені з огляду на кращі практики у певній сфері діяльності, з іншого, – це сприяє підвищенню ефективності зовнішнього контролю за якістю комплаєнс-програм конкретної організації.

3. Яке значення має запровадження комплаєнс-програм для призначення покарання/заходу юридичній особі? У Федеральних рекомендаціях зазначається, що зусилля організації щодо зменшення ймовірності кримінальної поведінки в майбутньому мають братися до уваги при призначенні покарання [6]. Зокрема, йдеться про зменшення розміру штрафів (у деяких випадках до 95 %), якщо організація зможе довести, що вона впровадила ефективну програму комплаєнсу. Однак пом'якшення покарання є наслідком не лише наявності такої програми. Компанія має своєчасно повідомити органи влади про вчинене кримінальне правопорушення. Крім того, правозастосовне значення має відсутність факту безпосереднього вчинення цього правопорушення вищими керівниками юридичної особи [10].

4. Як інституційно забезпечується запровадження комплаєнс-програм в діяльність юридичної особи? Федеральні рекомендації сприяли створенню нової посади – спеціаліста з етики та дотримання нормативних вимог, який розробляє та координує реалізацію комплаєнс-програм. У деяких корпораціях сформовано цілі підрозділи, робота яких спрямована не лише на відповідність діяльності компанії вимогам законодавства, а й на створення всередині компанії середовища, яке б запобігало протиправній поведінці її працівників [1, с. 56]. У США була створена Асоціація спеціалістів (офіцерів), яка покликана «просувати якісні програми з дотримання нормативних вимог» [14, с. 711].

Таким чином, досвід США є прикладом системного підходу до запобігання кримінально протиправної діяльності юридичних осіб шляхом запровадження комплаєнсу. Важливо, що Федеральні рекомендації, у першу чергу, сприяють стимулюванню організацій до впровадження ефективної програми дотримання вимог. Вони не тільки заохочують корпорації демонструвати «добру

корпоративну громадянську позицію», але й надають засоби для «реабілітації» тих юридичних осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, вимагаючи від них запровадити та підтримувати ефективні комплаєнс-програми [14, с. 703]. Все це обумовлює те, що у розробці та реалізації комплаєнс-контролю зацікавлені як власники бізнесу, так і топ-менеджери, оскільки порушення обов'язкових вимог призводить не лише до фінансових втрат, а й інколи до ліквідації юридичної особи [16, с. 71].

Виходячи з цього, можна погодитися з тим, що комплаєнс є універсальним інструментом, який можуть використовувати й будь-які учасники суспільних відносин: як господарюючі суб'єкти, так і громадські організації та органи державної влади, у тому числі правоохоронні [1, с. 58]. При цьому орієнтирами для його запровадження є не лише вимоги законодавства, які прямо застосовуються до діяльності компаній, але і норми зарубіжних актів екстериторіальної дії, норми, які мають рекомендаційний характер: галузеві/міжнародні стандарти у відповідній сфері діяльності, так звані найкращі практики (практичні керівництва у відповідній сфері) тощо [2, с. 58].

У цей же час така «самостійність» юридичних осіб щодо організації запобіжної діяльності, на думку деяких західних авторів, суперечить здатності держави контролювати ситуацію в сфері протидії злочинності. Зокрема, А. Годме наступним чином аргументує таке твердження: якщо комплаєнс передбачає а) визначення зобов'язань компаній щодо відповідності певним вимогам та б) організацію корпоративного контролю за виконанням таких зобов'язань, то це означає, що сучасні держави неспроможні контролювати великі компанії за допомогою традиційних засобів. Іншими словами, наголошується на «невдачі кримінального судочинства у боротьбі з економічною та фінансовою злочинністю глобалізованих компаній» [8, с. 91]. Адже без такої державної неспроможності не було б сенсу делегувати виконання запобіжних завдань самим корпораціям.

Вбачається, що запровадження комплаєнсу не є свідченням «капітуляції» держави перед компаніями чи перед корпоративною злочинністю, тим більше, що цей інструмент застосовується не лише в сфері бізнесу,

а й державного управління та громадських ініціатив. На нашу думку, сучасний кримінально-правовий вплив передбачає, що у сучасному інформаційному суспільстві значна частина відносин контрольного та запобіжного характеру цілком може бути «поза» державою і «поряд» з нею без применшення значення всього корпусу прав та обов'язків держави в сфері запобігання злочинності. Самоорганізація юридичних осіб – це свідчення формування мережевої культури, яка пов'язує між собою різних соціальних агентів, серед яких і представники традиційної державної ієрархії. Кому як не конкретній юридичній особі краще розуміти наявні та потенційні ризики, особливості адаптації конкретної організаційної структури до динаміки правового регулювання. Тому, на наш погляд, цілком закономірним є відхід держави від суцільного контролю та перехід до належним чином врегульованих довіри і взаємодії з суб'єктами суспільних відносин.

При цьому за державою залишається можливість застосовувати кримінально-правові заходи, враховуючи добросовісність компанії щодо запровадження комплаєнсу. Крім того, комплаєнс обумовлює унормування у якості заходу для юридичних осіб встановлення зовнішнього контролю за розробкою та впровадженням корпоративної комплаєнс-програми.

Висновки. З огляду на зазначене, можна зазначити, що комплаєнс призначений для формування корпоративної антикримінальної культури. Його сутність як запобіжного інструментарію полягає у можливості органічного сполучення внутрішніх ресурсів юридичної особи та зовнішнього державного контролю. Основним елементом комплаєнсу є комплаєнс-програма юридичної особи. У кримінальному законодавстві України, на відміну від західних країн, потенціал комплаєнсу не використовується. У цьому сенсі перспективним вбачається обговорення включення до системи кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб такого заходу як встановлення зовнішнього контролю за запровадженням та реалізацією корпоративної комплаєнс-програми. Також є сенс чітко унормувати значення наявності та реалізації комплаєнс-програми як обставини, що пом'якшує заходи щодо юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Дубіцький М. Поняття «комплаєнс»: загальна характеристика підходів до визначення. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2025. Том 16. С. 54–62. DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.54-62
2. Коршун А. Щодо визначення поняття «комплаєнс» і його характерних ознак у сфері господарювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. Вип. 5(124). С. 55–60. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-9>
3. ISO 37301:2021 «Compliance management systems – Requirements with guidance for use» (Edition 1, 2021). URL: <https://www.iso.org/standard/75080.html> (дата звернення: 18.02.2026).
4. Соларьова Д. В. Антикорупційний комплаєнс у діяльності юридичних осіб приватного права як один з механізмів запобігання корупції. *Молодий вчений*. 2018. № 10(62). С. 684–687. URL: <https://surl.li/ovfdnw> (дата звернення: 10.02.2026).
5. Федоренко А. Комплаєнс: роль, види, виклики. *Громадський простір*, 8 травня 2025 р. URL: <https://surl.li/xmhycg> (дата звернення: 08.02.2026).
6. U.S. Federal Sentencing Guidelines Manual (1991): Chapter Eight – Sentencing of Organizations. URL: <https://surl.li/uyksky> (дата звернення: 08.02.2026).
7. Ковалишин О. Р. Корпоративний комплаєнс: правове запозичення через практики суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Вип. 83 / редкол.: Г.І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса: Гельветика, 2019. С. 69–76. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.120>
8. Gaudemet A. What is Compliance? *RED*, 2020. № 1. P. 89–92. <https://doi.org/10.3917/red.001.0089>
9. Coffee J. Corporate Criminal Liability: an Introduction and Comparative Survey: in *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities/International Colloquium Berlin, May 4–6, 1998*. Max Planck Inst., Albin Eser et al. (eds.), 1999. P. 9–37. URL: <https://surl.li/pjnhxr> (дата звернення: 10.02.2026).
10. Desio P. An Overview of the Organizational Guidelines. U.S. Sentencing Commission. P. 1. URL: <https://surl.li/clmgdv> (дата звернення: 08.02.2026).

11. Josephson M. History of the Integrity, Ethics and Compliance Movement: a cautionary tale for CEOs and corporate directors. *ETHIKOS*. 2024. № 1. P.13–16. URL: <https://surl.li/idyhek> (дата звернення: 08.02.2026).
12. Михайличенко В. Комплаєнс на підприємстві – сучасні виклики та міжнародне регулювання. *Юридична газета*, 14 січня 2025, № 9–10. URL: <https://surl.li/qjkcey> (дата звернення: 08.02.2026).
13. Коршун А. В. Комплаєнс у сфері господарювання: історичний аспект становлення та тенденції розвитку. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 62–70. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.10>
14. Murphy D. E. The Federal Sentencing Guidelines for Organizations: A Decade of Promoting Compliance and Ethics. *Iowa Law Review*. 2002. Vol. 87. P. 697–719. URL: <https://www.usssc.gov/sites/default/files/pdf/training/organizational-guidelines/selected-articles/Murphy1.pdf> (дата звернення: 08.02.2026).
15. Federal Sentencing Guidelines and Risk Management (2014). URL: <https://surl.li/qucbov> (дата звернення: 08.02.2026).
16. Подоляк С. Комплаєнс-контроль у діяльності юридичних осіб в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 70–74. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.11>.

References

1. Dubitskyi, M. (2025). Poniattia «komplaiens»: zahalna kharakterystyka pidkhodiv do vyznachennia [The concept of “compliance”: a general overview of approaches to its definition]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Tom 16. S. 54–62. DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.54-62 [In Ukraine].
2. Korshun, A. (2022). Shchodo vyznachennia poniattia “komplaiens” i yoho kharakternykh oznak u sferi hospodariuvannia [On the definition of the concept of “compliance” and its characteristic features in the business sector]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. Vyp. 5(124). S. 55–60. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-9> [In Ukraine].
3. ISO 37301:2021 “Compliance management systems – Requirements with guidance for use” (Edition 1, 2021). Retrieved from: <https://www.iso.org/standard/75080.html>
4. Solarova, D. V. (2018). Antykoruptsiyni komplaiens u diialnosti urydychnykh osib pryvatnoho prava yak ody z mekhanizmv zapobihannia koruptsii [Anti-corruption compliance in the activities of private law legal entities as a mechanism for corruption prevention]. *Molodyi vchenyi*. № 10(62). S. 684–687. Retrieved from: <https://surl.li/ovfdnw> [In Ukraine].
5. Fedorenko, A. Komplaiens: rol, vydy, vyklyky [Compliance: role, types, and challenges]. *Hromadskyi prostir*, 8 May 2025. Retrieved from: <https://surl.li/xmhycg> [In Ukraine].
6. U.S. Federal Sentencing Guidelines Manual (1991): Chapter Eight – Sentencing of Organizations. Retrieved from: <https://surl.li/uyksky>
7. Kovalyshyn, O. R. (2019). Korporatyvnyi komplaiens: pravove zapozychennia cherez praktyky subiektiv hospodariuvannia [Corporate compliance: legal borrowing through the practices of business entities]. *Aktualni problem derzhavy i prava: zb. nauk. pr. Vyp. 83*. Odesa: Helvetyka. S. 69–76. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.120> [In Ukraine].
8. Gaudemet, A. (2020). What is Compliance? *RED*. № 1. P. 89–92. <https://doi.org/10.3917/red.001.0089>
9. Coffee, J. Corporate Criminal Liability: an Introduction and Comparative Survey: in *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities / International Colloquium Berlin, May 4–6, 1998*. Max Planck Inst., Albin Eser et al. (eds.), 1999. P. 9–37. Retrieved from: <https://surl.li/pjnhxr>
10. Desio, P. An Overview of the Organizational Guidelines. U.S. Sentencing Commission. P. 1. Retrieved from: <https://surl.li/clmgdv>
11. Josephson, M. (2024). History of the Integrity, Ethics and Compliance Movement: a cautionary tale for CEOs and corporate directors. *ETHIKOS*. № 1. P. 13–16. Retrieved from: <https://surl.li/idyhek>
12. Mykhailychenko, V. Komplaiens na pidpriemstvi – suchasni vyklyky ta mizhnarodne rehuliuвання [Compliance at the enterprise: modern challenges and international regulation]. *Yurydychna hazeta*, 14 Jan. 2025. № 9–10. Retrieved from: <https://surl.li/qjkcey> [In Ukraine].
13. Korshun, A. V. (2020). Komplaiens u sferi hospodariuvannia: istorychnyi aspekt stanovlennia ta tendentsii rozvytku [Compliance in the field of business: historical aspects of formation and development trends]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. S. 62–70. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.10> [In Ukraine].
14. Murphy, D.E. (2002). The Federal Sentencing Guidelines for Organizations: A Decade of Promoting Compliance and Ethics. *Iowa Law Review*. Vol. 87. P. 697–719. Retrieved from: URL: <https://www.usssc.gov/sites/default/files/pdf/training/organizational-guidelines/selected-articles/Murphy1.pdf>
15. Federal Sentencing Guidelines and Risk Management (2014). Retrieved from: <https://surl.li/qucbov>
16. Podoliak, S. (2020). Komplaiens-kontrol u diialnosti yurydychnykh osib v Ukraini [Compliance management in the activities of legal entities in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 12. S. 70–74. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.11> [In Ukraine].

Orlovska Nataliia,

Doctor of Law, Professor,

Head of National and International Law Department

(Odesa National Maritime University, Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

**CONCEPTUAL ISSUES OF COMPLIANCE IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LAW
IMPACT ON LEGAL ENTITIES**

The article is devoted to the consideration of conceptual issues of compliance in the context of criminal legal impact on legal entities. The main focus is placed on the experience of foreign countries, taking into account the prospects for improving domestic criminal legislation.

It is shown that compliance is a comprehensive set of measures for the prevention and detection of offenses in all spheres of activity of legal entities, including public authorities. The anti-criminal potential of compliance does not depend on the national model of criminal responsibility of legal entities. The primary preventive tool of compliance is the compliance program.

Based on the analysis of western countries, in particular, the United States (the Foreign Corrupt Practices Act (1977), U.S. Federal Sentencing Guidelines (1991), judicial practice), the main aspects of compliance assessment in the context of corporate criminal liability have been identified: a) compliance takes precedence over confiscatory measures by promoting long-term good-faith corporate activity; b) compliance programs are the core element of anti-criminal compliance, containing standards of conduct for the company and its employees; c) the presence of a compliance program that meets the established requirements serves as a basis for reducing criminal legal burdens; d) institutionally, compliance is ensured by introducing a special position or unit responsible for the implementation of the compliance program.

It is demonstrated that the potential of compliance is revealed through the combination of a legal entity's internal resources and external state control. In the criminal legislation of Ukraine, the potential of compliance remains unutilized. The article identifies prospects for improving criminal legislation by introducing new measures for legal entities and formalizing the significance of the existence and implementation of a compliance program as a factor mitigating such criminal legal measures.

Key words: legal entities, criminal responsibility, criminal law measures, prevention of criminal offenses, compliance, foreign experience of criminal legal impact on legal entities.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-100-105>**Вітвіцький Сергій Сергійович,**

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

ректор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4884-1883>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПІДСЛІДНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Наукову статтю присвячено дослідженню поняття та сутності підслідності у кримінальному провадженні. Відзначено, що від якості правових норм, які регламентують підслідність у кримінальному провадженні залежить оптимальний розподіл навантаження між слідчими підрозділами відповідних органів, ефективність кримінального провадження, забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Акцентовано, що порушення правил підслідності прокурором, тобто визначення суб'єкта розслідування всупереч вимогам закону, не завжди буде свідчити про неефективність розслідування.

Ключові слова: підслідність, орган досудового розслідування, слідчий підрозділ, досудове розслідування, прокурор.

Постановка проблеми. Чинний кримінальний процесуальний закон не розкриває поняття підслідності у кримінальному провадженні. Разом з тим, у доктрині кримінального процесу існують розбіжності щодо розуміння поняття та сутності підслідності.

Від якості правових норм, які регламентують підслідність у кримінальному провадженні залежить оптимальний розподіл навантаження між слідчими підрозділами відповідних органів, ефективність кримінального провадження, забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти підслідності у кримінальному провадженні були предметом наукових праць таких вчених: М. С. Городецька, М. В. Григорчук, І. В. Грицюк, В. Г. Дрозд, І. О. Крицька, Л. М. Лобойко, А. А. Омаров, А. А. Патик, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, В. М. Юрчишин та інших. Станом на зараз, у науці кримінального процесу залишаються дискусійними питання з'ясування сутності поняття підслідності, нормативне регулювання прокурорської діяльності при вирішенні питання підслідності, запровадження судового контролю за визначенням підслідності.

Метою даної статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства та теоретичних положень щодо сутності поняття та проблемних аспектів підслідності у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Підслідність є одним з інститутів кримінального процесу завдання якого можна зазначити як здійснення рівномірного розподілу кримінальних проваджень відповідно до компетенції.

Вірне вирішення підслідності гарантує повне, всебічне, об'єктивне і швидке розслідування злочинів, запобігання тяганини з передачею кримінальних справ від одного органу досудового розслідування іншому. Інститут підслідності є одним із засобів забезпечення законності в кримінальному судочинстві [1, с. 89].

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2]. З огляду на спеціально-дозвільний тип правового регулювання діяльності органів досудового розслідування, останні у своїй діяльності мають керуватись виключно положеннями кримінального процесуального закону, а отже з питань визначення підслідності органи досудового розслідування мають керуватись у практичній діяльності положеннями ст.ст. 216, 218 КПК України.

Порядок визначення підслідності кримінального провадження встановлюється КПК України. Перший варіант – умовно «автоматичне» визначення підслідності, коли відповідно до ст. 216 КПК місце й обставини вчинення кримінального правопорушення та юрисдикція органу досудового розслідування, який розпочав кримінальне провадження, співпадають. Другий варіант визначення підслідності – на підставі рішення прокурора, який залучається для вирішення зазначених питань лише в тому разі, якщо неможливо встановити підслідність або якщо існують спори про підслідність [3, с. 136].

Думки дослідників щодо визначення поняття «підслідність» дещо різняться. Вважаємо за доцільне

навести приклади визначення поняття підслідності окремими вченими та викласти власне бачення щодо цього поняття. В своїй переважній більшості, дослідники відзначають, що підслідність є ознакою кримінального провадження відповідно до якої встановлюється конкретний слідчий підрозділ, компетентний на здійснення досудового кримінального провадження. Так, М. А. Погорецький, В. О. Гринюк вказують, що підслідність визначається як сукупність встановлених законом ознак кримінального провадження, залежно від яких законодавець відносить його до компетенції того чи іншого органу досудового розслідування [4, с. 62]. М. В. Григорчук, К. Т. Мулик під поняттям «підслідність» мають на увазі сукупність визначених законом правових ознак кримінального провадження, які визначають, який слідчий підрозділ здійснює досудове розслідування. Належними підставами для розслідування кримінальної справи є дотримання правильного розподілу у справах за підслідністю між тим чи іншим органом та їх підрозділами [5, с. 186].

Також у науці є теза, що підслідність – це якісна ознака процесу досудового розслідування, закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві, за якою визначається конкретний слідчий підрозділ, компетентний здійснювати дізнання та досудове слідство за кримінальними правопорушеннями. У теорії кримінального процесу виокремлюють п'ять видів підслідності: предметну, альтернативну, персональну, територіальну та за зв'язком справ [6, с. 535].

В. М. Тертишник зазначає, що підслідність це сукупність визначених законом ознак кримінальних справ, відповідно до яких встановлюється конкретний слідчий орган, компетентний проваджувати досудове слідство [7, с. 328].

Окремі дослідники (Ю. І. Кицан, С. О. Січко) сприймають підслідність як складову частину компетенції органів досудового розслідування, юридичним засобом окреслення предмету відання відповідного органу [8, с. 5; 9, с. 33].

А. А. Омаров розуміє підслідність як сукупність правил, дотримання яких дозволяє встановити орган, що має здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення [10, с. 4–5].

В. Г. Дрозд вказує, що підслідність у кримінальному провадженні є самостійним інститутом кримінального процесуального права, змістом якого є сукупність норм, що регламентують відносини при визначенні компетенції конкретного органу, уповноваженого на здійснення досудового розслідування, з метою виконання завдань кримінального провадження [11, с. 138].

Погоджуючись в більшості з тезою В. Г. Дрозд вважаємо, що підслідність у кримінальному провадженні слід вважати самостійним інститутом, який визначає ознаки кримінального провадження, на підставі яких здійснюється розподіл кримінальних проваджень відповідно до предмету відання органів досудового розслідування.

В рамках даного дослідження вважаємо за необхідне приділити увагу поглядам дослідників на мету і значення підслідності у кримінальному провадженні.

М. В. Григорчук, К. Т. Мулик вважають, що інститут підслідності виступає основою управління органами, їх головна мета – управління та основна задача – досягнення визначеного законом компетентного розподілу кримінальних проваджень [5, с. 189].

Н. А. Макаренко, І. О. Крицька завданням і метою існування інституту підслідності називають забезпечення права особи на об'єктивне й неупереджене

розслідування, тому чітка регламентація підслідності на рівні КПК України є важливою гарантією не лише дотримання прав і свобод людини під час кримінального провадження, але й допустимості фактичних даних, отриманих під час проведення розслідування [3, с. 137].

Автори навчального посібника «Кримінальний процес України: досудове розслідування» підкреслюють, що кримінальний процесуальний інститут підслідності має істотне організаційно-правове значення. Він дозволяє розподілити всі кримінальні провадження між органами дізнання і досудового слідства відповідно до їх спеціалізації та за територіальною приналежністю; виключає необґрунтовані процесуальні суперечки між правоохоронними органами; сприяє визначенню штатної чисельності кожного з них і т.д. [12, с. 17].

А. А. Омаров безпосереднім завданням інституту підслідності вважає забезпечення оптимального (з позиції результативності) розподілу кримінальних проваджень між органами, що здійснюють досудове розслідування. Це найбільш наближена і, так би мовити, «технічна» мета цього інституту. Стратегічна ж його мета полягає в забезпеченні права особи на об'єктивне й неупереджене розслідування, і як результат – гарантування передбаченого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод права особи на справедливий суд [10, с. 11]. Подібну позицію займає А. А. Патик вказуючи, що головним завданням підслідності є недопущення дубляжу, тобто виконання однієї і тієї ж роботи двома й більше суб'єктами [13, с. 156]. Схожу думку з даного питання мають І. В. Грицюк, О. С. Лаба зазначаючи, що основним завданням інституту підслідності є забезпечення оптимального розподілу кримінальних проваджень між органами, що здійснюють досудове розслідування [14, с. 198].

З огляду на вищевказані погляди дослідників на визначення мети і завдань підслідності у кримінальному провадженні слід підсумувати, що загальним завданням підслідності є забезпечення права особи на ефективне розслідування та, як наслідок, забезпечення права особи на справедливий суд. Мету інституту підслідності у кримінальному провадженні можна охарактеризувати як здійснення розподілу кримінальних справ за чітко визначеними критеріями; уникнення суперечок між органами слідства щодо розподілу кримінальних справ тощо. Якість нормативного регулювання інституту підслідності є гарантією належного дотримання прав, свобод і забезпечення законних інтересів учасників кримінального провадження.

В. М. Юришин вказує, що на практиці, не завжди на початку досудового розслідування можна чітко встановити правильну підслідність. Існують випадки, коли встановити місце вчинення кримінального правопорушення одразу неможливо. Крім того, далеко не завжди самі заявники розуміють, в який орган досудового розслідування треба подавати заяву про вчинення кримінального правопорушення. Саме тому законодавець зобов'язує всіх уповноважених осіб приймати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, навіть, якщо особа звернулася не до того органу [15, с. 182]. Дійсно, адже відповідно до положень ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості

до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування [16].

Відповідно до ч. 2 ст. 218 КПК України якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він зобов'язаний протягом п'яти днів з дня встановлення таких обставин письмово повідомити про них прокурора та проводити розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність [16]. Дане правило встановлено з метою уникнення затягування досудового розслідування. У такому разі слідчий повинен повідомити прокурора про початок досудового розслідування, а прокурор, ознайомившись зі змістом повідомлення та виявивши факт розслідування слідчим кримінального правопорушення, яке не віднесено до його підслідності, – винести постанову про визначення підслідності. Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме, то обов'язок визначення місця проведення досудового розслідування покладається на прокурора [11, с. 144–145].

Правомірність поділу справ між органами досудового розслідування залежить, насамперед, від його правильної правової кваліфікації. Контрольна функція у цьому процесі відведена прокурору, який забезпечує процесуальний контроль за ходом досудового розслідування, та надає вказівки слідчим (дізнавачам) для прийняття відповідних рішень за матеріалами, що містяться у них у провадженні [5, с. 189].

Законодавець відводить ключову роль саме прокурору при вирішенні питань про підслідність. Прокурор, по суті, залучається для вирішення зазначених питань лише в тому випадку, якщо неможливо встановити територіальну підслідність або якщо існують спори про підслідність [15, с. 184].

Слід зауважити, що на наше переконання, порушення правил підслідності прокурором, тобто визначення суб'єкта розслідування всупереч вимогам закону, не завжди буде свідчить про неефективність розслідування. Дopusкаємо, що окремих випадках, здійснення розслідування слідчим підрозділом за вказівкою прокурора (всупереч вимозі закону) може бути більш ефективним і оптимальним (тобто з найменшою затратою процесуальних ресурсів).

Одним з проблемних питань у контексті неправильного визначення підслідності у кримінальному провадженні є питання щодо допустимості доказів, отриманих, так би мовити, неналежним суб'єктом.

М. А. Погорецький, В. О. Гринюк пишуть, що у кримінальному провадженні питання щодо визначення підслідності виникає, як правило, під час проведення досудового розслідування на різних його етапах. Також воно може виникнути й на судових стадіях процесу при вирішенні питання про допустимість доказів, які отримані під час проведення досудового розслідування з порушенням правил підслідності [4, с. 63].

А. А. Омаров відзначає, що порушення правил підслідності кримінальних проваджень тягне за собою порушення строків досудового розслідування, визнання доказів недопустимими через отримання їх неналежним суб'єктом, а також інші негативні правові наслідки [17, с. 212].

О. Ю. Татаров зазначає, що у випадку зміни прокурором предметної підслідності та здійснення розслідування кримінального провадження органом, до компетенції якого це не відноситься, вважати, що досудове розслідування здійснено уповноваженою на те особою не приходиться,

що як наслідок, є підставою визнання доказів, недопустимими, а процесуальних рішень, прийнятих на їх основі, необґрунтованими та незаконними [18].

К. В. Шевцова зазначає, що досить важливим є правильне визначення місця проведення досудового розслідування, оскільки це безпосередньо впливає на процес збирання доказів, а саме дотримання такої їх властивості, як допустимість. Зокрема, в положенні ч. 1 ст. 86 КПК України чітко закріплено, що докази визначаються допустимими, якщо вони отримані в порядку, встановленому КПК України. Інакше, як визначено в ч. 2 ст. 86 КПК України, недопустимий доказ не може бути використаний під час прийняття процесуальних рішень [19, с. 236].

Правою є М. С. Городецька, яка зазначає, що у результаті визнання доказів недопустимими відповідальність несуть не лише органи, які ведуть кримінальний процес. Від цього страждають також інтереси учасників кримінального процесу, які відстоюють власний інтерес і які не повинні страждати через помилки державних органів. Зважаючи на те, що порушення підслідності є суттєвим порушенням установленого кримінальним процесуальним законодавством порядку, то отримані докази не можуть бути визнані допустимими. Втрата доказів є значним несприятливим наслідком для учасників кримінального провадження [20, с. 138].

О. Ю. Татаров вказує, що у випадку наявності обставин, що свідчать про те, що кримінальне провадження розслідується не уповноваженим органом на підставі помилково визначеної підслідності прокурором, реакція сторони захисту, потерпілого чи інших учасників повинна зводитись до оскарження постанови вищестоящому прокурору. Однак, як показує практика в переважній більшості випадків така практика результату не дає. Найбільш вдалим було б передбачення можливості оскарження постанови про визначення підслідності слідчому судді, що унеможливило б порушення правил підслідності, а у випадку скасування слідчим суддею постанови прокурора – докази, які отримані під час здійснення розслідування не уповноваженим органом мають визнаватись недопустимими [18].

У даному контексті М. С. Городецька відзначає, що сторона захисту може бути зацікавленою в отриманні на досудовому розслідуванні відомостей, які під час судового розгляду будуть визнані недопустимими. Для цього вона може умисно не заявляти про порушену підслідність на досудовому розслідуванні, намагаючись «приберегти» як аргумент факт цього порушення для судового розгляду, де, скориставшись ним, досягти визнання доказів недопустимими і в такий спосіб нівелювати обвинувальну діяльність [20, с. 139]. Подібну тезу висловлюють у своїй праці Н. А. Макаренко, І. О. Крицька [3, с. 139].

М. С. Городецька вважає, що необхідно внести до кримінального процесуального законодавства зміни щодо запровадження права учасників кримінального провадження на оскарження підслідності під час досудового розслідування. У разі, якщо учасники кримінального провадження таким правом не скористалися на досудовому розслідуванні, вони втрачають право оскаржувати підслідність під час судового розгляду [20, с. 141].

На наше переконання, визначення підслідності (з різних причин) всупереч вимогам кримінального процесуального закону не завжди свідчить про те, що усі отримані докази, здобуті у результаті розслідування слід вважати недопустимими. В кожному випадку необхідно

з'ясовувати: яким чином здійснення досудового кримінального провадження органом, до компетенції якого це не відноситься вплинуло на допустимість отримання конкретного доказу. Рішення про визначення підслідності має супроводжуватись судовим контролем. Тобто учасники кримінального провадження повинні мати передбачену кримінальним процесуальним законом можливість оскаржити таке рішення до слідчого судді.

Висновки. Аналіз викладеного матеріалу дає нам можливість зробити наступні висновки. Підслідність у кримінальному провадженні слід вважати самостійним інститутом, який визначає ознаки кримінального провадження, на підставі яких здійснюється розподіл кримінальних проваджень відповідно до предмету відання органів досудового розслідування. Загальним завданням підслідності є забезпечення права особи на ефективне розслідування та, як наслідок, забезпечення права особи на справедливий суд. Мету інституту підслідності у кримінальному провадженні можна охарактеризувати як здійснення розподілу кримінальних справ за чітко визначеними критеріями; уникнення суперечок між органами слідства щодо розподілу кримінальних справ тощо.

Порушення правил підслідності прокурором, тобто визначення суб'єкта розслідування всупереч вимогам

закону, не завжди буде свідчити про неефективність розслідування. Допускаємо, що окремих випадках здійснення розслідування слідчим підрозділом за вказівкою прокурора (всупереч вимозі закону) може бути більш ефективним і оптимальним (тобто з найменшою затратною процесуальних ресурсів). Визначення підслідності (з різних причин) всупереч вимогам кримінального процесуального закону не завжди свідчить про те, що усі отримані докази, здобуті у результаті розслідування слід вважати недопустимими. В кожному випадку необхідно з'ясовувати: яким чином здійснення досудового кримінального провадження органом, до компетенції якого це не відноситься вплинуло на допустимість отримання конкретного доказу. Рішення про визначення підслідності має супроводжуватись судовим контролем. Тобто учасники кримінального провадження повинні мати передбачену кримінальним процесуальним законом можливість оскаржити таке рішення до слідчого судді.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері доцільно пов'язувати з диференціацією підслідності залежно від окремих категорій кримінальних правопорушень задля підвищення якості та ефективності досудового кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 88–93.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Макаренко Н.А., Крицька І.О. Окремі питання визначення підслідності прокурором у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 3. С. 135–139.
4. Погорецький М. А., Гринюк В.О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 60–68.
5. Григорчук М.В., Мулик К.Т. Проблеми визначення підслідності: теоретико-правовий аспект. *Legal Bulletin*. 2023. № 4 (10). С. 184–192. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-10-184-192>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. Т. 1. Харків : Право, 2013. 768 с.
7. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. 15-те вид., доповн. і перероб. Київ : Правова Єдність, 2018. 854 с.
8. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: теоретичні засади вдосконалення нормативно-правового регулювання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kyinpr.pdf>
9. Січко С. О. Актуальні питання підслідності кримінальних проваджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 32–35.
10. Омаров А. А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 22 с.
11. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
12. Кримінальний процес України: досудове розслідування: навч. посіб. / О. О. Волобуєва, М. С. Городецька, Т. О. Лоскутов та ін. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
13. Патик А. А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 155–164.
14. Грицюк І. В., Лаба О. С. Підслідність як інститут кримінального процесуального права. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4. С. 193–198.
15. Юрчишин В.М. Проблеми визначення підслідності на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип. № 2. С. 179–187.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
17. Омаров А. А. Поняття «підслідність» у кримінальному провадженні: проблема визначення. *Право і суспільство*. 2015. № 6–2. С. 211–214.
18. Татаров О. Ю. Ваші докази недопустимі або чому розслідування може стати незаконним. *Блоги LIGA.NET*. 16.11.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/otatarov/article/31640>
19. Шевцова К. В. Повноваження прокурора щодо визначення підслідності та місця проведення досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5, т. 2. С. 235–240. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-2.42>

20. Городецька М.С. Щодо розподілу підслідності на досудовому розслідуванні. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2. С. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-79-2-136-143>

References

1. Kytsan, Yu.I. (2012). Pidslidnist kryminalnykh sprav: perspektyvy vdoskonalennia normatyvno-pravovoho rehuliuвання [Criminal investigation: prospects for improving regulatory regulation]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 1, 88–93 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Makarenko, N. A., Krytska, I. O. (2020). Okremi pytannia vyznachennia pidslidnosti prokurorom u kryminalnomu provadzhenni [Certain issues of determining criminal investigation by the prosecutor in criminal proceedings]. *Juris Europensis Scientia*, 3, 135–139. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kyinpr.pdf> [in Ukrainian].
4. Pohoretskyi, M. A., Hryniuk, V. O. (2016). Vyznachennia prokurorom pidslidnosti kryminalnoho provadzhennia [Determination by the prosecutor of the subjectivity of criminal proceedings]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 3, 60–68 [in Ukrainian].
5. Hryhorchuk, M. V., Mulyk, K. T. (2023). Problemy vyznachennia pidslidnosti: teoretyko-pravovyi aspekt [Problems of determining subjectivity: theoretical and legal aspect]. *Legal Bulletin*, 4 (10), 184–192. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-10-184-192> [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeksu Ukrainy [Criminal procedure code of Ukraine]. (2013). Naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t. / O. M. Bandurka, Ye. M. Blazhivskiy, Ye. P. Burdol ta in. T. 1. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
7. Tertyshnyk, V. M. (2018). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to the Criminal procedure code of Ukraine]. Vyd. 15-te, dopovn. i pererob. Kyiv : Pravova Yednist [in Ukrainian].
8. Kytsan, Yu. I. (2012). Pidslidnist kryminalnykh sprav: teoretychni zasady vdoskonalennia normatyvno-pravovoho rehuliuвання [Criminal investigation: theoretical principles of improving regulatory regulation]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Pravo"*, 2 (6), 11. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kyinpr.pdf> [in Ukrainian].
9. Sichko, S. O. (2019). Aktualni pytannia pidslidnosti kryminalnykh provadzen [Current issues of criminal investigation]. *Pivdennoukraiynskiy pravnychi chasopys*, 1, 32–35 [in Ukrainian].
10. Omarov, A. A. (2017). Instytut pidslidnosti v kryminalnomu provadzhenni [Institute of investigation in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv, 22 [in Ukrainian].
11. Drozd, V. H. (2018). Pravove rehuliuвання dosudovoho rozsliduvannia: problemy teorii ta praktyky [Legal regulation of pre-trial investigation: problems of theory and practice]: monohrafiia. Odesa : Vydavnychiy dim "Helvetyka". [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi protses Ukrainy: dosudove rozsliduvannia [Criminal process of Ukraine: pre-trial investigation]: navchalnyi posibnyk. (2019). / O. O. Volobueva, M. S. Horodetska, T. O. Loskutov ta in. Kryvyi Rih : Vyd. R. A. Kozlov. [in Ukrainian].
13. Patyk, A. A. (2014). Pidslidnist zlochyniv na dosudovomu rozsliduvanni za novym kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [Indictability of crimes in pre-trial investigation under the new criminal procedural code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2, 155–164 [in Ukrainian].
14. Hrytsiuk, I. V., Laba, O. S. (2018). Pidslidnist yak instytut kryminalnoho protsesualnoho prava [Indictability as an institution of criminal procedural law]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*, 3–4, 193–198 [in Ukrainian].
15. Iurchyshyn, V. M. (2019). Problemy vyznachennia pidslidnosti na pochatkovomu etapi dosudovoho rozsliduvannia [Problems of determining indictability at the initial stage of pre-trial investigation]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"*, 2, 179–187 [in Ukrainian].
16. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal procedure code of Ukraine]: Zakon vid 13.04.2012. № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
17. Omarov, A. A. (2015). Poniattia «pidslidnist» u kryminalnomu provadzhenni: problema vyznachennia [The concept of "investigation" in criminal proceedings: the problem of definition]. *Pravo i suspilstvo*, 6–2, 211–214 [in Ukrainian].
18. Tatarov, O. Iu. (2018). Vashi dokazy nedopustymi abo chomu rozsliduvannia mozhe staty nezakonnym [Your evidence is inadmissible or why the investigation may become illegal]. *Blohy LIGA.NET*. URL: <https://blog.liga.net/user/otatarov/article/31640> [in Ukrainian].
19. Shevtsova, K. V. (2019). Povnovazhennia prokurora shchodo vyznachennia pidslidnosti ta mistsia provedennia dosudovoho rozsliduvannia [The prosecutor's powers to determine the subject of investigation and the place of pre-trial investigation]. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava*, 5/2, 235–240. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-2.42> [in Ukrainian].
20. Horodetska, M. S. (2022). Shchodo rozpodilu pidslidnosti na dosudovomu rozsliduvanni [On the distribution of subject of investigation in pre-trial investigation]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 2, 136–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-79-2-136-143> [in Ukrainian].

Vitvitskyi Serhii,

Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Rector

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4884-1883>

THE CONCEPT AND ESSENCE OF INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The scientific article is devoted to the study of the concept and essence of investigation in criminal proceedings. It is noted that the optimal distribution of the workload between the investigative units of the relevant bodies, the effectiveness of criminal proceedings, and the protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of participants in criminal proceedings depend on the quality of the legal norms regulating the investigation in criminal proceedings. It is found that the general task of investigation is to ensure the right of a person to an effective investigation and, as a result, to ensure the right of a person to a fair trial. The purpose of the institution of investigation in criminal proceedings can be characterized as the distribution of criminal cases according to clearly defined criteria; avoiding disputes between investigative bodies regarding the distribution of criminal cases, etc. It is emphasized that a violation of the rules of investigation by a prosecutor, that is, the determination of the subject of investigation contrary to the requirements of the law, will not always indicate the ineffectiveness of the investigation. We admit that in some cases, conducting an investigation by an investigative unit at the direction of the prosecutor (contrary to the requirements of the law) may be more effective and optimal (i.e. with the least expenditure of procedural resources). Determining subjectivity (for various reasons) contrary to the requirements of the criminal procedural law does not always indicate that all evidence obtained as a result of the investigation should be considered inadmissible. In each case, it is necessary to find out: how the conduct of pre-trial criminal proceedings by an authority whose competence it does not apply to, affected the admissibility of obtaining specific evidence. The thesis is supported that the decision to determine subjectivity should be accompanied by judicial control. That is, the participants in criminal proceedings should have the opportunity provided for by the criminal procedural law to appeal such a decision to the investigating judge.

Key words: investigation, pre-trial investigation body, investigative unit, pre-trial investigation, prosecutor.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Мирошниченко Юрій Михайлович,

доктор юридичних наук, суддя

(Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9114-1495>

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ОБ'ЄКТИВНОСТІ

У статті проаналізовано правову природу основних та допоміжних об'єктів судової експертизи. Досліджено функціональну роль порівняльних зразків як засобів верифікації у кримінальному процесі. На основі аналізу судової практики висвітлено питання допустимості експертних висновків залежно від законності отримання об'єктів дослідження. Особливу увагу приділено концепції контекстуальної інформації та методам захисту експерта від когнітивних упереджень задля забезпечення об'єктивності спеціального пізнання.

Ключові слова: об'єкти експертизи, порівняльні зразки, допустимість доказів, когнітивна об'єктивність, контекстуальна інформація, судово експертиза, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Ефективність судової експертизи як інструменту встановлення істини у кримінальному провадженні традиційно розглядається крізь призму дотримання процесуальної форми та наукової обґрунтованості застосовуваних методик. Проте сучасний стан правозастосовної практики свідчить про наявність глибинної проблеми, що полягає у відсутності чіткої диференціації правового статусу об'єктів експертного дослідження та належних механізмів захисту експерта від когнітивних упереджень.

По-перше, системна невизначеність щодо епістемічної природи допоміжних об'єктів (порівняльних зразків) призводить до методологічних помилок у процесі оцінки допустимості доказів. Незважаючи на те, що такі об'єкти виконують виключно технічну (верифікаційну) функцію, недоліки у процедурі їх отримання часто стають формальною підставою для нівелювання результатів складних експертних досліджень.

По-друге, нагальною проблемою залишається «інформаційний шум» або надлишкова контекстуальна інформація, яка надається експерту разом із матеріалами провадження. Наявність у розпорядженні спеціаліста даних, що не стосуються безпосереднього предмета експертизи (відомості про особу підозрюваного, визнання фактів іншими учасниками тощо), створює ризик формування апріорних очікувань. Це підміняє автономне наукове дослідження ознак об'єкта опосередкованою оцінкою загального фону справи, що ставить під загрозу когнітивну об'єктивність експерта та достовірність його висновків.

Таким чином, актуальність проблеми зумовлена необхідністю вироблення нових підходів до визначення меж об'єкта експертного пізнання та впровадження процесуальних фільтрів, що забезпечили б ізоляцію дослідницької фази від нерелевантних інформаційних сигналів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема правового регулювання та ефективності судової

експертизи посідає чільне місце у вітчизняній кримінальній процесуальній та криміналістичній науках. За останні десятиліття сформовано потужний теоретичний масив, представлений монографічними та дисертаційними дослідженнями В. В. Бажанюка [1], А. Р. Воробчака [2], А. В. Дудича [3], А. М. Проценко [4], Е. Б. Сімакової-Сфремян [5], А. М. Тимчишина [6], Н. М. Ткаченко [7], К. А. Шуневич [8], М. Г. Щербаківського [9], Д. В. Щербанюка [10], В. Д. Юришина [11]. У цих і багатьох інших працях комплексно розглянуто процесуальну природу експертизи, механізм її призначення та проведення, а також питання формування доказової бази й оцінки допустимості висновку експерта.

Водночас, попри системність існуючих розробок, залишається недостатньо висвітленою диференціація правової природи основних та допоміжних об'єктів експертизи крізь призму їхньої функціональної ролі у процесі верифікації доказів. У вітчизняній доктрині бракує чіткого розмежування епістемічного статусу об'єктів, що безпосередньо несуть інформацію про подію, та технічних засобів забезпечення експертного пізнання. Особливої уваги та критичного переосмислення потребує проблема управління когнітивною об'єктивністю експерта, що в існуючих дослідженнях часто підміняється суто процесуальним контролем за дотриманням форми. Питання про вплив надлишкової контекстуальної інформації на формування меж об'єкта дослідження та ризик виникнення упередженості в ситуаціях ідентифікаційної невизначеності наразі не отримали належної теоретичної та практичної розробки.

З огляду на зазначене, **метою** цієї статті є критичний аналіз правової природи та функціонального статусу об'єктів експертного дослідження у системі кримінального процесуального доказування. Особлива увага приділяється необхідності розмежування основних і допоміжних об'єктів експертизи, а також дослідженню процесуальних та когнітивних чинників, що впливають на допустимість і достовірність експертного висновку.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- систематизувати об'єкти експертного дослідження за їхньою роллю у встановленні предмета доказування;
- з'ясувати правовий статус допоміжних об'єктів (зразків) та їхню верифікаційну функцію в судовому експертному пізнанні;
- проаналізувати актуальні позиції Верховного Суду щодо законності способів отримання об'єктів експертизи та їх впливу на допустимість доказової бази;
- обґрунтувати концепцію керування контекстуальною інформацією як інструменту забезпечення когнітивної об'єктивності експерта та захисту від методичних помилок, зумовлених «інформаційним шумом».

Виклад основного матеріалу. У системно-діяльнісній моделі експертизи об'єкти дослідження становлять матеріальну основу пізнавального процесу та визначають як межі можливого експертного пізнання, так і умови інтеграції його результатів у систему доказування. Саме тому їх правова природа, функціональна роль і спосіб формування потребують окремого аналізу.

Системна класифікація об'єктів експертного дослідження

Об'єкти експертного дослідження доцільно поділяти на (1) основні – речові докази, документи, матеріали провадження, які містять безпосередню інформацію про предмет доказування та (2) допоміжні – порівняльні зразки, що мають особливий процесуальний статус і слугують виключно для забезпечення повноти та достовірності дослідження.

Функціональний та доказовий статус допоміжних об'єктів

Щодо правового статусу допоміжних об'єктів Верховний Суд сформував позицію, відповідно до якої зразки, що отримуються для проведення експертного дослідження, самі по собі не містять даних, які входять до предмета доказування, а відтак не мають самостійного доказового значення. Їх функція полягає у забезпеченні перевірки наявного у сторони кримінального провадження доказу та створенні умов для повного й об'єктивного дослідження з метою встановлення предмета конкретної експертизи [12].

Таким чином, у системі доказування допоміжні об'єкти виконують технічну (верифікаційну) функцію, виступаючи умовою належності та достовірності результатів експертного дослідження, але не самостійним джерелом інформації про подію кримінального правопорушення.

Вплив процедури отримання об'єктів експертизи на допустимість її результатів

Належність і допустимість результатів експертного дослідження зумовлюються не лише характером об'єктів, але й процедурою їх отримання. Законність надання об'єкта експертизи експертній установі є необхідною умовою допустимості висновку експерта і безпосередньо пов'язується з правомірністю володіння таким об'єктом.

Верховний Суд встановив чітке розмежування методів отримання документів, що становлять об'єкт експертизи, за принципом добровільності [13]. Зокрема, якщо потерпіла сторона має право безпосередньо надати медичні документи, слідчий зобов'язаний їх прийняти для виконання завдань кримінального провадження, й такі документи визнаються належним об'єктом експертного дослідження. У разі відмови особи від добровільного надання документів слідчий повинен застосувати заходи забезпечення кримінального

провадження шляхом звернення до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

Водночас судова практика, демонструючи гнучке тлумачення цього порядку з метою оптимізації розслідування, констатує, що отримання слідчим медичної карти потерпілого з медичної установи на підставі власного запиту, а не виключно за ухвалою слідчого судді про тимчасовий доступ, відповідає вимогам закону (ч. 2 ст. 93 КПК України) та не тягне визнання доказів недопустимими [14].

Законність об'єкта експертизи визначається не лише фактичною можливістю та правомірністю його надання установою чи особою, у володінні якої він перебуває, і відповідністю способу його отримання (запит чи ухвала) вимогам закону, але й умовами його використання у межах експертного пізнання, що є критичною передумовою надійності результатів експертного пізнання. Навіть за умови формальної законності отримання об'єктів експертизи, їх використання у процесі експертного дослідження пов'язане з іншими ризиками, що виходять за межі суто процесуального контролю.

Ризики контекстуальної інформації та забезпечення когнітивної об'єктивності експерта

Забезпечення об'єктивності експертного дослідження передбачає не лише дотримання методик і формальних процедур, але й належну організацію інформаційного середовища, у якому здійснюється експертна діяльність. У криміналістичній доктрині обґрунтовано звертається увага на ризики, пов'язані з ознайомленням експерта з матеріалами кримінального провадження, що безпосередньо не стосуються предмета експертизи, зокрема з даними про визнання сторонами певних фактів, характеристиками особи або іншими доказами, які можуть формувати очікування щодо результату дослідження [15, с. 270–271].

Таке інформаційне перевантаження створює загрозу упередженості міркувань експерта та зумовлює тенденцію до вирішення поставлених питань не на підставі досліджуваних ознак, а шляхом опосередкованої оцінки сукупності матеріалів справи. Особливо небезпечним цей вплив є у ситуаціях невизначеності, коли об'єкти дослідження або ідентифікаційні ознаки є неповними чи суперечливими.

Сучасні міждисциплінарні дослідження в галузі когнітивної психології експертної діяльності концептуалізують цей ризик через поняття контекстуальної інформації – інформації, яка не є епістемічно необхідною для виконання конкретного експертного завдання, але здатна впливати на інтерпретацію результатів шляхом активації когнітивних упереджень [16]. З огляду на це доступу експерта до матеріалів кримінального провадження має носити вибіркового характер і бути спрямованим на ізоляцію дослідницької фази проведення експертизи від надлишкових інформаційних сигналів, що не входять до предмета експертизи.

У такому розумінні управління обсягом та змістом інформації, яка надається експерту, виступає не обмеженням його автономії, а необхідною умовою її реального здійснення та гарантією достовірності експертного висновку в системі доказування. За таких умов питання керування контекстуальною інформацією безпосередньо впливає на можливість сприйняття висновку як автономного результату спеціального пізнання.

У цьому сенсі проблема когнітивних упереджень постає не як характеристика особи експерта, а як наслідок неналежного визначення меж об'єкта експертного дослідження. Надання експерту надмірної або

нерелевантної контекстуальної інформації фактично розширює об'єкт експертизи за межі епістемічно необхідних даних, підміняючи наукове дослідження ознак об'єкта опосередкованою оцінкою загального інформаційного фону кримінального провадження. За таких умов ризик упередженості може бути зумовлений методологічно хибним визначенням меж об'єкта експертного пізнання.

Висновки. У результаті проведеного дослідження правової природи та функціонального призначення об'єктів судової експертизи у кримінальному провадженні зроблено такі висновки:

1. Об'єкти експертного дослідження за своєю епістемічною роллю поділяються на основні (джерела доказової інформації) та допоміжні (верифікаційні зразки). Встановлено, що допоміжні об'єкти не мають самостійного значення для доказування обставин події, а виступають необхідною техніко-юридичною умовою для встановлення достовірності результатів експертного пізнання.

2. Доведено, що законність висновку експерта безпосередньо корелює із правомірністю отримання об'єктів

дослідження. Судова практика схильється до гнучкого тлумачення способів збирання медичної документації (зокрема через запити слідчого), проте це не нівелює обов'язок дотримання процесуальних гарантій у разі відсутності добровільної згоди на надання таких об'єктів.

3. Одним із ключових ризиків для об'єктивності експертизи визначено «інформаційне перевантаження» експерта даними, що не входять до предмета конкретного дослідження. Надання надлишкової інформації про хід розслідування або особисті характеристики учасників створює підґрунтя для когнітивних упереджень, де науковий аналіз ознак об'єкта заміщується адаптацією висновку до очікувань органу досудового розслідування.

4. Для забезпечення автономності експертного пізнання необхідно впроваджувати механізми селективного доступу експерта до матеріалів кримінального провадження. Межі об'єкта експертизи мають бути чітко детерміновані виключно тими даними, що є епістемічно необхідними для вирішення поставлених питань, що мінімізує вплив нерелевантного контекстуального фону та гарантує високий ступінь надійності висновку як джерела доказів.

Список використаних джерел

1. Бажанюк В. В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 256 с.
2. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 236 с.
3. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09. Одеса, 2017. 253 с.
4. Проценко А. М. Процесуальні, організаційні та тактичні засади проведення експертизи в суді : дис. ... д-ра філос. : 12.00.09. Харків, 2023. 251 с.
5. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.
6. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : теорія та практика : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с.
7. Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 180 с.
8. Шуневич К. А. Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні : дис. ... д-ра філос. : 12.00.09. Львів, 2023 351 с.
9. Щербаківський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 522 с.
10. Щербанюк Д. В. Теорія та практика реалізації експертної ініціативи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д-ра філос. : 12.00.09. Харків, 2019. 23 с.
11. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Івано-Франківськ, 2007. 227 с.
12. Постанова Верховного Суду від 20.06.2022 р. у справі № 646/8454/17. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012014> (дата звернення: 11.01.2026).
13. Постанова Верховного Суду від 27.01.2020 р. у справі № 754/14281/17. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87211870> (дата звернення: 11.01.2026).
14. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 р. у справі № 293/1947/20. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457> (дата звернення: 11.01.2026).
15. Мирошниченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2024. 493 с.
16. Dror I. E. Cognitive and human factors in expert decision making: Six fallacies and the eight sources of bias. *Analytical Chemistry*. 2020. Vol. 92. № 12. P. 7998–8004. DOI: <https://doi.org/10.1021/acs.analchem.0c00704>

References

1. Bazhaniuk, V. V. (2023). *Pravovi ta orhanizatsiino-taktychni osnovy provedennia ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Legal, organizational and tactical foundations of conducting forensic examinations in criminal proceedings] (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi) [in Ukrainian].
2. Vorobchak, A. R. (2019). *Vysnovok eksperta yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni* [Expert opinion as a source of evidence in criminal proceedings] (PhD dissertation, Odessa) [in Ukrainian].
3. Dudych, A. V. (2017). *Ekspert yak uchasnyk kryminalnoho provadzhennia* [Expert as a participant in criminal proceedings] (PhD dissertation, Odessa) [in Ukrainian].
4. Protsenko, A. M. (2023). *Protsesualni, orhanizatsiini ta taktychni zasady provedennia ekspertyz v sudi* [Procedural, organizational and tactical principles of conducting forensic examination in court] (Doctoral dissertation, Kharkiv) [in Ukrainian].

5. Simakova-Yefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical, legal and methodological foundations of complex forensic research] (Doctoral dissertation, Kharkiv) [in Ukrainian].
6. Tymchyshyn, A. M. (2023). *Spetsialni znannia u kryriminalnomu protsesi Ukrainy: teoriia ta praktyka* [Special knowledge in the criminal process of Ukraine: theory and practice] (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi) [in Ukrainian].
7. Tkachenko, N. M. (2017). *Subiekty sudovo-ekspertnoi diialnosti v suchasni systemi ekspertnoho zabezpechennia kryriminalnoho provadzhennia* [Subjects of forensic activity in the modern system of expert support of criminal proceedings] (PhD dissertation, Kharkiv) [in Ukrainian].
8. Shunevych, K. A. (2023). *Modeli orhanizatsii ta provedennia sudovoi ekspertyzy u kryriminalnomu sudochynstvi v derzhavakh Yevropy i v Ukraini* [Models of organization and conducting of forensic examination in criminal justice in European states and in Ukraine] (Doctoral dissertation, Lviv) [in Ukrainian].
9. Shcherbakovskyi, M. H. (2016). *Teoretyko-metodolohini ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryriminalnomu protsesi* [Theoretical, methodological and praxeological foundations of forensic examinations in criminal proceedings] (Doctoral dissertation, Kharkiv) [in Ukrainian].
10. Shcherbaniuk, D. V. (2019). *Teoriia ta praktyka realizatsii ekspertnoi initsiatyvy u kryriminalnomu provadzhenni* [Theory and practice of expert initiative implementation in criminal proceedings] (Doctoral dissertation abstract, Kharkiv) [in Ukrainian].
11. Yurchyshyn, V. D. (2007). *Vysnovok eksperta yak dzhereło dokaziv u kryriminalnomu protsesi Ukrainy* [Expert opinion as a source of evidence in the criminal process of Ukraine] (PhD dissertation, Ivano-Frankivsk) [in Ukrainian].
12. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20.06.2022 r. u spravi № 646/8454/17 [Resolution of the Supreme Court of June 20, 2022 in case No. 646/8454/17]. *Yedynyi reiestr sudovykh rishen*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012014> [in Ukrainian].
13. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 27.01.2020 r. u spravi № 754/14281/17 [Resolution of the Supreme Court of January 27, 2020 in case No. 754/14281/17]. *Yedynyi reiestr sudovykh rishen*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87211870> [in Ukrainian].
14. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 06.06.2023 r. u spravi № 293/1947/20 [Resolution of the Supreme Court of June 6, 2023 in case No. 293/1947/20]. *Yedynyi reiestr sudovykh rishen*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457> [in Ukrainian].
15. Miroshnychenko, Yu. M. (2024). *Kryriminalistychne zabezpechennia sudovoho provadzhennia: kontseptualni osnovy* [Forensic support of judicial proceedings: conceptual foundations] (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi) [in Ukrainian].
16. Dror, I. E. (2020). Cognitive and human factors in expert decision making: Six fallacies and the eight sources of bias. *Analytical Chemistry*, 92(12), 7998–8004. <https://doi.org/10.1021/acs.analchem.0c00704>

Myroshnychenko Yurii,

Doctor of Law, Judge

(Mukachevo City District Court of the Transcarpathian Region)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9114-1495>

LEGAL NATURE AND FUNCTIONAL STATUS OF FORENSIC OBJECTS: PROBLEMS OF ADMISSIBILITY AND ENSURING COGNITIVE OBJECTIVITY

The effectiveness of forensic examination as a tool for establishing the truth in criminal proceedings is traditionally viewed through the prism of procedural form and scientific validity. However, modern jurisprudence faces a profound challenge: the lack of a clear differentiation between various types of forensic objects and the absence of mechanisms to protect experts from cognitive biases.

This article aims to analyze the legal nature of forensic objects, specifically distinguishing between primary evidence and auxiliary materials (samples), and to investigate the impact of contextual information on the objectivity of expert findings.

The study employs a systemic-structural approach to classify forensic objects and a comparative-legal method to analyze recent positions of the Supreme Court of Ukraine regarding the legality of obtaining medical documents and other examination objects.

The study categorizes forensic objects into primary objects (physical evidence, documents) and auxiliary objects (comparative samples). It is established that auxiliary objects do not possess independent evidentiary value but serve as a technical and legal condition for verifying the reliability of expert results. The research highlights that the legality of an expert's conclusion is directly correlated with the lawfulness of obtaining the research objects. Special attention is paid to the phenomenon of «information noise» or redundant contextual information provided to the expert. The presence of data irrelevant to the subject of the examination (e.g., information about the suspect's personality or confessions) creates a risk of «expectation bias.» This substitutes autonomous scientific analysis with a subjective evaluation based on the general background of the case.

To ensure the autonomy of forensic cognition, it is necessary to implement mechanisms for selective access to criminal case materials. The boundaries of the forensic object must be strictly determined only by data that are epistemically necessary to answer the questions posed. This methodological isolation minimizes the influence of irrelevant signals and guarantees the high reliability of the expert opinion as a source of evidence.

Key words: forensic objects, comparative samples, admissibility of evidence, cognitive objectivity, contextual information, forensic examination, criminal proceedings.

Дата першого надходження статті до видання: 13.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Мішустін Владислав Володимирович,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Статтю присвячено вивченню обставин, що підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень. Акцентовано увагу на тому, що у криміналістиці обставини, що підлягають встановленню, конкретизують обставини, визначені у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, а криміналістичною методикою розслідування окремих видів кримінальних правопорушень надається перелік обставин, що підлягають встановленню з урахуванням особливостей певного виду кримінальних правопорушень.

Визначено, що під час розслідування масових заворушень обов'язковому встановленню підлягають обставини, що підтверджують подію та факт вчинення масових заворушень, а не інших кримінальних правопорушень (час, місце, обставини вчинення масових заворушень), особу злочинця (організаторів та активних учасників масових заворушень), а також спосіб вчинення протиправних дій та знаряддя і засоби, які використовувались з метою досягнення злочинного результату.

Ключові слова: масові заворушення, обставини, що підлягають встановленню, розслідування, кримінальне провадження, доказування.

Постановка проблеми. Метою досудового розслідування є з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, що здійснюється за допомогою отримання та процесуального закріплення доказів у вигляді слідів та показань очевидців і учасників протиправних дій. Вивчення та дослідження доказів сприяє встановленню об'єктивної істини у провадженні та притягненні осіб, які вчинили масові заворушення до кримінальної відповідальності.

Аналіз статистичних даних говорить про те, що з 221 кримінальних правопорушень за ст. 294 Кримінального кодексу України (далі – КК України), вчинених протягом 2013–2025 років повідомлення про підозру вручено лише 77 особам, а рішення щодо закінчення або зупинення досудового розслідування не прийнято у 160 кримінальних провадженнях [1], що свідчить про низьку результативність розслідування, проблеми у доказуванні та неефективну роботу працівників досудового розслідування щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до вчинення злочинів.

Вказане зумовлює необхідність у визначенні переліку обставин, що підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень та їх систематизації з метою зручного і результативного використання слідчим під час розслідування масових заворушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень розглядалися М. А. Погорецьким, Д. Б. Сергєєвою, О. Ю. Татаровим, М. С. Цуцкірідзе. Зокрема, М. І. Скригонюк надав перелік обставин, що підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень. Також, А. І. Лісняк в дисертаційному дослідженні «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» визначив

обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні.

Метою статті є розкрити значення обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування. Окреслити взаємозв'язок обставин, що підлягають встановленню із обставинами, визначеними у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Надати перелік обставин, що підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень.

З метою вивчення обставин, що підлягають встановленню використано системно-структурний, формально-логічний та статистичний методи наукового пізнання. Системно-структурний метод сприяв вивченню обставин, що підлягають встановленню як сукупності відомостей, а також їх систематизації в залежності від етапу розслідування. Формально-логічний метод дозволив з'ясувати взаємозв'язок між обставинами, що підлягають встановленню та обставинами, визначеними у ст. 91 КПК України. Статистичний метод використано для аналізу звітів Офісу Генерального прокурора України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх розслідування.

Виклад основного матеріалу. Успішне виконання завдань кримінального провадження потребує з'ясування в ході досудового розслідування масових заворушень всіх обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів [2, с. 27]. З цією метою проводяться слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, направлені на встановлення обставин вчинення масових заворушень та їх учасників. Проте, на початковому етапі розслідування масових заворушень інформація про вчинене кримінальне правопорушення та особу злочинця здебільшого є орієнтовною та неповною, а тому необхідним

є встановлення фактичних даних щодо обстановки, знарядь, засобів, способу вчинення масових заворушень, а також організаторів та активних учасників масових заворушень. Це зумовлює потребу у вивченні та формуванні переліку обставин, що підлягають встановленню з метою оптимізації досудового розслідування масових заворушень та прискорення формування доказової бази у кримінальному провадженні.

Обставини, що підлягають встановленню є міжпредметною категорією, оскільки вивчаються одночасно такими науками як кримінальний процес і криміналістика. При цьому в кожній із названих наук для позначення згаданих обставин використовується різна термінологія. Зокрема, в кримінальному процесуальному праві вказану категорію позначають як предмет доказування або обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У криміналістиці ж зустрічаються такі поняття як «предмет розслідування», «обставини, що підлягають встановленню», або «обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень» [3, с. 277–278]. Слід зазначити, що вчені-криміналісти використовують різні поняття для вказаної категорії, а саме: обставини, що підлягають з'ясуванню (О. В. Одерій, О. В. Пчеліна, В. Ю. Шепітько), обставини, що підлягають встановленню (В. В. Тищенко, М. І. Скригонюк, М. М. Єфімов, А. І. Лісняк), обставини, що підлягають доказуванню (Ю. А. Кушнерук, А. С. Амеліна, В. А. Мітякін).

Визначений у ст. 91 КПК України перелік обставин, що підлягають доказуванню [4] деталізується при розробці типової методики розслідування кримінального правопорушення, оскільки в ході досудового розслідування слідчий повинен встановити не лише обставини, що становлять предмет доказування, але й проміжні факти й обставини. Коло обставин, що підлягають встановленню, залежить від типової слідчої ситуації, яка складається на початковому етапі розслідування [2, с. 22]. Не можемо не погодитись і з думкою А. І. Лісняка про те, що визначені законодавцем обставини є умовною категорією, з огляду на яку уповноважена особа повинна будувати конкретне кримінальне провадження чи збільшуючи, чи зменшуючи їх перелік [5, с. 105]. Таким чином, КПК України визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню, який є загальним та універсальним для кримінальних правопорушень будь-якого виду. Водночас, в криміналістичній методиці обставини, що підлягають встановленню конкретизують визначені у ст. 91 КПК України обставини з урахуванням особливостей певного виду кримінальних правопорушень, а перелік може бути скорочений або доповнений окремими обставинами, що мають значення для розслідування.

Обставини, що підлягають встановленню тісно пов'язані із предметом доказування. На думку М. М. Єфімова, предмет доказування при розслідуванні становить систему взаємопов'язаних елементів і виключення будь-якого з них робить проблематичним вирішення завдання кримінального переслідування. Тобто, предмет доказування розглядається як єдність п'яти груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, а серед обставин, що підлягають встановленню, також необхідно виокремити: просторово-часові зв'язки між окремими слідами кримінального правопорушення та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні

обставини) [6, с. 24]. Обставини, що підлягають встановленню становлять орієнтовний перелік даних, які повинні бути з'ясовані та досліджені у ході розслідування, а доказування, відповідно до ст. 91 КПК України, полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

У криміналістичній методиці обставини, що підлягають встановленню – це фактичні дані, які є обов'язковими для встановлення і дослідження під час досудового розслідування, та які надають інформацію про наявність у вчиненому діянні ознак складу кримінального правопорушення, вказують на правильність його кваліфікації і спрямовують проведення подальшого досудового розслідування [7, с. 115]. До обставин, які підлягають встановленню, належить чітко визначений перелік відомостей, які в сукупності утворюють склад кримінального правопорушення та встановлюють необхідні й достатні обставини для швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [8, с. 81]. Виходячи з наведеного, можемо зробити висновок, що обставини, що підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень є переліком відомостей, які мають суттєве значення для розв'язання завдань розслідування, збирання повних та допустимих доказів у кримінальному провадженні. Крім того, обставини сприяють визначенню напряму розслідування, його планування та організації послідовності слідчих (розшукових) дій, визначають сукупність даних, які є обов'язковими для встановлення та перевірки під час розслідування масових заворушень.

Зміст таких обставин, що підлягають встановленню зумовлюється предметом доказування, складом злочину, описаного в кримінальному законі, та специфікою механізму вчинення конкретного кримінального правопорушення. Тому немає необхідності у формуванні уніфікованої системи обставин, що підлягають з'ясуванню, для всіх без винятку кримінальних проваджень, адже вони уточнюються в кожному випадку розслідування кримінального правопорушення чи в їх сукупності залежно від їх криміналістичної класифікації [9, с. 182]. Такі обставини – це не просто механічне поєднання елементів предмета доказування і диспозицій відповідних статей КК України, вони визначають загальний напрям розслідування, встановлюють його межі і повноту [10, с. 143].

Слід зауважити, що розкриття кримінального правопорушення вимагає установлення всіх обставин розслідуваної події в необхідному обсязі, хронологічній послідовності, зв'язках і відносинах, виявленні їхніх ознак і властивостей. Це в достаточному підсумку дозволяє повно і правильно усвідомити сутність учиненого правопорушення, дати йому відповідну правову оцінку, з'ясувати психологічні зовнішні механізми поведінки його учасників, тобто всі ті обставини, які впливають зі змісту кримінального і кримінально-процесуального законів [11, с. 59]. Важливою умовою досудового розслідування є повне і всебічне дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення, вивчення доказів і дослідження слідів, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень та доведення розслідування до його логічного завершення – направлення провадження до суду з метою притягнення особи, що вчинила кримінальне правопорушення до кримінальної відповідальності.

У криміналістичній науці сформувалися різні підходи до систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування. Вони в основному

визначаються специфікою механізму вчинення конкретного різновиду кримінального правопорушення, що безперечно впливає на формування слідової й іншої доказової інформації. Здебільшого, групування таких обставин здійснюється з урахуванням змішаного (кримінального процесуального та криміналістичного) критерію [12, с. 146]. На думку А. Ю. Журавльова, обставини, що підлягають доказуванню, доцільно класифікувати в такий спосіб: 1) обставини, які стосуються події кримінального правопорушення; 2) обставини, які стосуються особистості правопорушника; 3) обставини, які стосуються особистості потерпілого; 4) обставини, які стосуються наслідків, що настали в результаті вчинення кримінального правопорушення [11, с. 59].

За результатами вивчення поглядів науковців на поняття, структуру і значення обставин, що підлягають встановленню слід констатувати, що О. В. Одерій [13, с. 256–274], В. В. Тищенко [14, с. 30–31], С. С. Вітвіцький, О. О. Волобуєва, М. В. Войчишена [15, с. 82] досліджуючи різні види кримінальних правопорушень (корисливо-насильницькі злочини, кримінальні правопорушення проти довкілля, кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу порнографічних предметів) відносять до обставин, що підлягають встановленню відомості про подію кримінального правопорушення, час, місце, обстановку, спосіб, знаряддя, засоби, предмет кримінально-протиправного посягання, наслідки кримінальних правопорушень, особу правопорушника, суб'єктивну сторону та можливість вчинення протиправних дій у співучасті.

Водночас, сучасні зарубіжні дослідження присвячені вивченню обставин поширення заворушень між містами [16], роль раси, імміграції, соціальної нерівності та тактики поліції при виникненні заворушень на початковому етапі [17] та обставини зменшення або посилення конфлікту між поліцією та учасниками масових заворушень [18].

Дослідивши наукові праці А. І. Лісняка та М. І. Скригонюка щодо обставини, що підлягають встановленню

під час розслідування масових заворушень слід зазначити, що науковці не систематизують обставини, а надають їх розгорнутий перелік [5, с. 113–114; 19, с. 368–369].

Висновки. Зважаючи на те, що у методиці розслідування масових заворушень обставини, що підлягають встановленню подаються у вигляді розгорнутого переліку, доцільним є систематизувати та викласти їх у вигляді алгоритму встановлення обставин на кожному етапі досудового розслідування:

1) на етапі отримання повідомлення про кримінальне правопорушення або інші події встановлюються обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення (які протиправні дії вчинено; чи має протиправне діяння ознаки злочину, передбаченого ст. 294 КК України) та обставини, що характеризують обстановку вчинення злочину (час, місце);

2) на початковому етапі розслідування встановлюються: обставини, що характеризують особу злочинця (характеристика особи злочинця, його дані та ознаки; наявність організатора масових заворушень; роль кожного із учасників масових заворушень; організований характер вчинення злочинів); обставини, що характеризують суб'єктивну сторону злочину (мотив; мета; умисел); обставини, що характеризують спосіб вчинення злочину (підготовка; механізм вчинення злочину; приховування протиправних дій; використання зброї та інших предметів як зброї; знаряддя і засоби вчинення злочину); обставини, що характеризують наслідки злочину (відомості про потерпілих осіб; вид і розмір завданої шкоди);

3) на подальшому етапі встановлюються обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання).

Список використаних джерел

1. Вирок Красноградського районного суду Харківської області. Справа № 626/1295/14-к. Провадження № 1-кп/626/138/2014. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39695706> (дата звернення: 10.01.2026).
2. Розслідування масових заворушень : навч. посіб. / М. А. Погорецький, О. Ю. Тагаров, Д. Б. Сергєєва, М. С. Цуцкірідзе ; за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : ВД «Дакор», 2014. 140 с.
3. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 44 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/71ac104a-9354-4e91-8dc0-4a560b72b1fc?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.01.2026).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.01.2026).
5. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень : дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Дніпро, 2021. 220 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/df025/d2.pdf> (дата звернення: 10.01.2026).
6. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%84%D1%84%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2.pdf> (дата звернення: 10.01.2026).
7. Войчишена М. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. № 59. С. 113–166. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-3322.59-2.25> (дата звернення: 10.01.2026).
8. Котець Є. А. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування злочинів стосовно осіб, які займають особливо відповідальне становище. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_2_14 (дата звернення: 10.01.2026).
9. Пчеліна О. В. Сутність і зміст обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 177–183. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.24> (дата звернення: 10.01.2026).

10. Тищенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навч.-метод. посіб. Одеса : Юридика, 2022. 236 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/bc786421-43a3-40a3-b331-2b8a07322c24> (дата звернення: 10.01.2026).
11. Журавльов А. Ю. Обставини, що підлягають встановленню, у справах про статеві злочини. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2008. Вип. 44. С. 59–67. URL: <https://www.apdp.in.ua/v44/12.pdf> (дата звернення: 10.01.2026).
12. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 81 (3). С. 144–149. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.21> (дата звернення: 10.01.2026).
13. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
14. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 50 с.
15. Методика розслідування кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів : монографія / С. С. Бітвіцький, О. О. Волобуєва, М. В. Войчишена. Київ : ВД «Дакор», 2021. 190 с. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/items/dcb4e088-fb90-4c76-a930-720b4b49d6bd> (дата звернення: 10.01.2026).
16. Drury J., Ball R., Reicher S., Stott C. How Riots Spread Between Cities: Introducing the Police Pathway. *Political Psychology*. 2022. Vol. 43, No. 4. P. 651–669. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12786> (дата звернення: 10.01.2026).
17. Willmott D., Long M., Agneswaran A., Labhardt D. Why do people riot? Examining rioter motivations and the role of the police. *Police Journal: Theory, Practice and Principles*. 2024. Vol. 98, No. 3. P. 476–494. URL: <https://doi.org/10.1177/0032258X241299620> (дата звернення: 10.01.2026).
18. Björk M. Between Frustration and Aggression: Legal Framing and the Policing of Public Disorder in Sweden and Denmark. *Policing and Society*. 2005. Vol. 15, No. 3. P. 305–326. URL: <https://doi.org/10.1080/10439460500168600> (дата звернення: 10.01.2026).
19. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.

References

1. Vyroky Krasnohradskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti. Sprava № 626/1295/14-k. Provadzhennia № 1-kp/626/138/2014. [Verdict of the Krasnohradskiy District Court of Kharkiv Region. Case No. 626/1295/14-k. Proceedings No. 1-kp/626/138/2014]. (2014). *Yedyniy derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39695706> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
2. Rozsliduvannia masovykh zavorushen [Investigation of mass riots] : navch. posib. / M. A. Pohoretskyi, O. Yu. Tatarov, D. B. Serhieieva, M. S. Tsutskiridze ; za red. prof. M. A. Pohoretskoho. (2014). Kyiv : VD «Dakor» [in Ukrainian].
3. Pchelina, O. V. (2017) Teoretychni zasady formuvannia ta realizatsii metodyky rozsliduvannia zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti [Theoretical principles of the formation and implementation of the methodology for investigating crimes in the sphere of official activity] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/71ac104a-9354-4e91-8dc0-4a560b72b1fc> [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
5. Lisniak, A. I. (2021) Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia masovykh zavorushen [Forensic characteristics and features of the investigation of mass riots] : dys. ... d-ra filosofii : 12.00.09. Dnipro. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/df025/d2.pdf> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
6. Iefimov, M. M. (2018) Rozsliduvannia zlochyniv proty hromadskoho poriadku ta moralnosti [Investigation of crimes against public order and morality] : navch. posib. 2-he vyd., dopov. i pererobl. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%84%D1%84%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2.pdf> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
7. Voichyshena, M. V. (2020) Obstavyny, shcho pidliahaiut vstanovlenniu pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen za faktamy obihu pornohrafichnykh predmetiv [Circumstances to be established during the investigation of criminal offenses based on the facts of trafficking in pornographic objects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Pravo"*. № 59. S. 113–166. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-3322.59-2.25> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
8. Kotets, Ye. A. (2016) Obstavyny, shcho pidliahaiut vstanovlenniu na pochatkovomu etapi rozsliduvannia zlochyniv stosovno osib, yaki zaimaiut osoblyvo vidpovidalne stanovyshe [Circumstances to be established at the initial stage of the investigation of crimes against persons occupying a particularly responsible position]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk*. № 2. S. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_2_ (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
9. Pchelina, O. V. (2020) Sutnist i zmist obstavyn, shcho pidliahaiut ziasuvanniu pid chas rozsliduvannia kryminalnoho pravoporushennia [The essence and content of the circumstances subject to clarification during the investigation of a criminal offense]. *Yurydychnyi biuleten*. № 12. S. 177–183. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.24> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
10. Tishchenko, V. V., Podobnyi, O. O. (2022) Kryminalistyka [Criminalistics]: navch.-metod. posib. Odessa: Yurydyka. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/bc786421-43a3-40a3-b331-2b8a07322c24> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
11. Zhuravlov, A. Yu. (2008) Obstavyny, shcho pidliahaiut vstanovlenniu u spravakh pro statevi zlochyny [Circumstances to be established in cases of sexual crimes]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*: zb. nauk. prats. Vyp. 44. S. 59–67. URL: <https://www.apdp.in.ua/v44/12.pdf> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
12. Pchelina, O. V., Pchelin, V. B. (2024) Obstavyny, shcho pidliahaiut z'iasuvanniu pid chas rozsliduvannia rezonansnykh statevykh kryminalnykh pravoporushen [Circumstances to be clarified during the investigation of high-profile sexual criminal offenses]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. № 81 (3). S. 144–149. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.21> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].

13. Oderii, O. V. (2015) *Teoriia i praktyka rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia* [Theory and practice of investigating crimes against the environment] : monohrafiia. Kharkiv : Disa plius [in Ukrainian].
14. Tishchenko, V. V. (2003) *Kontseptualni osnovy rozsliduvannia koryslyvo-nasylnytskykh zlochyniv* [Conceptual foundations of the investigation of mercenary and violent crimes] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv [in Ukrainian].
15. *Metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen za faktamy obihu pornohrafichnykh predmetiv* [Methods of investigating criminal offenses based on the facts of trafficking in pornographic objects] : monohrafiia / S. S. Vitvitskyi, O. O. Volobuieva, M. V. Voichyshena. (2021). Kyiv : VD «Dakor». URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/items/dcb4e088-fb90-4c76-a930-720b4b49d6bd> (data zvernennia: 10.01.2026) [in Ukrainian].
16. Drury, J., Ball, R., Reicher, S., Stott, C. (2022). How Riots Spread Between Cities: Introducing the Police Pathway. *Political Psychology*. Vol. 43, No. 4. P. 651–669. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12786> (data zvernennia: 10.01.2026) [in English].
17. Willmott, D., Long, M., Agneswaran, A., Labhardt, D. (2024). Why do people riot? Examining rioter motivations and the role of the police. *Police Journal: Theory, Practice and Principles*. Vol. 98, No. 3. P. 476–494. URL: <https://doi.org/10.1177/0032258X241299620> (data zvernennia: 10.01.2026) [in English].
18. Björk, M. (2005). Between Frustration and Aggression: Legal Framing and the Policing of Public Disorder in Sweden and Denmark. *Policing and Society*. Vol. 15, No. 3. P. 305–326. URL: <https://doi.org/10.1080/10439460500168600> (data zvernennia: 10.01.2026) [in English].
19. Skryhoniuk, M. I. (2005) *Kryminalistyka : pidruchnyk*. Kyiv : Atika. [in Ukrainian].

Mishustin Vladyslav,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure and Criminology

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

CIRCUMSTANCES TO BE ESTABLISHED DURING THE INVESTIGATION OF MASS UNRESTS

The article is devoted to the study of circumstances that are subject to establishment during the investigation of mass riots. Attention is focused on the fact that in forensics, circumstances that are subject to establishment specify the circumstances defined in Art. 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and the forensic methodology of investigation of certain types of criminal offenses provides a list of circumstances that are subject to establishment taking into account the features of a certain type of criminal offense.

The significance of circumstances that are subject to establishment lies in optimizing the pre-trial investigation of mass riots and accelerating the formation of an evidentiary base in criminal proceedings; determining the direction of the investigation, its planning and organization of the sequence of investigative (search) actions, as well as establishing a set of data that are mandatory for clarification and verification during the investigation of mass riots.

Circumstances to be established during the investigation of mass riots are a list of information that is essential for collecting complete and admissible evidence in criminal proceedings and solving the tasks of the investigation.

It has been determined that during the investigation of mass riots, circumstances confirming the event and the fact of committing mass riots, and not other criminal offenses (time, place, circumstances of committing mass riots), the identity of the offender (organizers and active participants in mass riots), as well as the method of committing illegal actions and the tools and means used to achieve a criminal result, are subject to mandatory establishment.

The circumstances to be established during the investigation of mass riots include the following: 1) circumstances characterizing the event of the crime; 2) circumstances characterizing the circumstances of committing the crime; 3) circumstances characterizing the identity of the offender; 4) circumstances characterizing the subjective side of the crime; 5) circumstances characterizing the manner of committing the crime; 6) circumstances characterizing the consequences of the crime; 7) other circumstances relevant to the investigation.

Key words: mass riots, circumstances to be established, investigation, criminal proceedings, evidence.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦІФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК 378.1 :34 +174.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-115-120>

Кваша Олександр Павлович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9908-7705>

Гельбак Анжела Миколаївна,

кандидат психологічних наук,

завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

Чоста Костянтин Сергійович,

магістр права, викладач історії та правознавства

(Краматорська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 16

Краматорської міської ради Донецької області, м. Краматорськ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-5644>

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Статтю присвячено обґрунтуванню ролі соціологічних та гуманітарних дисциплін як ціннісно-світоглядного фундаменту формування культури академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти. Розглянуто внесок соціології, філософії, логіки, психології та деонтології у вихованні внутрішніх моральних орієнтирів майбутнього фахівця. Доведено, що академічна доброчесність, вихована через призму гуманітарних цінностей, стає тренувальним майданчиком для становлення відповідальної особистості, де навичка діяти чесно в навчанні конвертується у здатність служити суспільним ідеалам.

Ключові слова: академічна доброчесність, здобувачі вищої освіти, соціологія, гуманітарні дисципліни, психологія, деонтологія, цінності.

Постановка проблеми. Академічна доброчесність сьогодні визначається як засадничий принцип функціонування вищої освіти та науки, що виходить далеко за межі суто етичних рекомендацій чи правил поведінки. Це своєрідний маркер якості освітнього середовища, який гарантує довіру до результатів навчання та наукових досліджень як на національному, так і на міжнародному рівнях. В умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства дотримання норм академічної етики стає необхідною передумовою не лише для індивідуального успіху здобувача, але й для репутаційної стійкості університетів та держави загалом. Глибоке розуміння та імплементація принципів доброчесності формує не просто кваліфікованого фахівця, а й відповідальну особистість, здатну транслювати високі моральні стандарти у свою подальшу професійну діяльність.

У сучасній освітній практиці можна простежити певну тенденцію, за якої основна увага фокусується переважно на адміністративно-регуляторних інструментах та формальних процедурах контролю. Водночас ціннісно-світоглядний компонент, який є основою справжньої культури доброчесності, потребує більш глибокої інтеграції в освітній процес. Для здобувачів вищої освіти це питання набуває особливої ваги, оскільки доброчесність виступає невід'ємною складовою майбутньої професійної компетентності. Існує ймовірність, що без належного акценту на внутрішньому усвідомленні моральних імперативів студенти можуть сприймати вимоги доброчесності дещо формально, що не сприятиме повноцінному формуванню їхньої фахової самосвідомості.

У цьому контексті актуалізується потреба переосмислення та посилення ролі соціологічного та гуманітарного блоків дисциплін у процесі підготовки майбутніх фахівців. Саме ці дисципліни володіють м'яким, але дієвим інструментарієм для трансформації зовнішньої нормативної вимоги у внутрішнє переконання особистості. Відтак, важливим науковим завданням є розкриття потенціалу системи соціологічних та гуманітарних наук як ключового чинника, що сприяє формуванню стійкої та усвідомленої культури академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування академічної доброчесності є багатогранною і розглядається науковцями як ціннісно-світоглядний фундамент якісної вищої освіти та запорука соціальної легітимності знань. Прямий взаємозв'язок між дотриманням академічних стандартів та рівнем суспільної довіри до освітніх інституцій у глобальному вимірі досліджував К. Джеймс [1]. Окремо слід відзначити нормативно-правове підґрунтя цих процесів в Україні, яке було фундаментально оновлено та інституціалізовано з прийняттям Закону України «Про академічну доброчесність» [2].

Базові етико-професійні та соціологічні аспекти доброчесності розкрито у низці досліджень. Зокрема, етичні механізми поведінки як основи професійної діяльності (Я. Волошина), загальнотеоретичні засади фахової ідентичності та необхідність етико-соціального підґрунтя у підготовці здобувачів (В. Салліван та ін.), разом із дослідженням ролі соціологічно-правової науки у розумінні суспільних відносин (О. Колич) підкреслюють соціальну значущість академічної доброчесності [3; 4; 5]. Незамінність гуманітарного підґрунтя для етичного становлення особистості та протидії конформізму доводять В. Кремень та М. Нуссбаум. Цей концепт доповнюється дослідженнями щодо ролі логічного мислення у пошуку істини та правильній аргументації

(А. Хребтова, А. Шуть, О. Солоха) та значення історичних традицій у формуванні відповідальності перед суспільством (Г. Берман) [6; 7; 8; 9].

Психологічні та деонтологічні механізми поведінки відіграють ключову роль у трансформації зовнішніх вимог у внутрішні переконання майбутнього фахівця. Це розкривається через дослідження формування психологічних запобіжників (Н. Веселовська, В. Павлов), феномену «внутрішнього цензора» та здатності до деонтологічного самообмеження (С. Сливка), а також через аналіз практичних наслідків формування стійких звичок і морального компаса під впливом гуманітарного навчання (В. Салліван) [10; 11; 12].

Науковий внесок зазначених учених є вагомим, проте питання комплексного формування культури академічної доброчесності саме через систему соціологічних та гуманітарних дисциплін та визначення їхньої інтегральної ролі залишаються малодослідженими, що й зумовлює мету даної роботи.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі соціологічних та гуманітарних дисциплін як ціннісно-світоглядного фундаменту формування культури академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти, що дозволяє розглядати їх як ключовий інструмент превенції порушень через розвиток внутрішніх моральних переконань та соціальної відповідальності майбутнього фахівця.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Системний підхід використовується для розгляду соціологічних та гуманітарних дисциплін як цілісного механізму формування культури академічної доброчесності. Аксіологічний підхід уможливляє аналіз ціннісно-нормативного виміру доброчесної поведінки здобувача вищої освіти. Компаративний метод застосовується для порівняння функцій окремих дисциплін у процесі виховання академічної чесності. Теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволив узагальнити наявні підходи до формування академічної доброчесності та обґрунтувати авторську позицію щодо провідної ролі соціологічних та гуманітарних дисциплін у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. У контексті глобальної трансформації та модернізації вищої освіти академічна доброчесність розглядається не просто як сукупність формальних вимог, а як фундаментальний актив, що дозволяє студентам практикувати етичне прийняття рішень, закладаючи надійну основу для формування відповідальної особистості. Сучасні дослідники обґрунтовано наголошують, що будь-яке порушення правил академічної доброчесності є особливо серйозним та деструктивним явищем, оскільки воно фактично становить порушення принципу довіри – базової ціннісної характеристики сучасної освіти та запоруки соціальної легітимності знань [1, с. 696].

Процес формування етично орієнтованого фахівця розпочинається безпосередньо в університетських аудиторіях, де встановлений режим академічної доброчесності виступає дієвим інструментом підтвердження готовності індивіда дотримуватися високих стандартів у майбутньому. Такий комплексний підхід гарантує, що індивідуальні академічні досягнення здобувача вищої освіти згодом трансформуються у стійку суспільну довіру до освітніх інституцій та системи знань загалом. Крім того, інституціоналізація цих принципів у освітньому процесі сприяє вихованню фахівців, здатних ефективно

протидіяти корупційним ризикам та підтримувати авторитет своєї професії на національному та міжнародному рівнях [1, с. 696].

Законодавче поле України у сфері забезпечення якості освіти та науки зазнало фундаментальних, системних трансформацій із прийняттям Верховною Радою України 18 грудня 2025 року спеціального Закону «Про академічну доброчесність» [2]. Цей нормативно-правовий акт став історичним кроком у вітчизняному правотворенні, що фактично не має прямих аналогів у законодавчій практиці багатьох держав європейського освітнього простору. Підписання цього документа Президентом України 29 січня 2026 року остаточно інституалізувало нову парадигму відповідальності суб'єктів академічної діяльності, забезпечивши перехід від декларативного характеру академічної доброчесності до імперативного правового регулювання, яке є обов'язковим для всіх учасників освітньо-наукового процесу [2].

Становлення доброчесної особистості здобувача починається з осмислення морально-духовних чинників, які виступають фундаментом для будь-якої професійної діяльності. Для майбутнього фахівця доброчесність має стати «стійким бажанням діяти правильно», перетворюючись із зовнішньої вимоги на внутрішній переконаний спосіб життя [3, с. 17]. Проблема доброчесності лежить передусім у світоглядно-ціннісній площині, а не лише у площині технічного контролю за плагіатом чи списуванням. Готовність особи послідовно виконувати те, що є правильним, навіть за умови, коли легше або вигідніше вчинити інакше, є головним індикатором успішності формування академічної культури [3, с. 16]. Система соціологічних та гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти відіграє вирішальну роль, виступаючи інструментом трансляції культурного та соціального капіталу, а також осередком виховання основних морально-етичних цінностей.

Гуманітарна підготовка здобувачів вищої освіти, на думку авторів, є не додатковим компонентом освітньої програми, а її ціннісним осердям, що надає фаховим знанням глибини та соціальної значущості. Саме через опанування дисциплін соціологічного та гуманітарного циклу відбувається кристалізація моральних орієнтирів, які дозволяють фахівцю діяти неупереджено та відповідально. Це підтверджується висновками дослідження під керівництвом В. Саллівана: повноцінна вища освіта має поєднувати три складові – інтелектуальну, практичну та етично-соціальну. Саме остання, що базується на гуманітарному та соціологічному контексті, формує професійну ідентичність та мету, запобігаючи перетворенню фахівця на технічного виконавця, відірваного від етичних основ своєї галузі [4, с. 28].

Провідне місце у системі формування академічної доброчесності здобувачів вищої освіти належить соціології як науці, що розкриває природу соціальних норм, інституцій та механізмів соціального контролю. Соціологічний підхід дозволяє трансформувати сприйняття академічних правил від сукупності формальних приписів до розуміння їх як живого соціального явища, заснованого на суспільній домовленості та довірі. Соціологія розкриває перед студентами глибинний взаємозв'язок між нормами та соціальними відносинами, демонструючи, що будь-яке правило – включно з нормами академічної етики – базується на колективній відповідальності. Таке розуміння є критично важливим для виховання справжньої соціальної відповідальності: соціологія права дозволяє дослідити не лише «книжкове право», а й «право у житті», що сприяє усвідомленню студентом

своєї відповідальності перед суспільством та важливості дотримання чесних правил гри [5, с. 41].

Крім того, соціологічні знання озброюють здобувачів методологією аналізу соціальної ефективності норм, що безпосередньо впливає на їхнє ставлення до стандартів доброчесності. Через призму соціології студент вчиться оцінювати академічний плагіат чи нечесність не просто як порушення регламенту, а як соціальну дисфункцію, що підриває авторитет освітнього інституту. Здатність аналізувати соціальні чинники та наслідки поведінки формує у майбутнього фахівця стійкий імунітет до девіантних практик. Дослідники підкреслюють, що саме соціологічна наука відіграє провідну роль у пізнанні закономірностей функціонування соціальних інститутів, що є необхідною умовою для становлення високої фахової культури [5, с. 42].

Процес формування академічної доброчесності не може бути зведений виключно до адміністративного контролю, оскільки це явище лежить у площині ціннісних орієнтирів, що формуються насамперед філософією. Філософія дозволяє здобувачу усвідомити, що доброчесність є не зовнішньою вимогою, а внутрішньою потребою інтелектуально розвиненої особистості. У сучасній філософії здатність до самостійного продукування сенсів превалює над репродукцією інформації. Саме філософський дискурс дає можливість зрозуміти природу авторства та інтелектуальної власності не як товару, а як продовження особистості творця, тому плагіат у цьому контексті постає як втрата власної суб'єктності [6, с. 52].

Ігнорування гуманітарної складової та нівелювання ролі критичного мислення в освітньому процесі неминуче призводить до формування конформістського типу свідомості, схильного до некритичного сприйняття готових алгоритмів та шаблонних рішень без їхньої належної логічної чи етичної перевірки. Без глибинного філософського осмислення фундаментальних категорій істини, моралі та справедливості студент стає вразливим до зовнішніх інформаційних маніпуляцій та схильним до імітації навчальної діяльності. Саме філософська рефлексія виступає тим ментальним імунітетом, що протидіє практикам академічної недоброчесності, зокрема списуванню, утверджуючи ціннісний пріоритет інтелектуального пошуку істини над механічним отриманням формальної оцінки [7, с. 54].

Вивчення логіки є фундаментальним інструментом забезпечення академічної доброчесності, оскільки ця дисципліна є наукою про правильне міркування, єдиною метою якого є відкриття істини. Академічна доброчесність вимагає від здобувача не лише відсутності плагіату, а й інтелектуальної чесності – здатності будувати аргументацію на об'єктивних даних, а не на маніпуляціях чи свідомих помилках. Логічна грамотність дозволяє відокремити власні висновки від запозичених ідей, забезпечуючи автентичність наукового пошуку [8, с. 435].

Особливого значення набуває дотримання законів формальної логіки. Закон тотожності унеможливорює підміну тез під час аргументації. Закон суперечності та закон виключеного третього стають бар'єром проти фальсифікації даних. Найважливішим є закон достатньої підстави, який постулює, що жодна думка не може вважатися істинною без належного обґрунтування. Це є прямим логічним підґрунтям принципу доказовості: академічна доброчесність зобов'язує здобувача посилаватися на першоджерела та фактичні обставини, унеможливаючи голосливі твердження. Логічний самоконтроль дозволяє забезпечити об'єктивність відображення реальності та розкрити внутрішній

взаємозв'язок фактів незалежно від суб'єктивного розсуду [8, с. 436].

Вивчення історії дозволяє розглянути академічну доброчесність через призму еволюції культурних традицій та суспільних цінностей. Здобувач має стати не просто носієм знань, а й спадкоємцем тих інтелектуальних традицій, де чесне слово та коректне посилання на авторитет були основою легітимності будь-яких висновків [9, с. 148]. Поглиблення у вивчення історії демонструє, що доброчесність була не просто етичною вимогою, а необхідною умовою функціонування суспільних інституцій [9, с. 259]. Крім того, соціально-правовий аналіз вчить розрізняти норму (як об'єктивну соціальну цінність) і формальний припис (як волю адміністративної системи), що виховує у здобувачів критичне мислення та імунітет до сліпого конформізму [9, с. 43].

У рамках вивчення психологічних дисциплін формування культури академічної доброчесності розглядається як фундамент фахової ідентичності майбутнього спеціаліста. Психологічні курси дозволяють здобувачам усвідомити, що академічна недоброчесність є індикатором деформації морально-психологічних установок. Вивчення психологічних механізмів поведінки допомагає зрозуміти, що справжня доброчесність базується не на зовнішньому контролі, а на внутрішній системі цінностей [10, с. 251]. Особливий акцент у процесі викладання робиться на деонтологічному підході, який сприяє інтеріоризації етичних норм, перетворюючи їх на внутрішні переконання особистості. Психологія допомагає ідентифікувати дотримання принципів доброчесності як тренування відповідальності, формуючи у здобувачів стійкий психологічний імунітет до девіантних практик [10, с. 255].

Завершальним і найбільш прикладним елементом цієї системи є деонтологія, яка безпосередньо пов'язує поведінку студента в аудиторії з його майбутньою кар'єрою через категорію обов'язку. Деонтологія розглядає фахове служіння суспільству як систему внутрішніх імперативів, де зовнішній контроль є вторинним. Як зазначає С. Сливка, деонтологічна культура базується на здатності до самообмеження та «внутрішньому цензорі», який не дозволяє переступати межі дозволеного навіть за відсутності свідків. Академічна доброчесність є першим полігоном для тренування цього внутрішнього цензора: порушення правил цитування чи привласнення чужих думок свідчить про несформованість деонтологічної свідомості [11, с. 38].

У контексті сучасних досліджень педагогіки вищої школи деонтологія формує професійну ідентичність та цінності, які мають йти пліч-о-пліч з практичними навичками. Нехтування цим етичним виміром призводить до випуску фахівців, які володіють технічним інструментарієм, але позбавлені морального компаса для його справедливого застосування. Вища освіта має складатися

не лише з вивчення норм, а й з формування фахової ідентичності, адже саме в університетських стінах відбувається перетворення студента на відповідального члена суспільства. Дослідники стверджують, що звички, сформовані під час навчання, закріплюються: студент, який звик спрощувати собі завдання через плагіат, екстраполює цю модель поведінки у практичну площину [12, с. 133].

Деонтологія пояснює, що диплом фахівця є гарантією суспільству щодо моральної надійності його власника, а не лише підтвердженням суми знань. Культура доброчесності – це не просто дотримання університетського статуту, а тренування відповідальності перед суспільством, де недбалість чи обман руйнують саму сутність довіри до системи освіти [12, с. 129].

Висновки. Система соціологічних та гуманітарних дисциплін у вищій освіті виступає не допоміжним елементом, а безальтернативним ціннісно-світоглядним фундаментом для формування стійкої культури академічної доброчесності. Саме через інтеграцію соціологічного розуміння суспільних відносин, філософського осмислення, логічної дисципліни мислення та соціально-правового досвіду відбувається трансформація зовнішніх нормативних приписів у внутрішні переконання здобувача. Соціологічна та гуманітарна підготовка дозволяє майбутнім фахівцям усвідомити доброчесність не як систему формальних обмежень чи страх перед покаранням, а як необхідну умову власної інтелектуальної спроможності та фахової гідності, де плагіат чи фальсифікація розглядаються як втрата власної суб'єктності та руйнування довіри до освітньої системи.

Практична значущість соціологічного та гуманітарного блоку, зокрема психології та деонтології, полягає у формуванні дієвих механізмів самоконтролю та «внутрішнього цензора», які стають запобіжниками проти фахової деформації та девіантних практик у майбутній діяльності. Академічна доброчесність, вихована через призму соціологічних та гуманітарних цінностей, стає тренувальним майданчиком для становлення відповідальної особистості, де навичка діяти чесно в навчанні безпосередньо конвертується у здатність служити суспільним ідеалам у майбутній кар'єрі.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку пов'язані з розробкою конкретних педагогічних методик та інтегративних освітніх моделей, що забезпечать більш системне впровадження принципів академічної доброчесності через соціологічні та гуманітарні дисципліни. Зокрема, доцільним видається дослідження ефективності проектних та кейс-методів, рольових ігор та інших активних форм навчання для формування усвідомленого ставлення здобувачів до академічної чесності. Окремого вивчення потребує питання інтеграції відповідних компетентностей у стандарти вищої освіти різних спеціальностей з акцентом на роль соціологічних знань.

Список використаних джерел

1. James C. Academic Integrity in Legal Education. *Handbook of Academic Integrity* / ed. by T. Bretag. Singapore: Springer Science+Business Media Singapore, 2016. P. 696–707. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-287-098-8_44
2. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. *Голос України*. 2026. 31 січ. (№ 20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>
3. Волошина Я. Л. Доброчесність у професійній діяльності юриста. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2>
4. *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law* / W. M. Sullivan [et al.]. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. 240 p. URL: https://books.google.com/books/about/Educating_Lawyers.html?id=8vvL6xHK4kQC
5. Колич О. І. Роль соціологічно-правової науки у вивченні права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 40–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/7>

6. Кремень В. Г. *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору* : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
7. Nussbaum M. C. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton: Princeton University Press, 2010. 192 p. URL: <https://archive.org/details/notforprofitwhyd0000nuss/page/n9/mode/2up>
8. Хребтова А. А., Шуть А. О., Солоха О. В. Логіка як елемент юридичних міркувань та її застосування у процесі складання юридичних документів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83, ч. 3. С. 434–438. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.67>
9. Берман Г. Дж. *Право і революція : формування західної традиції права*. наук. ред. Н. Толкачової ; пер. Т. Бенько. Київ : Iris, 2001. 651 с.
10. Веселовська Н. О., Павлов В. О. Психологічні чинники формування академічної доброчесності в правничій освіті: деонтологічний підхід. *SWorldJournal*. 2025. Вип. 33. Ч. 5. С. 250–259. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2025-33-05-084>
11. Сливка С. С. *Юридична деонтологія* : підручник. Київ : Атіка, 2012. 296 с.
12. Sullivan W. M., Colby A., Wegner J. W., Bond L., Shulman L. S. *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law*. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. 312 p.

References

1. James, C. (2016). Academic Integrity in Legal Education. In T. Bretag (Ed.), *Handbook of Academic Integrity* (pp. 696–707). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-287-098-8_44
2. Zakon Ukrainy “Pro akademichnu dobrochesnist” vid 18.12.2025 № 4742-IX [Law of Ukraine “On Academic Integrity” of 18.12.2025 № 4742-IX]. (2026, January 31). *Holos Ukrainy*, 20. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> [in Ukrainian].
3. Voloshyna, Ya. L. (2022). Dobrochesnist u profesiinii diialnosti yurysta [Integrity in professional activities of a lawyer]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 16–21. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2> [in Ukrainian].
4. Sullivan, W. M., Colby, A., Wegner, J. W., Bond, L., & Shulman, L. S. (2007). *Educating lawyers: Preparation for the profession of law*. Jossey-Bass. https://books.google.com/books/about/Educating_Lawyers.html?id=8vvL6xHK4kQC
5. Kolych, O. I. (2022). Rol sotsiologichno-pravovoi nauky u vyvchenni prava [The role of sociological and legal science in studying law]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*, 9, 40–42. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/7> [in Ukrainian].
6. Kremen, V. H. (2009). *Filosofia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvithnoho prostoru* [Philosophy of human-centrism in strategies of educational space]: monohrafiia. Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
7. Nussbaum, M. C. (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton University Press. <https://archive.org/details/notforprofitwhyd0000nuss/page/n9/mode/2up>
8. Khrebtova, A. A., Shut, A. O., & Solokha, O. V. (2024). Lohika yak element yurydychnykh mirkuvan ta yii zastosuvannia u protsesi skladannia yurydychnykh dokumentiv [Logic as an element of legal reasoning and its application in drafting legal documents]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo*, 83(3), 434–438. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.67> [in Ukrainian].
9. Berman, H. J. (2001). *Pravo i revoliutsiia: formuvannia zakhidnoi tradytsii prava* [Law and revolution: The formation of the Western legal tradition] (T. Benko, Trans.; N. Tolkachova, Ed.). Iris. [in Ukrainian].
10. Veselovska, N. O., & Pavlov, V. O. (2025). Psykholohichni chynnyky formuvannia akademichnoi dobrochesnosti v pravnychii osviti: deontolohichni pidkhid [Psychological factors of academic integrity formation in legal education: a deontological approach]. *SWorld Journal*, 33(5), 250–259. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2025-33-05-084> [in Ukrainian].
11. Slyvka, S. S. (2012). *Yurydychna deontolohiia* [Legal deontology]: pidruchnyk. Atika. [in Ukrainian].
12. Sullivan, W. M., Colby, A., Wegner, J. W., Bond, L., & Shulman, L. S. (2007). *Educating lawyers: Preparation for the profession of law*. Jossey-Bass.

Kvasha Oleksandr,

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9908-7705>

Gelbak Anzhela,

Candidate of Psychological Sciences,
Head of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

Chosta Kostiantyn,

Master of Law, Teacher of History and Law Studies
(Kramatorsk General Education School I–III Degrees No. 16 of Kramatorsk City Council, Kramatorsk)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-5644>

FORMING A CULTURE OF ACADEMIC INTEGRITY AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS THROUGH THE SYSTEM OF SOCIOLOGICAL AND HUMANITARIAN DISCIPLINES

The article is dedicated to substantiating the role of sociological and humanities disciplines as a value-worldview foundation for shaping the culture of academic integrity among higher education students. The authors argue that academic integrity must not be reduced to formal administrative requirements or technical plagiarism detection, but should be understood as a fundamental ethical value that determines the formation of a responsible individual capable of serving societal ideals throughout their career.

The study demonstrates that the formation of an ethically oriented specialist begins within university classrooms, where the regime of academic integrity serves as an effective instrument for confirming an individual's readiness to adhere to high professional standards. Such an approach guarantees that individual academic achievements gradually transform into sustained public trust in educational institutions. A significant legislative dimension is addressed: Ukraine adopted the Law "On Academic Integrity" on December 18, 2025, signed by the President on January 29, 2026, transitioning from declarative to imperative legal regulation for all participants of the educational process.

The methodological framework of the research is based on a combination of systemic, axiological, comparative, structural-functional and hermeneutical approaches. Their integration allows a comprehensive analysis of sociological and humanities disciplines as a holistic mechanism for cultivating academic integrity.

The central contribution of the study lies in the systematic analysis of specific disciplines. Sociology occupies the leading position as the science that reveals the nature of social norms, institutions and social control mechanisms. The sociological approach enables students to transform their perception of academic rules from a set of formal prescriptions to understanding them as living social phenomena based on collective responsibility and mutual trust. Through the sociological lens, students learn to evaluate academic plagiarism not merely as a regulatory violation, but as a social dysfunction that undermines the authority of educational institutions. Philosophy develops critical thinking and understanding of authorship as an extension of the creator's personality, making plagiarism equivalent to a loss of subjectivity. Logic, through its fundamental laws of identity, contradiction, excluded middle and sufficient reason, provides the intellectual framework for honest argumentation and authentic reasoning. The History of State and Law reveals that integrity was historically a necessary condition for the functioning of social institutions. Psychology promotes internalization of ethical norms through a deontological approach, forming psychological immunity against deviant practices. Deontology directly connects classroom behavior with future professional responsibility, cultivating an internal moral censor that prevents ethical compromise.

The authors conclude that strengthening the sociological and humanitarian component is a strategic instrument for ensuring the quality of higher education, guaranteeing the preparation of morally mature specialists ready to serve society. Prospects for further research are related to the development of specific pedagogical methods and integrative educational models ensuring more systematic implementation of academic integrity principles through sociological and humanities disciplines, including research on the effectiveness of project-based learning, case studies, and role-playing activities.

Key words: *academic integrity, higher education students, sociological disciplines, humanitarian disciplines, sociology, psychology, deontology, values.*

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стогова Ольга Володимирівна

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права

(Сумський державний університет, м. Суми)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7010-556X>

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УНІВЕРСИТЕТАХ АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ: ВИКЛИКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ СОЛІСИТОРА (SQE)

У статті досліджуються особливості підготовки юристів в Англії та Уельсі, виділено основні етапи підготовки соліситорів та баристерів: академічний, перший професійний та другий професійний. Авторкою розглянуто запровадження у 2021 році Кваліфікаційного екзамєну соліситора (SQE) та проаналізовано його вплив на юридичну освіту в університетах Англії та Уельсу. Відмічено, що започаткування SQE створило нові виклики до юридичних шкіл, але водночас дало шанс переосмислити підходи до підготовки правників. Юридичним школам довелося вирішити: чи залишатися частиною професійної підготовки юристів з орієнтацією на зовнішній контроль якості (SQE) чи стати академічними центрами, які дають освіту, а не професію. За результатами дослідження виділено три моделі адаптації університетів Англії та Уельсу до SQE. Зроблено висновок про поступовий перехід до професійно-орієнтованої юридичної освіти.

Ключові слова: юристи, підготовка юристів, соліситор, баристер, кваліфікаційний екзамєн соліситора.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою для України залишається формування ефективної системи підготовки юристів. За роки незалежності наша країна вже пройшла певний шлях модернізації юридичної освіти, але все ще триває суспільна та професійна дискусія щодо доступу до юридичних професій, навіть запровадження 2023 року ЄДКІ (Єдиного державного кваліфікаційного екзамєну) для випускників магістратури не знизило її гостроти.

Тому звернемося до досвіду найстарішої системи підготовки юристів, а саме Англії та Уельсу щодо запровадження у 2021 році Кваліфікаційного екзамєну соліситера (SQE) та проаналізуємо його вплив на юридичну університетську освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення юридичних професій у Великій Британії дослідив М. Баррідж, в Англії та Уельсі – А. Річард [2]. Розвиток юридичної університетської освіти у Британії проаналізував Б. Левак [3]. Юридична освіта в Великій Британії вивчається і сучасними українськими дослідниками: В. Кахнич [4], О. Сутяга [5; 6], О. Марченко [7], В. Антошкіна, О. Топчій [8], Н. Арабаджи [9], які проаналізували структуру юридичної освіти та вимоги щодо доступу до юридичних професій. М. Девіс описав підготовку баристерів та соліситорів в Англії та Уельсі, виділив можливі шляхи отримання доступу до цих професій [10]. Зазначені дослідники зосереджувалися на структурі юридичної освіти, її змісті та проблемі доступу до юридичних професій. Перші спроби аналізу запровадження Кваліфікаційного екзамєну соліситора (SQE) та його впливу на університетську юридичну освіту в Англії та Уельсі були зроблені дослідниками В. Ропер, Р. Данн, Д. Сіксміт [11], але ця проблема поки залишається поза увагою українських вчених.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу запровадження Кваліфікаційного іспиту соліситорів / Solicitor's Qualifying Examination (SQE) на юридичну університетську освіту в Англії та Уельсі.

Виклад основного матеріалу. У 1950 році науковець Говер зауважив, що тема юридичної підготовки викликала в Англії надзвичайно мало інтересу. Це контрастувало з ситуацією в інших державах, зокрема в США, де освіта юристів була регулярною темою академічних дискусій [10, с. 100]. У наступні десятиліття юридична освіта стала постійним предметом обговорення і серед академічних спільнот Англії та Уельсу, і за цей час Кваліфікаційний юридичний ступінь (QLD) закріпився як основа діяльності університетських юридичних шкіл.

Для розуміння мети юридичної освіти, зупинимося на видах юридичних професій та доступу до них. Англія та Уельс – це юрисдикція загального права з розділеною юридичною професією: загальний термін «юрист» тут охоплює соліситорів, баристерів та юрисконсультів. Професія соліситора є кількісно найбільшою і вони є першим місцем контакту для клієнтів, тоді як баристери спеціалізуються на судовому захисті та наданні експертних юридичних висновків [10, с. 105].

М. Девіс зазначає, що отримання кваліфікації як соліситора так баристера можна розділити на три основні етапи: академічний (навчання в правничій школі), перший професійний та другий професійний. Академічний етап однаковий для обох професій, а професійні етапи відрізняються, щоб забезпечити отримання кандидатом відповідного досвіду роботи. Кваліфікація юрисконсульта формується іншим шляхом, без необхідності мати університетський ступінь з права [10, с. 110].

Кандидати у соліситори на академічному етапі найчастіше отримують ступінь бакалавра права. Такий

ступінь широко доступний в університетах Великої Британії і зазвичай навчання триває три роки. Крім того, студенти можуть отримати ступінь бакалавра з будь-якої іншої спеціальності, крім права, а потім пройти річний курс перепідготовки, отримати диплом магістра права (GDL), який до 2021 року давав право скласти загальний професійний іспит (GPE). Після закінчення теоретичного навчання ті, хто бажав отримати кваліфікацію соліситора, проходили курс юридичної практики (LPC), який зазвичай тривав один рік на повній (денній) формі навчання, але його також можна пройти на неповній (заочній) формі протягом двох років, що дозволяло майбутнім соліситорам поєднувати його з роботою [7, с. 34].

Другий професійний етап, відомий як контракт на навчання, це дворічний період навчання в юридичній фірмі, що забезпечує розвиток професійних навичок через практичну діяльність. Зазвичай він поділяється на чотири шестимісячні блоки в різних відділах (відомих як «місця»), хоча в менших фірмах це може бути не так структуровано. Багато юридичних фірм набирають своїх стажерів-юристів за два роки наперед, тому студенти-юристи мають подавати заявки до цих фірм до закінчення другого курсу університету (а студенти, які не є юристами, роблять те саме до закінчення останнього курсу). Після завершення навчання в університеті, проходження курсу юридичної практики та 2-річного контракту на навчання в юридичній фірмі можна подати заявку на включення до списку соліситорів в Англії та Уельсі, що дає особі право займатися юридичною практикою. Як і кандидати у соліситори, ті, хто бажають отримати кваліфікацію баристера, повинні також пройти курс бакалавра права або курс перепідготовки в університеті. Після завершення цього курсу студенти мають пройти додатковий однорічний денний (або дворічний заочний) курс – професійний курс підготовки адвокатів (BPTC) [8, с. 24].

Претендентам в баристери надається п'ять років з дати приєднання до адвокатури (церемонія в їхньому суді, яка знаменує завершення BPTC), щоб пройти стажування. Це річний період практичного навчання в Палатах або в уповноваженій організації з підготовки стажерів при штатній адвокатурі, яка може варіюватися від фірми соліситорів до Королівської прокуратури або Урядової юридичної служби. Стажування поділяється на дві частини: шість місяців без практики (також відомі як перші шість місяців) та шість місяців практики (відомі як другі шість місяців). Стажери повинні пройти навчання з адвокації, етики та управління практикою під час стажування, щоб отримати повний кваліфікаційний сертифікат [5, с. 102].

Щоб стати «юрисконсультантом», необхідно відпрацювати загалом п'ять років, принаймні два із яких мають бути відпрацьовані після університету та бути послідовними. Працевлаштування за професією включає виконання роботи юридичного характеру під керівництвом соліситора, старшого юрисконсульта, баристера або ліцензованого юриста з питань нерухомості. Працевлаштування може бути в юридичній практиці, у юридичному відділі приватної компанії або в місцевому/національному органі влади. Після успішного завершення роботи, яка виконується під керівництвом соліситора, юрисконсульти можуть подати заявку до реєстру соліситорів в Англії та Уельсі, що дозволить їм займатися практикою [10, с. 114].

У квітні 2017 року Управління з регулювання діяльності соліситорів (SRA) оголосило про перехід до нової системи підготовки юристів: заміни ступенів

Кваліфікаційний диплом юриста (QLD) та Диплому магістра з права (Курс перепідготовки) (GDL/LPC), які присуджувалися університетами, на єдиний зовнішній іспит – Кваліфікаційний іспит соліситорів (SQE), новий двоетапний іспит для майбутніх соліситорів. Запровадження цього іспиту було наслідком тривалої дискусії у професійному середовищі правників щодо змісту юридичної освіти. Роботодавці відмічали відірваність теоретичної підготовки від потреб практики, зазначали, що правничі школи більше орієнтувалися на наукові пошуки. Мета запровадження SQE полягала у наближенні юридичної освіти до вимог юридичних професій [12].

Правничі школи, які десятиліттями орієнтувалися в своїх освітніх програмах на QLD, змушені були не просто переглянути їхній зміст, а змінити підходи до юридичної освіти. Виклики для університетів полягали у тому, що правничі школи вперше зіткнулися з перспективою втрати автономії, оскільки їм довелося готувати студентів за програмою, розробленою ззовні, та іспитів, що оцінюються сторонніми інституціями. Крім того, реформа створила значні економічні ризики. На початку XX ст. близько 17,000–18,000 студентів щорічно зараховувалися на освітні програми з права, що приносило університетам понад 300 мільйонів фунтів стерлінгів щороку. Юридичні школи, які б вирішили не впроваджувати підготовку до SQE, могли зіткнутися з труднощами для випускників на ринку праці, оскільки їхні дипломи втрачали статус «кваліфікаційних» (QLD). Для студентів виник ризик посилення нерівності: якщо університети відмовляються від підготовки до SQE в межах освітньої програми, студентам довелося б витратити додаткові кошти на післядипломні підготовчі курси [10, с. 106].

Юридичні школи опинилися перед вибором: змінити освітні програми і навчальні плани, щоб адаптуватися до вимог SQE, або зосередитися на теоретичній моделі юридичної освіти, яка не гарантує доступ до юридичних професій, що могло призвести до скорочення кількості студентів та, як наслідок, викладацького складу.

План SRA щодо запровадження SQE передбачав, що для допуску до іспиту обов'язковий ступінь бакалавра (навіть неюридичний), а іспит поділявся на два етапи. На етапі SQE 1 здійснюється оцінка функціональних юридичних знань. Іспит включає принципи професійної етики, публічне право, правові системи, договори, правопорушення, правове регулювання власності, комерційне та корпоративне право, заповіти, кримінальне право. Примітно, що з програми вилучено право ЄС, але додано професійну етику та комерційні аспекти. На етапі SQE 2 оцінюються практичні юридичні навички (інтерв'ювання клієнтів, адвокація, аналіз справ, юридичні дослідження, написання документів) [12].

Юридичні школи не фінансуються як дослідницькі установи, тому залежать від кількості студентів. Хоча менше половини випускників юридичних шкіл стають юристами-практиками, але більшість абітурієнтів обирають спеціальність як гарантію доступу до юридичних професій. Якщо юридичні школи відмовилися б від підготовки студентів до SQE, вони могли б зіткнутися з різким падінням кількості студентів.

Запровадження SQE [13] актуалізувало давню дискусію між ідеєю університету як місця, де створюють нові знання та закладом, який забезпечує економіку професійними кадрами. У країнах загального права (Англія та Уельс) право створювалося суддями та юристами-практиками, а не представниками академічної спільноти, відповідно зміст юридичної освіти визначався професійними канонами. У той же час деякі вчені стверджують,

що академічна юридична освіта має не лише готувати кадри для професії, відтворюючи прийняті норми і положення, а бути здатною змінювати їх [14, с. 29].

Критики реформи застерігали, що запровадження SQE може негативно вплинути на доступність юридичних професій, адже студенти з малозабезпечених сімей частіше обирають програми з чіткими кар'єрними перспективами. Якщо високореєтингові університети відмовилися б від підготовки до SQE у своїх освітніх програмах, малозабезпечені студенти будуть змушені обирати менш престижні заклади, які орієнтовані на практичну підготовку, що посилить соціальний розрив між університетами.

Орієнтуючись на Кваліфікаційний диплом юриста (QLD), юридичні школи могли вільно розмішувати та визначати рівні професійно необхідних базових модулів на свій розсуд, якщо вони відповідали загальним вимогам Агентства з забезпечення якості вищої освіти (QAA). Так, наприклад, деліктне або кримінальне право могло бути модулями першого курсу бакалаврату в деяких закладах, чи предметами другого або навіть останнього курсу бакалаврату в інших. Юридичні школи, які запроваджували підготовку до SQE, мали формувати структурно-логічну схему освітньої програми, а паралельно готувати студентів до складання SQE. Відповідно, правничим школам слід враховувати, що SQE студенти будуть проходити після закінчення навчання в університеті. У більшості правничих шкіл базові юридичні дисципліни викладалися на першому та другому курсах, залишаючи заключний курс вільним для вибору спеціалізованих курсів. Орієнтація закладу на складання SQE потребує перегляду структурно-логічної схеми на користь предметів, включених до програми іспиту.

3 осені 2021 року Кваліфікаційний іспит соліситора (SQE) запроваджений як єдиний стандарт оцінювання для всіх, хто бажає отримати статус соліситора в Англії та Уельсі [13]. Він замінив стару систему (QLD / LPC) і зробив шлях до професії більш гнучким. Структура іспиту SQE розділена на два етапи з неможливістю перейти до другого, не склавши перший.

SQE1 оцінює функціональні юридичні знання (FLK), це перевірка того, як здобувач застосовує право в практичних ситуаціях. Іспит складається з двох тестів з множинним вибором варіантів відповіді (MCQ). У тесті по 180 питань і кожен тест триває близько 5 годин (з перервою). Іспит проводиться у формі комп'ютерного тестування в екзаменаційних центрах (Pearson VUE). SQE2 оцінює практичні юридичні навички, іспит складається із 16 практичних завдань (письмових та усних). Навички, що перевіряються: інтерв'ювання клієнта та написання юридичної записки, адвокація (виступ у суді), аналіз справ та юридичних документів, юридичне дослідження та письмо. Екзамен триває протягом декількох днів [12].

За змістом програма охоплює всі ключові галузі права, але з акцентом на їх практичне застосування. Для SQE1 (теоретична база) програма розділена на два блоки: FLK 1: Бізнес-право, суперечки (цивільний процес), конституційне та адміністративне право, правова система Англії та Уельсу, професійна етика. FLK 2: Право власності, нерухомість, заповіти та адміністрування спадщини, кримінальне право та процес, довірча власність. Для SQE2 здобувачі повинні продемонструвати навички в межах п'яти юридичних контекстів: кримінальна практика; вирішення спорів; практика нерухомості; бізнес-організації, правила та процедури; заповіти, спадщина та довірче управління. Іспит проводиться

англійською або валлійською мовами (на вибір здобувача). У претендентів є максимум 3 спроби для кожного етапу протягом 6 років.

Але успішне складання іспиту – це лише частина шляху, підсумуємо, щоб стати соліситором, потрібно: мати ступінь бакалавра у будь-якій галузі, не обов'язково юридичній, скласти SQE1 та SQE2, мати 2 роки досвіду роботи, який можна отримати в юридичних фірмах, клініках чи органах державної/місцевої влади і пройти перевірку репутації.

Аналіз змін, що відбувалися у правничих школах з 2020 року дозволяє виділити 3 типи адаптації юридичної освіти до Кваліфікаційного іспиту соліситора:

1. Перший тип представлений спеціалізованими юридичними університетами, які є лідерами ринку, мають кампуси по всій країні та тісно співпрацюють із провідними юридичними фірмами. Насамперед, це *The University of Law* (ULaw), який пропонує як короткі курси інтенсивної підготовки, так і повну програму LLM Legal Practice (SQE1&2), яка дає право на отримання студентської позики та включає підготовку до обох етапів іспиту. Головний конкурент ULaw – *BPP University*. Їхні програми часто обирають великі юридичні фірми («City» firms) для своїх стажерів. Вони пропонують курси SQE1 та 2 в магістерських програмах.

2. Класичні високореєтингові університети також адаптували свої програми післядипломної освіти під формат SQE: *University of York* (LLM Professional Legal Practice) поєднує академічний магістерський ступінь з підготовкою до SQE1 та SQE2; *Middlesex University* (SQE1 Preparatory Course) пропонує гнучкі варіанти навчання (6 або 12 місяців), онлайн або на кампусі в Лондоні; *UWE Bristol* (PGDip Solicitors Training Course) фокусується на практичних навичках, має власні імітаційні зали судових засідань; *Sheffield Hallam* (LLM Legal Practice Development) викладає практико-орієнтований курс, розроблений під структуру іспиту; *Nottingham Law School* (SQE Prep Courses) має репутацію однієї з найсильніших прикладних юридичних шкіл при університеті (NTU).

3. Партнерські програми та онлайн-платформи. Деякі університети (наприклад, *Edge Hill University*) не розробляли власні курси з нуля, а працюють у партнерстві з професійними тренінговими центрами, наприклад, *BARBRI*, який є світовим лідером у підготовці до адвокатських іспитів. Багато університетів інтегрують матеріали *BARBRI* у свої програми. *The College of Legal Practice* – це повністю віртуальна юридична школа, яка пропонує гнучкі та відносно недорогі курси підготовки.

Аналіз впливу SQE на юридичну освіту, проведений за період 2020–25 рр. дослідниками В. Ропер, Р. Данн, Д. Сіксміт виділив наступні зміни: відбулося зближення університетської освіти з професійною підготовкою, з'явилися нові магістерські та трирічні бакалаврські програми, орієнтовані на SQE. При цьому університети не відмовилися від викладання традиційних фундаментальних курсів, а в різний спосіб додали до них практико-орієнтовані. Дослідники відмітили, що частина університетів на своїх сайтах перебільшує те, наскільки їхні освітні програми готують випускників до складання SQE [11, с. 388]. Наш погляд це свідчить про часткову адаптацію юридичної освіти до SQE та необхідність пошуку нових підходів поєднання кращих академічних практик викладання з професійної підготовкою.

Висновки. Solicitors Qualifying Examination (SQE) – це новий стандарт для тих, хто хоче стати соліситором в Англії та Уельсі з 2021 року. Запровадження SQE

створило умови для переосмислення юридичної освіти. Кваліфікаційний екзаме́н соліситора змусив правничі школи визначитися: чи залишатися частиною професійної підготовки під зовнішнім контролем, чи стати академічними центрами. Можна виділити три типи адаптації правничої освіти до запровадження SQE: спеціалізовані юридичні університети включили програму іспиту до своїх навчальних програм, класичні університети запровадили практико-орієнтовані курси, розроблені під структуру іспиту; інші університети працюють

у партнерстві з професійними тренінговими центрами. Таким чином, можна констатувати поступовий перехід до професійно-орієнтованої юридичної освіти. Подальшого дослідження потребує реакція системи юридичної освіти в цілому та конкретних правничих шкіл на результати складання SQE випускниками. Для України актуальним є подальше вивчення впливу запровадження SQE на юридичну освіту Англії та Уельсу з метою вдосконалення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) та його відповідності стандартам спеціальності «Право».

Список використаних джерел

1. Abel, Richard L. *The Making of the English Legal Profession: 1800–1988*. 1998, 576 pp.
2. Michael Burrage. *Revolution and the Making of the Contemporary Legal Profession: England, France, and the United States*. Oxford : Oxford University Press, 2006. pp. 462–463.
3. Brian P. Levak. Law, in *The History of the University of Oxford*. Vol. 4 / Ed. Nicholas Tyacke. Oxford : Oxford University Press, 1997. pp. 565–568.
4. Кахнич В. Становлення юридичної освіти у Львівському університеті та університетах Великої Британії у середині XVII–XIX ст. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 41–45. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.06>
5. Сутяга О. Структура підготовки майбутніх юристів в університетах Великої Британії. *Comparative Professional Pedagogy*. 2023. 13(2), Р. 100–106. [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13\(2\)-12](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13(2)-12)
6. Сутяга О. Практична підготовка магістрів права в університетах Великої Британії. *Comparative Professional Pedagogy*. 2025. 15(2). Р. 179–188. [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15\(2\)-18](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15(2)-18)
7. Марченко О. Особливості науково-професійної підготовки магістрів права в університетах Великої Британії. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2026. № 1(66). С. 31–37. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2026.352750>
8. Антошкіна В. К., Топчій О. В. Правнича освіта й професія в Англії та Уельсі. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. 3 (16). С. 19–36. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(16\)-2024-19-36](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-19-36)
9. Арабаджи Н. Б. Юридична освіта та її моделі: загальний аналіз (на прикладі Франції та Великобританії). *Право і суспільство*. 2024. 5. С. 77–82. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.12>
10. Mark Davies. Changes to the training of English and Welsh lawyers: implications for the future of university law schools. *The Law Teacher*. 2018. № 52. Р. 100–125. <https://doi.org/10.1080/03069400.2017.1394145>
11. Roper V, Dunn R, Sixsmith D. The impact of the Solicitors Qualifying Examination (SQE) on undergraduate legal education in England and Wales: A content analysis. *Legal Studies*. 2025. № 45(3). Р. 375–393. <https://doi.org/10.1017/lst.2025.14>
12. Solicitors Qualifying Examination (SQE) route. URL: <https://www.sra.org.uk/become-solicitor/sqe/>
13. Legal Services Board approves significant changes to how solicitors qualify. URL: <https://legalservicesboard.org.uk/news/legal-services-board-approves-significant-changes-to-how-solicitors-qualify>
14. J. Klabbers, M. Sellers (eds.) *The Internationalization of Law and Legal Education*, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice. 2008. <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9494-1>

References

1. Abel, Richard L. (1998), *The Making of the English Legal Profession: 1800–1988*, 576 pp.
2. Burrage, Michael. (2006). *Revolution and the Making of the Contemporary Legal Profession: England, France, and the United States*. Oxford: Oxford University Press, P. 462–463.
3. Levak, Brian P. (1997). Law, in *The History of the University of Oxford*. Vol. 4 / Ed. Nicholas Tyacke. Oxford: Oxford University Press. P. 565–568.
4. Kahnych, V. (2021) Stanovlennia yurydychnoi osvity u Lvivskomu universyteti ta universytetakh Velykoi Brytanii u seredyni XVII–XIX st. [The formation of legal education at Lviv University and universities in Great Britain in the mid-17th–19th centuries]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, № 1, 41–45 [in Ukrainian].
5. Sutyaga, O. (2023). Struktura pidhotovky maibutnikh yurystiv v universytetakh Velykoi Brytanii. [The structure of training future lawyers at universities in the United Kingdom]. *Comparative Professional Pedagogy*, 13(2), 100–106. [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13\(2\)-12](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13(2)-12) [in Ukrainian].
6. Sutyaga, O. Praktychna pidhotovka mahistriv prava v universytetakh Velykoi Brytanii. [Practical training for Masters of Laws at universities in the UK]. *Comparative Professional Pedagogy*, 15(2), 179–188. [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15\(2\)-18](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15(2)-18) [in Ukrainian].
7. Marchenko, O. (2026). Osoblyvosti naukovo-profesiinoi pidhotovky mahistriv prava v universytetakh Velykoi Brytanii. [Peculiarities of scientific and professional training of masters of law at universities in Great Britain]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, № 1(66), 31–37. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2026.352750> [in Ukrainian].
8. Antoshkina, V.K., Topchii, O.V. (2024). Pravnycha osvita y profesiia v Anhlii ta Uelsi [Legal education and profession in England and Wales] *Irpinskyi yurydychnyi chasopys – Irpin legal journal*, 3 (16), 19–36. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(16\)-2024-19-36](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-19-36) [in Ukrainian].
9. Arabadji, N. B. (2024). Yurydychna osvita ta yii modeli: zahalnyi analiz (na prykladi Frantsii ta Velykobrytanii) [Legal education and its models: a general analysis (using the examples of France and Great Britain)]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 5, 77–82. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.12> [in Ukrainian].
10. Mark Davies. Changes to the training of English and Welsh lawyers: implications for the future of university law schools. *The Law Teacher*. 2018. № 52. p. 100–125. <https://doi.org/10.1080/03069400.2017.1394145>
11. Roper V, Dunn R, Sixsmith D. (2025). The impact of the Solicitors Qualifying Examination (SQE) on undergraduate legal education in England and Wales: A content analysis. *Legal Studies*. № 45(3), 375–393. <https://doi.org/10.1017/lst.2025.14>

12. Solicitors Qualifying Examination (SQE) route. Retrieved from <https://www.sra.org.uk/become-solicitor/sqe/>

13. Legal Services Board approves significant changes to how solicitors qualify. Retrieved from <https://legalservicesboard.org.uk/news/legal-services-board-approves-significant-changes-to-how-solicitors-qualify>

14. J. Klabbers, M. Sellers (eds.) (2008). The Internationalization of Law and Legal Education, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*, 2. <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9494-1>

Stohova Olha,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Department of Fundamental Jurisprudence and Constitutional Law

(Sumy State University, Sumy)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7010-556X>

LEGAL EDUCATION IN UNIVERSITIES OF ENGLAND AND WALES: THE CHALLENGES OF INTRODUCING THE SOLICITORS QUALIFICATION EXAMINATION (SQE)

The article examines the features of legal training in England and Wales, highlighting the main stages of training for solicitors and barristers: academic, first professional and second professional. The author considers the introduction of the Solicitor Qualification Examination (SQE) in 2021 and analyzes its impact on legal education at universities in England and Wales. It is noted that the introduction of the SQE has created new challenges for law schools, but at the same time it has given a chance to rethink approaches to training lawyers. Law schools had to decide: whether to remain part of the professional training of lawyers with an orientation towards external quality control (SQE) or to become academic centers that provide education, not a profession. The results of the study highlight three models of adaptation of universities in England and Wales to the SQE. The conclusion is made about a gradual transition to professionally oriented legal education.

Key words: lawyers, training of lawyers, solicitor, barrister, solicitor qualification examination.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 35.08:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-126-132>

Фросіняк Руслан Вікторович,

доктор філософії в галузі «Публічне управління та адміністрування»,
старший викладач кафедри економіки та публічного управління
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5135-404X>

Scopus Author ID: 60263633900

Ворона Петро Васильович,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічної служби й управління навчальними закладами,
ветеран російсько-української війни, УБД,
голова відокремленого підрозділу ГО «Захист держави» в Полтавській області
(Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Полтава)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6755-9023>

Scopus Author ID: 57207847503

УПРАВЛІНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЧЕСНОЇ ПОВЕДІНКИ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті обґрунтовано значення доброчесної поведінки публічних службовців як чинника довіри громадян, ефективності публічної політики та інституційної спроможності держави. Визначено й систематизовано управлінські інструменти формування доброчесної поведінки у діяльності органів публічної влади. Показано, що її забезпечення пов'язане з організаційною культурою, кадровою політикою, підзвітністю та внутрішнім контролем, а також роллю етичного лідерства. Проаналізовано потенціал рекомендацій ОЕСР і моделі Common Assessment Framework як інструментів превентивного управління корупційними ризиками.

Ключові слова: доброчесність, публічна служба, органи публічної влади, управлінські інструменти, етичне лідерство, підзвітність, прозорість.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи публічного управління в Україні проблема доброчесної поведінки публічних службовців набуває особливої актуальності, оскільки безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до органів публічної влади, ефективність реалізації державної політики та інституційну спроможність держави загалом. Попри наявність розгалуженої нормативно-правової бази у сфері запобігання корупції та розвитку доброчесності, практична реалізація відповідних принципів у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування залишається фрагментарною та нерівномірною. Це зумовлює необхідність переосмислення ролі саме управлінських інструментів як системного засобу впливу на поведінкові моделі публічних службовців, виходячи не лише з контрольної чи каральної логіки,

а й з позицій організаційного розвитку, кадрової політики та управління людськими ресурсами в публічному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика доброчесної поведінки публічних службовців та її інституційного забезпечення висвітлювалася у працях вітчизняних науковців з позицій етики публічної служби, правосвідомості та організаційних засад публічного управління. Зокрема, Н. Бондар та І. Гетьман аналізують концептуальні й правові виміри доброчесності як принципу державної служби [1]. Н. Корчак розглядала доброчесність як чинник формування правосвідомості публічних службовців у контексті реформування державної служби [2], а також у співавторстві з О. Пархоменко-Кудецької аналізувала етичний і юридичний виміри доброчесності державного службовця [3]. О. Булгакова

розглядає доброчесність як інструмент забезпечення ефективності публічного врядування, акцентуючи увагу на її управлінському потенціалі, взаємозв'язку з результативністю діяльності органів публічної влади та впливі на якість прийняття управлінських рішень [4]. В. Балдинок зосереджувався на морально-етичних засадах функціонування територіальних громад [5], тоді як В. Горник, С. Сімак та Т. Бельська досліджували взаємозв'язок доброчесності та довіри громадян до державних службовців [6]. Н. Янюк у своїх працях розглядала оновлені законодавчі підходи до принципів служби в органах місцевого самоврядування [7], а Н. Камінська аналізувала доброчесність крізь призму її соціально-правового змісту та значення для сучасних реформ [8]. Л. Шимченко та І. Березанська приділяли увагу ролі доброчесності в системі функціонування об'єднаних територіальних громад, зокрема в управлінському та комунікаційному вимірах [9]. Л. Деркач обґрунтувала роль етичного лідерства як системного управлінського чинника запобігання корупції в органах публічної влади, зосередивши увагу на взаємозв'язку між управлінськими процесами, організаційною культурою та доброчесною поведінкою публічних службовців [10].

У межах дослідження застосовано аналіз наукових джерел, узагальнення підходів до розуміння доброчесності у публічному управлінні та елементів порівняльного аналізу управлінських інструментів, що використовуються в діяльності органів публічної влади.

Метою статті є визначення та систематизація управлінських інструментів формування доброчесної поведінки публічних службовців у діяльності органів публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Доброчесна поведінка у сфері публічної служби розглядається як ключова передумова належного функціонування органів публічної влади та досягнення управлінських результатів. Йдеться не лише про дотримання морально-етичних норм окремими посадовими особами, а про системну характеристику діяльності публічних службовців, яка безпосередньо впливає на сприйняття влади з боку суспільства. Саме рівень доброчесності визначає ступінь прозорості управлінських процесів, відкритість прийняття рішень і здатність громадян довіряти публічним інституціям, розраховуючи на їхню відповідальність, передбачуваність та безпеку.

Нормативне регулювання публічної служби в Україні має комплексний характер і здійснюється через сукупність законодавчих актів, що визначають правові засади діяльності різних категорій публічних службовців у системі органів державної влади та місцевого самоврядування. У межах цього нормативного поля саме реформа державної служби стала ключовим напрямом інституційних змін, у рамках якого питання доброчесної поведінки отримало чітке концептуальне та правове оформлення. Так, Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 року [11] закріплює доброчесність як один з основних принципів державної служби, пов'язуючи її зі спрямуванням діяльності службовця на захист публічного інтересу та недопущення домінування приватних інтересів під час здійснення службових повноважень, а також встановлює обов'язок дотримання правил етичної поведінки як складової професійної діяльності.

У вітчизняних дослідженнях проблематики доброчесності та запобігання корупції значну увагу приділено феномену етичного лідерства як чиннику трансформації управлінського середовища публічної служби. Зокрема,

у дисертаційному дослідженні Л. Деркач доведено, що корупція в органах публічної влади має системний характер і зумовлюється не лише індивідуальними порушеннями, а й інституційними деформаціями, неформальними управлінськими практиками та слабкістю організаційної культури. Авторка обґрунтовує, що етичне лідерство виступає інтегративним механізмом впливу на доброчесну поведінку публічних службовців, поєднуючи особистий приклад керівництва, інституційні умови, управлінські процедури та соціальний вимір взаємодії влади і суспільства. Встановлено, що ефективність антикорупційних заходів зростає за умови переходу від формально-нормативного регулювання до інтеграції етичних цінностей у кадрові процеси, систему підготовки управлінців, мотиваційні механізми та внутрішній контроль. Зроблено висновок, що формування етичного лідерства потребує комплексного управлінського підходу, спрямованого на зміну організаційної культури та закріплення доброчесності як стійкої управлінської практики в діяльності органів публічної влади [10].

Поведінкові стандарти публічних службовців в Україні визначаються спеціальними етичними вимогами, закріпленими у Загальних правилах етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджених відповідним актом Національного агентства України з питань державної служби [12]. Зазначений документ встановлює комплекс обов'язків, спрямованих на забезпечення належного виконання службових повноважень, що передбачає професійну сумлінність, неупередженість у прийнятті рішень та орієнтацію виключно на публічний інтерес. Особливий акцент зроблено на недопущенні будь-яких форм прерогатив чи проявів прихильності до окремих осіб або організацій, незалежно від їх політичної, громадської чи релігійної належності, а також на персональній відповідальності службовця за прийняті рішення та вчинені дії чи бездіяльність. У цьому контексті етичні правила виступають не лише нормативною вимогою, а й інструментом управлінського впливу на поведінкові моделі публічних службовців.

Діяльність публічних службовців, незалежно від рівня органу влади, передбачає дотримання стандартів доброчесної поведінки, що орієнтують їх професійну діяльність на пріоритет публічного інтересу та мінімізацію ризиків зіткнення приватних і службових мотивів. У цьому контексті ключову роль відіграють норми Закону України «Про запобігання корупції» [13], якими встановлюються обов'язки щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, заборона використання службового становища в особистих цілях, а також обмеження щодо використання службової інформації. Такі вимоги спрямовані не лише на недопущення корупційних правопорушень, а й на формування передбачуваних та неупереджених моделей поведінки публічних службовців у процесі реалізації владних повноважень.

Важливим елементом доброчесної поведінки є дотримання встановлених обмежень щодо обігу службової інформації, включно з персональними даними та відомостями з обмеженим доступом, що забезпечує захист прав громадян і стабільність функціонування публічних інституцій [3]. У цьому вимірі доброчесність тісно пов'язується з етикою публічної служби, яка виконує не декларативну, а інструментальну функцію, спрямовану на запобігання корупційним проявам та формування належних поведінкових стандартів. Нормативно закріплені етичні вимоги трансформуються в систему конкретних управлінських орієнтирів, що охоплюють

законність дій, неупередженість, політичну нейтральність, професійну компетентність, ефективність виконання повноважень та персональну відповідальність за прийняті рішення.

З огляду на це, рівень дотримання стандартів доброчесності безпосередньо корелює з результативністю діяльності органів публічної влади, оскільки ефективність управління значною мірою визначається якістю виконання службових обов'язків конкретними посадовими особами. Доброчесність у цьому сенсі виступає не лише моральною характеристикою, а інтегрованою управлінською категорією, що поєднує професійну етику, компетентність, самодисципліну та орієнтацію на публічний інтерес. Саме через сукупність таких якостей формується спроможність публічних службовців реалізовувати владні повноваження у спосіб, що відповідає принципам належного врядування [6].

Прозорість діяльності органів публічної влади виступає однією з базових умов формування доброчесної поведінки публічних службовців, оскільки безпосередньо впливає на характер взаємодії між владою та громадянами. Забезпечення відкритого доступу до інформації про управлінські рішення, плани діяльності та результати їх реалізації створює передумови для суспільного контролю й підзвітності, а отже – для підвищення довіри до публічних інституцій. У цьому сенсі прозорість набуває значення не лише принципу, а й управлінського інструменту, який дозволяє формувати передбачувані та відповідальні моделі поведінки службовців. Натомість обмеження доступу до інформації або формальний характер її оприлюднення сприяють поширенню сумнівів щодо неупередженості діяльності органів влади та створюють ґрунт для сприйняття управлінських процесів як закритих і потенційно корупційних.

Не менш важливим чинником доброчесної поведінки є інституційно забезпечена незалежність публічних службовців у процесі прийняття рішень, що передбачає їх захищеність від політичного, економічного чи іншого позаслужбового впливу [6]. Така незалежність досягається не декларативно, а через застосування управлінських механізмів, спрямованих на мінімізацію зовнішнього тиску та запобігання конфлікту інтересів. Коли громадяни спостерігають, що рішення ухвалюються на основі чітко визначених процедур і без ознак вибірковості, це сприяє зміцненню довіри до органів публічної влади. Водночас навіть уявлення про корупційний вплив на діяльність службовців суттєво підриває легітимність управлінських рішень, оскільки переносить недовіру з окремих посадових осіб на публічну владу в цілому.

Підзвітність публічних службовців виступає одним із ключових управлінських механізмів, що безпосередньо впливають на рівень суспільної довіри до органів публічної влади. Запровадження процедур контролю за результатами службової діяльності, зокрема через систему звітування, внутрішні та зовнішні аудити, а також діяльність незалежних контрольних інституцій, створює умови для відповідальності посадових осіб за прийняті рішення і вчинені дії. За відсутності таких інструментів або їх формального застосування довіра до публічної служби істотно знижується, що підтверджується результатами узагальнення управлінської практики [14].

Водночас доброчесна поведінка публічних службовців має не лише регулятивне, а й прикладне значення, оскільки формує суспільні уявлення про допустимі стандарти поведінки у публічній сфері. Дотримання етичних норм, законності та професійних стандартів

у повсякденній діяльності посадових осіб сприяє зміцненню довіри до публічних інституцій і створює підґрунтя для наслідування з боку громадян. У цьому сенсі доброчесність виконує функцію нематеріального управлінського ресурсу, що впливає на репутацію органів влади та держави в цілому [15].

Корупційні практики, навпаки, підривають легітимність публічної влади та нівелюють результати управлінських рішень, оскільки асоціюються із зловживанням повноваженнями і порушенням етичних стандартів. Тому протидія корупції має розглядатися не як декларативний пріоритет, а як системно реалізований напрям державної політики, що передбачає невідворотність відповідальності за порушення встановлених норм. Саме наявність дієвих механізмів реагування на корупційні та неетичні дії посадових осіб є необхідною умовою відновлення і підтримання довіри громадян до органів публічної влади.

Принцип доброчесності публічних службовців посідає центральне місце у системі антикорупційного регулювання, оскільки саме через нього конкретизуються вимоги до поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Нормативну основу стандартів доброчесності становить Закон України «Про запобігання корупції», яким визначено загальні засади етичної поведінки, правила запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а також обмеження щодо використання службового становища і пов'язаних з ним можливостей [13]. У межах реалізації зазначених норм законодавець визначає спеціально уповноважений орган, на який покладаються функції контролю та моніторингу дотримання вимог антикорупційного законодавства. Така модель дозволяє розглядати доброчесність не лише як задекларований принцип, а як об'єкт цілеспрямованого управлінського впливу, що реалізується через встановлені законом процедури нагляду, оцінювання та реагування на порушення. Саме в цьому аспекті антикорупційне законодавство створює підґрунтя для застосування управлінських інструментів формування доброчесної поведінки у публічній службі.

Common Assessment Framework (CAF) є європейською моделлю організаційного самооцінювання у публічному секторі, спрямованою на підвищення якості управління, результативності діяльності та орієнтації органів влади на потреби громадян. Модель ґрунтується на принципах управління якістю та логіці циклу PDCA і передбачає системний аналіз управлінських процесів і досягнутих результатів за уніфікованими критеріями. CAF не має контрольного чи наглядового характеру та не передбачає застосування санкцій; його призначення полягає у формуванні всередині органу публічної влади спільного бачення проблемних і сильних сторін діяльності, створенні аналітичної основи для управлінських рішень і підтримці процесів безперервного вдосконалення.

У контексті формування доброчесної поведінки публічних службовців CAF не може розглядатися як самостійний антикорупційний інструмент у вузькому розумінні. Водночас його застосування має потенціал впливу на доброчесність опосередковано – через розвиток доказової управлінської культури, підвищення прозорості внутрішніх процедур, виявлення системних управлінських дисбалансів та посилення колективної відповідальності за результати діяльності. В умовах публічної служби України використання CAF може розглядатися як допоміжний управлінський механізм, що доповнює нормативно-правові та антикорупційні

інструменти і сприяє превентивному виміру доброчесності шляхом зміни організаційної логіки та управлінських практик.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) протягом останнього десятиліття сформуvala комплекс рекомендацій, спрямованих на розвиток доброчесності у публічному секторі, які розглядають її не як сукупність окремих антикорупційних заходів, а як системну характеристику публічного управління. У відповідних документах ОЕСР доброчесність пов'язується з питаннями стратегічного управління, лідерства, управління людськими ресурсами, внутрішнього контролю, підзвітності та організаційної культури. Такий підхід ґрунтується на розумінні того, що формальна наявність етичних норм і правових заборон є недостатньою без інституційних механізмів, здатних інтегрувати вимоги доброчесності у щоденну управлінську практику органів публічної влади та поведінкові моделі публічних службовців.

У контексті формування доброчесної поведінки публічних службовців практичний інтерес для органів публічної влади України становлять положення Рекомендації Ради ОЕСР щодо публічної доброчесності [16], які орієнтовані на інституціоналізацію доброчесності через управлінські процеси, а не виключно через нормативні заборони. Насамперед ідеться про закладений у Рекомендації підхід до побудови цілісної системи публічної доброчесності, інтегрованої в загальну систему публічного управління, що передбачає відповідальність керівництва за управління доброчесністю та її зв'язок із кадровими, організаційними й контрольними процедурами (розд. II, III). Важливим управлінським інструментом, запропонованим у документі, є ризик-орієнтований підхід до доброчесності, який передбачає ідентифікацію та мінімізацію ризиків порушення стандартів доброчесності на етапі проектування управлінських процесів, а не реагування постфактум (розд. II, IV). Окрему увагу в Рекомендації приділено інтеграції стандартів доброчесності в систему управління персоналом, зокрема через меритократичні процедури добору, оцінювання та просування публічних службовців, а також оцінювання управлінської діяльності керівників з урахуванням їхньої відповідальності за стан доброчесності в організації (розд. III). Крім того, Рекомендація передбачає використання інструментів внутрішнього контролю та організаційного навчання як засобів формування відкритої організаційної культури, у межах якої етичні дилеми, порушення та ризики доброчесності стають предметом управлінського аналізу і корекції (розд. III, IV). Сукупно ці положення дозволяють розглядати рекомендації ОЕСР як джерело конкретних управлінських інструментів, здатних посилити превентивний вимір доброчесності в системі публічної служби України.

Поряд із Рекомендацією Ради ОЕСР щодо публічної доброчесності, інструментальний інтерес для аналізу управлінських механізмів формування доброчесної поведінки публічних службовців становлять положення Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics, and Compliance, ухвалені як додаток до рекомендацій

ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях [17]. Попри те, що зазначений документ первинно адресований корпоративному сектору, закладена в ньому логіка управління доброчесністю як елементом організаційної системи має універсальний характер і може бути адаптована до діяльності органів публічної влади. Ідеться насамперед про ризик-орієнтований підхід до запобігання корупційним проявам, відповідальність керівництва за функціонування систем внутрішнього контролю, інтеграцію стандартів етики у кадрові та організаційні процедури, а також розвиток механізмів навчання, консультування і внутрішнього реагування на порушення. У такому трактуванні ці рекомендації не формують самостійної моделі публічної доброчесності, а виконують допоміжну функцію, конкретизуючи управлінські інструменти реалізації принципів доброчесності на рівні внутрішніх процесів органів публічної влади.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що формування доброчесної поведінки публічних службовців не може зводитися виключно до нормативно-правового регулювання чи застосування контрольних і каральних механізмів, а має розглядатися як комплексне управлінське завдання, інтегроване в систему публічного управління. Доброчесність у цьому контексті постає не лише етичною характеристикою окремого службовця, а системною управлінською категорією, що визначає якість управлінських процесів, рівень підзвітності, прозорості та довіри громадян до органів публічної влади. Аналіз чинного законодавства та наукових підходів засвідчив, що в Україні сформовано базові правові та інституційні засади забезпечення доброчесності, однак їх практична реалізація залишається фрагментарною, що зумовлює необхідність активнішого використання управлінських інструментів, орієнтованих на превентивний вплив на поведінкові моделі публічних службовців. Доведено, що ключову роль у цьому процесі відіграють такі інструменти, як етичне лідерство, прозорість і підзвітність управлінських процедур, незалежність у прийнятті рішень, інтеграція стандартів доброчесності в кадрову політику, систему мотивації та внутрішнього контролю. Особливу увагу приділено потенціалу використання європейських та міжнародних підходів, зокрема моделі САФ і рекомендацій ОЕСР, які дозволяють інституціоналізувати доброчесність через управлінські процеси, ризик-орієнтований підхід, організаційне навчання та розвиток відкритої управлінської культури. Обґрунтовано, що адаптація цих інструментів до умов публічної служби України здатна посилити превентивний вимір доброчесності та сприяти переходу від формального дотримання правил до сталих доброчесних управлінських практик. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у поглибленому аналізі ефективності конкретних управлінських інструментів формування доброчесної поведінки на різних рівнях публічної влади, а також у розробленні індикаторів оцінювання доброчесності як складової інституційної спроможності органів публічної влади.

Список використаних джерел

1. Бондар Н. А., Гетьман І.Ю. Добросесність як принцип державної служби: концептуальний та правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 91, ч. 1. С. 26–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.3>
2. Корчак Н. М. Добросесність як інструмент розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державної служби. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11, № 4. С. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.15421/152356>
3. Корчак Н. М., Пархоменко-Куцевіл О. І. Добросесність державного службовця: етичний та юридичний виміри. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 2 (59). С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.59.15598>
4. Булгакова О. В. Добросесність як інструмент забезпечення ефективності публічного врядування. *Центрально-український вісник права та публічного управління*. 2025. № 1. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-1-1>
5. Балдинюк В. М., Балдинюк В. В. Морально-етичні засади функціонування територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-19>
6. Горник В. Г., Сімак С. В., Бельська Т. В. Добросесність як основа довіри громадян до державних службовців. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Т. 36 (75), № 2. С. 108–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.2/17>
7. Янюк Н. В. Принципи служби в органах місцевого самоврядування: новели у законодавстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2.5. С. 392–398. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.61>
8. Камінська Н. М. Добросесність: соціально-правовий зміст і значення для сучасних реформ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 32–41. DOI: <https://doi.org/10.33270/02232602.32>
9. Шимченко Л. А., Березанська І. М. Добросесність в системі функціонування об'єднаних територіальних громад: комунікаційний та управлінський елементи. *Економічний вісник університету*. 2023. Том 18, № 3. С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-58-12-16>. URL: <https://ue-bulletin.com.ua/uk/journals/tom-18-3-2023/dobrochesnist-v-sistemi-funktsionuvannya-ob-yednanih-teritorialnikh-gromad-komunikatsiyny-ta-upravlinskyi-elementi>
10. Деркач Л. Ю. *Формування етичного лідерства як чинник запобігання корупції в органах публічної влади*: дис. ... д-ра філос. : 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2025. 247 с. URL: <https://surli.cc/votbvs>
11. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
12. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05 серпня 2016 р. № 158. *Офіційний вісник України*. 2016. № 74. Ст. 2493.
13. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
14. Посібник для керівників державної служби / за заг. ред. Н. Алюшиної. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 422 с.
15. Свічинський В. С. *Оцінювання якості та ефективності діяльності місцевих органів публічної влади*: дис. ... д-ра філос. : 281 «Публічне управління та адміністрування». Національний університет «Одеська політехніка». Одеса, 2025. URL: <https://surli.cc/qhvtux>
16. Recommendation of the Council on Public Integrity. OECD Council Recommendation of 26 January 2017. *OECD Legal Instruments*. 2017. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0435>
17. Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics, and Compliance. Annex II to the Recommendation of the Council for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions (adopted 18 Feb. 2010). *OECD Legal Instruments*. 2010. URL: <https://surli.cc/pfklpr>

References

1. Bondar, N. A., & Hetman, I. Yu. (2025). Dobrochesnist yak pryntsyp derzhavnoi sluzhby: kontseptualnyi ta pravovyi analiz [Integrity as a principle of civil service: conceptual and legal analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*, 91(1), 26–30. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.3> [in Ukrainian].
2. Korchak, N. M. (2023). Dobrochesnist yak instrument rozvytku pravovidomosti publichnykh sluzhbovtiv v umovakh reformuvannya derzhavnoi sluzhby [Integrity as an instrument for developing the legal consciousness of public servants in the context of civil service reform]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11(4), 82–88. <https://doi.org/10.15421/152356> [in Ukrainian].
3. Korchak, N. M., & Parkhomenko-Kutsevil, O. I. (2021). Dobrochesnist derzhavnoho sluzhbovtia: etychnyi ta yurydychni vymiry [Integrity of a civil servant: ethical and legal dimensions]. *Naukovi pratsi Kyivskoho aviatsiinoho instytutu. Seriya: Yurydychnyi visnyk "Povitriane i kosmichne pravo"*, 2(59), 78–84. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.59.15598> [in Ukrainian].
4. Bulhakova, O. V. (2025). Dobrochesnist yak instrument zabezpechennia efektyvnosti publichnoho vriaduvannya [Integrity as an instrument for ensuring the effectiveness of public governance]. *Tsentralkoukrainskyi visnyk prava ta publichnoho upravlinnia*, 1. <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-1-1> [in Ukrainian].
5. Baldyniuk, V. M., & Baldyniuk, V. V. (2025). Morально-etychni zasady funktsionuvannya terytorialnykh hromad [Moral and ethical foundations of the functioning of territorial communities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 72. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-19> [in Ukrainian].
6. Hornyk, V. H., Simak, S. V., & Bielska, T. V. (2025). Dobrochesnist yak osnova doviry hromadian do derzhavnykh sluzhbovtiv [Integrity as the basis of citizens' trust in civil servants]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannya*, 36(75), 2, 108–113. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.2/17> [in Ukrainian].
7. Yaniuk, N. V. (2025). Pryntsypy sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannya: novely u zakonodavstvi Ukrainy [Principles of service in local self-government bodies: legislative novelties in Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 2.5, 392–398. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.61> [in Ukrainian].

8. Kaminska, N. M. (2023). Dobrochesnist: sotsialno-pravovyi zmist i znachennia dla suchasnykh reform [Integrity: socio-legal content and significance for contemporary reforms]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 2(26), 32–41. <https://doi.org/10.33270/02232602.32> [in Ukrainian].
9. Shymchenko, L. A., & Berezanska, I. M. (2023). Dobrochesnist v systemi funktsionuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad: komunikatsiyni ta upravlinskyi elementy [Integrity in the functioning of amalgamated territorial communities: communication and management dimensions]. *Ekonomichniy visnyk universytetu*, 18(3), 12–16. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-58-12-16>. <https://ue-bulletin.com.ua/uk/journals/tom-18-3-2023/dobrochesnist-v-sistemi-funktsionuvannya-ob-yednanikh-teritorialnykh-gromad-komunikatsiyny-ta-upravlinskyi-elementy> [in Ukrainian].
10. Derkach, L. Yu. (2025). *Formuvannia etychnoho liderstva yak chynnyk zapobihannia koruptsii v orhanakh publichnoi vlady* [Formation of ethical leadership as a factor in preventing corruption in public authorities] (Doctoral dissertation, speciality 281 “Public Administration”). V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv. <https://surli.cc/votbvs> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *Pro derzhavnu sluzhbu* [On Civil Service]: Law of Ukraine No. 889-VIII of December 10, 2015. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2016(4), Art. 43 [in Ukrainian].
12. National Agency of Ukraine for Civil Service Affairs. (2016). *Pro zatverdzhennia Zahalnykh pravyl etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia* [On approval of the General rules of ethical conduct of civil servants and local self-government officials]: Order No. 158 of August 5, 2016. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 74, Art. 2493 [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Pro zapobihannia koruptsii* [On Prevention of Corruption]: Law of Ukraine No. 1700-VII of October 14, 2014. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 49, Art. 2056 [in Ukrainian].
14. Lykhach, Yu. (Ed.). (n.d.). *Posibnyk dlia kerivnykiv derzhavnoi sluzhby* [Handbook for civil service managers]. Kyiv : TOV “VISTKA”, 422 p. [in Ukrainian].
15. Svichynskyi, V. S. (2025). *Otsiniuvannia yakosti ta efektyvnosti diialnosti mistsevykh orhaniv publichnoi vlady* [Assessment of the quality and effectiveness of local public authorities] (Doctoral dissertation, speciality 281 “Public Administration”). Odesa Polytechnic National University, Odesa. <https://surli.cc/qhvtux> [in Ukrainian].
16. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017). *Recommendation of the Council on Public Integrity*. OECD Legal Instruments. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0435>
17. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010). *Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics, and Compliance: Annex II to the Recommendation of the Council for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions*. OECD Legal Instruments. <https://surli.cc/pfkplr>

Frosiniak Ruslan,

Doctor of Philosophy in Public Management and Administration,
Senior Lecturer at the Department of Economics and Public Administration
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5135-404X>
Scopus Author ID: 60263633900

Vorona Petro,

Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor at the Department of Public Service and Management of Educational Institutions,
Veteran of the Russian-Ukrainian War, participant in hostilities,
Head of a separate unit of the NGO «Defense of the State» in the Poltava region
(Luhansk Taras Shevchenko National University, Poltava)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6755-9023>
Scopus Author ID: 57207847503

MANAGEMENT INSTRUMENTS FOR SHAPING INTEGRITY-ORIENTED BEHAVIOR IN PUBLIC AUTHORITIES

This article examines integrity-oriented behavior of public servants as a key factor of public trust, effective public policy implementation, and institutional capacity of public authorities in the context of public administration reform in Ukraine. Despite the existence of a developed legal framework for corruption prevention, practical mechanisms for influencing the behavioral patterns of public servants remain fragmented and predominantly focused on control and punitive measures, which necessitates a managerial rethinking of integrity.

The purpose of the article is to identify and systematize management instruments for shaping integrity-oriented behavior of public servants within public authorities. The study is based on the analysis and generalization of domestic and international academic approaches to integrity in public administration, as well as a comparative review of management instruments applied in public governance practice.

It is substantiated that integrity-oriented behavior should be understood as a systemic managerial characteristic formed through organizational culture, human resource management, accountability mechanisms, and internal control. The article demonstrates that legal regulation alone is insufficient without the integration of integrity standards into everyday managerial processes. Particular attention is paid to ethical leadership as a managerial factor influencing the reproduction of integrity-oriented behavioral patterns in public service.

The potential of international governance frameworks, including OECD recommendations and the Common Assessment Framework, is analyzed as a source of management instruments for the preventive management of corruption risks. It is shown that a risk-based approach, integration of integrity standards into human resource management, and the development of internal control and organizational learning mechanisms contribute to strengthening the institutionalization of integrity-oriented behavior in public authorities of Ukraine.

Key words: integrity, public service, public authorities, management instruments, ethical leadership, accountability, transparency.

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Циганов Олег Григорович,

доктор юридичних наук, доцент

(Інститут правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8924-1139>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті досліджено правові засади мобілізації населення України в умовах збройної агресії Російської Федерації та дії правового режиму воєнного стану з акцентом на розвиток вітчизняного законодавства. Проаналізовано правову природу мобілізації як інституту публічного права, чинну нормативно-правову основу та проблемні аспекти правозастосування. Обґрунтовано напрями розвитку законодавства України у сфері мобілізації населення, спрямовані на забезпечення правової визначеності, процедурних гарантій і балансу між потребами оборони та принципами правової держави.

Ключові слова: мобілізація, мобілізаційна підготовка, воєнний стан, збройна агресія, військовий обов'язок, права людини, розвиток мобілізаційного законодавства України.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила глибоку трансформацію системи національної безпеки та оборони. Центральне місце в цій системі посіла мобілізація населення, яка в умовах тривалого воєнного стану набула системного та безперервного характеру. Це актуалізувало не лише організаційно-військові аспекти мобілізації, а й проблематику її правової природи, меж державного втручання у сферу прав і свобод людини, а також спроможності чинного законодавства забезпечити баланс між потребами оборони та принципами правової держави.

Мобілізація населення в умовах збройної агресії постає як комплексний публічно-правовий інститут, що поєднує конституційний обов'язок захисту Вітчизни, механізми публічного адміністрування та спеціальний правовий режим, який допускає тимчасові обмеження окремих прав і свобод. Водночас практика правозастосування виявила низку системних проблем: фрагментарність нормативного регулювання, недостатню визначеність адміністративних процедур, неоднаковість підходів до відстрочок і призову, обмежену ефективність судового контролю. В сукупності це зумовлює потребу не лише у вдосконаленні правозастосування, а й у цілеспрямованому розвитку законодавства України у сфері мобілізації населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці проблематика мобілізаційної підготовки та мобілізації розглядається в межах адміністративного, військового та конституційного права. Важливе значення для формування теоретичних засад має праця Я. І. Євсюкової, яка обґрунтовує розмежування мобілізаційної підготовки як системи завчасних організаційно-правових заходів і мобілізації як фази їх практичної реалізації в умовах особливого періоду [1, с. 100–102].

Суттєве значення для розуміння адміністративно-правових аспектів мобілізації мають праці Б. В. Бойка, у яких мобілізаційна підготовка та мобілізація визначаються як об'єкти публічного адміністрування. Науковець наголошує на їх комплексному характері та планованості, підкреслюючи, що ефективність мобілізаційних заходів залежить від узгодженості дій органів публічної влади, нормативної визначеності процедур та чіткого розмежування компетенції суб'єктів мобілізації [2, с. 519–521].

Ключовим для інституційного виміру мобілізації є внесок О. Ю. Савинця, котра досліджує систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. Вчена обґрунтовує, що реалізація мобілізаційних повноважень здійснюється не лише органами військового управління, а й широким колом органів публічної влади, включаючи органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, що зумовлює необхідність чіткого нормативного розмежування їх компетенції та координації управлінських рішень [3, с. 49–51].

Адміністративно-деліктний аспект мобілізації розкрито у працях В. М. Братковського та О. Б. Чорномаза, які наголошують на превентивному значенні адміністративної відповідальності у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації [4, с. 288–290].

Військово-правовий вимір мобілізації системно розроблений П. П. Богуцьким та С. М. Скуріхініним, які відносять її до комплексних інститутів військового права України [5, с. 214–219].

Водночас у зарубіжній правовій доктрині значну увагу приділено проблемам обмеження прав людини в умовах надзвичайних правових режимів. Зокрема, А. Барак розробив концепцію пропорційності як універсальний критерій оцінки допустимості обмежень прав у демократичній державі [6]. О. Гросс і Ф. Ні Аолайн

досліджують ризики «нормалізації надзвичайного режиму», коли тимчасові, виняткові правові механізми, що запроваджуються для реагування на війну або надзвичайну загрозу, фактично стають постійною практикою управління, навіть якщо формально вони й далі називаються «тимчасовими», та обґрунтовують необхідність вбудованих правових запобіжників проти зловживання надзвичайними повноваженнями [7].

Разом з тим, комплексні дослідження, що поєднували б теоретичний аналіз мобілізації з проблематикою розвитку мобілізаційного законодавства України в умовах тривалої збройної агресії, залишаються поодинокими.

Метою статті є визначення правових засад мобілізації населення України в умовах збройної агресії та обґрунтування основних напрямів розвитку законодавства України у цій сфері з урахуванням стандартів правової держави.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

- розкрити правову природу мобілізації як інституту публічного права;
- проаналізувати чинну нормативно-правову основу мобілізації населення;
- виявити ключові проблеми правозастосування;
- сформулювати пропозиції щодо розвитку мобілізаційного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. У правовому сенсі *мобілізація* є юридично оформленим комплексом заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [8, абзац четвертий статті 1].

З доктринальної позиції мобілізацію доцільно розглядати у двох площинах: по-перше, як елемент конституційного механізму забезпечення оборони (при цьому мобілізація постає формою реалізації конституційного обов'язку громадян щодо захисту Вітчизни та незалежності держави); по-друге, як особливий різновид публічного адміністрування, що здійснюється в умовах правового режиму воєнного стану та передбачає застосування уповноваженими суб'єктами владних приписів, обов'язкових для невизначеного кола осіб.

Щодо другого аспекту показовою є спроба Б. В. Бойка сформулювати доктринальні визначення мобілізаційної підготовки та мобілізації як об'єктів публічного адміністрування. Зокрема, *мобілізаційна підготовка* у широкому розумінні визначається цим ученим як сукупність послідовних комплексних заходів у мирний час, спрямованих на підготовку економіки, органів влади та військових формувань до організованого проведення мобілізації та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період; в той час як *мобілізація* – це комплекс планомірних заходів в умовах особливого періоду щодо переведення економіки, органів влади та організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а сил оборони – на організацію і штати воєнного часу [2, с. 515–516].

З теоретико-правової точки зору мобілізацію доцільно розглядати як динамічний інститут, що включає сукупність правових норм, адміністративних процедур та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення обороноздатності держави в умовах збройної загрози. Її особливістю є поєднання імперативного регулювання з обмеженими елементами дискреції органів публічної

влади, що зумовлює підвищені вимоги до правової визначеності та процедурних гарантій.

Правова якість мобілізації залежить від чіткості визначення того, хто саме ініціює, організовує, забезпечує та контролює мобілізаційні заходи. У цьому контексті доречним є підхід О. Ю. Савинця, відповідно до якого головним суб'єктом адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України є *держава*, що реалізує відповідні функції через органи та посадових осіб, а також через механізми нормативного визначення обов'язків інших учасників (підприємств, установ, організацій, громадян) [3, с. 49–51]. При цьому варто засвідчити, що у наведеній аргументації використовується позиція А. В. Філіппова про властивості держави як носія суверенної влади та суб'єкта, здатного встановлювати обов'язкові правові норми [9, с. 44; цит. за: Савинець О. Ю., 2018, с. 49]. У мобілізаційному контексті це означає: *держава має не лише повноваження, а й обов'язок вибудувати систему гарантій і процедур, які забезпечують належне проведення мобілізації та одночасно мінімізують ризики свавільного втручання у права особи*. Також вказується на потребу коректного визначення місця Президента України в системі поділу влади з урахуванням інтеграційної функції, що важливо для розуміння мобілізаційних повноважень глави держави [10, с. 1 (цит. у: Савинець О. Ю., 2018, с. 50)].

Слід указати, що конституційний фундамент мобілізації включає дві базові ідеї: 1) захист держави і виконання військового обов'язку є конституційно значущими; 2) навіть у воєнний час обмеження прав мають бути правомірними, тимчасовими та визначеними законом. Тобто, Конституція України допускає встановлення окремих обмежень прав і свобод у воєнний час із зазначенням строку їх дії та одночасно визначає перелік прав, що не підлягають обмеженню [11, стаття 64]. Це має пряме практичне значення для мобілізаційних процедур: держава повинна формувати правила призову, обліку, вручення повісток, розгляду підстав відстрочки і оскарження рішень так, щоб вони відповідали стандартам передбачуваності, рівності та доступу до правосуддя.

Як методологічна рамка для оцінки правомірності втручання може застосовуватися *тест пропорційності* (легітимна мета → придатність → необхідність → збалансованість). У сучасній конституційній доктрині пропорційність розглядається як ключова техніка контролю обмежень прав у демократичній правовій державі [6].

Правову основу мобілізації населення України становлять норми Основного Закону держави, зокрема положення про конституційний обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності (ст. 65 Конституції України) та про можливість обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного стану (ст. 64 Конституції України), а також спеціальне законодавство України у сфері безпеки й оборони. При цьому ключове значення мають Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII [12] та Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII [8], які визначають поняття мобілізації, її види, коло суб'єктів мобілізаційних правовідносин, їх повноваження та обов'язки. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII [13] встановлює правові межі реалізації мобілізаційних заходів і допустимі рамки тимчасового обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-XII [14] здійснює правове регулювання

відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби.

Значну роль у правовому регулюванні сфери мобілізаційної підготовки та мобілізації населення України відіграють також підзаконні нормативно-правові акти, передусім відповідні Укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України. Так, Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 р. № 65/2022 (з подальшими змінами/продовженнями) є актом запуску механізму загальної мобілізації у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України [15]; постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154 затверджує Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), що визначає їх статус як органів військового управління [16]; постанова Кабінету Міністрів України «Питання проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560 затверджує процедурні документи й порядок призову громадян на військову службу під час мобілізації (виконує роль процедурного «хребта» для практики ТЦК та СП) [17].

Реформування мобілізаційного законодавства України у 2024 році пов'язане з уточненням окремих питань проходження служби, мобілізації та військового обліку. Ключовим актом щодо цього є Закон України від 11 квітня 2024 р. № 3633-IX, який вніс зміни до низки законодавчих актів і став основою для перегляду підходів до обліку, уточнення процедурних вимог та підстав відстрочки [18]. Варто вказати, що останні законодавчі зміни спрямовані на удосконалення процедур мобілізації та посилення контролю за виконанням мобілізаційного обов'язку, однак водночас загострили питання забезпечення правової визначеності та єдності правозастосування.

Зауважимо, що за цих умов для правозастосування принципово важливо, щоб новели не зводилися до розширення інструментарію примусу, а *забезпечували якість адміністративної процедури*: повідомлення особи, доступ до інформації, можливість подання документів, стандарти розгляду, мотивування рішення, належні строки та ефективне оскарження.

Із наведеного вище випливає, що нормативна модель мобілізації за своєю логікою є багаторівневою: загальне нормативне регулювання (закони) → рішення про мобілізацію (указ) → процедурні порядки (постанова КМУ) → індивідуальні адміністративні акти/дії суб'єктів (ТЦК та СП, інші органи).

При цьому саме на рівні індивідуальних актів найчастіше виникають наступні проблеми:

- недостатня стандартизація процедур та документів;
- розрив між цифровими реєстрами і фактичними даними;
- дефіцит комунікації й зрозумілих роз'яснень;
- неоднаковість практики щодо відстрочок;
- формальність мотивування рішень.

Тут доречний доктринальний акцент: мобілізація – це не лише «управлінський наказ», а *правовідносини*, у яких держава повинна діяти через процедуру і гарантії. Цю рамку добре підкреслює О. Ю. Савинець, розмежовуючи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення мобілізації (це насамперед держава та її органи) і учасників правовідносин (підприємства, установи,

організації), на яких покладаються обов'язки, що забезпечують мобілізаційні заходи [3, с. 50–52].

Наразі варто розглянути *проблемні питання правозастосування мобілізаційного законодавства*.

У цьому плані аналіз мобілізаційної практики свідчить, що її ключові проблеми зосереджені перш за все у сфері адміністративних процедур. До таких проблем належать: недостатня стандартизація порядку виклику і призову, неоднаковість підходів до надання відстрочок, формальність мотивування індивідуальних рішень та обмежені можливості ефективного судового захисту. Отже, ефективність мобілізації прямо залежить від процедурної якості: чи є повідомлення належним, чи відомості в реєстрах актуальні, чи рішення мотивовані, чи є реальна можливість подати документи на відстрочку, чи працює механізм оскарження. Якщо ці елементи слабкі, держава отримує правовий конфлікт і недовіру, що знижує загальну мобілізаційну спроможність.

У методологічному плані придатною є доктрина «правової держави в кризі», де надзвичайні повноваження припустимі, але мають «вбудовані» стримувачі: законність, часові межі, контроль парламенту та суду, заборона свавілля [7].

Крім того до ключових проблем правозастосування мобілізаційного законодавства слід віднести недотримання балансу між досягненням цілей оборони держави та забезпеченням дотримання прав її громадян. У мобілізаційних правовідносинах держава втручається у сферу приватного життя (персональні дані, пересування, трудові відносини), а також реалізує владні повноваження щодо призову. Критерієм легітимності такого втручання є не лише «воєнна необхідність», а й відповідність тесту пропорційності: обмеження має бути придатним і необхідним для досягнення мети оборони та не створювати надмірного тягара для особи порівняно з суспільною користю [6].

Також одна з найбільш конфліктогенних сфер правозастосування мобілізаційного законодавства це питання відстрочок та підстав непризову. При цьому проблема часто не в самій наявності винятків, а в *непередбачуваності* їх застосування, неоднаковості підходів у різних регіонах і дефіциті стандартизованих критеріїв оцінки документів.

Для подолання наведених вище проблем *подальший розвиток мобілізаційного законодавства України*, як на нашу думку, має ґрунтуватися на поєднанні безпечових потреб держави з вимогами верховенства права. Насамперед доцільним є уніфікація адміністративних процедур мобілізації, закріплення чітких критеріїв прийняття рішень та стандартів їх мотивування. Для цього необхідно закріпити (на рівні підзаконних актів і відомчих стандартів) такі мінімальні процесуальні гарантії:

- єдиний стандарт повідомлення/виклику;
- перелік документів і чіткі критерії їх оцінки;
- вимоги до мотивування індивідуальних рішень;
- процесуальні строки розгляду звернень та заяв;
- алгоритми виправлення помилок у реєстрах без «покарання» особи за дефекти даних.

Також важливим напрямом є вдосконалення системи військового обліку та цифровізація відповідних процесів за умови належного захисту персональних даних. Цифрові рішення мають зменшувати хаос і суб'єктивізм, але лише за умови:

- прозорості логіки даних (джерела, оновлення, відповідальні);
- процедур виправлення помилок;
- обмеження доступу та аудиту дій посадових осіб;
- синхронізації між реєстрами.

Крім того, необхідно посилити парламентський і судовий контроль за реалізацією мобілізаційних повноважень, що сприятиме підвищенню легітимності мобілізаційної політики. Адже легітимність мобілізації в демократичній державі залежить від того, чи існує реальний контроль за надзвичайними повноваженнями. За цих умов на практиці доцільні:

- регулярні звіти уряду/профільних органів перед парламентом щодо процедур і статистики оскаржень;
- узагальнення судової практики та рекомендації щодо мотивування рішень;
- розвиток практики «швидкого судового контролю» в очевидних процедурних порушеннях.

Нарешті, в якості правового ресурсу мобілізації слід використовувати комунікацію з населенням і його довіру. Позаяк мобілізація є сферою, де довіра суспільства до інституцій перетворюється на практичний ресурс. Тому важливою є не «жорсткість» правил, а їх зрозумілість, передбачуваність і справедливість. У цьому контексті доктринальний висновок про державу як центрального суб'єкта мобілізаційного адміністрування означає не лише управлінську домінацію, а й відповідальність за легальність процедур і гарантій [3, с. 49–53].

Висновки. Мобілізація населення України в умовах збройної агресії є комплексним публічно-правовим інститутом, що поєднує конституційний обов'язок захисту Вітчизни, механізми публічного адміністрування та спеціальний правовий режим воєнного стану.

Чинна нормативно-правова база мобілізації сформована системою актів різної юридичної сили та загалом забезпечує правові передумови для реалізації мобілізаційних заходів, однак потребує подальшого розвитку з огляду на тривалість воєнного стану. Основні проблеми правозастосування мобілізаційного законодавства зосереджені у сфері адміністративних процедур, зокрема щодо військового обліку, порядку призову, критеріїв відстрочки та мотивування індивідуальних рішень. Дотримання принципів пропорційності та правової визначеності є ключовою умовою легітимності мобілізаційних заходів і збереження довіри суспільства до державних інституцій.

Подальший розвиток законодавства України у сфері мобілізації населення має бути спрямований на уніфікацію її адміністративних процедур, посилення правових гарантій, удосконалення системи військового обліку, забезпечення ефективного парламентського і судового контролю, використання комунікації і довіри як правового ресурсу мобілізації.

Список використаних джерел

1. Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. *Форум права*. 2010. № 1. С. 100–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_18 (дата звернення: 27.01.2026).
2. Бойко Б. В. Мобілізаційна підготовка та мобілізація як об'єкти публічного адміністрування: теоретико-правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 515–521. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.06.88
3. Савинець О. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. № 3–1 (31). С. 49–53.
4. Братковський В. М., Чорномаз О. Б. Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації і його охорона за допомогою адміністративно-деліктних норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 286–292. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.2.44.
5. Богуцький П. П., Скуріхін С. М. Основи військового права України: курс лекцій. 2-ге вид., перероб. та доп. Одеса : Фенікс, 2011. 343 с.
6. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations (Cambridge Studies in Constitutional Law Book 2). New York, N.Y. : Cambridge University Press. 2012. 615 p. DOI: 10.1017/CBO9781139165100.
7. Gross O., Ni Aolain F. Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 516 p.
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
9. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Київ, 2010. 246 с.
10. Мацелик Т. О. Президент України як суб'єкт адміністративного права. *Вісник Академії митної служби України*. Серія «Право». 2011. № 2. С. 68–72.
11. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
12. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
14. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
15. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
16. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
17. Питання проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п?find=1&text=ТЦК#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11 квітня 2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 27.01.2026).

References

1. Yevsiukova, Y. I. (2010). Mobilizatsiina pidhotovka ta mobilizatsiia: Ukrainka ta zarubizhna model [Mobilization preparation and mobilization: Ukrainian and foreign models]. *Forum Prava*, (1), 100–106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_18 (Accessed: January 27, 2026) [in Ukrainian].
2. Boiko, B. V. (2024). Mobilizatsiina pidhotovka ta mobilizatsiia yak obiekty publichnoho administruvannia: Teoretyko-pravovi pytannia [Mobilization preparation and mobilization as objects of public administration: Theoretical and legal issues]. *Analitichno-porivnialne pravoznnavstvo*, (6), 515–521. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.88> [in Ukrainian].
3. Savynets, O. (2018). Subiekty administratyvno-pravovoho zabezpechennia mobilizatsii Zbroinykh Syl Ukrainy [Subjects of administrative and legal support of mobilization of the Armed Forces of Ukraine]. *National Law Journal: Theory and Practice*, 3(1), 49–53 [in Ukrainian].
4. Bratkovskiy, V. M., & Chornomaz, O. B. (2025). Pravove rehuliuвання mobilizatsiinoi pidhotovky ta mobilizatsii i yoho okhorona za dopomohoiu administratyvno-deliktnykh norm [Legal regulation of mobilization preparation and mobilization and its protection through administrative-delinquency norms]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Pravo"*, 88(2), 286–292. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.44> [in Ukrainian].
5. Bohutskiy, P. P., & Skurikhin, S. M. (2011). *Osnovy viiskovoho prava Ukrainy* [Fundamentals of military law of Ukraine] (2nd ed.). Feniks [in Ukrainian].
6. Barak, A. (2012). Proportionality: Constitutional rights and their limitations. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165100>.
7. Gross, O., & Ní Aoláin, F. (2006). *Law in times of crisis: Emergency powers in theory and practice*. Cambridge University Press.
8. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiia: Zakon Ukrainy vid 21 zhovtnia 1993 r. № 3543-XII. [Law of Ukraine “On Mobilization Preparation and Mobilization”, No. 3543-XII] (1993). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> (Accessed: January 27, 2026).
9. Filippov, A. V. (2010). *Administratyvno-pravove zabezpechennia bezpeky tsyvilnoi aviatsii v Ukraini* [Administrative and legal support of civil aviation security in Ukraine] (Doctoral dissertation, National Aviation University). Kyiv [in Ukrainian].
10. Matselyk, T. O. (2011). Prezydent Ukrainy yak subiekt administratyvnoho prava [The President of Ukraine as a subject of administrative law]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriya "Pravo"*, (2), 68–72 [in Ukrainian].
11. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine (1996). Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (Accessed: January 27, 2026).
12. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 r. № 1932-XII [Law of Ukraine “On Defense of Ukraine”, No. 1932-XII (1991)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (Accessed: January 27, 2026).
13. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII. [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, No. 389-VIII] (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (Accessed: January 27, 2026).
14. Pro viiskovy obov'язok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 r. № 2232-XII [Law of Ukraine “On Military Duty and Military Service”, No. 2232-XII] (1992). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (Accessed: January 27, 2026).
15. Pro zahalnu mobilizatsiia: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 65/2022 [Decree of the President of Ukraine “On General Mobilization”, No. 65/2022] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022> (Accessed: January 27, 2026).
16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro terytorialni tsentry komplektuvannia ta sotsialnoi pidtrymky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 liutoho 2022 r. № 154 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Regulation on Territorial Recruitment and Social Support Centers”, No. 154] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п> (Accessed: January 27, 2026).
17. Pytannia provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 560 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Conscription during Mobilization”, No. 560] (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п> (Accessed: January 27, 2026).
18. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhennia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku: Zakon Ukrainy vid 11 kvitnia 2024 r. № 3633-IX [Law of Ukraine “On Amendments Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization and Military Registration”, No. 3633-IX] (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20> (Accessed: January 27, 2026).

Tsyganov Oleg,

Doctor of Law, Associate Professor

(Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8924-1139>

**LEGAL BASIS FOR MOBILIZATION OF THE POPULATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS
OF THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC LEGISLATION**

The article examines the legal foundations of population mobilization in Ukraine under the conditions of armed aggression by the Russian Federation and the prolonged application of martial law, focusing on the development of domestic legislation. Mobilization is substantiated as a complex public-law institution combining the constitutional duty to defend the state, mechanisms of public administration, and a special legal regime that allows temporary restrictions of certain rights and freedoms, provided that the principles of legality, proportionality, legal certainty, and the rule of law are respected.

The study analyzes mobilization as an element of the national security and defense system. Particular attention is paid to the normative framework governing mobilization in Ukraine, including the Constitution of Ukraine, the laws on mobilization preparation and mobilization, military duty and military service, the legal regime of martial law, and subordinate regulations defining call-up procedures and the functioning of territorial recruitment and social support centers. The institutional dimension is examined through the distribution of powers among public authorities and the need for coordinated administrative action during a special period.

Key challenges of law enforcement practice are identified, including issues related to administrative procedures, deferment criteria, reasoning of individual decisions, protection of conscripts' rights, and the effectiveness of judicial review under martial law. It is argued that procedural inconsistencies may undermine legal certainty and public trust in mobilization mechanisms.

The article substantiates priority directions for the further development of domestic legislation, including standardization of procedures, clarification of institutional competence, strengthening of procedural guarantees, and enhancement of parliamentary and judicial oversight. Sustainable mobilization policy requires not only organizational efficiency but also a coherent and predictable legal framework aligned with democratic principles during armed conflict.

Key words: mobilization, mobilization training, martial law, armed aggression, military duty, human rights, development of Ukraine's mobilization legislation.

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Шамара Олександр Володимирович,доктор філософії в галузі права, старший дослідник,
доцент, головний консультант

(Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0571-0437>

КОМПЛЕКСНИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЧАСТИНИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА 2023–2027 РОКИ: ЗАКОНОДАВЧІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ (ЧАСТИНА ДРУГА)¹

Наукова стаття є продовженням циклу наукових публікацій за результатами аналізу чинного законодавства та проектів законів України, якими врегульовано діяльність органів правопорядку та прокуратури, в рамках реалізації Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого указом Президента України від 11.05.2023 № 273, положень Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р, а також положень Стратегічного оборонного бюлетеню України, затвердженого указом Президента України від 17.09.2021 № 473/2021, яким передбачено реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Воєнну поліцію України. Зроблено висновок, про те, що архітектоніку розбудови системи органів правопорядку доцільно визначити з таких державних органів: прокуратура (спеціалізована воєнна прокуратура – відновлення), Служба безпеки України, Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, Воєнна поліція України (створення), Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України, Управління державної охорони України, Органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України. Відсутність Державного бюро розслідування у системі органів правопорядку обумовлюється тим, що його доцільно ліквідувати та передати його функції до Служби безпеки України та Воєнної поліції України.

Констатовано, що проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» № 11306 від 29.05.2024 забезпечено комплексний підхід для розбудови системи органів Воєнної юстиції України. Такий підхід надає можливість виконання повноважень визначених Конституцією та законами України прокурорам Спеціалізованої воєнної прокуратури, слідчим, дізнавачами та оперативними підрозділами Воєнної поліції України для забезпечення ефективного вирішення завдань із захисту національних інтересів від загроз у воєнній, оборонній та військовій сферах, підтримання належного правопорядку у зазначених сферах, забезпечення охорони прав і законних інтересів військовослужбовців та членів їх сімей, а також підвищення ефективності виявлення, документування і розслідування військових та воєнних злочинів, злочину геноциду та злочинів проти людяності, скоєних російською федерацією на території України.

Ключові слова: органи правопорядку, воєнна поліція України, прокуратура, воєнна прокуратура, воєнна юстиція України, досудове розслідування, дізнання, оперативно-розшукова діяльність, контррозвідувальна діяльність, верховенство права, нагляд за контррозвідувальною діяльністю.

Постановка проблеми. Наукова стаття є послідовним кроком аналізу актуальних проблем реформування органів правопорядку та прокуратури [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7], в рамках реалізації положень Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого указом Президента України від 11.05.2023

№ 273/2023 [8], положень Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р [9], а також положень Стратегічного оборонного бюлетеню України, затвердженого

¹ Шамара О.В. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : законодавчі шляхи реалізації (частина перша). Право і суспільство. Науковий журнал. № 4, том № 2 (2025). С. 108–117. DOI : <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.17>

указом Президента України від 17.09.2021 № 473/2021, яким передбачено реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Воєнну поліцію України [10]. Слід констатувати, що в Україні в умовах особливого періоду, правового режиму воєнного стану, спровоковані збройною агресією росії проти України Парламентом України та іншими інституціями державної влади України не усвідомлено важливість і значення функціонування Воєнної юстиції для забезпечення національної безпеки України, державної та воєнної (військової) безпеки зокрема.

Станом на сьогодні в Україні є різні підходи щодо архітектури розбудови системи органів Воєнної юстиції України. За першим підходом Воєнна юстиція України складається з воєнної поліції, воєнної прокуратури та воєнних судів. Так, за результатами опрацювання Офісом Генерального прокурора матеріалів до розгляду на засіданні Ради національної безпеки і оборони України з питання «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору», було скеровано, в адресу Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, листа від 14.05.2021 № 11/4-Вих-21 із пропозиціями Офісу Генерального прокурора щодо утворення в Україні системи органів Військової юстиції, у складі *військової поліції, військової прокуратури та військових судів*. Пропозиції надані Офісом Генерального прокурора листом від 14.05.2021 № 11/4-Вих-21 були нагальними та такими, що відповідали указу Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, яким затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 року «Про Стратегію національної безпеки України».

За другим підходом, який міститься у проекті Закону «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України» від 13.09.2023 № 10042 система органів Військова юстиція України складається з військової поліції, військової контррозвідки та органу досудового розслідування державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, військової прокуратури, військової адвокатури, військового суду [11].

Слід констатувати, що на третій рік повномасштабного вторгнення РФ на територію України Парламент України не спромігся створити воєнну поліцію та відновити воєнну прокуратуру. На розгляді у Верховній Раді України перебувають біля 18 законопроектів щодо розбудови Воєнної юстиції України, серед яких слід виділити такі:

– «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» № 11306 від 29.05.2024;

– «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку із створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» № 11307 від 29.05.2024;

– «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури», № 11406 від 15.07.2024;

– «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прокурорського нагляду за дотриманням законності органами та підрозділами, що

здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідальну діяльність у зв'язку із створенням та посиленням самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури», № 13344-1 від 16.06.2025;

– «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення роботи Державного бюро розслідувань», № 13602 від 06.08.2025;

– «Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів правопорядку», № 13602-1 від 13.08.2025.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям досліджуваної теми стали праці вітчизняних вчених правознавців, які досліджували поняття та види функцій держави загалом та правоохоронної функції держави зокрема. До науковців, праці яких використано при написанні цієї статті слід віднести: В. Комашко, О. Книженко, О. Кириченко, В. Пилипчук, О. Довгань, В. Доронін, М. Богущкий, М. Беланюк, Є. Курінний, Ю. Ірха та інші. Водночас більшість питань піднятих у науковій статті досліджено ґрунтовно не було у вітчизняній юридичній науці.

Мета статті полягає у викладенні результатів наукових розвідок, за результатами аналізу законодавства України та відповідних проектів законів зареєстрованих у Верховній Раді України, в рамках реалізації Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, положень Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р, а також положень Стратегічного оборонного бюлетеню України, затвердженого указом Президента України від 17.09.2021 № 473/2021, яким передбачено реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Воєнну поліцію України.

Виклад основного матеріалу. Проголошений євроінтеграційний курс державної політики зобов'язує Україну забезпечувати ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, їх ефективний захист.

В умовах дії в Україні особливого періоду, правового режиму воєнного стану, значного збільшення кількості військовослужбовців, набули актуальності питання створення в Україні системи органів Воєнної юстиції (відновлення воєнної прокуратури та судів, створення воєнної поліції) [12; 13; 14; 15]. Стратегічним оборонним бюлетенем України, затвердженим указом Президента України від 17.09.2021 № 473/2021 [10], передбачено реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Воєнну поліцію України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р, схвалено Дорожню карту з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», з метою досягнення реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23. «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека». Дорожня карта з питань верховенства права є *всеохоплюючим стратегічним документом, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України*

в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека». Цей документ є однією з ключових передумов відкриття офіційних переговорів про вступ України до ЄС у межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС», що відкривається першим і закривається останнім. Його розробка та подальше виконання свідчать про готовність України відповідати стандартам ЄС, зміцнюють довіру з боку держав-членів та підсилюють статус України як надійного партнера [9].

Пунктом 4.3 Дорожньої карти з питань верховенства права «Боротьба з організованою злочинністю (загальні засади боротьби з організованою злочинністю)», передбачено: розроблення та прийняття закону про органи правопорядку, яким визначено: систему органів правопорядку; уніфікацію засад їх організації та функціонування, основні критерії розмежування їх компетенції та напрями діяльності; закріплення в їх діяльності принципів доброчесності, гендерної рівності та недискримінації; розбудову їх аналітичних спроможностей (кримінальний аналіз, ІЛР модель); закріплення їх інституційної незалежності, належного рівня фінансового та матеріально технічного забезпечення; встановлення гарантій соціально-правового захисту працівників органів правопорядку.

За результатами проведеного аналізу чинного законодавства України та міжнародного досвіду вбачаємо, що архітектоніка побудови системи органів правопорядку доцільно визначити таким чином:

Прокуратура (спеціалізована воєнна прокуратура – відновлення [13]), серед основних функцій якої слід виділити:

- організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [16];

- нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України [17];

- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [17];

- координація діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними органами [17];

- нагляд за додержанням законів під час проведення контррозвідувальної діяльності, який здійснюється Генеральним прокурором, виконувачем його обов'язків або уповноваженими наказом Генерального прокурора заступниками Генерального прокурора [18].

Служба безпеки України: здійснення оперативно-розшукової діяльності [19; 20]; здійснення контррозвідувальної діяльності [18; 20]; здійснення досудового розслідування [20; 21]; розгляд справ про адміністративні правопорушення [22].

Національна поліція України: здійснення оперативно-розшукової діяльності [19; 23]; здійснення

досудового розслідування [21; 23]; розгляд справ про адміністративні правопорушення [22].

Національне антикорупційне бюро України: здійснення оперативно-розшукової діяльності [19; 24]; здійснення досудового розслідування [21; 24].

Бюро економічної безпеки України: здійснення оперативно-розшукової діяльності [19; 25]; здійснення контррозвідувальної діяльності у сфері забезпечення захисту економічної безпеки України [7; 26; 27]; здійснення досудового розслідування [21; 25].

Воєнна поліція України: здійснення оперативно-розшукової діяльності; здійснення досудового розслідування; розгляд справ про адміністративні правопорушення [15; 28; 29; 30; 31].

Державна прикордонна служба України: здійснення оперативно-розшукової діяльності [19; 32]; здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення охорони державного кордону України [18]; розгляд справ про адміністративні правопорушення [22].

Національна гвардія України: здійснення оперативно-розшукової діяльності; розгляд справ про адміністративні правопорушення.

Згідно з Законом України «Про Національну гвардію України» – Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [33].

Управління державної охорони України (державний правоохоронний орган спеціального призначення): здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення охорони посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна [18]; здійснення оперативно-розшукової діяльності [19; 34].

Органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: здійснення оперативно-розшукової діяльності [19].

Крім того, Президентом України схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [8], яким передбачено, серед інших, посилення прокуратури, серед яких слід виділити: удосконалення внутрішньої структури і функцій органів правопорядку та прокуратури, забезпечення їх раціональної побудови й спроможності ефективно виконувати свої функції шляхом оптимізації ресурсів відповідно до визначених законом повноважень; посилення координаційної ролі Офісу Генерального прокурора, запровадження правового механізму затвердження та/або погодження Генеральним прокурором міжвідомчих актів органів правопорядку з питань проведення досудового розслідування та здійснення оперативно-розшукової діяльності (стандарті, методичні рекомендації).

Відсутність Державного бюро розслідування у системі органів правопорядку обумовлюється тим, що його доцільно ліквідувати та передати його функції до Служби безпеки України та Воєнної поліції України [35].

Так, проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» № 11306 від 29.05.2024 передбачено *створення Воєнної поліції України із функцією здійснення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та дізнання у кримінальних правопорушеннях, передбачених розділом IX (Проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) Особливої частини Кримінального кодексу України*. Чинна частина четверта статті 216 КПК України та пункт 3 статті 5 Закону України «Про Державне бюро розслідування» передбачає, що досудове розслідування за цією категорією кримінальних проваджень здійснюють детективи Державного бюро розслідувань. Слід зазначити, що у пояснювальній записці до законопроекту «Про Державне бюро розслідувань», № 2114 від 12.02.2015 [36], крім іншого обґрунтовувалась позиція щодо створення Державного бюро розслідування з необхідності імплементації в законодавство України положення статті 36 Конвенції ООН проти корупції «Спеціалізовані органи». Проте в Україні створено систему антикорупційних органів до яких віднесено Національне антикорупційне бюро України, який має функцію здійснення досудового розслідування та дізнання з визначеною підслідністю у статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

Державне бюро розслідувань – орган правопорядку підслідність якого визначено у статті 216 Кримінального процесуального кодексу України за суб'єктом вчинення кримінального правопорушення, що у правозастовчій діяльності може призводити та призводить до дублювання функцій із діяльністю органів та підрозділів Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України та Національного антикорупційного бюро України.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Службу безпеки України» Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, тобто створює умови для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз Україні. Законом на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Відповідно до Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженої указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022 до загроз державній безпеці слід віднести явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів.

Враховуючи зазначене вище слід передати Службі безпеки України частину функцій Державного бюро розслідувань, а саме виявлення, запобігання, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень (пункт 1 та 2 статті 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»):

- вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, судьями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

- вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Крім того, указом Президента України від 23.07.2025 № 544 [37], з метою здійснення ефективної дерегуляції та сприяння реалізації економічних прав і свобод громадян України, більш раціонального використання державних коштів та максимального спрямування державних ресурсів для захисту незалежності України та посилення її обороноздатності в умовах правового режиму воєнного стану Кабінету Міністрів України доручено забезпечити відповідно до повноважень та з урахуванням загроз національній безпеці проведення аналізу інституційної та функціональної спроможності органів державної влади в інтересах національної безпеки та оборони України і вжити за результатами аналізу заходів, спрямованих насамперед на недопущення дублювання ними повноважень, виконання невласливих функцій і неефективного використання кадрового та бюджетних ресурсів.

Слід зазначити, що однією з безумовних вимог Плану дій щодо членства в НАТО для будь-якої країни є встановлення належного демократичного цивільного контролю над силовими структурами держави. Отже, Україна, яка декларує намір отримати запрошення щодо приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО, повинна активно впроваджувати цивільний демократичний контроль не лише над Збройними Силами, як найпотужнішою військовою організацією країни, а й над рештою силових відомств, у тому числі – спеціальних служб. Адаптована Річна національна програма співробітництва України – НАТО на 2024 рік, в рамках реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, серед основних завдань та цілей передбачала:

- *реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, забезпечення його модернізації та приведення у відповідність із принципами та підходами держав – членів НАТО та ЄС;*

- *виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого указом Президента України від 11.05.2023 № 273;*

- *здійснення заходів, спрямованих на захист прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави від загроз у сферах громадської безпеки та цивільного захисту.*

Адаптована Річна національна програма – ключовий національний політичний документ, що містить чіткі

узгоджені пріоритети євроатлантичної інтеграції України, визначає завдання, необхідні для забезпечення їх ефективної планомірної реалізації та конкретні індикатори в оцінці успішності виконання відповідних завдань.

Висновки. Отже слід констатувати, що запропонована модель системи органів правопорядку має складатися з таких державних органів: прокуратура (спеціалізована воєнна прокуратура – відновлення), Служба безпеки України, Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, Воєнна поліція України (створення), Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України, Управління державної охорони України, Органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України. Відсутність Державного бюро розслідування у системі органів правопорядку обумовлюється тим, що його доцільно ліквідувати та передати його функції до Служби безпеки України та Воєнної поліції України.

За результатами проведеного аналізу проектів законів України слід констатувати та підтримати позиції щодо:

- підтримки створення Воєнної поліції України та відновлення Спеціалізованої воєнної прокуратури, в рамках розбудови системи органів Воєнної юстиції України;
- підтримки підходу за яким Воєнна поліція України визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань правоохоронної

діяльності у військовій, воєнній та оборонній сферах, підтримання правопорядку у сфері оборони держави, здійснює охорону прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та членів їх сімей, а також резервістів, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів. Воєнна поліція України підзвітна Верховній Раді України. Діяльність Воєнної поліції України спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра оборони України;

– підтримки позиції відповідно до якої Воєнна поліція України повинна мати в своїх повноваженнях, поміж іншого, право здійснювати досудове розслідування, дізнання та оперативно-розшукову діяльність;

– визначення за Воєнною поліцією України, крім іншого, виключної підслідності щодо розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), передбачених розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України;

– підтримки позиції за якою Спеціалізована воєнна прокуратура повинна мати дієвий механізм нагляду за контррозвідувальною діяльністю суб'єктів, які її здійснюють, з метою реалізації положень законів України «Про національну безпеку України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру», Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Шамара О. В. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : законодавчі шляхи реалізації (частина перша). *Право і суспільство*. Науковий журнал. 2025. № 4. Том № 2. С. 108–117. DOI : <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.17>
2. Шамара О. В., Комашко В. В. Нагляд прокуратури за додержанням Конституції та законів України органами та підрозділами, що проводять контррозвідувальну діяльність : законодавчий та суб'єктивний аспект. *Інформація і право. Науковий журнал*. № 2(53) (2025). С. 244–257. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334268](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334268)
3. Шамара О. В. Комашко В. В. Сучасний стан нагляду за дотриманням законності органами та підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність. *Наукові дискусії та перспективні напрямки наукового розвитку: з матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції*, Париж, 4 квітня 2025 року. Париж : La Fedeltà & UKRLOGOS Group LLC, 2025. С. 67–77. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-04.04.2025.014>
4. Шамара О. В., Комашко В. В. Боротьба з організованою злочинністю в Україні: актуальні проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Стратегічна панорама*. 2023. № 2. с. 40–50. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.04>
5. Шамара О. В. Бюро економічної безпеки як суб'єкт контррозвідувального захисту економічної безпеки України. *Наука і техніка: теорія, практика та прогрес: Збірник наукових праць з матеріалами 1-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародна наукова єдність*. 3–5 вересня 2025 року. Краків, Польща. С. 200–205. DOI: <https://doi.org/10.70286/ISU-03.09.2025.004>
6. Шамара О. В. Першочергові заходи в рамках реалізації комплексного стратегічного плану реформування правоохоронних органів у складі сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. *Глобальні тенденції розвитку інформаційних технологій та науки: Збірник наукових праць з матеріалами 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародна наукова єдність*. 27–29 серпня 2025 року. Стокгольм, Швеція. С. 114–117. DOI : <https://doi.org/10.70286/ISU-27.08.2025.002>
7. Шамара О. В. Бюро економічної безпеки України: шляхи розбудови спроможностей. *Збірник наукових праць з матеріалами 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні перспективи глобальних наукових рішень»* (13–15 жовтня 2025 р., Берген, Норвегія). Європейський простір відкритої науки. С. 109–114. DOI : <https://doi.org/10.70286/EOSS-13.10.2025.003>
8. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Указ Президента України 11.05.2023 року № 273/2023 // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 21.11.2025).
9. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС». розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.11.2025).
10. Стратегічний оборонний бюлетенем України: Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86#Text> (дата звернення: 21.11.2025).
11. Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України : проект Закону України від 13 вересня 2023 р. № 10042 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42777> (дата звернення: 21.11.2025).

12. Шамара О. В. Розбудова військової юстиції – шлях реалізації Стратегії національної безпеки України. Військова прокуратура як елемент архітектури військової юстиції України. *Діяльність військової юстиції в умовах збройного конфлікту. Досвід прокуратури України* : збірник матеріалів міжнародного науково-практичного заходу (Харків, Краматорськ, 26-29 жовтня 2021). Офіс Генерального прокурора, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», 2021. С. 285–291. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/konferenciya_diyalnist_viykovoyi_yusticiyi_oblozhka_i_titul_1.pdf
13. Шамара О. В. Відновлення військової прокуратури, як елементу системи органів Військової юстиції України. *Інформація і право. Науковий журнал*. 2024. № 1(48). С. 241–250. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300832](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300832)
14. Шамара О. В. Створення Воєнної поліції України чи Військової поліції, в розрізі розбудови та функціонування Військової юстиції України. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 21 черв. 2024 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2024. С. 43-48.
15. Шамара О. В. Підходи Парламенту України у створенні Воєнної поліції України та Військової поліції в розрізі розбудови та функціонування Військової юстиції України. *Право і суспільство. Науковий журнал*. 2024. № 5. с. 83–92. С. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.13>
16. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
17. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
18. Про контррозвідальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
19. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
20. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
21. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
22. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
23. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
24. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
25. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
26. Шамара О. В. Економічна безпека України: напрями посилення спроможностей органів правопорядку. *ГРААЛЬ НАУКИ : міжнар. наук. журнал. : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці»*, 2025 № 58. С. 675–688. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.11.2025.080>
27. Шамара О. В. Бюро економічної безпеки, як суб'єкт контррозвідального захисту економічної безпеки України. *Наука і техніка: теорія, практика та прогрес: Збірник наукових праць з матеріалами I-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародна наукова єдність*. 3–5 вересня 2025 року. Краків, Польща. С. 200–205. DOI: <https://doi.org/10.70286/ISU-03.09.2025.004>
28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури : проект Закону України від 29 травня 2024 р. № 11306. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44322> (дата звернення: 23.11.2025).
29. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку із створенням та посиленням самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури : проект Закону України від 29 травня 2024 р. № 11307. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44323> (дата звернення: 23.11.2025).
30. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прокурорського нагляду за дотриманням законності органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідальну діяльність, у зв'язку із створенням та посиленням самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури : проект Закону України від 16 червня 2025 р. № 13344-1. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56595> (дата звернення: 23.11.2025).
31. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» : проект Закону України від 15 липня 2024 р. № 11406. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44554> (дата звернення: 23.11.2025).
32. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
33. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
34. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.11.2025).
35. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів правопорядку : проект Закону України від 13 серпня 2025 р. № 13602-1. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57058> (дата звернення: 23.11.2025).

36. Про Державне бюро розслідувань : проект Закону України від 12 лютого 2015 р. № 2114. Верховна Рада України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012 (дата звернення: 23.11.2025).
37. Про заходи для скорочення бюрократичних процедур та проведення негайного аудиту державних видатків : Указ Президента України від 23 липня 2025 р. № 544/2025. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544/2025#Text> (дата звернення: 23.11.2025).

References

1. Shamara, O. V. (2025). Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky : zakonodavchi shliakhy realizatsii (chastyna persha) [Comprehensive strategic plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027 : legislative ways of implementation (part one)]. *Pravo i suspilstvo. Naukovyi zhurnal – Law and Society. Scientific Journal*, 4, volume № 2, 108–117. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.17>
2. Shamara O. V., Komashko V. V. (2025). Naglyad prokurora za doderhanniam Konstytucii ta zakoniv Ukrainy organamy ta pidrozdilamy zo provodyat kontrozviduvalnu diyalnist : zakonodavchii ta subektivny aspekt [Prosecutor's supervision over compliance with the Constitution and laws of Ukraine by bodies and units conducting counterintelligence activities : legislative and subjective aspects]. *Informaciya i pravo. Naukovyi zhurnal – Information and Law. Scientific Journal*. № 2(53), 244–257. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334268](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334268)
3. Shamara O. V. Komashko V. V. (2025). Suchasny stan naglyadu za dotrymanyam zakonnosti organamy ta pidrozdilamy, so zdiysnyuyut kontrozviduvalnu diyalnist [The current state of supervision over compliance with the law by bodies and units carrying out counterintelligence activities]. *Scientific discussions and promising directions of scientific development: with materials from the VIII International Scientific and Practical Conference*, Paris, April 4, 2025. Paris : La Fedeltà & UKRLOGOS Group LLC, 67–77. DOI : <https://doi.org/10.36074/logos-04.04.2025.014>
4. Shamara O. V., Komashko V. V. (2023). Borotba z organizovanoyu zlochinnictyu v Ukraine : aktualny problemy ta moglyvi shlyachi ich vyryshennya [Combating organized crime in Ukraine : current problems and possible ways to solve them]. *Strategic Panorama*. № 2, 40–50. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.04>
5. Shamara O. V. (2025). Buro ekonomichnoyo bezpeky yak subekt kontrozviduvalnogo zachystu ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Bureau of Economic Security as a Subject of Counterintelligence Protection of the Economic Security of Ukraine]. *Science and Technology : Theory, Practice and Progress: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity*. September 3–5, Krakow, Poland, 200–205. DOI: <https://doi.org/10.70286/ISU-03.09.2025.004>
6. Shamara O. V. (2025). Pershochergovi zachody v ramkach reflicacii kompleksnogo strategichnogo planu reformuvannya pravoochoronnykh organiv u skladi sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky [Priority measures within the framework of the implementation of the comprehensive strategic plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027]. *Global Trends in the Development of Information Technology and Science : Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity*. August 27–29, Stockholm, Sweden, 114–117. DOI: <https://doi.org/10.70286/ISU-27.08.2025.002>
7. Shamara O. V. (2025). Buro ekonomichnoyo bezpeky : shlyachi rozbudovy spromognostey [Bureau of Economic Security of Ukraine: Ways to Build Capacity]. *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference “Modern Perspectives on Global Scientific Solutions”* (October 13-15, 2025, Bergen, Norway). European Open Science Space, 109–114. DOI: <https://doi.org/10.70286/EOSS-13.10.2025.003>
8. Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky. Ukaz Prezidenta Ukrainy 11.05.2023 roku № 273/2023 [On the Comprehensive Strategic Plan for Reforming Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023–2027. Decree of the President of Ukraine dated May 11, 2023 № 273/2023]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (access date 21.11.2025).
9. Deyaki pytannya zabezpechennya peregovornogo procesu pro vstup Ukrainy do Evropeyskogo Soyuzu za klasterom 1 “Osnjvy procesu vstupu do ES”. Rozporyadgennya Kabinetu Ministriv Ukrainy 14.05.2025 roku № 475-p [Some issues of ensuring the negotiation process on Ukraine's accession to the European Union under cluster 1 «Fundamentals of the EU accession process». Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 14.05.2025 № 475-r]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text> (access date 21.11.2025).
10. Strategichny oboronny byuletyn Ukrainy: Ukaz Prezidenta Ukrainy 17.09.2021 roku № 473/2021 [Strategic Defense Bulletin of Ukraine. Decree of the President of Ukraine dated September 17, 2021 № 473/2021]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86#Text> (access date 21.11.2025).
11. Pro organizaciyno-pravovi osnovy pobudovy ta funkcionuvannya Viyskovoyi yusticii Ukrainy : proekt Zakonu Ukrainy 13.09.2023 roku № 10042 [On the organizational and legal foundations of the construction and functioning of the Military Justice of Ukraine. Draft Law of Ukraine dated September 13, 2023 № 10042]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42777> (access date 21.11.2025).
12. Shamara O. V. (2021). Rozbudova Viyskovoyi yusticii – shlyah realizacii Strategii nacionalnoi bezpeky Ukrainy. Viyskova pokuratura yak element arhitektoniky Viyskovoyi yusticii Ukrainy [Development of military justice – a way to implement the National Security Strategy of Ukraine. Military prosecutor's office as an element of the architectonics of military justice of Ukraine]. *Activities of military justice in conditions of armed conflict. Experience of the prosecutor's office of Ukraine* : collection of materials of the international scientific and practical event (Kharkiv, Kramatorsk, October 26–29, 2021). Office of the Prosecutor General, State Scientific Institution “Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine”, 285–291. URL : https://ippi.org.ua/sites/default/files/konferenciya_diyalnist_viyskovoyi_yusticiyi_oblozhka_i_titul_1.pdf.
13. Shamara O. V. (2024). Vidnovlennya viyskovoyi pokuratury, yak elementu systemy organiv Viyskovoyi yusticii Ukrainy [Restoration of the Military Prosecutor's Office as an element of the system of bodies of Military Justice of Ukraine].

Informaciya i pravo. Naukovyi zhurnal – Information and Law. Scientific Journal, № 1(48), 241–250. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300832](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300832)

14. Shamara O. V. (2024). Stvorenniya Voyennoyi policii Ukrainy chi Viyskovoyi policii v rozrizi rozbudovy ta funkcionuvannya Viyskovoyi yustycii Ukrainy [Creation of the Military Police of Ukraine or Military Police, in the context of the development and functioning of the Military Justice of Ukraine]. *Ensuring law and order and combating crime in Ukraine and in the world: problems and ways to solve them: materials of the IV International Scientific and Practical Conference* (Dnipro, June 21, 2024). Dnipro: Dnipro Humanitarian University, 43–48.

15. Shamara O. V. (2024). Pidhody Parlamentu Ukrainy u stvorenii Voyennoyi policii Ukrainy ta Viyskovoyi policii v rozrizi rozbudovy ta funkcionuvannya Viyskovoyi yustycii Ukrainy [Approaches of the Parliament of Ukraine in the creation of the Military Police of Ukraine and the Military Police in the context of the development and functioning of the Military Justice of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo. Naukovyi zhurnal – Law and Society. Scientific Journal*, № 5, 83–92. DOI : <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.13>

16. Konstytuciya Ukrainy: Zakon Ukrainy 28.06.1996 roku [Constitution of Ukraine : Law of Ukraine of June 28, 1996]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date 21.11.2025).

17. Pro prokuraturu : Zakon Ukrainy 14.10.2014 roku № 1697-VII. [On the Prosecutor's Office : Law of Ukraine of October 14, 2014 № 1697-VII]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (access date 21.11.2025).

18. Pro kontrozviduvalnu diyalnist : Zakon Ukrainy 26.12.2002 roku № 374-IV [On Counterintelligence Activities : Law of Ukraine of December 26, 2002 № 374-IV]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (access date 21.11.2025).

19. Pro operativno-rozshukovu diyalnist : Zakon Ukrainy 18.02.1992 roku № 2135-XII [On operational and investigative activities : Law of Ukraine of February 18, 1992 № 2135-XII/Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (access date 21.11.2025).

20. Pro Slugbu bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy 25.03.1992 roku № 2229-XII [On the Security Service of Ukraine : Law of Ukraine of March 25, 1992 № 2229-XII]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (access date 21.11.2025).

21. Kryminalny procesualny kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy 13.04.2012 roku № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine dated April 13, 2012 № 4651-VI]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (access date 21.11.2025).

22. Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennya : Zakon Ukrainy 7.12.1984 roku № 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses : Law of Ukraine of December 7, 1984 № 8073-X]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (access date 21.11.2025).

23. Pro Nacionalnu politsiyu: Zakon Ukrainy 2.07.2015 roku № 580-VIII [On the National Police : Law of Ukraine of July 2, 2015 No. 580-VIII]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (access date 21.11.2025).

24. Pro Nacionalne antykorupcayne byuro Ukrainy : Zakon Ukrainy 14.10.2014 roku № 1698-VII [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine : Law of Ukraine dated October 14, 2014 № 1698-VI]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (access date 21.11.2025).

25. Pro Byuro ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy 28.01.2021 roku № 1150-IX [About the Bureau of Economic Security of Ukraine : Law of Ukraine dated January 28, 2021 № 1150-IX]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (access date 21.11.2025).

26. Shamara O. V. (2025). Ekonomichna bezpeka Ukrainy : napryamy posylennya spromognostey organiv pravoporyadku [Economic security of Ukraine : directions of strengthening the capabilities of law enforcement agencies]. *GRAIL OF SCIENCE: international scientific journal*, № 58, 675–688. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.11.2025.080>

27. Shamara O. V. (2025). Buro ekonomichnoyi bezpeky, yak subekt kontrozviduvalnogo zashystu ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Bureau of Economic Security as a Subject of Counterintelligence Protection of the Economic Security of Ukraine]. *Science and Technology : Theory, Practice and Progress* : Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. September 3–5, 2025. Krakow, Poland, 200–205. DOI: <https://doi.org/10.70286/ISU-03.09.2025.004>

28. Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrainy sodo stvorenniya ta posylenniam samostiynosti Voyennoyi policii Ukrainy ta Specializovanoyi voyennoyi prokuratury : proekt Zakonu Ukrainy 29.05.2024 roku № 11306 [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Creation and Strengthening of the Independence of the Military Police of Ukraine and the Specialized Military Prosecutor's Office : Draft Law of Ukraine of 29.05.2024 № 11306]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44322> (access date 21.11.2025).

29. Pro vnesennya zmin do Kryminalnogo procesualnogo kodeksu Ukrainy u zvyazku iz stvorenniam ta posylenniam samostiynosti Voyennoyi policii Ukrainy ta Specializovanoyi voyennoyi prokuratury : proekt Zakonu Ukrainy 29.05.2024 roku № 11307 [On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine in Connection with the Creation and Strengthening of the Independence of the Military Police of Ukraine and the Specialized Military Prosecutor's Office : Draft Law of Ukraine of May 29, 2024 № 11307]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44323> (access date 23.11.2025).

30. Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrainy sodo posylennya prokurorskogo naglyadu za dotrymanniam zakonnosti organamy ta pidrozdilamy, so zdiysnyuyut operativno-rozshukovu ta kontrozviduvalnu diyalnist, u zvyazku iz stvorenniam ta posylenniam samostiynosti Voyennoyi policii Ukrainy ta Specializovanoyi voyennoyi prokuratury : proekt Zakonu Ukrainy 16.06.2025 roku № 13344-1 [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Prosecutorial Supervision of Compliance with the Law by Bodies and Units Carrying Out Operational-Investigative and Counterintelligence Activities, in Connection with the Creation and Strengthening of the Independence of the Military Police of Ukraine and the

Specialized Military Prosecutor's Office : Draft Law of Ukraine of June 16, 2025 № 13344-1]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56595> (access date 23.11.2025).

31. Pro vnesennya zmin do Kodeksu Ukrainy pro administrativni pravoporushennya ta Kryminalnogo kodeksu Ukrainy u zvyazku iz prynattiam Zakonu Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakyh zakonodavchih aktiv Ukrainy sodo stvorennia ta posylenniam samostiynosti Voyennoyi policii Ukrainy ta Specializovanoyi voyennoyi prokuratury» : proekt Zakonu Ukrainy 15.07.2024 roku № 11406 [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine in Connection with the Adoption of the Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Creation and Strengthening of the Independence of the Military Police of Ukraine and the Specialized Military Prosecutor's Office : Draft Law of Ukraine of July 15, 2024 № 11406]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44554> (access date 23.11.2025).

32. Pro Dergavnu prykordonnu slugbu Ukrainy : Zakon Ukrainy 3.04.2003 roku № 661-IV [On the State Border Service of Ukraine: Law of Ukraine of April 3, 2003 № 661-IV]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (access date 23.11.2025).

33. Pro Nacionalnu gvardiyu Ukrainy : Zakon Ukrainy 13.03.2014 roku № 876-VII [On the National Guard of Ukraine: Law of Ukraine dated March 13, 2014 № 876-VII]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (access date 23.11.2025).

34. Pro dergavnu ohoronu organiv vlady Ukrainy ta posadovyh osib : Zakon Ukrainy 4.03.1998 roku № 160/98-BP [On state protection of state authorities of Ukraine and officials: Law of Ukraine of March 4, 1998 № 160/98-BP]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (access date 23.11.2025).

35. Pro vnesennya zmin do deyakyh zakonodavchih aktiv Ukrainy sodo pershochergovyh zahodiv iz reformy organiv pravoporyadku : proekt Zakonu Ukrainy 13.08.2025 roku № 13602-1 [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Priority Measures for the Reform of Law Enforcement Agencies: Draft Law of Ukraine of August 13, 2025 № 13602-1]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57058> (access date 23.11.2025).

36. Pro Dergavne byuro rozsliduvan : proekt Zakonu Ukrainy 12.02.2015 roku № 2114 [On the State Bureau of Investigation: Draft Law of Ukraine № 2114 of February 12, 2015]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012 (access date 23.11.2025).

37. Pro zahody dlya skorochennia byurokratychnyh procedur ta provedennia negaynogo audytu dergavnyh vydatkiv : Ukaz Prezidenta Ukrainy 23.07.2025 roku № 544/2025 [On measures to reduce bureaucratic procedures and conduct an immediate audit of public expenditures: Decree of the President of Ukraine dated July 23, 2025 № 544/2025]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544/2025#Text> (access date 23.11.2025).

Shamara Oleksandr,

Doctor of Philosophy in Law, Senior Researcher,
Associate Professor, Chief Consultant

(National Institute for Strategic Studies, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0571-0437>

COMPREHENSIVE STRATEGIC PLAN FOR REFORMING LAW ENFORCEMENT BODIES AS PART OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE FOR 2023–2027: LEGISLATIVE WAYS OF IMPLEMENTATION (PART TWO)

The scientific article is a continuation of the cycle of scientific publications based on the results of the analysis of the current legislation and draft laws of Ukraine, which regulate the activities of law enforcement agencies and the prosecutor's office, within the framework of the implementation of the Comprehensive Strategic Plan for Reforming Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023–2027, approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 11, 2023 № 273, the provisions of the Roadmap on the Rule of Law «Some Issues of Ensuring the Negotiation Process on Ukraine's Accession to the European Union under Cluster 1 "Fundamentals of the EU Accession Process", approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 14, 2025 № 475, as well as the provisions of the Strategic Defense Bulletin of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated September 17, 2021 № 473/2021, which provides for the reform of the Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine into the Military the police of Ukraine.

It is concluded that the architecture of the development of the law enforcement system should be determined from the following state bodies: the Prosecutor's Office (specialized military prosecutor's office – restoration), the Security Service of Ukraine, the National Police of Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Bureau of Economic Security of Ukraine, the Military Police of Ukraine (creation), the State Border Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the State Security Department of Ukraine, the Bodies and Institutions of Execution of Sentences and Pre-trial Detention Centers of the State Penitentiary Service of Ukraine. The absence of the State Bureau of Investigation in the system of law enforcement agencies is due to the fact that it is advisable to liquidate it and transfer its functions to the Security Service of Ukraine and the Military Police of Ukraine.

It was noted that the draft Law "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Creation and Strengthening of the Independence of the Military Police of Ukraine and the Specialized Military Prosecutor's Office"

№ 11306 of 05/29/2024 essentially provides a comprehensive approach to developing the system of Military Justice bodies of Ukraine. This approach enables prosecutors of the Specialized Military Prosecutor's Office, investigators, inquirers and operational units of the Military Police of Ukraine to exercise the powers defined by the Constitution and laws of Ukraine to ensure effective resolution of tasks to protect national interests from threats in the military, defense and military spheres, maintain proper law and order in the specified spheres, ensure protection of the rights and legitimate interests of servicemen and members of their families, as well as increase the efficiency of identifying, documenting and investigating military and war crimes, the crime of genocide and crimes against humanity committed by the Russian Federation on the territory of Ukraine.

Key words: law enforcement agencies, military police of Ukraine, prosecutor's office, military prosecutor's office, military justice of Ukraine, pre-trial investigation, inquiry, operational and investigative activities, counterintelligence activities, rule of law, supervision of counterintelligence activities.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Марусяк О. В. КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗПАДУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ РЕФЛЕКСІЇ.....	3
Новак Д. Є. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ЛЕГІТИМНОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ.....	8
Пасічник Н. О., Різняк Р. Я., Хитровський Д. В. ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	13
Славко А. С., Єгорова В. С. ПРАВО НА ПРАВДУ У ПРАКТИЦІ МІЖАМЕРИКАНСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	22

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

Котова Л. В., Петросян К. Є. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ СТАНДАРТІВ ЄС ЩОДО СТАЛОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	29
--	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Веселов М. Ю., Тишлек М. М., Пилипів Р. М. ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ.....	36
Зінич Л. В., Петровська І. І. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	42
Кадала В. В., Гузенко О. П. УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, ПРАВОВІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	48
Мацак М. Д. СИСТЕМА НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ.....	54
Мердова О. М., Умрихіна І. О., Хилько Л. І. ПРО СУЧАСНІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ, ОБЛАДНАНИМ ШИНАМИ З ПОРУШЕННЯМ УСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ.....	59
Морозов Є. Є., Конарєва Г. О., Пономаренко В. В. АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	65
Пузирна Н. С. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОГО ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ.....	72
Торохтій Б. Г. ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ У ДОСТУПІ ВЕТЕРАНІВ ДО ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	76

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ**Дудоров О. О., Мовчан Р. О.**

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ.....82

Орловська Н. А.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМПЛАЄНСУ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....94

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ****Вітвіцький С. С.**

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПІДСЛІДНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....100

Мирошниченко Ю. М.

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ОБ'ЄКТИВНОСТІ.....106

Мішустін В. В.

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ.....110

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗІ СПЕЦІФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ****Кваша О. П., Гельбак А. М., Чоста К. С.**

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН.....115

Стогова О. В.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УНІВЕРСИТЕТАХ АНГЛІЇ ТА УЄЛЬСУ: ВИКЛИКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ СОЛІСИТОРА (SQE).....121

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****Фросіняк Р. В., Ворона П. В.**

УПРАВЛІНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЧЕСНОЇ ПОВЕДІНКИ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....126

Циганов О. Г.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....133

Шамара О. В.

КОМПЛЕКСНИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЧАСТИНИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА 2023–2027 РОКИ: ЗАКОНОДАВЧІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ (ЧАСТИНА ДРУГА).....139

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Marusiak O. CONSTITUTIONAL PRECONDITIONS FOR THE COLLAPSE OF THE SOVIET UNION: HISTORICAL AND LEGAL REFLECTIONS.....	3
Novak D. CONCEPTUALIZATION OF LEGITIMACY IN THE ANCIENT PHILOSOPHICAL-LEGAL TRADITION.....	8
Pasichnyk N., Rizhniak R., Khytrovskyi D. POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE TO PROTECT HUMAN RIGHTS AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	13
Slavko A., Yehorova V. THE RIGHT TO TRUTH IN THE CASE-LAW OF THE INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS.....	22

COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

Kotova L., Petrosian K. THE TRANSFORMATION OF UKRAINIAN LABOUR LAW UNDER THE INFLUENCE OF EU STANDARDS ON SUSTAINABLE ECOLOGICAL AND SOCIAL DEVELOPMENT.....	29
---	----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Veselov M., Tyshlek M., Pylypiv R. POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF FREE LEGAL AID.....	36
Zinych L., Petrovska I. ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN ELECTRONIC COMMERCE: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	42
Kadala V., Guzenko O. PUBLIC FINANCE MANAGEMENT IN UKRAINE: CHALLENGES, LEGAL REGULATIONS, AND THE PRESENT DAY.....	48
Matsak M. FREE LEGAL AID SYSTEM: MODERN UKRAINIAN STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL.....	54
Merdova O., Umrykhina I., Khylo L. ON CONTEMPORARY LEGISLATIVE INITIATIVES TO STRENGTHEN ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR DRIVING A VEHICLE EQUIPPED WITH TIRES THAT VIOLATE LEGAL REQUIREMENTS.....	59
Morozov Ye., Konarieva H., Ponomarenko V. ADMINISTRATIVE PROCEDURES IN THE ACTIVITIES OF THE STATE MIGRATION SERVICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....	65
Puzyrna N. FEATURES OF THE ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF THE LANGUAGE OMBUDSMAN IN UKRAINE.....	72
Torokhtii B. ON THE ISSUE OF IMPLEMENTING THE PRINCIPLE OF BARRIER-FREE ACCESS TO PUBLIC SERVICES FOR VETERANS.....	76

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Dudorov A., Movchan R.

ILLEGAL USE OF HUMANITARIAN AID AND CRIMINAL OFFENSES AGAINST PROPERTY:
PROBLEMS OF CORRELATION.....82

Orlovska N.

CONCEPTUAL ISSUES OF COMPLIANCE IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LAW
IMPACT ON LEGAL ENTITIES.....94

CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC. OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Vitvitskyi S.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....100

Myroshnychenko Yu.

LEGAL NATURE AND FUNCTIONAL STATUS OF FORENSIC OBJECTS:
PROBLEMS OF ADMISSIBILITY AND ENSURING COGNITIVE OBJECTIVITY.....106

Mishustin V.

CIRCUMSTANCES TO BE ESTABLISHED DURING THE INVESTIGATION OF MASS UNRESTS.....110

TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE SYSTEM OF PROFESSIONAL LEGAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC CONDITIONS OF STUDY

Kvasha O., Gelbak A., Chosta K.

FORMING A CULTURE OF ACADEMIC INTEGRITY AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS
THROUGH THE SYSTEM OF SOCIOLOGICAL AND HUMANITARIAN DISCIPLINES.....115

Stohova O.

LEGAL EDUCATION IN UNIVERSITIES OF ENGLAND AND WALES:
THE CHALLENGES OF INTRODUCING THE SOLICITORS QUALIFICATION
EXAMINATION (SQE).....121

CURRENT ISSUES OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL RELATIONS UNDER MARTIAL LAW

Frosiniak R., Vorona P.

MANAGEMENT INSTRUMENTS FOR SHAPING INTEGRITY-ORIENTED BEHAVIOR
IN PUBLIC AUTHORITIES.....126

Tsyganov O.

LEGAL BASIS FOR MOBILIZATION OF THE POPULATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS
OF THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC LEGISLATION.....133

Shamara O.

COMPREHENSIVE STRATEGIC PLAN FOR REFORMING LAW ENFORCEMENT BODIES
AS PART OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE FOR 2023–2027:
LEGISLATIVE WAYS OF IMPLEMENTATION (PART TWO).....139

НОТАТКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 1(94) 2026

Коректор – Н. В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – Т. О. Клименко

Дата розміщення онлайн: 19.05.2026. Дата друку: 26.05.2026.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Обл. вид. арк. 20,93. Ум. друк. арк. 17,90.
Зам. № 0526/398. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.